

Kungl Utrikesdepartementet

Avd: P

Grupp: 2

Mål: Eu^I

Y Efterforskning av

Rosul Wallenberg

C 1958, nov. - mars 1959

39.

mars 1947. Wallenberg hade varit fysiskt starkt försvagad, bl.a. till följd av hungerstrejk. Någon av de första dagarna i mars 1947 hade Wallenberg utan förvarning förts ur cellen. Kraemer förefölle övertygad om att "Wallenberg kort efter det han fördes bort ur cellen måste ha avlidit till följd av fysisk svaghet och psykisk apati".

Kraemer har slutligen förklarat, att han intill helt nyligen levat i föreställningen, att Raoul Wallenberg varit ungrare.

Vi har inlett försök att komma i kontakt med den tysk, som enligt Kraemer skulle ha delat cell med honom och Raoul Wallenberg i Ljubljanskaja-fängelset. Om detta lyckas, skall jag återkomma med redogörelse för vad han kan ha att berätta.

Sverker Åström

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

Åström/AA.

Sjöborgsutredningen

W. Åström ✓

STOCKHOLM		19
Stockholm den	4 november	1958.BIL.
INK. D. N:o		
AVD.	GR.	MÅL.
P	2	Eu ^I

Bästa Fru von Dardel, (m.bläck)

I mitt brev den 9 nästlidne oktober - vilket jag hoppas kommit Eder tillhanda - omtalade jag, att utrikesdepartementet inlett undersökningar beträffande tre av de i Suchdienst's skrivelse den 12 augusti 1958 omnämnda personerna, Albrecht Schwieder, Karl Kraemer och Karl Milott. Jag ber nu få meddela, att en representant för departementet haft samtal med Schwieder och Kraemer. Milott har icke kunnat påträffas och skall enligt uppgift av Kraemer ha avlidit i fångenskapen.

Vad avser Schwieder har denne förklarat, att han under vistelsen i Sovjetunionen icke sammanträffat med någon svensk eller hört talas om någon sådan i sovjetisk fångenskap.

Kraemer har förklarat, att han i mitten av december 1946 från ett läger i landsorten förflyttats till Ljubljanska-fängelset i Moskva. Han skulle där ha placerats i en cell tillsammans med en annan tysk samt Raoul Wallenberg. Jag citerar UD-tjänstemannens redogörelse:

"Kraemer beskrev Wallenberg som en 33 å 35 års man, ivrig rökare, tunnhårig (-detta var synbart fastän alla fångarna i fängelset voro snaggade-), ganska tystlåten, stolt, språkkunnig (talade bl.a. tyska och ungerska), av god familj "aber trotzdem nicht verhätschelt". Kraemer ville minnas, att Wallenberg sagt att han varit gift. Wallenberg hade berättat om Budapest och förhållandena i Ungern samt förklarat att han vore officer och diplomat. Kraemer hade uppfattat Wallenberg såsom ungrare.

Sedan Kraemer beskrivit Wallenberg, lade jag för honom 7 kort och frågade om han kände igen någon av de personer, som dessa visade. Han utpekade då omedelbart de 2 kort som föreställde Wallenberg, men tillade beträffande det ena av dessa att "så mycket här hade han inte kvar under den tid vi var tillsammans". "

Kraemer säger sig ha delat cell med Wallenberg och tysken under 8 - 10 veckor till någon av de första dagarna i

Fru Maj. von Dardel, Djursholm.

(Auravägen 25, Djursholm 1)
xp 7/11 (rek.) AA.

(3/11)

KUNGL.
SVENSKA AMBASSADEN

R. Wallenberg.

Bonn den 30 oktober 1958.
Strängt förtroligt.

D
A

Broder,

I anslutning till vårt telefonsamtal för en tid sedan och Ditt meddelande i särskild ordning i saken, ber jag få meddela, att jag vid sammanträffande med ministerialdirigent Middelman härnäst fick hans uttryckliga löfte att vi omedelbart kommer att underrättas, så snart något av intresse yppar sig. Han sade sig dessutom ämna tillse att en ny maning utsändes till alla vederbörande instanser att vid mottagandet av "Heimkehrer" även frågan om vederbörande hört namnet Wallenberg skulle ställas.

Sin tjänst
An Toland

Herr Utrikesrådet S. Å s t r ö m,
Stockholm.

opera mundi

SOCIÉTÉ ANONYME
AU CAPITAL DE FR. 10.800.000

SOCIÉTÉ À RESPONSABILITÉ LIMITÉE

AU CAPITAL DE FR. 10.800.000

R. C. SEINE 56 B 13316

RÉP. PRODUCT. N° 8644 SEINE C.A.

CHÈQUES POSTAUX : 1619-51

TÉLÉPH.: OPÉRA 12-50 ET LA SUITE
TÉLÉGRAMMES: PERAMUNDI-PARIS

P 2e ¹/₂ ¹/₂
2/11-58
7, Rue de la Paix
PARIS

Paris, 1e29 Octobre 1958

CR/LC

Mr. Gunnar Lorentzon
Kungl. Utrikes Deparmentet
Ministère des Affaires étrangères
Stockholm

INKOM

4 OKT 1972

UDS ARKIV

Monsieur,

Je m'excuse de vous importuner à nouveau mais, en lisant le texte anglais que vous avez bien voulu me communiquer sur l'affaire Wallenberg, je m'aperçois que seuls figurent les documents marqués d'un astérisque dans le sommaire. Ils sont au nombre de dix, qui font l'objet d'un renvoi : "translation of which are attached".

Parmi les documents mentionnés dans le sommaire, mais dont la traduction n'est pas jointe, figurent cependant, d'une part, le récit du séjour de Wallenberg dans les prisons de Moscou (document III), la description de ces prisons (document V) et, d'autre part, les dernières notes diplomatiques, qui datent de 1957, c'est-à-dire qui concernent "l'aveu" par Moscou de la mort du diplomate suédois.

Je me demande si vous ne pourriez pas me communiquer également ces documents manquants, dans le cas où ils existeraient en langue anglaise. Cela nous aiderait beaucoup pour le travail que nous entreprenons et que nous voulons aussi précis et exact que possible. Sinon, évidemment, nous ferons traduire du suédois, en utilisant le livre blanc que votre Ambassade à Paris m'avait remis.

Avec mes remerciements, je vous prie de croire, Monsieur, à l'assurance de mes sentiments distingués.

Charles Ronsac

Charles Ronsac

TOUT EN PRENANT LE PLUS GRAND SOIN DES MANUSCRITS ET PHOTOGRAPHIES QUI NOUS SONT
CONFIÉS, NOUS DÉCLINONS TOUTE RESPONSABILITÉ EN CAS DE PERTE OU DE DÉTÉRIORATION.

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

sjöborgsutredningen

Brugger
Grosheim-Krisko
Schäppel

STOCKHOLM		19
Stockholm den 5 november 1958.		
~~Strikt~~ <u>förtroligt.</u>		2 bil. BIL
INK. D. N:o		
AVD. P	GR. 2	MÅL. Eu ¹

Ärade Broder,

Vid Din genomresa i Bern den 26 oktober hade Du ett samtal med ambassadören Hammarström om ett ärende som väl får betecknas som ganska sensationellt i Wallenberg-frågan. Leifland, som idag återvänt, har nu i Bern haft ett samtal med Brugger, för vilket redogöres i bifogade promemoria, som torde tala för sig själv. Det viktigaste i denna synes vara att Brugger säger sig ha haft kontakt med Wallenberg under juli 1954 i corpus II (sjukavdelningen) i Vladimir. Omedelbart före kurirens avgång har vi icke kunnat penetrera ärendet i detalj, men vi vill orientera om att den i PM omnämnde Adam Uibel skrivit ett brev till beskickningen i Bonn den 16 juli 1955, varav även avskrift bifogas. Vad den ävenledes omnämnde Turyn beträffar har denne hörts av Braunerhielm den 13 oktober 1956 (697 B.30.10.56). Båda dessa personers ut-sagor torde väl utan risk för misstag få anses hänföra sig till Tomsen, alias Grosheim-Krisko. Tomsen kom emellertid till Tyskland den 29.12.1953, och finnes det så-lunda hopp om att Bruggers utsaga om kontakten med Wallenberg 1954 icke är influerad av detta missvisande spår, framför allt som Brugger först kom till Vladimir i maj 1954.

I ett handbrev till Dig den 25 oktober 1956 har jag

Ambassadören S. Allard,
W i e n .

redogjort för vad en viss Otto Schöggel för mig uppgivit i Zürich, vilket handbrev av Dig besvarats i särskild ordning den 28.10.56 jämte därefter insända utförliga rapporter. Brugger har ävenledes uppgivit, att han icke känner till Schöggel.

Vad som nu Brugger säger, ställer delvis Schöggels utsaga i en annan dager, vilket måhända kan påkalla ytterligare samtal med denne.

Det är givet, att vi nu måste göra allt för att kartlägga de närmare omständigheterna om Bruggers kontakt med Wallenberg. Såsom framgår av Leiflands PM anses denne numera tillförlitlig, och mitt ärende idag är endast en fråga om Du hos brittiska och amerikanska vederbörande kan erfara någonting om vad dessa har att säga om Bruggers person, tillförlitlighet och insatser i deras tjänst. Dessutom vore det angeläget om beskickningen kunde erfara Schöggels nuvarande adress, därest vi skulle bedöma det nödvändigt att åter ha ett samtal med denne, vilket som framgår av ovanstående väl förefaller sannolikt.

(Gunnar Lorentzon)

Avskrift.

Syke, den 16.7.1955.

An die

Schwedische Gesandtschaft
in B o n n .

Erlaube mir als Russlandheimkehrer auf Wunsch und Bitte des in Russland sich befindlichen Schwedischen Diplomaten Herrn Tomsen, der bei der Schwedischen Gesandtschaft in Ungarn (Budapest) war und 1945 von den Russen verhaftet wurde sie davon in Kenntnis zu setzen.

Herr Tomsen befand sich im März 1953 in Gefängnis in Wladimir im Krankenhaus, wo ich mit ihm gesprochen habe und Herr Tomsen mich bat, im Falle einer früheren Entlassung Sie davon zu benachrichtigen. Herrn Tomsen wurde eine gerichtliche Strafe von 25 Jahren Gefängnis auferlegt und zwar wegen angeblicher Spionage.

Sollten Sie diesbezüglich auch Fragen haben, bin ich gerne bereit noch weitere Angaben zu machen. Ich finde es für meine Pflicht meinen Leidenskameraden ihre Wünsche zu erfüllen. Die Anschrift dieses Gefängnisses ist 5110/49.

Ergebenst zeichne ich

Hochachtungsvoll

undert. Adam Uibel
Syke, Herrlichkeit 31 b
b.Bremen

Brugger ✓

6/11 58
Strängt förtroligt.

6/11 Nämnt för Ex.

12. 2. 59
a f. str. f. k. till
Thulin
/u/Åström

P.M.

Över samtal med Emil Brugger, hållet i Bern
den 3 november 1958.

Samtalet ägde rum i närvaro av kriminalkommis-
sarie Schmidt från schweiziska statspolisen. Jag före-
ställdes för Brugger av chefen för schweiziska stats-
polisen, dr. Amstein.

Brugger uppgav, att han var född i Bern 1903,
att han under andra världskriget varit verksam i Irak
såsom tekniker samt efter världskrigets slut knutits
till först den brittiska och sedan den amerikanska under-
rättelsetjänsten i Wien. Under sina år i Wien hade han
hört talas om fallet Wallenberg. År 1948 hade han
häktats av sovjetiska säkerhetsorgan och fram till den
22 maj 1954, då han fördes till Vladimir, vistats i
olika läger i Sovjetunionen.

Under större delen av den tid, som han suttit
inspärriad i Vladimir - från maj 1954 till oktober 1958 -,
hade han suttit i Corpus III. I slutet av juli 1954 hade
han tillbringat en vecka å tio dagar i den kombinerade
sjukhus- och isolationsbyggnaden (Corpus II), där han
vårdades för ögonlidande. Brugger erinrar sig att han
anvisats en cell en trappa upp, men kan icke längre min-
nas cellens nummer. Som cellkamrat hade han förre gene-
ralfältmarskalken i tyska armén von Kleist. En av de
första dagarna efter det att Brugger kommit till Corpus II
hade fången i granncellen börjat knacka. Brugger hade vid
detta tillfälle icke besvarat knackningarna, då han fruk-
tade provokatoriska avsikter. Efter några dagar hade

fången i granncellen ånyo börjat knacka och frågat vem som satt i Brugger cell. Brugger hade då svarat att han vore schweizare, men att han icke ville uppge sitt namn. Grannfången hade då knackat följande meddelande: "Mitt namn är Wallenberg. Jag var förste sekreterare vid svenska beskickningen i Budapest. När Ni blir frisläppt ber jag Er att omedelbart ta kontakt med en svensk beskickning eller ett svenskt konsulat och tala om att jag finns här."

Under de följande dagarna hade Wallenberg knackat ytterligare någon eller några gånger, men inte meddelat något utöver vad han tidigare sagt, förutom att han vore ensam i sin cell.

När Brugger efter sin sjukhusvistelse återvände till Corpus III och berättade om sin knackningsförbindelse med Wallenberg, hade två medfångar; Adam Übel och Turin, sagt att de själva år 1953 varit inspärrade i Corpus II och då genom knackningar varit i förbindelse med Wallenberg. - Adam Übel hade enligt Brugger varit gestapoofficer och under kriget varit verksam i Polen. Brugger visste inte var Übel nu vore bosatt, men han erinrade sig att Übel i Vladimir från sina föräldrar fått paket och att dessa paket varit avsända från en ort i närheten av Hannover. Turin vore ingenjör och troligen bosatt i Wien.

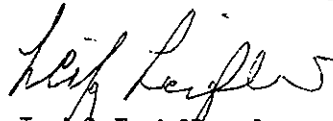
Från sin vistelse i Corpus III kunde Brugger erinra sig bland andra följande medfångar: Goižer, Goguberidse (enligt Brugger hade denne någon månad efter sin frigivning på sommaren 1956 ånyo häktats och sutte för närvarande åter i Vladimir), Pataridse, Usbenski, Mermelstein, Laube, Spiess, Höckli, Bastamof, Rossi (som, såvitt Brugger visste, fortfarande befunne sig i Samarkand), Török, Mülle och de Lätry. Vad Brugger spontant berättade om dessa sina medfångar, stämmer i allt väsentligt med de uppgifter departementet tidigare fått från andra källor..

Brugger nämnde att han torde ha varit den siste utländske fången i Vladimir, som nu vore belagt av enbart ryska medborgare, vilka gjort sig skyldiga till icke politiska brott. De politiska brottslingarna - sovjetmedborgare såväl som utlänningar - vore nu koncentrerade till andra fängelser, bl.a. Tabolsk i Sverdlovsk-distriktet.

Vid samtal med dr. Amstein, kriminalkommissarie

Schmidt och legationsrådet Hunziker - som förmedlat
ambassadens kontakt med den schweiziska statspolisen -
erfor jag, att man på schweizisk sida mycket ingående
frågat Brugger om hans vistelse i Sovjetunionen. Hans
utsagor hade i de fall, där så varit möjligt, jämförts
med andra uppgifter, och man hade kommit till den slut-
satsen att Bruggers utsagor i allt väsentligt vore
korrekta. Tidigare hade man lutat åt att Bruggers upp-
gifter finge tagas med en viss försiktighet, men på
denna punkt hade man alltså ändrat mening.

Bern den 3 november 1958.

Leif Leifland

Lorentzon/AVS
KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

sjöborgsutredningen

Telegram

STOCKHOLM 6.11.58 19		
N:o 36 ✓	✓ CHIFFER	BIL.
INK. D. N:o		
AVD. P	GR. 2	MÅL. Eu ¹

Brugger ✓
Schöggel ✓

PL

23
X

Svensk
W i e n

Handbrev Lorentzon/Allard 5.11.58. Den i promemorian
omnämnde finnen Bastamov jämte två andra finnar² kommer
inom de närmaste dagarna att höras av Lorentzon. Därest
dessas utsagor stämmer med vad Brugger sagt angeläget
snarast därefter åter höra Schöggel. Benäget tela därför
omgående Schöggels adress till Stockholm, som vidarebe-
fordrar den till Lorentzon.

Cabinet

Y. M. M. Hoff, Paschke

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

ex. 2 till —

» 3 » —

» 4 »

CHIFFERTELEGRAM

Från Wien

Avsant den telex 19 kl.

Inkom den 7 / 11 19 58 kl. 1300

Utskrivet i 3 ex. Detta är originalet.

Brådskande.

Dnr	59: B	43
Avd.	Gr.	Mål.
P	2	Lu I

(Pol)

43.

Edert chiffer 36.

Schöggel numera lagerarbetare Austrian Airlines i Schwechat utanför Wien. Med hänsyn härtill syns lämpligast vi höra honom snarast och om möjligt redan i morgon eftermiddag, då env. Lundbeck kan närvara. Därest ytterligare frågor böra ställas utöver vad som framgår av handbrev Lorentzon-Allard den 5 nov. tacksam omgående besked.

Allard

Coll.: {

4 ; Tolstoy papper

7/11

Wien 4/10 58.

4/11?

Kuvert försett med
på rekommendation "Personlig!"

2

Broder:

(Lorenz)

aa/1/11

Den i bifogade klipp ur det tyska kommunistorganet omnämnde

greve Tolstoy kan väl icke möjligen vara identisk med vår gamle vän på Irland? Som Du minns hade han uppehållit sig i Belgien, och det vore ju inte otänkbart, att han av ryssarna nu åter använts i något sammanhang. Idén skulle då ha varit att redan i somras företaga någon konspirativ manöver i syfte att framställa Pasternak som inblandad i någon amerikansk agentaktion. Sådant material gör ju ryssarna ibland i ordning i god tid för att ha till hands vid eventuell process. Det är ett mycket dåligt omen för Pasternak, att denna historia nu publiceras, vad än historiens bakgrund och sanningshalt må vara.

Har av Allard erfarit B:s återkomst och uppgifter. Han måste tydligen förhöras. Av alldeles särskilt intresse tycker jag det nu är att utröna vart fångarna förts från Wladimir, om nu detta fängelse tömts på den gamla kategorien fångar. Från Lefortovskaja gick ju strömmen på sin tid ganska ensidigt till Wladimir. Har nu förflyttningen skett likaså i en huvudriktning, bör det inte vara omöjligt att taga reda på denna. Har uppdelning skett på flera olika fängelser och läger, blir det knepigare. Möjligen vet B något om detta, möjligen kan Suchdienst ha det klart för sig.

Viktigt är att söka klarlägga, att B:s uppgifter verkligen hänfö sig till W och icke till den andre "konsuln" som satt i samma fängelse,

Emellertid tror jag under alla förhållanden att det är klokt att icke göra för stor affär av detta senaste vittnesmål, innan vi hinner talas vid. Jag är orolig för att det kan bli fråga om någon förfrågan i Moskva i stil med den som skedde beträffande flygarna. I så fall är

allt förstört. Jag föreställer mig, att man snarare - om något skall göras - skulle söka återknyta den gamla inofficiella kontakten via den finska kollegan eller på annat sätt söka få någon slags rysk reaktion.

Jag återkommer till Stöckholm den 10 - 12 dennes och vore då mycket intresserad att få träffa Dig.

Din tillgivne
Percy S. Lundberg

7/11-58
Strängt förtroligt.

(.f.ä. u. s. g. n. o. b. j. e. t)

P.M.

angående uppgifter, som tyda på att Wallenberg vistats i Vladimir-fängelset.

1.

Schweizaren Emil Brugger uppger att han i slutet av juli 1954 under en c:a 10 ^{dagars} vistelse i corpus II i Vladimir (sjukhusavdelningen) haft knackningsförbindelse med Wallenberg, som knackat följande meddelande: "Mitt namn är Wallenberg. Jag var förste sekreterare vid svenska beskickningen i Budapest. När Ni blir frisläppt ber jag Er att omedelbart ta kontakt med en svensk beskickning eller ett svenskt konsulat och tala om att jag finns här."

Fransmannen Lucien Gouazé har omedelbart efter frigivandet i mars 1958 spontant uppgivit, att han av Brugger (och finnen Bastamov) hört, att dessa hösten 1955 haft kontakt med en svensk konsul, tillfångatagen i Budapest. Kontakten skulle ha bestått av knackningsförbindelse under vistelse å sjukhusavdelningen.

Finnen Bastamov har vid kortfattat förhör uppgivit, att Brugger berättat att denne år 1955 i Verchne Uralsk hört att Wallenberg tidigare vistats i detta fängelse men åren 1954-55 överförts till Vladimir. (Brugger har dock enligt egen utsago vistats i Vladimir ^{vidan} fr.o.m. 22.5.1954.)

Den i Wien bosatte statslöse Török har uppgivit, att Brugger någon gång under tiden november 1955-februari 1956 berättat något om Wallenberg. Berättelsen skulle ha hänfört sig till åren 1950 eller 1951 och hade gått ut på att Brugger själv haft (eller träffat någon som haft) knackningsförbindelse med Wallenberg.

Tysken Adolf Siegel har uppgivit, att han i slutet av år 1954 fått ett meddelande via de Latry, vilket meddelande gått ut på att en svensk och tre schweizare zutto isolerade i corpus III. De Latry skulle ha fått denna uppgift från Brugger. (De Latry har vid samtal ej bekrä-

~~faller för~~
tat denna uppgift.)

2. Österrikaren Otto Schöggel har förklarat, att han under tiden mitten av april - 28 maj 1955 i sjukhuset i Vladimir, corpus II, delat cell med Wallenberg, vilken under flera år skulle ha vistats i Vladimir. Wallenbergs hälsotillstånd hade varit dåligt, han hade ^{varit} förslamad i vänster sida, och dagligen erhållit injektioner. Wallenberg hade bett Schöggel att meddela svenska myndigheter.

Schöggel uppgav i sin första förklaring, att tidpunkten för sammanträffandet med Wallenberg varit mars/april 1955. Oklarhet råder om var Schöggel vistats från hösten 1954 till mars/april 1955. S. kan då ha vistats i sjukhuset. S. har av f.d. cellkamrater betecknats som lögnare och/eller cellspion samt girig. S. har dock icke begärt några förmåner eller någon ersättning för sina lämnade upplysningar.

Schöggel förklarar igen nov. 1958. Sammen av trafikerat varit ett knäppt dygn. Örigt i huvudsak sammanfallande med följande

3. Tysken Mulle har uppgivit - och förklarat sig beredd gå ed därpå - att georgiern Gogiberidse, berättat att han i sjukhuset erfarit att Wallenberg vistades där. Tidpunkten skulle ha varit någon gång mellan åren 1948-1953, förmodligen 1951 eller 1952. Enligt Mulle skulle Gogiberidse även ha berättat, att han i samband med statsminister Erlanders besök i Moskva hört en polisofficer i fängelset säga att "den Wallenberg können sie lange suchen".

Tysken Rehekampff har bekräftat, att han någon gång under tiden 1950-1953 hört av Gogiberidse, att Wallenberg skulle vara isolerad i sjukhuset i Vladimir.

4. Österrikaren Posh har förklarat, att japanen Nakamura för honom uppgivit, att han av en annan japan hört att Wallenberg befann sig i sjukhuset i Vladimir. (Posh dock ett mindre tillförlitligt "vittne")

5. Tysken ten Hompel har förklarat att han flera gånger under tiden 1948-1953 i Vladimir hört talas om Wallenberg, bl.a. att han skulle befinna sig i detta fängelse. (Å detta har ten Hompel dock vid annat tillfälle förklarat sig ej vara helt säker) Bl.a. hade Rensinghoff, Narbut (avliden), och finnen Puschkarjov talat om Wallenberg.

6. Tysken Bretthauer förklarar att han hösten 1955 hört talas om Wallenberg, men att han icke kan erinra sig vad som sagts om denne. Det kan ha rört sig om Wallenbergs vistelse i Moskva-fängelserna.

7. Schweizaren Höchli von Asch har uppgivit, att en ryss vid namn Schulgin skulle ha träffat Wallenberg i Lubljanskaja-fängelset och tillsammans med W. i slutet av år 1947 överförts till Vladimir, där W. avlidit i början av år 1948. (Höchli har ansett otillförlitlig och ej hörts genom svensk försorg)

Följande personer har genom hörsägen fått uppgifter om att en eller flera svenskar skulle vistas i Vladimir:

- 1957 a. Geissler hade - evt. år 1953 - hört talas om att en svensk journalist och ytterligare en svensk skulle sitta fängslade i Vladimir
- 57 b. Sperlich har år 1951 hört talas om att en svensk då funnes fängslad i Vladimir. Sagesmannen vore förmodligen en ryss, som införts i S:s cell och uppgivit att han närmast delat cell m. ryssar, en jap. o. en svensk.
- 57 c. Hans Schmidt hade under sin vistelse i Vladimir (febr. 1951-juni 1953) hört att två svenskar voro fångna i detta fängelse. Sagesmannen möjligen en ryss eller japan. Schmidt hade "antagit" att svenskarna tillhört någon beskickning.
- 58 d. Voss har på ett tidigt stadium uppgivit, att han genom Cumish fått veta, att en svensk satt i Vladimir år 1954. I sin uppteckningar förklarar dock Voss, att han endast hört talas om en svensk i Sovjetunionen, och att han ej kunde erinra sig namn eller om berättelsen om svensken hänfört sig till Lubljanskaja- eller Vladimir-fängelsema. Cumish har ej bekräftat Voss' tidigare påstående.
- 57 e. Hunoldt har av en svensk vid namn Ericsson hört att denne jämte två andra svenskar, vilka varit knutna till röda korset, tillfångatagits hösten 1944 på Balkan. De två andra svenskarna vistades vid den ifrågavarande tidpunkten - januari 1950 - även i Vladimir.

Sekr. Hammarskjöld har i sin beskrivning över besök i staden Vladimir m.fl. platser förklarar att han varit intensivt

övervakad under en resa han våren 1955 ^{förklarad} till denna stad.

Övervakningen hade koncentrerats till uppehållet i själva stadsområdet i Vladimir, medan någon direkt övervakning icke märkts under utflykter till Suzdal och andra platser. Fängelset i Vladimir är beläget inom stadsgränsen.

Stockholm den 7 november 1958.

(Muller, Rehbeck)

Engländer
Brügger Schögel 21.000 (Hempel) Gussler Juchin Schmitt Voss Hundt Bacht
haver.

63-736

0561

1951

1952

1953

954

1955

1956

X

X

12X

X

(X)

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

Telegram

sjöborgsutredningen

(5.11.58
Tel. samtal Lorentzon/2. ledning)

STOCKHOLM			7.11.58	19
N:o	10✓	CHIFFER	BIL.	
INK. D. N:o				
AVD.	GR.	MÅL.		
P	2	Eu ¹		

2 Svensk
Helsingfors

URGENT

Mellankommande omständigheter gör att Lorentzon brådskande besöker Wien först. Resultatet av resan kan bli onödigt förhöra finnarna*. Benäget avbryt därför tills vidare instruktioner erhållits kontaktsökning med dessa.

Cabinet

✓
✓
✓ = Bachmann, W. Schmiff, Paschke, Jön

Box p 7/11 kl. 1915 ✓

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

Telegram

sjöborgsutredningen

Schöggel ✓

STOCKHOLM	7.11.58	19
N:o 37 ✓	CHIFFER	BIL.
INK. D. N:o		
AVD. P	GR. 2	MÅL. Eu ¹

2

Svensk

Wien

Vårt

~~Edert~~ chiffer 36. Benäget sök ordna samtal *Söndag förmiddag* Schöggel med Lundberg och Lorentzon, som båda ankommer Wien samma flyglägenhet.

Cabinet

Exp 7/11-58 1915 26

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

ex. 2 till

» 3 »

» 4 »

CHIFFERTELEGRAM

Från Helsingfors

Avsänt den ~~TELEX~~ 19 kl.

Inkom den 8 / 11 19 58 kl. 1425

Utskrivet i 4 ex. Detta är originalet.

Exp. till Wien 8/11 kl. 1535 / Rou

Dnr 25: B		3
Avd.	Gr.	Mål.
P	2	Gen I

Ridder ✓

(Pl)

3.

Edert chiffer 10. Bastamow idag eget initiativ besökt beskickningen. Bastamow upplyser dr. Ernst Krehner direktör Benzoil A. S. aktuell bostad Argentinienstrasse Wien i Vladimir berättat att en tidigare medfånge troligen f.d. tysk polischef i Prag varit med Wallenberg i Levortova. Benäget underrätta Lorentzon.

Engzell

Coll.: {

/gl

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

Telegram

(Pol)

STOCKHOLM den 8 november 19 58		
N:o 38 ✓	Chiffer	BIL.
INK. D. N:o		
AVD. P	GR. 2	MÅL. Eu I

Svensk Wien

Helsingfors telar: "Edert chiffer 10. ~~B~~astamow idag eget initiativ besökt beskickningen. Bastamow upplyser dr. Ernst Kremner direktör Benzoil A.G. aktuell bostad Argentinienstrasse Wien i Vladimir berättat att en tidigare medfånge troligen f.d. tysk polischef i Prag varit med Wallenberg i Lefortova. Benäget underrätta Lorentzon."

Cabinet

Bep. den 8.11.58 kl. 15.35 RH.

KUNGL.
SVENSKA AMBASSADEN

ang. samtal med Otto
Schöggel.

Wien den 11 november 1958.

No. 827.

Strängt förtrolig.

R 18.

1 bil.

12.2.59

a + b f.k. till
Thulin (H-stpl)
/u/Åström

Schöggel

Till Hans Excellens Herr Ministern för Utrikes Ärendena.

./. *[Signature]*
Härmed får jag vördsamt insända en promemoria, som upprättats efter ett samtal med österrikiske medborgaren Otto Schöggel i Wien den 8 innevarande november månad. Vid samtalet voro närvarande envoyén Lundberg, förste sekreteraren Braunerhielm och sekreterare Lorentzon.

Såsom av promemorian framgår, måste vissa frågor på olika sätt kontrolleras av beskickningen. En rapport härom kommer att insändas snarast möjligt.

[Signature]
Sven Allard.

*Manfred ✓
Groschen - Krieger*

P.M.

angående samtal den 8 november 1958 med Otto Schögggl.

Otto Schögggl är sedan en kort tid tillbaka anställd hos Austrian Airlines som lagerarbetare i hangar 3 i Schwechat vid Wien. Han bor i ett ungarshotell Fasangasse 23 i Wien. Hustrun är bosatt i St.Lorenzen, Steiermark.

En ledtråd till Schöggls nuvarande vistelseort erhöles genom Maximilian Manfred. Denne, som numera är advokat i Wien, berättade, att han blivit upprindad av Schögggl, som bett Manfred åta sig att vara hans juridiska biträde i en bedrägeriprocess som öppnats mot honom. Manfred hade vägrat att åta sig försvaret av en "sådan typ som Schögggl", och sedermera erfarit, att denne av Kreisgericht i Leoben dömts till 10 månaders fängelse. Nyligen hade Schögggl på nytt ringt Manfred och bett denne lägga in ett gott ord för honom hos personalchefen i Austrian Airlines (Aua), dr. Witschl, även han en Spätheimkehrer. Huruvida Schögggl erhållit anställning hos Aua visste icke Manfred, men vi kunde säkerligen få hans adress av dr. Witschl. Manfred föreföll på något egendomligt sätt nervös vid samtalet med honom.

Det visade sig att den senare lämnat Aua's tjänst men den nye personalchefen lämnade beredvilligt ut adressen. Schögggl uppges icke ha rest någon invändning mot att komma till beskickningen.

Samtalet leddes huvudsakligen av Lorentzon i närvaro av envoyén Lundberg och Braunerhielm. Schöggls utsaga är präglad av en stor tankeoreda. Han hoppade från det ena ämnet till det andra, blandade ihop fakta och var utomordentligt svår att stoppa och leda in på rätt spår igen. Han missförstod ofta frågorna och misstänkte också, att dessa innehöll förtäckta anklagelser. Någon konsekvent upplagd ut-

frågning var därför omöjlig. Till viktigare punkter måste vi gång på gång återkomma, icke blott för att kontrollera om Schöggls motsade sig själv utan för att överhuvud reda ut begreppen.

I det följande har Schöggls uppgifter systematiserats, men, där så bedömts erforderligt, hans utsagor om samma sak vid olika tillfällen under samtalet relaterats kronologiskt.

Schöggls hade förflyttats från Vorkuta till Vladimir 1952 eller 1953. Han hade vistats i sjukhuset vid två tillfällen (numren på byggnaderna kan han icke hålla isär). Han beskrev sjukhuset, delvis med hjälp av bifogade skiss, på följande sätt: celler utefter långsidorna i tre våningar. I högra kortändan (från huvudingången sett) i bottenvåningen en större operationssal. På baksidan en rastgård med en rad rastboxar. På framsidan fanns en utbyggnad. När man skulle till tandläkaren fördes man in genom huvudingången, vek av till höger i förbyggnaden och gick en trappa upp.

Första gången hade Schöggls kommit till sjukhuset 1953 för en åderbräcksoperation. Han uppgav härom vid olika tillfällen följande:

1. Han hade delat cell bl.a. med en finne. Efter något bråk hade denne redan efter en dag blivit förflyttad från cellen. Schöggls satt sedan ensam i tre dagar i corpus II och kom sedan tillbaka till corpus III.
2. På fråga om han spelat schack med någon i sjukhuset svarade Schöggls, att han gjort detta med en ryss eller finne, då han var intagen för åderbräcksoperationen.
3. Senare berättade Schöggls, att han först suttit i bottenvåningen med ryssen, därefter förflyttats till finnen i en cell en trappa upp. Finnen hade varit homosexuell och besvärat Schöggls, som klått upp honom, varefter finnen förflyttats till en annan cell. Namnet kunde han ej erinra sig, men finnen hade varit en stor stark karl. Av beskrivningen att döma var det ej Pelkonen. Finnen var impopulär hos sina landsmän i fängelset, som trodde honom vara cellspion.

Andra gången Schöggls var i sjukhuset hade han vistats tillsammans med svensken, någon gång i slutet av 1954 eller januari eller februari 1955. Rätt snart fastnade Schöggls definitivt för tidpunkten februari 1955. Han hade varit i svenskens cell bara

en natt. Denna cell låg en trappa upp och vette mot rast-box 3 på baksidan av byggnaden. Han hade införts dit vid 16-tiden en eftermiddag. Den person som låg där hade efter en stund på "tung" ryska (det blev icke klart om vederbörande talade detta språk dåligt eller av sjukdom över huvud haft svårt att tala) frågat om Schöggls nationalitet. Efter den senares svar blev det en paus, varefter cellkamraten sporde, om han verkligen vore österrikare och icke exempelvis tysk. Då Schögggl bedyrade, att han var österrikare, svarade cellkamraten: jag är svensk. Han hade vidare berättat, att han varit fängslad sedan 1945, till en början suttit i Moskva - Schögggl ville minnas Lubljanskaja-fängelset. Först sade Schögggl, att svensken alltid varit ensam, något senare att svensken sagt sig vid ett tillfälle i Moskva haft en cellkamrat men därefter varit ensam i tre år. Såväl samvaron med cellkamraten som svenskens förflyttning från Moskva till Vladimir torde ha ägt rum ungefär 1949/50. Härom var Schögggl dock mycket osäker och angav olika år mellan 1948 och 1951. Svensken hade så småningom övergått till tyska språket, som han talat "tungt som en jude".

I början av samtalet förklarade Schögggl kategoriskt, att detta var allt han mindes av vad svensken sagt. "Das weiss ich, aber mehr weiss ich nicht" var en fras som ofta upprepades vid frågor om svensken.

Den svenske fången hade varit mycket mager, haft långdraget ansikte och dåliga tänder, samt varit kortare än Schögggl själv. På fråga hur han kunde bedöma längden på en man, som aldrig kunnat resa sig upp, svarade Schögggl, att sängen varit ett halvt huvud för kort för honom själv men passat precis för svensken.

Svensken hade varit svårt sjuk och icke kunnat röra sig. Han hade undersökts av en kvinnlig judisk läkare och av en gammal rysk sjuksköterska, fått stora sprutor bakom höften med en vit vätska. Om det varit något näringsmedel eller annat kunde Schögggl icke bedöma. Då svensken skulle få injektionen måste man handgripligen vända på honom. Schögggl visade med en grimas, hur svensken reagerade för sticket. Vidare hade svensken måst förrätta sina behov i

ett bäcken, som sjuksköterskan gav honom, trots att toalett fanns i cellen. Huruvida svenskens orörlighet berott på förlamning eller allmän svaghet blev icke klart.

På upprepade frågor om svenskens tillstånd, erinrade sig Schöggel så småningom, att den förre sagt, att han vore svårt sjuk men icke fick den riktiga behandlingen, senare, att "de vill icke göra mig frisk". Spord om han kände andra exempel på avsiktligt dålig sjukbehandling av fångar, omtalade Schöggel att han sett liknande exempel i fångläger före Stalins död.

Schöggel förklarade, att han icke nu kunde erinra sig svenskens namn. Han berättade, att han även i det manuskript han erbjudit ett tyskt förlag för tryckning (se nedan) utsagt, att han icke visste vem svensken var, och att han icke kunnat igenkänna honom från de foton, som visats honom på konsulatet i Zürich. Då envoyén Lundberg vid ett tillfälle i förbigående nämnde namnet Wallenberg, verkade Schöggel märkbart lättad att äntligen ha kommit på namnet och använde det genast i sitt svar. Blott ett par minuter senare, då han på nytt ville uttala namnet, sade han emellertid Wallenstein. Han hade aldrig hört namnet Tomsen och syntes draga slutsatsen, att detta vore engelskt. Då Lorentzon senare framhöll, att den svensk han sammanträffat med kanske varit Tomsen, genmälde Schöggel, att han icke känt till det namnet utan trott att svensken hette Wallenstein.

Innan detta beklagade Schöggel djupt att han icke kunde erinra sig namnet. Man måste betänka i vilket tillstånd han befann sig i sjukhuset. Innan han kom dit hade han som straff vistats sex dagar i en "ståcell", och i förtvivlan sökt begå självmord genom att skära sig i halsen.

"Spanns kuggfrågor" (se 708 B.6.11.56) och andra kontrollfrågor besvarade Schöggel på följande sätt:

1. Svenskens hårfärg kände han icke till. Vissa fångar, exempelvis Hawlik och Manfred, hade på grund av gott uppförande eller genom att gå ryssarnas ärenden särskilt tillstånd av den politiske officeren att bära långt hår. Såväl Schöggel själv som svensken hade däremot haft huvudena rakade. Som frisörer tjänstgjorde enligt Schöggel flera fångar, alla av rysk nationalitet.
2. Toalett fanns, som ovan nämnts, i den cell, där Schöggel låg med svensken. Cellen var möblerad sålunda: vid högra långväggen (från dörren räknat) en säng, under fönstret på kortsidan en säng,

vid vänstra väggen ett bord, till vänster om dörren klosetten. Schögg1 framhöll, att övriga celler icke nödvändigtvis måste vara utrustade på samma sätt. I corpus III hade fångarna tillåtit gå på toaletten två gånger om dagen.

3. Svensken hade haft mycket dåliga tänder men icke förlorat alla. Om han hade fått en protes visste icke Schögg1, som själv efter sjukhusvistelsen fått en tandbrygga i överkäken.

4. Tidigare fanns en ung manlig läkare i sjukhuset, men i februari 1955 hade Schögg1 bara sett den ovannämnda ryska judinnan.

5. Schögg1 tillfrågades, om han 1955 hört någon skrika i sjukhuset. Ja, många skrek, det var ett förskräckligt liv, man hörde också kvinnor skrika, t.o.m. barn. Vi visste icke, om inte Schögg1 med sin vanliga tankeglidning börjat tala om corpus III. Han avbröts med frågan om han hört namnet Kugloff. Han ansträngde sig att minnas, precis som vid namnet Tomsen, men blicken irrade. "Kugloff, det var väl han som skrek... Det var någon som skrek, som ropade något på grov tyska. Det var ett förfärligt skrikande." Och Schögg1 var, efter sin plötsliga, tydligen omedvetna ideassociation, inne på det allmänna temat igen.

6. Tillfrågad om signaleringsmöjligheterna i sjukhuset berättade Schögg1, att det fanns en möjlighet att knacka med granncellerna om fångvaktaren var slö. I regel var vakterna emellertid mycket kvicka att vid minsta misstänkta ljud öppna den lilla tittgluggen i dörren för att se vad som stod på. Schögg1 kom därefter in på "telefonerandet" i ventilationsrör o.dyl. och gled strax in på förhållandena i corpus III. Han lämnade i stort sett samma uppgifter som Sanitzer om brevlappar i brödbitar, som kastades från box till box i rastgården, telefonerandet, brev nedfirade med snören genom fönstret till våningen inunder etc.

7. I fängelset hade fångarna tillgång till tidningar, såväl Pravda och Isvestija som östtyska och den österrikiska "Volksstimme" (som Schögg1 lugnande nog icke riktigt mindes namnet på utan kallade för "Koplenigs tidning"). Dessa tidningar hade till en början varit mycket gamla - först cirka 2 år, sedan 1 år, men anlände slutligen nästan dagsfärsk. Om förbundskansler Raabs Moskva-besök den 15 april 1955 och den utlovade amnestin för de österrikiska fångarna hade Schögg1 således läst i en

dagsfärsk tidning tillsammans med Manfred, när han kommit till dennes cell efter sjukhusvistelsen.

Som i det föregående nämnts, infördes Schöggel till svenskens cell en eftermiddag och förflyttades därifrån påföljande morgon. (Påmind om att han vid förhöret i Zürich sagt, att han varit tillsammans med svensken i flera veckor, svarade han - men synbarligen endast därför att han kände sig pressad - att det kanske rörde sig om en förväxling.)

Schöggels uppgifter om förflyttningen vid olika tillfällen relateras här i kronologisk ordning, delvis som en illustration av hur svårt det var att hålla honom vid ämnet och få ur honom alla väsentliga detaljer med en gång. Vi måste ständigt återkomma till samma punkt för att få full klarhet.

1. Vid morgonvisitationen, som ägde rum mellan kl. 7 och 8.30 hade han av den politiske officeren Sträff bortförts från svenskens cell. Han hade därefter förhörts fyra å fem gånger om vad han visste om sin forne cellkamrat, särskilt om han visste dennes namn. Han hade envetet förnekat detta och framhållit, att svensken varit för sjuk för att säga mycket, och att han själv på grund av såret i halsen haft svårt att tala. I Potma hade fångarna i samband med repatrieringen inkallats till enskilda förhör, varvid ryssarna sökt förmå dem att i framtiden arbeta för rysk räkning. Därvid hade Schöggel fått underteckna ett formulär, enligt vilket han lovade att icke efter hemkomsten yppa, vad han visste. Förhören hade enbart gällt samvaron med svensken. Inför Schöggels bondnekande hade ryssarna slutligen blivit lugnade och sagt, att cellkamraten i själva verket icke vore svensk utan tysk, men att han vore fullkomligt "verrückt".
2. Sedan Schöggel utförts ur svenskens cell blev han underkastad förhör och fick underteckna ett protokoll. Efter detta gick man med på att ersätta hans förlorade tänder med en lösgom. Allt detta hade han berättat för Manfred.
3. Då han kom ut från svenskens cell fördes han till en cell i våningen ovanför, där han satt en tid ensam, innan han återfördes till corpus III.
4. Tillfrågad om han icke tyckte det var anmärkningsvärt, att en svensk satt i ryskt fängelse, omtalade Schöggel, att han talat om

saken med Manfred och sagt till denne, att han aldrig varit tillsammans med en svensk förut. Efter tre dagars vistelse i Manfreds cell hade han emellertid förhört och tvingats lova, att icke berätta för någon om svensken. Han hade där-
efter aldrig nämnt om sina upplevelser för någon.

5. På fråga om han hört talas om andra svenskar, förnekade han detta och upprepade, att han endast omnämnt svensken för Manfred men inte för andra, eftersom ryssarna förbjudit honom.

6. Vid morgonvisitationen, då sjuksköterskan kom in i svenskens cell, hade även den politiske officeren tittat in, sett Schöggel och utropat "vad är det där för en typ". Officeren och sköterskan hade viskat häftigt vid dörren. Fem minuter senare hade Schöggel, tämligen bryskt trots sitt halssår, förts ut.

7. Schöggel kände ej namnet på dem som förhört honom. Tillfrågad om det icke vore Pelikan svarade han genast, att denne ju varit den ryske chefen i Baden bei Wien (jfr Spanns uppgift om Biefkin). I Vladimir hade Schöggel först hörts av en underordnad officer, men det sista förhöret hade ägt rum inför fängelsets NKVD-chef, vilken tvingat honom under-
teckna ett protokoll, i vilket han lovade att icke berätta om svensken.

Schöggel erinrade sig Turyn och framhöll, att denne säkert icke haft något gott att säga om honom. (Han förutsatte för övrigt att vi talat med alla hans forna kamrater och att alla talat illa om honom.) Turyn hade nämligen miss-
tänkt Schöggel för att till ryssarna ha utlämnat en namn-
lista över medfångar, som han haft gömd i cellen (jfr Hawliks uppgifter). Schöggel uppgav vidare, att Schörner och Hawlik suttit i samma cell. Ryssar hade också vistats i cellerna men efter en hungerstrejk år 1953 eller 1952 hade de alla överförts till en annan byggnad, där såväl politiska som kriminella ryska fångar samlades. Schöggel hade träffat bl.a. "chefen i Leningrad" Kovetsov (skall väl vara Kusnetsov) och

"general Maslov från Kreml". Han nämnde en österrikare, som kände honom från Vladimir, nämligen Gustaf Tauber i Wien. Denne hade numera gott om pengar, ehuru han icke hade något arbete. Över huvud gick det bra för alla utom för Schöggel. Manfred, som redan i fängelset kunnat ordna extra förplägnadsförmåner, vore numera välbeställd advokat. Turyn, som genom sin bråkighet varit impopulär bland kamraterna, vore också förmögen etc.

Schöggel mindes Hesch väl. Han förnekade emellertid bestämt, att denne talat med honom om andra fångar. Frågan om han hört någon estnisk präst omnämnas bejakade han likväl sedan och tilllade, att det varit en biskop, som Hesch berättat om. Likaså medgav han på direkt fråga, att han hört om en dansk och tillfogade, att det varit Hesch som i Potma sagt att han sammanträffat med honom.

Schöggel mindes också, att då han lämnade svensken i sjukhuset kom han till en cell i corpus III där, förutom Manfred, även Sanitzer och en tysk sutto.

Schöggel meddelade spontant, att han kommit underfund med att hans tidigare uppgift om att huvudbyggnaden i Vladimir vore byggd i vinkel, var felaktig. Då han sagt detta hade han haft Smolensk i åtanke. Manfreds skiss vore riktig.

Fyra à fem månader efter Lorentzons samtal i Zürich med Schöggel, hade den senare uppsökts i Stuttgart av en person, som presenterade sig som journalisten Hans Gross från München. Han hade bevisat sin identitet med ett identitetskort. Gross hade sagt, att han visste att Schöggel varit i Vladimir och suttit tillsammans med Manfred (detta namn nämndes först), Hesch, Tauber, Schörner o.s.v. - journalisten hade nämnt ytterligare några namn. Medfångarna kunde emellertid icke berätta mycket, men Schöggel visste ju en hel del av intresse. Om han gav ut en bok om sina upplevelser skulle han tjäna mycket pengar. Gross skulle gärna hjälpa honom skriva boken, som därefter skulle utgivas av Weiss & Co Verlag i München.

Schöggel antog genast anbudet. Här hade han ju en möjlighet att bli lika ekonomiskt välbeställd som sina forna fängelsekamrater. Under sex dagar i sträck sammanträffade han med Gross på ett café i Stuttgart. Gross frågade ut honom om hans erinringar

och stenograferade ned berättelsen. Egendomligt nog tycktes emellertid Gross vara mest intresserad av vad Schögggl upplevt efter hemkomsten. Han frågade mycket noga med vilka personer han haft kontakt, om han uppsökt några främmande beskickningar o.dyl. Schögggl påstod under samtalet med oss, att han för Gross förnekade, att han någonsin lämnat dylika uppgifter till främmande makts representanter. Såsom i det föregående omnämnts sade Schögggl emellertid vid ett annat tillfälle, att han i boken skrivit, att han icke kunde känna igen de fotografier av sin svenske medfånge, som konsulatet i Zürich förelagt honom.

Gross bjöd honom på restaurangmåltider och gav honom även då och då litet pengar, sammanlagt 620 DM. Då samtalet den sjätte dagen var slut, bad Gross Schögggl komma ut och låta sig bli fotograferad vid den förres bil (Citroen). Gross ville gärna ha ett foto av Schögggl som souvenir. Påföljande dag återkom Gross icke till den avtalade mötesplatsen. Schögggl väntade en tid men började sedan efterforska Gross. Han fann emellertid, att någon person med det namnet icke existerade i München. Han skrev till förlaget för att förhöra sig om sin bok, men breven returnerades med anteckningen "adressaten okänd". Schögggl förstod då att han blivit lurad.

Schögggl beskriver Gross som en man i åldern 30 - 34 år med vågigt blont hår och i högra mungipan ett ärr som gick upp mot kindknotan. På vänstra handen hade han en mycket vacker juvelring och körde en Citroen av senaste modell. Av språket att döma var Gross otvivelaktigt tysk.

Någon tid efter denna episod hade Schögggl av de schweiziska myndigheterna ombetts komma till Zürich, då man ville förhöra honom om något. Redan vid schweiziska gränsen häktades emellertid Schögggl och polisen började korsförhöra honom om vad han visste om spionageaffären Dubois. Den enda ledtråd polisen hade, syntes emellertid enligt Schögggl vara, att han en gång flugit med samma plan till Paris som Dubois. Då således alla bevis mot honom saknades, ställdes Schögggl i stället inför rätta för brutet äktenskapslöfte och dömdes till åtta månaders fängelse.

Schögggl uppger sig vidare efter återkomsten på egen hand

ha skrivit en ny bok om sina upplevelser i Sovjetunionen, vilken han sänt till Kleines Volksblatt i Graz, där den nu håller på att granskas.

I Schöggls berättelse dyker Manfred upp flera gånger. Schögggl hade efter återkomsten från sjukhuset till corpus III berättat om svensken för Manfred men icke för någon annan. Manfred hade i Potma jämte Spann och polisofficeren Marek gällt för att vara en slags förtroendemän för de österrikiska fångarna gentemot ryssarna. Manfred hade flera gånger varnat Schögggl för att berätta vad han visste och framförallt för att uppsöka någon ambassad. Vid ett senare tillfälle hade Manfred oroligt frågat, huruvida Schögggl ämnade företaga sig någonting beträffande svensken. Sanitzer hade i fängelset sagt, att han icke litade på Manfred. Den senare lyckades ofta skaffa sig bröd och annan extra förplägnad. Schögggl visste icke hur detta hade gått till eller om fängelseledningen kände till detta. Själv hade Manfred sagt att han köpt det svart.

Efter återkomsten till Österrike hade Schögggl icke mera träffat Manfred. Den senare hade emellertid flera gånger ringt upp Schögggl och bett om sammanträffanden, men Schögggl ville icke längre ha med Manfred att göra.

Sammanhanget kan vara följande: Schögggl berättar för Lorentzon vad han vet om svensken i Vladimir. Beskickningen i Wien utfrågar bl.a. Manfred om Schögggl, och Manfred är icke dummare än han begriper, att Schögggl lämnat oss upplysningar, som vi funnit vara av intresse. Cirka fyra månader senare kontaktar Gross Schögggl och nämner namnen på några av Schöggls fängelsekamrater, först av alla Manfred. Gross lyckas så locka ur Schögggl allt vad han vet.

Bedömning av Schöggls tillförlitlighet.

Schögggl har i Zürich den 22 oktober 1956 för Lonaeus och Lorentzon redogjort för sin vistelse i Vladimir. (Se P.M. den 24 oktober 1956). Denna utsaga skiljer sig i flera avseenden från Schöggls nuvarande. Inledningsvis torde kunna konstateras av

Schöggls båda redogörelser för sammanträffandet med den sjuke svensken i Vladimir, corpus II - därest uppgiften överhuvudtaget har verklighetsunderlag - att denne med hänsyn till tidsfaktorn omöjligt kan vara identisk med Tomsen. (Tomsen, alias Grosheim-Krisko, överfördes nämligen i juni 1953 från Vladimir till Tapiau, varifrån han i december samma år via Friedland hemsändes till Tyskland).

De motstridiga uppgifterna torde lämpligen kunna uppdelas i fem kategorier:

1. Faktorer, som på grund av normala minnesfel, slarvigt uttryckssätt och bristande medvetande om detaljernas vikt etc. icke torde påverka bedömningen av Schöggls tillförlitlighet.
2. Faktorer, som tyder på att Schöggel icke talar sanning.
3. Faktorer, som tyder på att Schöggel talar sanning.
4. Faktorer, som på olika sätt bör kontrolleras för att ytterligare undersöka Schöggls tillförlitlighet.
5. Övriga omständigheter av betydelse.

(Redogörelsen följer huvudsakligen ovanstående uppteckning av det andra samtalet med Schöggel.)

1. Faktorer som på grund av normala minnesfel, slarvigt uttryckssätt och bristande medvetande om detaljernas vikt etc. icke torde påverka bedömningen av Schöggls tillförlitlighet:

a) I sin första utsaga uppger Schöggel, att han spelat domino med Wallenberg. Vid det andra samtalet erinrar sig Schöggel överhuvudtaget icke domino, men på tillfrågan om han spelat schack, säger han, att han gjort detta under den första vistelsen i sjukhuset efter åderbråcksoperationen med en ryss eller finne. Det torde icke kunna anses anmärkningsvärt att Schöggel missminner sig på denna punkt. (Se även vad som under 2 (a) och 3 (n) anförts om Schöggls divergerande uppgifter om tidslängden för sammanträffandet med svensken.)

b) Vad tidpunkten för Schöggls andra vistelse i sjukhuset beträffar uppgav han första gången att denna ägde rum i mitten av april 1955 till den 28 maj 1955, under det att han under det senare samtalet säger, att det var i februari 1955. Den senare uppgiften torde vara den korrekta. De diverge-

rande uppgifterna synes emellertid icke böra påverka bedömningen av Schöggls tillförlitlighet.

c) Schöggls första utsaga om svenskens rörelseförmåga, där han bl.a. säger, att han "bewegte sich wie ein Kasperl" samt att han var förlamad, överensstämmer icke med den andra utsagan, att svensken aldrig kunde resa sig ur sängen. Detta kan beror på att Lorentzon vid det första samtalet missförstod vad Schöggli inlade i verbet "bewegen". Detta kan ju på tyska även betyda, att svensken rörde sig i sängen.

d) Att Schöggli under första samtalet uppgivit, att svensken var förlamad under det att han vid det andra samtalet icke kan precisera skälen för svenskens svårighet att röra sig, synes icke böra påverka bedömningen av Schöggls tillförlitlighet.

e) Vid det första samtalet erinrade sig Schöggli namnet Wallenberg. Hur kan det komma sig, att Schöggli icke vid det senare samtalet kunde erinra sig Wallenbergs namn? Han visste ju i förväg om svenska beskickningens intresse för honom. Detta kan vara en indikation på att Schöggli har rent mjöl i påsen och endast behöver berätta vad han för tillfället erinrar sig utan att tidigare behöva förbereda sig genom att repetera sina upplevelser. Å andra sidan förefaller det anmärkningsvärt, att Schöggli vid det andra samtalet, när namnet Wallenberg av envoyén Lundberg första gången nämndes, omedelbart begagnade sig av detta namn, vilket dock vid nästa tillfälle förvandlades till Wallenstein. Schöggls medgivande, att han i en tidskrift läst om den svenske diplomaten Wallenbergs öden är anmärkningsvärt i detta sammanhang. Kan Schöggli genom suggerering vid det första samtalet fått uppfattningen att det handlade om denna person? Dessa omständigheter är emellertid mot bakgrunden av Schöggls psyke (se nedan) av den art, att de icke torde påverka bedömningen. Härtill kommer även uppgiften av Schöggli, att han befann sig i ett utomordentligt dåligt tillstånd efter sex dagars vistelse i en ståcell och efter självmordsförsöket.

f) Spanns "kuggfråga" om frisören i sjukhuset synes icke vara en så viktig detalj, att man kan förmoda att Schöggli skulle erinra sig dennes utseende.

g) Spanns andra fråga om "toalett-frekvensen" är irrelevant dels på grund av att båda på grund av sitt hälsotillstånd var bundna till sina sängar, dels på grund av uppgiften att det i cellen fanns tillgång till toalett.

h) Schöggls första uppgift, att han tillsammans med svensken

i en i fängelset tillgänglig tidning läst om förbunds-kansler Raabs besök i Moskva, vilket strider mot hans andra utsaga, kan motiveras på flera trovärdiga sätt (se även under 3 (h)).

i) Schöggls uppgifter om Pelikan kan bero på minnesfel.

j) Den något diffusa beskrivningen av Vladimir, som Schögggl ger vid det första samtalet, synes vara av mindre betydelse. Att Schögggl korrigerar sin första skiss är oväsentligt, då han antagligen talat med Manfred eller andra medfångar om detta och av Lorentzon i Zürich fått reda på att den icke stämmer. Hans förklaring härutinnan bör kunna godtagas.

2. Faktorer, som tyder på att Schögggl icke talar sanning.

a) Vad angår tidslängden för Schöggls vistelse tillsammans med svensken i sjukhuset uppgav han första gången, att denna varade cirka en månads tid, under det att han vid det senare samtalet uppger endast en natt. Detta synes vara ett moment av sådan vikt, att ett direkt minnesfel synes osannolikt. (En tänkbar förklaring till Schöggls beteende härvidlag ges under 3 (n)).

b) Vid Schöggls första utsaga om 1-månadsvistelsen med svensken har han endast kunnat lämna ytterst knapphändiga uppgifter om denne, vilket förefaller egendomligt (se även under 3 (d)). Schöggls första uppgift om att svensken bett honom att det icke skulle komma till släktingarnas kännedom om att han var sjuk, synes plausibel, och det talar mot Schögggl att han icke erinrar sig denna sak.

3. Fakta^{sur}, som tyder på att Schögggl talar sanning.

a) Schöggls beskrivning av cellen samt dennas läge i sjukhuset med detaljen om att den vette mot rastbox 3 överensstämmer med för oss tidigare kända fakta. (Numreringen på rastboxarna bör kontrolleras.)

b) De båda fångarnas första samtalsämne enligt Schöggls senaste uppgifter synes plausibel.

c) En viktig punkt är att Schögggl uppger, att svensken sagt, att han varit fängslad sedan 1945 och till en början i ett Moskva-fängelse suttit tillsammans med andra fångar, men att han därefter alltid eller nästan alltid suttit isolerad.

d) Därest Schöggls andra uppgift om att han endast en natt vistats tillsammans med svensken är riktig, kan detta förklara, att Schögggl har så knapphändiga uppgifter om denne.

e) Schöggls beskrivning av svenskens vård samt om att läkarepersonalen huvudsakligen varit kvinnlig, överensstämmer i båda utsagorna (se även under 1 (d)).

f) Schöggls uppgifter, att han aldrig hört namnet Tomsen och hans spontana reflektion, att namnet låter engelskt, styrker vad som ovan sagts om att svensken icke kan vara Tomsen. Samtalsledarna fick intryck att Schögggl vid detta tillfälle var fullt uppriktig.

g) Samtalsledarna fick ett gemensamt intryck av att Schöggls uppgifter om skriken i Vladimir och om Kugloff bar prägei av stor sannolikhet.

h) Schöggls uppgifter om tillgången på tidningar i Vladimir stämmer med uppgifter från ett flertal håll.

i) Manfreds uppgifter om Schögggl och Schöggls om Manfred, framför allt att han för denne berättat om svensken, synes trovärdiga.

j) Schöggls relation av sitt bortförande ur svenskens cell har prägel av sannolikhet.

k) Schöggls uppgifter i samband med samtalet om Hesch' sammanträffande med utlännningar kom spontant på ledfrågor.

l) Icke vid något tillfälle har Schögggl försökt att tillskansa sig förmåner av något slag med anledning av de uppgifter, som han lämnat till svenska myndigheter. (Han har emellertid ersatts för förlorad arbetsinkomst.)

m) Man bör hålla i minnet, att Schögggl frivilligt första gången approcherade det svenska konsulatet i Zürich, vilket mot bakgrunden av Schöggls psykiska läggning, för vilken här nedan göres ett försök till bedömning, torde passa in i hans beteendemönster.

n) Det är betecknande för Schöggls minne, att denne kommer ihåg saker och ting bättre, då han kan "haka upp" sina erinringar på viktiga personer. (Se exempelvis vad han säger om "Leningradchefen" och Maslov i Kreml.) För Schögggl torde även svensken ha hört till kategorien viktiga personer. Schögggl säger om sig själv att han ibland har ljusa ögonblick, då han bättre erinrar sig vad som passerat. Det förefaller ävenledes som om hans minne förbättrats under de två år, som förflutit sedan det första samtalet, och själv uppger han att hans hälsotillstånd nu är mycket bättre. Detta

talar för att exempelvis den motstridande uppgiften om att Schögggl första gången säger att han var tillsammans med svensken en månad och andra gången endast en natt, icke torde vara en medveten lögn utan snarare bottna i en missräknad ambition att övertyga oss om att hans uppgifter verkligen var sanna. Hans senaste uppgifter torde med anledning av vad som ovan sagts vara de korrekta.

o) Under tidigare samtal med fångar som varit i Vladimir har vi hört talas om en homosexuell finne.

4. Faktorer, som på olika sätt bör kontrolleras för att undersöka Schöggls tillförlitlighet.

a) Manfred uppger, att Schögggl dömts till 10 månaders fängelse i Kreisgericht i Leoben. Själv säger Schögggl att han dömts i Zürich. Fakta bör konstateras av beskickningarna i Wien och Bern.

b) Schöggls skiss av sjukhuset bör jämföras med uppgifter från andra personer, som ävenledes vistats där.

c) Beskickningen i Wien torde kontrollera Schöggls inexakta uppgifter om sin placering efter de två vistelserna i sjukhuset. Förväxlingar synes ha skett. Schöggls uppgifter om undertecknandet av förhørsformulär bör kontrolleras.

d) den av Schögggl omnämnde Gustaf Taubers i Wien tillförlitlighet bör undersökas av beskickningen i Wien.

e) Schögggl bör tillfrågas om gatuadressen till Weiss Verlag & Co i München ävensom om namn och adress på det kafé i Stuttgart, där han träffade Gross.

f) Engelska beskickningen i Wien torde inkopplas för att fastställa Gross' identitet.

g) Beskickningen i Wien bör söka erfara om Schöggls uppgifter om det nya manuskriptet, som lämnats till Kleines Volkblatt i Graz, är riktiga.

h) Manfreds situation i ljuset av Schöggls uppgifter kan tyda på att denne går ryssarnas ärenden. Manfred var egendomligt nervös vid Braunerhielms samtal med honom. Beskickningen i Wien torde söka utreda, hur det förhåller

sig härmed.

1) Från tillförlitliga fångar, som vistats i sjukhuset, bör söka utrönas, hur tändning och släckning av ljuset i sjukhuset skedde, samt om ljuset var tänd under natten. Dessa omständigheter kan påverka bedömningen av den omständigheten, att Schögggl kan beskriva svensken relativt dåligt.

5. Övriga omständigheter av betydelse.

a) Det förefaller vara av intresse, vad Schögggl säger om att han måste underteckna ett papper om att han icke kände till svensken.

b) Schöggls dåliga rykte bland medfångarna kan vara en indikation på att han även i Zürich gick ryssarnas ärenden som provokatör. Häremot talar emellertid det förhållandet, att han spontant lämnat uppgifter om en episod i Stuttgart, då han tydligen själv varit utsatt för en provokatör, som sökte lista ut Schöggls göranden och låtanden efter frigivningen, ehuru inbakat i allmänna redogörelser för fångenskapen. Det förefaller högst osannolikt, att en man med Schöggls läggning vid detta tillfälle icke skulle briljerat med att flera utländska beskickningar haft intresse för hans person.

Intryck av Schögggl.

(Anteckningar av envoyén Lundberg, vars uppfattning samtliga i samtalet deltagande delar.)

Schögggl är patolog. Enligt vittnesutsagor tycks han ha förvärvat psykiska särdrag redan på ett tidigt stadium i rysk fångenskap, varför det är möjligt, att hans psyke varit ur balans redan från barnaåren. Han äger sjukdoms insikt. "Om någon ger mig en order, kan jag utmärkt genomföra den. Om jag är lämnad på egen hand, kan jag icke hålla samman saker och ting. Mitt minne faller ibland bort, men rätt vad det är återvänder det." Han har, utsatt för press av ryssarna, sina medfångar och inhemsk polis, upptäckt, att hans psykiska särbeskaffenhet i viss utsträckning skyddar honom. Då den ryske polisofficeren frågar ut honom om "der Schwede", spelar han medvetet idiot och kommer undan. Uteslutet är därför icke, att han avsiktligt ibland upprepar sitt "mehr weiss ich nicht" eller låtsas icke förstå i syfte att dölja något eller få tid att tänka

efter. Han kan t.o.m. ha spelat in rollen som utpräglad patolog i syfte att dölja vissa förhållanden.

Inför oss hade han ingen förnuftig anledning att dölja något. Men han greps gång på gång av rädsla och osäkerhet. Han skäms över att han är oredig och obildad, han blir förskräckt, då han upptäcker att vi vet åtskilligt om Vladimir, han undrar, vart vi vill komma, han frågar, om vi verkligen är svenskar.

Då jag frågar: "Känner ni Hesch?" svarar han ja. "Talande Ni med Hesch om andra fångar?" utlöser ett blixtsnabbt och kategoriskt nej, vilket kan tydas som fånens reflex att neka på alla alltför allmänna frågor, vars innebörd han icke riktigt förstår. På frågorna: "Hörde Ni talas om någon estländsk präst, om någon dansk?" kommer lika säkert och snabbt jakande besked, i första fallet i form av korrigering "han var biskop" och han tillägger genast och spontant, att Hesch talat om dessa fångar. Möjligen är inte endast rädslan orsak till detta reaktionssätt. Han har uppenbarligen utomordentliga svårigheter att följa en tankegång, att hålla samman saker och ting, hans omdöme är nära nog obefintligt, han reagerar inför varje detalj instinktivt som ett djur. Möjligen fungerar hans minne så, att han har svårt att associera från det allmänna (Hesch - medfångar) till det enskilda (en dansk - en estländare), medan associationerna i motsatt riktning löper lättare.

Schöggel är en lögnare, därför att han blandar ihop olika tillfällen, blandar ihop vad han upplevat med vad han hört eller läst, vill skryta med sin kroppsstyrka (boxarmyten, myten om striderna i Vorkuta med skottskador i benen, som han nu spontant uppger vara åderbräck), därför att han känner sig hjälplös i tillvaron, utlämnad åt ryssar, ilskna medfångar, som anklagar honom för att vara en "Spitzel" och arga kvinnor, arbetskamrater och arbetsgivare. Hjälplösheten tvingar honom att ibland fantisera ihop något till sin fördel, ibland neka till något, som han tror kan skada honom. Han ljuger skickligt, att han fick bättre mat av ryssarna för att han arbetade bra, inte därför att han var "Spitzel". Försvarsattityden dominerar hans uppträdande. Om någon behandlar honom vänligt, kan han vara naivt öppen, och om någon kommenderar honom hårt, vågar han inte sätta

sig till motvärn. Han har lytt ryssarnas order att spionera på medfångarna, men han har gjort det som en hund reagerar på käpprapp och karameller och inte av kallblodig beräkning, och känner sig därför moraliskt oskyldig.

Han säger sig ibland umgås med tanken att bli medlem av någon "organisation, som hjälper människorna" och i den andan har han tagit kontakt med svenska konsulatet i Zürich för att meddela vad han vet om "der Schwede". Det verkar inte, som om

han väntade sig någon belöning för vad han berättat. Det verkar snarast, som ^{om} hans hjärna vore full av minnena från Ryssland, och han företar sig ibland det ena, ibland det andra (t.ex. bokskrivandet) för att avreagera sig.

Stundom har man intrycket att Schögggl åtminstone för en kort period lyckas vara slug och är stolt över det. Han försäkrar, att han ingalunda är dum, och många yttranden visar en normal reflexionsförmåga. Det är svårt att bedöma, om en del av hans berättelse avsiktligt är konstruerad för att övertyga dem som förhör honom.

Vid första förhöret berättade han detaljen om Wallenbergs budskap, då man gemensamt läste om förbundskanslerns besök. Denna detalj verkade spontan och trovärdig, icke minst mot bakgrunden av Bruggers vittnesmål. Det visar sig nu, att det hela var lögn. Detaljen kan lätt hopfantiseras, därför att den består av i ryska fängelser upplevda element.

Vid andra förhöret går historien om samvaron med Wallenberg och vad denne berättat om sin isolering utmärkt väl ihop med vad vi vet om Wallenbergs öde. Men Schögggl kan mycket väl ha upplevt eller hört talas om liknande episoder, som han nu diktat in i sammanhanget.

Vad Schögggl berättade om polisofficerens förhör med honom om "der Schwede" före avresan från Sovjetunionen, stämmer utomordentligt väl överens med bilden från 1947, men Schögggl kan ha varit förhörd om flera medfångar, han kan ha hört om liknande förhör med kamrater.

Ingen av de episoder eller fakta Schögggl berättat, är så unik och typisk, att den kan sägas med största sannolikhet vara möjlig endast i samband med Wallenberg. Den avgörande frågan är, om Schöggls initiativ och berättelse om "der Schwede" har hela sin grund i den artikel om Wallenberg, som han läste i en bildtidning eller om den bygger på ett sammanträffande med Wallenberg. Någon

bestämd slutsats tycks icke kunna dragas.

Schöggls berättelse kunde möjligen bättre värderas av en psykiatriker än av UD:s folk efter vanliga sammanställningar av nakna fakta. Ett förhör med honom bör pågå under minst ett par dagar med visst mellanrum, varvid eftersträvas att insmyga alla relevanta frågor i form av små obetydliga detaljer, som inte väcker affekter hos honom och av vilka han inte genast kan dra slutsatser om avsikterna. På grund av Schöggls svårigheter att uppfatta sammanhang kan en välplanerad korsförhörsmetodik vara givande.

Wien den 10 november 1958.

(Erik Braunerhielm)

(Gunnar Lorentzon)

13/11 ✓
Helsingfors den 10 november 1958.

Strängt Förtroligt.

1 bil.

gfr
Broder,

I anslutning till mitt meddelande i särskild ordning
ber jag blott närslutet få översända en uppteckning rörande
mitt samtal i lördags med Bastanow.

Åberopande Din egen P.M. den 5 juli i år ber jag för
ordningens skull få meddela, att Bastanow numera är bosatt
vid Elisabethsgatan 17 C 21. Vasilij Maximoff har även han
bytt bostad och är bosatt vid Ulfsbyvägen 27 f A 5, Munksnäs,
Helsingfors. Konstantin Puschkärjov bor kvar vid Sjömans-
gatan 21 här i staden men har i stället bytt namn och kallar
sig nu K. Cornell. Han är numera anställd vid polisens pass-
byrå. Samtliga dessa uppgifter ha vi erhållit genom chefen
för Helsingforspolisen, en gammal vän till beskickningen.

*Hjärtliga hälsningar!
Din tillgivne
Lorenz. Erling*

Sekreteraren G. Lorentzon,
Utrikesdepartementet,
Stockholm.

Strängt förtroligt.

P.M.

Herr Vladimir Bastamow avlade i dag ett besök på beskickningen. I samband med möjligheten av en eventuell kontakt mellan honom och sekreterare Lorentzon från U.D. hade poliskommendören Gabrielsson i går varit i förbindelse med Bastamow. Därvid hade denne uttalat en önskan att få besöka beskickningen.

Bastamow förklarade, att han gärna ville redogöra för de tillfällen vid vilka han under sin fångenskap i Sovjetunionen konfronterats med namnet Wallenberg. Under sin vistelse i Lefortovafängelset i Moskva hade han en dag på sommaren eller hösten 1945 fått höra knackningar från en medfånge. Huruvida ljudet kommit från en cell ovanför eller intill hans egen, kunde han icke numera med bestämdhet uppgiva. Han hade först förmodat, att knackningarna utförts på ryska eller tyska språket, men efter ett par dagars grubbel hade han konkluderat, att de syftade att förmedla några ord på svenska. Han kunde emellertid icke erinra sig vilka ord. Bastamow, som sedan ungdomen talar svenska, hade då försökt att komma i kontakt med den källa, varifrån ljudet kom. Han hade emellertid först så småningom erhållit ett svar på tyska, gående ut på att den tidigare avsändaren "war hier, ist aber jetzt fort". Om den förmodade svenske avsändarens identitet hade han emellertid intet som helst försport. Namnet Wallenberg hade han då heller aldrig hört.

Först nio år senare hade Bastamow, som då sedan länge var förflyttad till Vladimirfängelset utanför Moskva, fått höra talas om Wallenbergs existens. Hans informationskälla var där - vid en av de tyskar, som efter honom anlant till fängelset, nämligen doktor Ernst Krenner, Wien, direktör i Benzol A.G., numera bosatt vid Argentinstrasse i Wien. Denne hade uppgivit, att en vän, och tidigare medfånge till honom, en tysk f.d. "Polizeichef" eller högre polisdomare i Prag, sagt sig ha varit tillsammans med Wallenberg i Lefortovafängelset. Vid vilken tidpunkt detta skett kunde han emellertid nu ej längre erinra sig. Bastamow hade likväl slagits av tanken, att de meddelanden på svenska han själv nio år tidigare trott sig ha hört i Lefortovavä möjligen skulle kunna ha härrört från Wallenberg. Den tyske polismannens namn kunde Bastamow icke nu längre erinra sig. Han hade emellertid ett bestämt minne av att denne uppgivits redan ha återvänt till Västtyskland och bland annat vid en pressintervju, redogjort för sina kontakter med W.

Alldenstund sekr. Lorentzen just i dag avrest i W.-ärendet till Wien inberättades i särskild ordning till U.D. hänvisningen till doktor Krenner för det intresse saken möjligen alltjämt måtte erbjuda.

Helsingfors den 8 november 1958.

KUNGL.
SVENSKA AMBASSADEN

1846
inte har ju Lammén
om Wladimir Bonn 13/11 58
Wladimir

Bröder!

J. J. J.

Har i Bonn disputerat långt
på samma punkt i Wallenberg-
ärendet, har vissa beslut
i de, som jag vill dröja med
dig och Lorentzon, innan något
färdigt. Men mycket Tackom, om
? inget ytterligare material förmår
familjen enas man står som mest
kan besvara, att familjen har kon-
takt med pyssarna eller väntar
igång en kompani mot W.D. om
de får veta de anser vara
barnen i Wallenbergs vitsor i
Wladimir. Det kunde följande, att
Wladimir Tackom vittnesmål borde

13/10
öfverkommas till familjen för att
påvisa ~~den~~ faran för fr-
|| värlsen med. T. m. m., Dislektor
deta med Lorentzen! Däremot
är Brungers och Schöyfs
vänneskap med de inga förhållanden
något.

Din tillgivne

Anne S. Lundberg

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

sjöborgsutredningen

*Isidor
Brugger
W-aktören*

STOCKHOLM

1 bil¹⁹

Stockholm den 18 november 1958.

~~Personligt och strängt förtroligt.~~

INK. D. N:o

AVD.

P

GR.

2

MÅL.

Eu¹

Ärade Broder,

./.

Med första kurirlägenhet sändes härmed den utskrivna promemorian om vårt samtal med Schögl i Wien den 8 innevarande november månad.

Av ett bläckbrev, som vi idag erhållit från Lundberg i Bonn, framgår att denne har vissa konkreta idéer, vilka han emellertid icke närmare redogör för utan vill diskutera här i huset omkring den 20 dennes, då han återvänder till Stockholm. Detta har medfört, att jag ännu icke hört Brugger men räknar göra detta så snart vi åter diskuterat igenom frågan med Lundberg.

Av det ovannämnda bläckbrevet från Lundberg framgår, att denne tydligen har vissa indikationer på att familjen känner till det falska Vladimir-spåret angående Tomsen, och vi bryr nu våra hjärnor med hur man på lämpligaste sätt skall hindra familjen eller dess representanter från att på grund av detta falska spår agera på ett sådant sätt gentemot ryssarna eller pressen/utrikesdepartementet, att det beskär vår handlingsfrihet eller i varje fall försvårar den. Jag skall givetvis icke underlåta att hålla Dig underrättad om ärendets vidare utveckling.

/Gunnar Lorentzon/

Ambassadören Allard,
W i e n .

*Rep. 12/11 - 58
AVS*

KUNGL.
SVENSKA AMBASSADEN

Schöggel ✓
Manfred

samtal med Otto Schöggel

not till 20/11
Wien den 17 november 1958.
Nr 848. 3 bil. (vardera 3 ex.)
R 18. Strängt förtroligt.

Polich. vidit

2/2-58
a+b f. sk. f. k.
med skulder (H. skul.)
u/Boström

AK Lfled

Till Hans Excellens Herr Ministern för Utrikes Ärendena.

./1-3
Härmed får jag värdsamt insända trenne promemorior
angående dels ett nytt samtal med Otto Schöggel, dels vissa
upplysningar om dr Maximilian Manfred, dels slutligen upp-
gifter lämnade av dr Raphael Spaßn för kontroll av Schöggels
vittnesmål.

Under samtalet med Schöggel förtydligade denne vissa
punkter i sin tidigare utsaga. Han överlämnade även en
avskrift av sina förteckningar över medfångar, vilken
bifogats promemorian.

Hittills har intet framkommit, som minskar trovärdig-
heten av Schöggels uppgifter. Beskickningen skall emeller-
tid fortsätta efterforskningarna och återkomma.

Sven Allard
Sven Allard

732

Ph. Ljed

P.M.

angående samtal den 12 november 1958 med Otto Schögggl.

Schögggl uppsökte mig oanmäld i dag på beskickningen. Han överlämnade närslutna lista, som utgör en avskrift av de namnförteckningar över medfångar han haft. Originallistorna hade han lämnat kvar hos sin hustru i Steiermark. Jag sade honom, att det av olika skäl vore av värde för oss att få se även originalen. Schögggl blev till en början misstänksam men lovade efter någon tvekan att ge mig dessa i nästa vecka.

Han berättade vidare, att han i Potma gjort en första förteckning upptagande 45 namn (de 45 sista i närslutna avskrift), som han smugglat hem till Österrike. Denna hade han överlämnat till österrikiska röda korset, som behållit originalet men givit honom en avskrift. Övriga namn hade han med hjälp av kamrater sammanställt vid olika Heimkehrer-möten efter hemkomsten. Två namn, polacken Lesinski och ungraren Rotter hade han erinrat sig, då han gjorde den avskrift han nu lämnade mig.

De personer, vars namn äro försedda med asterisk, arbeta enligt Schögggl med säkerhet för Sovjetunionen. Personer, vars namn utmärkts med ? kunna misstänkas gå ryssarnas ärenden. Att Suppinger var rysk agent visste Schögggl av den anledningen, att han före fångenskapen av amerikanarna satts att övervaka honom. Beträffande Hawlik sade sig Schögggl veta, att denne i Potma lovat ryssarna att arbeta för dem.

Medan vi tittade på listan, nämnde Schögggl att han suttit i tyska koncentrationsläger. Jag uttryckte min överraskning häröver, då ju Schögggl varit SS-officer. Schögggl förnekade, att detta var riktigt men tillfogade, att han i Vladimir till en början utgivit sig för att vara SS-man för

att komma på god fot med de tyska och österrikiska medfångar, med vilka han varit tillsammans. Vi kom så att tala om Schöggls förflutna, varvid han berättade följande.

Fadern hade varit en ganska förmögen och framstående man i Schwechat (i Schöggls födelseattest står att fadern var bokhållare). Vid unga år hade Schögggl anslutit sig till furst Starhembergs Heimwehr och där lärt sig avsky nazisterna. 1936 hade han gjort arbetstjänst i Österrike och 1938 inkallats i militärtjänst, varvid han tjänstgjorde vid pionjärbattaljon 86 i Krems. Han hade deltagit i inmarschen i Tjeckoslovakien och efter krigets utbrott i fälttåget mot Frankrike.

I trakten av Metz hade han kommit ifrån sin trupp och övernattat i en fransk bondgård. Där hade han sammanträffat med ett par fransmän, som tillhörde en motståndsgrupp med beteckningen H-2-4. Han hade vunnit deras förtroende och lovat arbeta för dem. Han hade lämnat smärre uppgifter om tyska truppers dislokation och till och med smugglat åt dem några pistoler. Slutligen deserterade han men blev i augusti 1940 häktad och förhördes av Gestapo i Bremen. (Hans berättelse var på denna punkt otydlig, men jag ville icke pressa honom.) Han överlämnades av Gestapo till 165. divisionens krigsdomstol, av vilken han dömdes till livstids straffarbete i koncentrationsläger. Han satt till en början i "Moorlager" vid holländska gränsen och därefter i Buchenwald. Han blev så småningom tilldelad ett straffkompani, som skulle gräva fram blindgångare. Slutligen blev han i Ebrach vid Bramberg befriad av 65. amerikanska divisionen. Han fick tjänstgöra som chaufför åt amerikanska officerare och kom med dessa till Linz. Han vann så småningom amerikanarnas förtroende och fick för deras räkning utföra smärre uppdrag. Han hjälpte sålunda till att häkta Gauleitern i Linz, Eigruber. Då jag litet senare under samtalet frågade honom om hans bekantskap med fältmarskalk Schörner, svarade han, att han såsom chaufför varit närvarande vid det tillfälle, då Schörner i Linz av amerikanerna utlämnats till ryssarna. Slutligen hade Schögggl blivit chef för ett "Verbindungsstelle" mellan den amerikanska militärförvaltningen och staden Linz' myndigheter. Borgmästare Koref borde kunna erinra sig, att han vid denna tid icke kunde vidtaga några åtgärder utan samråd med Schögggl. Kort tid häfter hade Schögggl knutits till CIC. För amerikanerna hade Schögggl uteslutande arbetat inom Österrike, huvudsakligen i Linz.

Jag sade Schöggel, att jag gärna ville taga tillfället i akt att få några förtydliganden av hans berättelse föregående vecka. Schöggel förklarade sig genast beredd att omtala allt jag ville veta. Han var denna gång betydligt lugnare än tidigare och lättare att förhöra. Jag sökte dessutom på allt sätt vinna hans förtroende och undvek därför att ställa frågor, som kunde skrämma honom. Trots detta var hans berättelse många gånger oredig och jag måste ofta återkomma i detalj till samma frågor för att få klarhet.

Schöggel upprepade sin tidigare lämnade utsaga om svensken. Då han kommit in i svenskens cell, hade sålunda denne efter en stund på ryska frågat om han vore ryss. Schöggel hade på samma språk svarat, att han var österrikare. Svensken övergick då till tyska och frågade om Schöggel verkligen vore österrikare och icke tysk. Därefter hade medfången omtalat, att han vore svensk, att han varit fängslad sedan 1945, till en början suttit i Ljublanka, där han 1949 eller 1950 varit tillsammans med en person, varefter han alltid varit ensam. Schöggel erinrade sig plötsligt, att svensken sagt, att han redan i Ljublanka varit sjuk, sedan blivit bättre men därefter på nytt insjuknat och nu blivit alldeles "fertig". Ryssarna gävo honom icke den vård han behövde och ville tydligen icke göra honom frisk.

På fråga var svensken hade tillfångatagits, svarade Schöggel, att svensken sagt, att han 1945 häktats i Ungern. Schöggel uttryckte saken på följande underliga sätt: "Er war seit 1945 in Ungarn verhaftet". Schöggel kunde icke erinra sig, att svensken sagt något om sitt yrke eller bakgrund. Icke heller kunde Schöggel angiva, huruvida svensken sagt sitt namn. Jag frågade då också Schöggel, om han hade en känsla av att han under de senare förhören ljugit eller talat sanning, då han sagt ryssarna, att han icke visste svenskens namn. Icke heller detta kunde Schöggel erinra sig. Under utfrågningen fick Schöggel plötsligt ett intryck av att svensken kanske sagt något mera om den fånge han suttit tillsammans med i Moskva. Medfång- en torde icke ha varit en ryss. Mera härom kunde Schöggel lik- väl för tillfället icke komma ihåg. Schöggel har numera defi- nitivt fastnat för att svensken skulle ha suttit i Lubljanka, men det är möjligt, att detta beror på en suggestion i efterhand. Om svenskens signalement kunde Schöggel för övrigt icke

erinra sig något nytt annat än att han trodde att denne haft hår på bröstet.

Schöggl hade talat med svensken en ganska kort stund, kanske bara några minuter. Därefter hade den kvinnliga läkaren kommit in och givit svensken en spruta, varav den sistnämnde syntes ha blivit så medtagen, att han icke längre orkade tala. Först påföljande morgon hade de båda växlat ett par ord. Schöggl kunde icke säga, om svenskens tunga ryska och tyska berodde på att denne icke behärskade dessa språk eller om han varit för sjuk för att tala. Själv hade Schöggl varit mycket sjuk och icke haft något intresse för längre samtal.

Om belysningen i cellen meddelade Schöggl, att det vid dörren fanns en lampa, som brann både dag och natt.

Påföljande morgon hade vid visitationen en politisk officer - Schöggl minns ej längre, att han skulle ha hetat Sträffof - tittat in och utbrustit; "vad är det där för en typ". Han hade kallat ut läkaren ur cellen, stängt dörren och samtalat med henne ute i korridoren. Fem minuter senare hade två bärare kommit in och på en bår burit ut Schöggl som var för sjuk att gå själv. - Vid förra samtalet sade ju Schöggl, att han föruts ut tämligen bryskt och vi fingo intrycket att han fått gå själv. Denna uppgift lämnade han dock som direkt svar, då envoyén Lundberg uttryckte sin överraskning att han trots sin sjukdom förflyttades så plötsligt.

Schöggl hade förts till en cell, som låg ungefär mitt emot svenskens. Huruvida denna var belägen i samma korridor eller ännu en trappa högre (alltså på andra våningen) kunde Schöggl icke med bestämdhet uttala sig om. Några timmar senare hade samme politiske officer kommit in till honom, gett honom ett par cigaretter och frågat rätt vänligt: "Nå, vad sa' den där dåren? Vad berättade han?" Schöggl svarade, att han endast omtalat, att han var svensk. Officeren hade då svarat, att den sjuke visst inte var svensk utan tysk. Hade han inte sagt sitt namn? Detta förnekade Schöggl bestämt, varefter officeren efter en stund gått sin väg. Han lämnade ett paket cigaretter kvar i cellen.

Schöggl hade vistats i denna cell tre à fyra veckor. Under denna tid hade han ytterligare tre eller fyra gånger blivit förhörd av chefen för kontraspionaget i fängelset personligen. Denne hade sökt pressa ur Schöggl svenskens namn och förhöret hade ofta

varit ganska bryskt. Efter varje utfrågning hade Schögggl fått underteckna en förklaring av ungefär följande innehåll. "Jag förpliktar mig att icke för någon av mina medfångar omtala något om den sjuke, som utgivit sig vara svensk. Om jag bryter mot detta, kommer jag alltid att få vistas i ensamcell och får aldrig se hemlandet igen." Schöggls formulering torde enligt min mening endast mycket ungefärligt återgiva innehållet i förklaringen. Jag är icke säker på att den sista satsen verkligen fanns med. Muntligen hade emellertid ryssarna ofta upprepat detta hot. I varje fall var det enligt Schögggl icke fråga om ett förhörsprotokoll i egentlig mening utan endast om en försäkran att han icke skulle tala om svensken.

I Potma hade Schögggl icke utsatts för något förhör. Han hade liksom alla medfångarna inkallats till en politisk officer som frågat honom om han icke i fortsättningen ville arbeta för ryssarna. Officeren hade framhållit, att han icke hade någon hjälp att vänta sig när han återkom till hemlandet. Den enda som bistode de återvändande vore det kommunistiska partiet. Av amerikanerna och engelsmännen hade han intet gott att vänta. Hela hans framtid berodde på om han ville samarbeta med kommunisterna. Schögggl hade icke vågat avvisa ryssarnas förslag utan svarat, att han skulle tänka över saken. Ryssen hade då hänvisat till att Schögggl ju utgivit sig för att vara boxare. Man kunde därför träffa det arrangemanget att Schögggl efter hemkomsten skulle uppsökas av en person, som gav lösenordet: "Vi skola ordna en match i Prag". Från denne skulle Schögggl erhålla sina order. Till dags dato hade Schögggl ännu icke träffat någon som gett honom detta lösenord. Därefter hade Schögggl liksom övriga fångar fått underskriva en förklaring om att han icke skulle berätta om sina upplevelser i Sovjetunionen. Denna förklaring gällde icke något speciellt förhållande utan fångenskapen i allmänhet. Muntligen hade emellertid officeren erinrat honom om den sjuke i Vladimir som utgivit sig för att vara svensk och allvarligt tillhållit honom att icke för någon berätta om denne. Han hade tillagt den varningen att om Schögggl bröt mot detta förbud, skulle ryssarna kunna komma åt honom var han än befunno sig.

Efter de cirka tre veckorna i sjukhuset hade Schögggl

överförts till huvudbyggnaden. Det var till en början mycket svårt att få ur honom, till vilken cell han då kom. Han uppgav först att han införts i en cell i den andra våningen tillsammans med Suppinger, Manfred, Sanitzer, den japanske Abwehrchefen i Manchuriet (Sächa (namnet betydde socker) och flera tyskar samt att han suttit i denna cell ända till frigivningen. På förnyade frågor förklarade han emellertid, att han efter återkomsten till Corpus III satt i flera celler. I den första av dessa sutto Manfred, Sanitzer och två eller tre tyskar, däremot icke Döring. Jag övergick då till att tala om någonting annat. Då jag senare återkom till ämnet och nära nog frågade Schögggl om varje steg han tagit, erinrade han sig plötsligt, att han från sjukhuset fördes till en cell i Corpus III, där endast greker och tyskar sutto. Detta hände den 21 februari 1955, hans födelsedag. Han mindes detta därför att medfångarna ställt till en liten födelsedagsfest för honom och sammanställt en present med livsmedel ur sina gåvopaket. Schögggl själv hade ju aldrig fått mottaga några paket förrän i Potma.

Schögggl ställde emellertid till med bråk för att han icke kom tillsammans med landsmän. Han begärde att få tala med en politruk men då ingenting hände, satte han i gång med en hungerstrejk. Efter fem à sex dagar blev han äntligen förd till en politisk officer, som tydligen först hade grälat på honom, varnat honom för att ställa till med bråk och återigen tillhållit honom att akta sig för att säga något om den sjuke i Corpus II. Därefter hade Schögggl's framställning beviljats och han hade kommit till en cell i nedre våningen, där Manfred, Sanitzer och en tysk sutto. Han kan icke erinra sig att tysken var Döring, vilken han hade träffat tidigare i fängelset. Schögggl synes förväxla Döring med en annan person. Det var för Manfred, som han nu trots förbudet omnämnde svensken.

Någon tid senare hade han av okänd anledning straffats med "Stehkerker" i sju à åtta dagar. Han hade icke satt detta straff i samband med Manfred. Han hade till en början litat på och sett upp till Manfred och först i Potma erfarit att denne ansågs gå rys-sarnas ärenden.

Manfred hade under några månader efter hemkomsten hållit kontakt med honom och bland annat hjälpt honom att uttaga pass. Det var efter återkomsten till Wien som Manfred uppmanat honom att icke

16. Jan 56
Schögggl
22/1/56

göra samma dumhet som alla andra att lämna uppgifter om utländska fångar till främmande ambassader. Det kunde bli farligt för honom, hade Manfred sagt. Av denna anledning hade Schöggel hittills undvikit de utländska beskickningarna i Wien och i stället lämnat sina upplysningar till olika diplomatiska missioner i Schweiz.

Jag frågade Schöggel på nytt om dennes första vistelse i sjukhuset i samband med åderbräcksoperationen. Efter något trevande, framkom att Schöggel intagits i Corpus II för denna operation vid två olika tillfällen. Första gången hade varit 1953, då man opererat det ena benet. Han hade då vistats i en à två månader i en cell tillsammans med en finne. Det var denne finne, som hade varit stor och stark och av landsmännen betraktades som cellspion och det var med denne han spelat schack. Även det andra benet behövde emellertid opereras och han gjorde flera framställningar om att på nytt intagas på sjukhuset. Det dröjde emellertid ända till december 1954 tills denna framställning beviljades. Det var nu han kom till en finne som var homosexuell och omedelbart förflyttades till en annan cell, där han några veckor var ensam. Han kom därefter tillbaka till Corpus III, blev snart straffad med "Stehkerker", försökte begå självmord genom att skära sig i halsen och kom så på nytt till sjukhuset och träffade svensken.

Under samtalets gång kom Schöggel på att den homosexuelle icke varit finne utan tysk. En tysk medfånge vid namn Rühmann eller liknande hade vid något tillfälle berättat, att hans homosexuelle landsman haft någon historia i fängelset tillsammans med några japaner.

Såvitt jag kan förstå, kan vår uppfattning att Schöggel tidigare sagt sig ha vistats i sjukhuset för åderbräcksoperation endast en gång ha berott på att vi missuppfattat hans slarviga uttryckssätt. Han torde aldrig ha sagt, att han endast en gång varit intagen för åderbräck. Han berättade exempelvis under vårt förra samtal, att han först varit tillsammans med en ryss eller finne och sedan med en annan finne, men han har aldrig uttryckligen sagt, att detta var under en och samma vistelse. Uppgifterna att "finnen" dels var homosexuell dels stor och stark lämnade han under olika tidpunkter av samtalet men angav icke tillräckligt tydligt att han avsåg två olika finnar.

Tidpunkten för Schöggls andra sjukhusvistelse synes vara osäker. Schöggel insisterade på att han varit intagen i Corpus II i december 1954 men ville även hävda att han efter den sista åderbråcksoperationen satt ungefär två månader i Corpus III, innan han begick självmordsförsöket. Om Schöggel minns rätt beträffande tidpunkten för sin återkomst till Corpus III den tredje gången, bör han emellertid ha sammanträffat med svensken tre à fyra veckor före den 21 februari 1955, d.v.s. i slutet på januari månad.

I övrigt kunna Schöggls två senaste sjukhusvistelser mycket väl placeras in under den tid från augusti 1954, då han sågs av bl.a. Hawlik, till mars 1955, då han kom till Manfred och Sanitzer i cell 11. Hans uppgifter stämma också med hans medfångars uppfattning, att han upprepade gånger varit i sjukhuset. Tyvärr kan han icke erinra sig med vilka personer han satt i Corpus III efter den andra åderbråcksoperationen och till självmordsförsöket.

Schöggel korrigerade sin tidigare uppgift om att operations-salen skulle ha varit belägen i sjukhusets kortända mellan de två cellraderna. Han berättade, att för att komma till cellerna gick man från huvudingången i en korridor genom den ena cellraden så att man kom in i mellanrummet mellan cellraderna. Till höger om huvudingången och innan man kommit fram till den första cellraden ledde en i vinkel byggd trappa upp till första våningen. Här låg vid byggnadens kortända operationssalen och till vänster, d.v.s. vid den mot cellraden vettande väggen, tandläkarens rum. (se bif. skiss).

Om journalisten Hans Gross i Stuttgart berättade Schöggel följande:

Gross var i 30- à 35-årsåldern, något kortare än Schöggel själv, d.v.s. något över medellängd, kraftigt byggd. Han hade vågigt ljusblont hår, vackra tänder och ett ärr från ungefär högra mungipan upp mot kindknotan. Schöggel kunde icke säga, om detta var ett mensurärr. Han hade flera ringar på fingrarna och körde en splitterny Citroën.

Gross hade identifierat sig dels med ett identitetskort, försett med foto, från någon journalistkola, dels med ett tyskt Heimkehrerausweis. Han hade talat tyska som en infödd men dessutom bättre ryska än Schöggel själv samt god engelska. Av det senare

språket torde dock Schögggl själv förstå mycket litet. Gross hade berättat, att han själv varit i rysk fångenskap. I vilka fängelser han vistats visste icke Schögggl.

Typiskt för Schöggls reaktioner är att då jag bad om Gross' adress, sade han sig icke kunna minnas denna, men lovade att se efter hemma. Strax därefter rann den plötsligt ur honom: Dachhaustrasse 26, München. Schögggl hade flera gånger skrivit dit men fått breven i retur med anteckningen: "adressaten okänd". Några andra försök att efterforska Gross hade han icke gjort. Adressen till förlaget Weiss & Co hade han aldrig haft.

Gross hade vetat att Schögggl suttit tillsammans med Manfred och många andra och sagt, att dessa medfångar uppgivit att Schögggl hade mycket att berätta.

Sammanträffandena med Gross hade ägt rum på Markt Café vid Hauptplatz i Stuttgart. Schögggl hade hjärtligt roligt åt att vi på grund av hans dialekt trott att kaféet hette Mord eller något liknande. I övrigt gav Schögggl om denna episod samma uppgifter som vid föregående tillfälle.

På frågan om till vilken tidning i Graz Schögggl lämnat sitt nya manuskript, svarade denne: "Kleines Blatt". Då jag sporde, om det inte var Kleine Zeitung, svarade Schögggl, att detta nog vore rätta namnet.

Sedan jag sagt Schögggl, att jag icke hade några flera frågor att ställa till honom, halade denne fram några handlingar, som han bad mig titta på. Det var intyg om att hans hustru, som är havande, icke hade någon egen bostad utan bodde hos sina föräldrar i Steiermark, att han själv bodde på ett ungtämlingshotell à 23 Schilling om dagen, att han hos Austrian Airlines tjänade 1.800 Schilling i månaden, att han var registrerad hos bostadsmyndigheten i Wien samt två brev från denna myndighet med försäkran om att man gjorde vad man kunde för honom. Schögggl sade så att orsaken till att han uppsökt mig i dag och icke väntat till vårt avtalade möte på fredag var, att han ville be om hjälp i sin bostadsfråga. Han hade nu blivit erbjuden en lämplig våning i Wien men för att få denna måste han betala 1.800 Schilling för den spis och det badkar som den förre hyresgästen låtit installera. Han hade själv sparat 800 Schilling och ville fråga om jag kunde låna honom de 1.000 Schilling som fattades.

Jag blev ganska förfärad och tvekade mycket länge. Jag

sade Schögggl, att vi absolut inte ville köpa upplysningar av honom. Till vilken annan person som helst skulle jag utan vidare lånat pengarna, men i detta sammanhang tyckte jag det var mycket obehagligt. Jag ville icke heller att han skulle stå i tacksamhetsskuld till oss och därför försöka vara oss till lags; då skulle allt han sade oss vara värdelöst.

Schögggl bedyrade, att hans begäran om ett lån icke hade något som helst med hans vittnesmål att göra. Han hade frivilligt svarat på alla mina frågor, innan han bett att få låna pengarna. Denna möjlighet att få en bostad och äntligen bilda ett eget hem kunde han emellertid icke låta sig gå ur händerna. Om han hade haft mera tid på sig, hade han kanske kunnat låna ihop det belopp han behövde bland sina vänner, men han måste lämna svar till kl. 8 påföljande dag. Vi hade verkat så vänliga och Lorentzon hade redan i Zürich sagt honom, att om han någon gång behövde hjälp skulle han bara vända sig till oss. Han hade därför varit säker på att vi nu skulle vara beredda att träda emellan.

Då jag fortfarande tvekade, brusade han upp och sade: "Ni tror inte på mig", "Ni litar inte på mig". Då jag frågade om han verkligen icke hade möjlighet att låna pengar från något annat håll, svarade han slutligen att han blott hade att vända sig till Manfred, så skulle han få allt han behövde. (Tidigare under samtalet hade Schögggl nämnt, att Manfred för ett par dagar sedan ringt honom och bett om ett sammanträffande samt tillagt, att han kunde ordna så att Schögggl förtjänade mycket pengar.) Schögggl framhöll, att han emellertid hittills icke velat gå till Manfred eller andra av hans typ men om ingen annan utväg fanns öppen, måste han göra detta.

Slutligen gav jag honom pengarna. Schögggl försökte truga på mig sitt pass som pant men för att skapa förtroende vägrade jag att taga emot detta eller någon annan säkerhet. Alla yttre tecken till tröts, tror jag icke att det ursprungligen var Schöggls mening att utöva någon utpressning. Jag vågar också tro, att han punktligt kommer att betala igen pengarna. Mitt intryck är att han intet hellre vill än vara i fred men att han å andra sidan i en desperat situation skulle kunna sälja sig till vem som helst.

Medan jag hade Schöggls pass i min hand passade jag på att teckna ned uppgifterna däri om hans utlandsresor. Flera stämplat

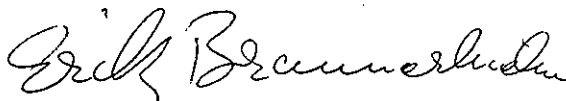
voro tyvärr oläsliga. När Schöggel såg min förvåning över hans resor till Frankrike och Holland, sade han att han en gång skulle berätta för mig, hur det kom sig att han kunnat göra sådana färder. "Alla" hade sökt förmå honom att arbeta för dem men orsaken till att han vistats så kort tid på varje plats han besökt hade varit, att han avvisat anbuden och återvänt hem.

Stämplat i Schöggels pass:

22 nov. 1955 utresa ur Österrike, Feldkirch-Bahn
22 nov. 1955 inresa Buchs, Schweiz
1 dec. 1955 inresa Buchs, Schweiz
8 dec. 1955 utresa, Kufstein Bahnhof
14 juni 1956 inresa? St Margareten, Schweiz
18 juni 1956 " "
20 juni 1956 utresa, Walserburg Bundesstrasse
17 juli 1956 utresa, Zürich flyghamn
17 juli 1956 inresa, Orly
18 juli 1956 utresa, Orly
31 juli 1956 ? Basel Bahnhof
23 aug. 1956 inresa, Kön. Marachaussee, Nederländerna
19 sept. 1956 ? Basel Bahnhof
20 sept. 1956 ? Carnavain, Genève

Passet bär formulärnr Serie B 657193, utställningsnr R 3610/55, utfärdat den 24 oktober 1955.

Wien den 12 november 1958

Erik Braunerhielm

Mitgliederliste der Sowjetischen Gefangenschaft von 1948 - 1955. 25. VI.

(Baden, Wien, Lemberg, Wolkuta, Pojma, Wladimir)
Leimbühnen

Dr. Kitzreiber

Will Kitzreiber

Kügler

Kübler

Demmen

Ludwig Fiegl

Christoph Josef

Breitfuß Franz

Wittas Leopold

Jakobowitsch Alex.

Gerhardt August

Dr. Heitelt

Holt Weiner

Spieß Johann

Willy Winter

Rühl Heinrich

Schmitt Johann

Dr. Bieger

Kranzler Paul

Shala Albert

Beyer Alfred

Lanzeder Otto

Altmieder Anton

Aickermann Adam

Benash Karl

Bärter Ellenberg Hans

Dallinger Barbara

Dangel Johann

Baier Joseph

Dengz Friedrich

Baumgartner Josef

Blaryk Albert

Blaha Valerie

Dr. Bauer Bruno

Bernert Hans

Diakow Janomin

Dörner Rudolf

Dionbrava Joseph

Dollberger Hubert

Ebermann Johann

Eckwolf Erwin

Ernst Karl

Escher Franz

* Fricke Fritz

Függen Leopold

Dr. Fagy Werner

Fitz Ferdinand

Gabriel Josef

Gaimillshegg Richard

Gashan Josef

Goebel Leopold

Gegenhuber Antonie

Goepfner Alfred

Goepfner Leopold

Gornikiewicz Emilia

Graessl Johann

Gotthard Franz

Gildan Rudolf

* Gregoritsch Hans

Gebrard Matthias F.

Gottlieb Roland

Gartner Josef

Erntzer Nikolaus

Fitzheller Johann

Obriegger Martha

2 Othlingner Margarete

Pam Viktor

Penny Paula

Poetsch Franz

Priesching Stefanis

Polzinger Franz

Polak Anna

Prantigam Hans

Pflieger Josephine

Payson Ernst

Pichl Walter

Pichl Herbert

Prieslmayer Friederike

Kastner Anna

Kitzreiber Franz

Kilow Eberhard

Knebl Rose

Kominek Erich

Knopick Martha

Kürmmer Josef

Klaus Karl

Knee Elisabeth

* Kranzler Paul

Klausenitzier Alfred

Reiter Robert

Raithacker Gertrude

Reinsperger Hans

Renzel Richard

Rentmeister Armin

Resch Margarethe

Riedl Kurt

Rosenauer Rudolf

Ruprecht Daniel

Richter Vinzenz

Rohr Karl

Reisner Franz

Rohrbacher Karl

Rieger Rudolf

Redtenbacher Jurgard

Leopold Maria

2 Loidl Elisabeth

Lomax Viktoria

Löffler Franz

Lorinschek Emilia

Hallner Fritz

Kais Franz

* Dr. Hansfried Max

? Janek Anton

* Höttinger Ottilie

Kautner Otto

Kachek Elisabeth

Kacher Johann

Kress Josef

Kaiser Siegfried

Kartischnik Irene

Kachon Willibald

Nochammer Jose

Neugebauer Georg

Neusiedler Franz

Nawaratik Karl

Nettel Josef

Hetschko Berta

* Havelik Franz

? Hahn Viktor

Haxth Josef

Hüber Anton

Heslil Franz

Hessburger Gottfr.

Hörtinger Julius

Hirsch Gertrude

Hüscher Johann

? Haimmer Franz

Heslil Otto

Svoboda Hans

Slavik Paul

* Huppinger Kurt

Sion Franz

Süßbacher Josti

Shovzeny Alfred

Skala Adalbert

? Dr. Spann

Spöck Auguste

Schaitzer Karl

? Scharrer Berta

Schartner Helitta

Schebesta Gertrude

Schieder Friederich

Schmeer Renate

Schneider Werner

? Schneider Eleonor

Schubert Rudolf

? Schuster Otto

Schweiger Karl

Schmiger Fritz

Schönauer Stapha

Schober Winfried

Schadinger Josef

Schirer Sophie	Harvetter Franz	Stöckler R.M.
Kiegler Johann	Hühner Rudolf	* Schönner Feldmarschall
Zirkowitz Rudolf	Lohr Gustav	~~Kiehl~~
Stangel Wilhelm	Junger Karl	Schmidt Generalmajor
Stäblek Karl	Leng Franz	Lingner Kammerdiener
Ständinger Leopold	Maier Franz	Bauer Fliegerkapitän
Stamm Friedrich	Matzer Karl	Brauner Oberst
Stanislawsky Ostap.	Hoffler Rudolf	Keitel Major (G. d. H.)
Vibl Adam	Stöck Franz	Sacher Japanischer Off.
Vogl Stephanie	Eisenhauer	Tim Han Chineser Bauer
* Vogt Gustav	Polak Willi	Luchanig
* Vukovits Adele	Mayerhof Kurt	Zarman Italiener
Tarbuk Felix	Schneider Josef	Hübner Kurt Pilot
Topolansky Seraphine	Fischler Joseph	Kleist v. Feldmarschall
Trinko Karl	Beierler Johann	Bachner Oberstleutnant
Twyn Eleonore	Stein Rudolf	Ein Schwede 1845 in das
Tscharnuta Johanna	Hügl Karl	war in Wladimir eine
Warhanek Hermine	Rösler Anton	beisammen. Februar 1855
Wentzel Rudolf	Färber Kurt	Müller Joseph
Wesely Otto	Himmer Albert	Lamm Johann
Wollan Rudolf	Lechner Joseph	Eisner Johann
Willi Rudolf	* Mayer Rudolf	Koch Rudolf
Weber Henriette	Hiller Otto	Aiersam Japanner
Wieringer Georg	Köb Johann	*? Tel. d'Oris Schweizer
Winkler Elzriede	Leeb Kurt	Rossm E.
Witschel Alois	Hasser Franz	Dr. Deidnal Karl
Wenisch Franz	? Gübel Otto	Codann Franzos
Wilfing Sophie	Uras Otto	Lesinky Pole
Gierst Franz	Eichholzer Anton	Rotter Ungar
? Waluschky Andre	Polke Rudolf	Häuser Kurt
Heller Philipp	Abt Kurt	? Tover Ludwig Ing.
? Nekschülerken Peter	Kann Ernst	Weber Karl
Smoboda Florian	Mayer Anna	Lautz H. Ungar Ing.
? Forstner Lukas	Rüller Fredy	Loudeur R. Franzos
Uliger Valentin	Hagen Kurt	Bischoff Willy
Trunpa Karl	? Hedera Kurt	+ Rieckert Joseph (H.)
Gustav Heiber	* Henishek Alex	Küsterkow Russe
Schlösser	Bachner Hans	Naslow Russe General
Haxter Ferdinand	Weissmann Joseph	Madosky Tscheche Off.
Tauber Gustav	? Schön Franz	Häuser Johann (Gestabo)
Wolfzettel	Kaber Joseph	Sanitzer Johann (-)
Äuer Maria	Dr. Weisler Kurt	Monki - Chef d. Reichs hant
Äuer Franz	? Halorn Arny	Condol - Spanier Pilot
Ursel Karl	Heizmann Karl	Zarano - " "
Eder Stefanie	Hartt Friedrich	Mincik Jügeralavien
Bittler-Elkenberg	Leimer Anton	* Pank R. Tsche. Offizier
Gräßl Johann	Rahler Karl	? Ovilik H. Franzos
Dr. Rieger Heinz	Lohn Fredy	Rüthner Joseph Ungar
? Vukovits Adele	Lauf Edwin	Bauchner Gustav - " -
Immerwell Johann	Ebermann Karl	Aigner Johann Deutl.
Chrestil Franz	Wüßberger Anton	Weitner Ludwig (Gestabo)
Pöll Franz	Rotter Karl	Müller Johann - " -
Stämann Kurt	Hilbeck Johann	Konlik Alex. Tscheche
Bommer Willi	Hindner Kurt	Dubelsky Polen
Steiner Johann	Pedakle SA-Gruppenführer	Bablsky - " -
	Haidner Ernst	Neumer Kurt Gestabo

Hof Erwin
 Leim Rudolf
 Edelscham Joseph
 * Lechner Joseph
 Bach Johann
 Semmler Otto
 Karl Gustav
 Schnell Franz
 Schnell Johann
 Kleinwirth Rudolf (Gestabo)
 Mosner Kurt
 Bächler Fredy Pilot
 Thoma Erich ---
 Wörmner ---
 Schürbisch Anton
 Obela Karl (Gestabo)
 Wottnar Ungar
 Eisner Johann

Die Liste mit die 347 Namen von ich unter meiner
 Zeit beisammen, in der russischen Haft.
 Aber ich kann heute nicht mehr von alle sagen wo ich mit Ihnen
 beisammen war.

Wien 11. XI. 1952.

Manfred
Schöggel

Bil. 2. ad 848 Besk Wien 17.11.58
Strängt förtroligt.

PK Lf

P.M.

angående Dr Maximilian Manfred

Jag uppsökte i dag Dr Pammer i inrikesministeriet för att begära vissa upplysningar bl.a. om Schöggls fängelsestraff i Schweiz och Leoben samt om journalisten Hans Gross. Pammer lovade mig att icke bedriva egna efterforskningar i Tyskland och Schweiz och icke på något sätt besvara Schöggel utan inskränka sin undersökning till de österrikiska myndigheternas akter.

På min fråga, huruvida säkerhetspolisen hade sig något bekant om Dr Maximilian Manfreds förehavanden efter hemkomsten från Sovjetunionen, svarade Pammer, att man numera hyste mycket starka misstankar om att denne arbetade för sovjettrysk räkning. Man hade dock inga som helst konkreta bevis utan blott en mängd strödda upplysningar som pekade i denna riktning. Bl.a. hade han uppträtt som försvarare för ett par personer anklagade för spionage för Sovjetunionen. Manfreds ställning som advokat gjorde det ganska svårt att komma åt honom. I varje fall ville Pammer beteckna honom som en utomordentligt farlig man, som vi måste vara mycket försiktiga med.

Pammer hoppades, att dessa upplysningar skulle räcka för oss. Han ville icke gärna lämna ut säkerhetspolisens akter i ärendet och vi skulle för övrigt knappast ha någon större nytta av dessa.

Wien den 13 november 1958.

Erik Braunerhielm
Erik Braunerhielm

Strängt förtroligt.

OK Ljef
P.M.

angående samtal den 15 november 1958 med Dr Raphael Spann

I syfte att kontrollera Otto Schöggls minnesförmåga och tillförlitlighet hade jag i dag ett samtal med dr Spann, vilken som bekant tidigare hjälpt oss i samband med Schöggls vittnesmål. Jag nämnde icke den senares namn utan låtsades som om jag sökte bekräftelse av olika utsagor, som vi fått från skilda håll.

Vad de av Schögggl omtalade förhören i Potma beträffar, meddelade Spann, att det vore riktigt, att alla de österrikiska fångar, som på senvåren 1955 samlats i Potma för repatriering, inkallats till enskilda förhör inför ryska politiska officerare. Syftet med denna utfrågning hade emellertid varit att noggrant fastställa vederbörandes identitet och utesluta möjligheten av att någon person lyckades bli frigiven genom att falskeligen utgiva sig vara österrikare. Med ledning av dossiern över fången genomgicks därvid dennes upplevelser under olika faser av fångenskapen. Det vore möjligt, att ryssarna under dessa förhör i några fall tillhållit fången att i hemlandet icke berätta om sin fångenskap, men dylika varningar hade icke varit allmänt förekommande. I varje fall hade Spann aldrig hört talas om att någon fånge tvingats avgiva en skriftlig försäkran att tåga om sin fångenskap.

Vidare hade ryssarna givetvis icke sökt övertala alla repatriander att efter hemkomsten arbeta för dem. Spann kände emellertid till tre eller fyra fall, då fångar, tro-
ligen just i Potma, åtagit sig att framdeles gå ryssarnas ärenden. Övertalningsförsöken torde ha koncentrerats till dem, som redan under fångenskapen varit cellspioner eller vilkas allmänna karaktärslöshet var känd.

Corpus II beskrev Spann på följande sätt: Sjukhusets

framsida hade icke haft någon förbyggnad. Sedan man trätt in genom huvudingången befann man sig således mitt i den cellrad, som löpte utmed byggnadens framsida. I denna cellrad fanns en trappuppgång, som - såvitt Spann erinrade sig - förde upp till tredje våningen. För att komma till operationssalen, gick man från trappan i denna våning till vänster. Spann trodde dock, att man måste gå genom en korridor runt hela huset och att operationssalen således låg på husets baksida. Han var likväl icke säker på denna punkt. Han ville minnas, att man på väg till operationssalen passerade tandläkarens rum på vänster hand.

Cellerna voro möblerade med en säng utefter vardera långsidan samt ett bord. Det elektriska ljuset var i de ryska fängelserna i regel placerat vid dörren. Huruvida detta var fallet även i sjukhuset kunde Spann icke bestämt säga. Han hade ett dunkelt minne av att ljuset ibland släcktes om nätterna.

Vad toiletterna beträffade, förekommo i de ryska fängelserna två system: antingen särskilda toiletter, dit fångarna vid regelbundna tider fördes, eller en hink i cellen. Spann kunde icke säkert erinra sig, huru det var i sjukhuset. Det vore icke uteslutet att åtminstone vissa celler haft hinkar.

Det fanns en kvinnlig judisk läkare i sjukhuset. Spann hade vidare sett två av sjuksköterskorna - en äldre rysk judinna samt en ung ryska, som skulle varit vacker, om hon icke varit skelögd. Det vore troligt, att sjukhuset hade flera frisörer.

De felaktiga uppgifter som vårt vittne (Schöggl) lämnat om sjukhusets konstruktion, berodde enligt Spann säkerligen på normala minnesfel. Det rådde intet tvivel om att vederbörande verkligen vistats i byggnaden. Såsom av det föregående framgår kunde Spann, som är en mycket intelligent och omdömesgill man med god iakttagelseförmåga, icke längre giva en exakt beskrivning av sjukhuset.

Wien den 15 november 1958.

Erik Braunerhielm

Erik Braunerhielm

20/11 ✓
Wien den 17 november 1958.

R 18. Strängt förtroligt.

Polsh. vakt.

Schöggel

Manfred ✓

Stelzer ✓

Rensinghoff ✓

Robt. ✓

Alfred

12/2-59

a. g. k. till
Oskar (H. dpl.)
h/ Rörman

Broder,

Före Din avresa bad Du mig undersöka, huruvida Manfred vid något tillfälle självant nämnt Schöggls namn. Efter att ha gått igenom dossiererna ber jag nu få meddela följande.

Mina första samtal med Manfred gällde dennes sammanträffande dels med den "falske Wallenberg" i Vorkuta (observera att Manfred själv från början framhöll, att denne icke kunde vara identisk med den svenske diplomaten), dels med Stelzer och Rensinghoff i Vladimir. Dessa förhör kommo därför att koncentrera sig på de tyska officerare och diplomater, som sutto i sistnämnda fängelse. Manfred nämnde emellertid att han även varit tillsammans med Sanitzer.

Första gången som Manfred blev systematiskt utfrågad om alla de celler i vilka han vistats i Vladimir, var vid Ditt samtal med honom i september 1955 (jfr 612 B 20.9.55). Han omtalade då, att han under tiden 2 februari - 12 maj 1955 suttit i straffcellen 11 tillsammans med Sanitzer och Döring. Han har uppenbarligen vid detta tillfälle underlåtit att omtala, att även Schöggel kom till denna cell.

Därefter hade vi ingen närmare kontakt med Manfred förrän jag i november 1956 utfrågade honom om Schöggel (jfr 721 B 13.11.56). Tyvärr framgår det inte av min promemoria huruvida Manfred då spontant nämnde den senare. Emellertid

Herr Sekreteraren Gunnar Lorentzon,
Utrikesdepartementet.

började jag samtalet med att be honom redogöra för medfångarna i cell 11 och Manfred måste då i varje fall ha förstått, att han icke längre kunde dölja sin bekantskap med Schögggl.

Därest Schöggls uppgift är riktig, att han för Manfred berättat om svensken i Corpus II, är det egendomligt att den senare icke kan erinra sig detta eller ens minnas, att Schögggl varit i sjukhuset. Manfred hade nämligen innan sitt sammanträffande med Schögggl av Stelzer och Rensinghoff hört talas om Wallenberg och borde därför ha hajat till, då han på nytt hörde om en viktig svensk fånge.

A propos "Ghostwritern" Hans Gross från München vill jag erinra om att Manfred kort efter återkomsten till Österrike företog en resa till München och att detta besök enligt hans egna uppgifter stod i samband med att han funderade på att skriva en bok om sina upplevelser i Sovjetunionen (jfr 549 B 23.8.55). Vidare talade ju skojarern Frank Olmody Posh på sin tid om en mystisk förbindelse i München - en grekisk-katolsk biskop, som skulle känna till den präst, som i Lemberg berättat om Wallenberg för Posh. Den senare var så angelägen att komma till München att han till och med frågade om beskickningen kunde bekosta resan.

Slutligen kan vara värt att notera, att Manfred själv, efter det att jag förhörde honom om Schögggl, sört för att vi icke förlorat kontakten med honom. I november 1956, då jag hörde honom om Schögggl, var han bosatt i Burgenland. Omkring ett halvår senare - om jag minns rätt - uppsökte han mig emellertid på beskickningen för att meddela, att han öppnat eget advokatkontor i Wien och erbjuda sina tjänster åt beskickningen som juridisk rådgivare. I juli månad innevarande år kom han på nytt till mig för att å en ung läkares vägnar begära upplysningar om överföringen av österrikiska läkare till Sverige. Vid intet av dessa tillfällen visade han någon otillbörlig nyfikenhet om våra efterforskningar, men han har således sett till att vi alltid skulle veta var han kunde nås.

Din tillgivare

Erik Braunerhielm
Erik Braunerhielm

Lorentzon/AVS

Chiffer- Telegram

STOCKHOLM 20.11.58 19		
N:o 15 ✓	CHIFFER	BIL.
INK. D. N:o		
AVD. P	GR. 2	MAL. Eu ¹

Brugger

Svensk
B e r n

Med anledning ytterligare inhämtade uppgifter vilka styrka Brugger's utsaga angeläget åter få ett samtal med denne för kompletterande upplysningar. Avsikten är att Lorentzon, som inhämtat de nya uppgifterna, samt Leifland får ett samtal med Brugger måndag förmiddag 24.11, då resan förutsättes omedelbart bära fullföljas med besök Tyskland. Benäget tela.

Cabinet

Bxp 20/11 kl. 1830

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

ex. 2 till

Hammarström

» 3 »

» 4 »

CHIFFERTELEGRAM

Från Bern

Avsänt den TELEX 19 kl.

Inkom den 21 / 11 19 58 kl. 1740

Utskrivet i 3 ex. Detta är originalet.

Dnr 7: B		13
Avd.	Gr.	Mål.
P	L	Gu ^I

Brugger

Pol

13.

*Edert chiffer 15. Sammanträffande med Brugger avtalat måndag
den 24 november dock först klockan 14.*

Hammarström

Coll.: *4*

10P1A

Ped. Olsson

time st
minst 2

Clown

friskling

21/11

Brugger

Fel am dte

634062

170020 fall by öbacht

304 aug

livvalkost

t

cabinet sthm

cabinet sthm

svensk bern 155 21.11.58

cabinet sthlm

~~Tagewacht morcantidning~~

111. foer Leifland. i berner tagblatt har igaar och idag in-
foerts artiklar om bruggers upplevelser i rysk faangenskap
urklipp flygsaenda idag. en sista artikel som publiceras i mor-
gon laer bla skildra bruggers kommunikation med wallenberg.=

Leifland/Tj

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

Telegram

Sjöborgsutredningen

STOCKHOLM 21 nov. 1958		
N:o 91	✓ Enclair	BIL.
INK. D. N:o		
AVD. P	CR. 2	MÅL. Eu ^I

Svensk

Bern

91 Tela snarast relevanta delar artikeln Edert lll
in fine.

Cabinet

21/11 2045
Gj.

22/11

ORIGINAL TELEGRAM

KOPPIATTE

document

Raoul Wallenberg

INKJÖPSTIKESBOK		
D. 550 6: A H111		
22 NOV. 1958		
P	2	Euf

mt

cabinet sthm

cabinet sthm

an/tyes

svensk bern 155.21.11.58

cabinet sthlm

*111. foer Leifland. i berner tagblatt har igaar och idag in-
foerts artiklar om bruggers upplevelser i rysk faangenskap
urklipp flygsaenda idag. en sista artikel som publiceras i mor-
gon laer bla skildra bruggers kommunikation med wallenberg.=
hammarstroem+

svensk bern

Sjöbergskredningen

22/11

P 2 du I

ORIGINAL TELEGRAM

KOPIA TILL:

t
cabinet sthlm

Pol.

Brugger

INK. UTRIKES-DEPT.		
D. No 6: A 112		
22 NOV. 1958		
AVD	SK	Eu

cabinet sthlm

svensk bern 157 22.11.58

cabinet sthlm

112. edert 91. 1 dagens artikel redogør brugger för upplevelser 1 fångelse nr 2 i vladimir dit han infördes 22 maj 1954 efter insjuknande fördes han 1 juli 1954 till fångelse i ett fångelsestads sjukhus, ena abends vernahm ich klopfzeichen an der wand'. efter redogørrelse för knackningsalfabetet fortsätter brugger, als ich nun die klopfzeichen vernahm war ich natuerlich neugierig obschon ich wusste, dass es immer wieder provokateure gab. ich klopfte also meinerseits in deutscher sprache an die wand 'wer ist da '?dann kam die misstrauische antwort 'wer sind sie?'' meine antwort: 'schweizer.' 'schwede', klopfte es zurueck. das war alles an diesem abend des 3 oder 4 august 1954. am naechsten tag gab mein 'gespraechspartner seinen namen durch: 'wallenberg, erster sekretær der schwedischen botschaft budapest, verschleppt 1945' meine antwort: brugger verschleppt 1948 wien' damit beendigten wir vorsichtigerweise die sendung. aber 24 stunden spaeter vernahm ich die klopfzeichen wieder und entzifferte: auftrag. wenn sie frei werden, melden sie an ein schwedisches konsulat oder eine gesandtschaft: ich habe keine schreiberlaubnis und erhalte auch keine briefe' nach einem memorandum, das am 6. februar 1957 von sowjetaussenminister gromyko dem schwedischen botschafter in moskau uebergeben wurde, soll wallenberg im ljubiankagefaengnis in der nacht vom 16/17 juli 1947 an myocar

dininfarkt gestorben sein. soviel ich weiss, wurde nichts bekannt, dass wallenberg spaeter als 1947 noch am leben gewesen ist. freilich habe ich meinen 'gespraechspartner' von wladimir personenlich nicht gesehen, aber ~~sich~~ zweifle, ob jemand haette ein interesse daran haben koennen sich als wallenberg auszugeben, um so mehr als es sich nicht um einen provokteur gehandelt hat. drei tage spaeter wurde ich wieder in den block 3 zurueckgefuehrt, aber der gedanke laesst mich nicht los, ob wallenberg um dessetwillen schweden 24 diplomatische demarchen unternommen hat nicht trotz der anderslautenden sowjetbeteuerungen noch am leben ist, jedenfalls hat die sowjetdiplomatie mit dem angegebenen todesdatum die schwedische regierung und die welteeffentlichkeit angelogen.=

hammarstroem+

1954.

Internationellt

- 16 januari Processen inleds mot Djilas i Italien
- slutet januari Berlin-konferensen
- 25 februari Nasser kommer till makten i Egypten
- 7 maj Dien Bien Puh faller i Indokina
- 11 juli Mendès-France och Molotov förhandlar i Genève om Indokina-problemet
- 9 augusti Balkan-pakten undertecknas
- 19 augusti de Gasperi avlider
- 23 oktober Paris-överenskommelserna om Tyskland
- 23 november Västtyska kommunistpartiet tvångsupplöses
- 23 december Abakumov dömes till döden.

1955

Sovjettryskt

- 24 januari Mikojan avgår
- 8 februari Malenkov entledigas. Bulganin kommer
- 22 mars Kuznetsov blir 1.vice utrikesminister
- 24 mars Raabs besök
- 15 maj Statsfördraget med Österrike
- 6 juni Genève-mötet
- 6 juni Nehru besöker Moskva
- 8 september Adenauers besök
- 6 oktober Tyska fångarna börjar repatrieras
- 17 november Bulganin och Chrustjov i Indien

Internationellt

- 5 februari Mendès-France störtas
- 15 februari Rumänska beskickningen i Bern besättes av rumänska antikommunister.

1953

Sovjetryskt

13 januari Nio ryska läkare av judisk börd anklagas för att ha mördat två medlemmar av högsta sovjetledningen.
6 mars Stalin avliden
27 mars Amnestibeslutet
3 april De judiska läkarna frigges
10 juli Beria avsättes
8 augusti Meddelandet om den sovjetiska atombomben
12 september Chrustjov förste sekreterare i centralkommittén
16 december Beria avrättas

Internationellt

30 januari Eisenhower tillträder
16 mars Tito besöker London
27 maj Kröningsfestligheterna i London
slutet, juni Berlin-revolten
6 september Val till västtyska förbundsdagen
17 december Coty vald till president i Frankrike

1954

Sovjetryskt

25 januari Berlin-konferensen
13 april Petrov hoppar av
13 juli Riumin från säkerhetstjänsten avsättes
5 september Amerikanska plan nedskjutna vid Vladivostok
10 oktober Förhandlingar om Port Arthurs utrymmande
22 november Vysjinskij avlider

5 april	Churchill avgår
11 april	Raab anländer till Moskva
26 maj	Bulganin och Chrustjov i Belgrad
juni	Genève-mötet
8 september	Adenauer i Moskva
oktober	Utrikesministtermötet i Genève

Fänge uppger: 22/11

Wallenberg var i livet hösten 1954

En schweizisk tidning publicerar på fredagen en intervju med en hemvändande sovjetfänge som uppger sig ha haft kontakt med Raoul Wallenberg i ett ryskt fängelse 1954. Om uppgiften är riktig är den sensationell. Enligt det ryska beskedet av februari 1957 avled Wallenberg i juli 1947. Vissa omständigheter som är kända av SvD gör emellertid att den schweiziska uppgiften icke utan vidare kan tas för god.

Intervjun återfinnes, enligt vad SvD:s korrespondent i Lausanne meddelar, i Berner Tagblatt. Den intervjuade är schweizaren Emil Brugger som i mitten av oktober i år benådats från rysk fångenskap. Han bortfördes av ryssarna från Wien den 17 februari 1948. Mannen har dels vistats i läger, dels i fängelser i Ryssland.

Han uppger att han haft kontakt med Raoul Wallenberg i Wladimirfängelsets sjukavdelning block 2 den 3 och 4 augusti 1954. Det hade varit med stor försiktighet som han och cellgrannen, vilken uppgav sig heta Wallenberg, tog kontakt genom knackningar med varandra, och Brugger är övertygad om att det inte kan ha varit en provokatör.

Den andre fängen hade framfört följande hälsning till Brugger: Om ni blir fri så ta kontakt med svensk beskickning. Vidare hade mannen uppgivit att han var förste sekreterare vid svenska beskickningen i Budapest och bortförd 1945. I samma sjukcell som Brugger vistades för övrigt vid denna tidpunkt fältmarskalken von Kleist.

RYSKT BESKED: DÖD I JULI 1947

Enligt det besked som ryska regeringen överlämnade i februari 1957 efter en rad svenska framstötter avled Wallenberg av hjärtförlamning i Ljubljankafängelset i Moskva den 17 juli 1947. Ansvar för Wallenbergs hållande i förvar och de oriktiga uppgifter som lämnats om honom till ryska utrikesministeriet var, hette det, ett resultat av förutvarande säkerhetsministern Abakumovs brottsliga verksamhet. Abakumov avrättades som bekant i samband med Berijaaffären 1954.

FÖRVÄXLING MÖJLIG

Bedömningen av de uppgifter schweizaren lämnat bör ske mot följande bakgrund:

Det är enligt vad SvD erfarit fastslaget att det i Wladimirfängelsets sjukavdelning vid den aktuella tiden vistades en man, som uppgav sig vara svensk konsul. På Balkan titulerades alla diplomater ofta konsul. Denne man hade hjälpt till vid svenska UD:s B-avdelning i Budapest, där han också tillfångatogs. Ytligt sett stämde hans uppgifter med Raoul Wallenberg, men det rörde sig ingalunda om svensken. Mannen, som sedermera frigivits, har förväxlats med Wallenberg i andra sammanhang och man måste räkna med risken för förväxling även i detta fall.

*Enheten - Kuvsh.
denna figuren
dec. 1953*

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTETTelegram

Sjöborgsutredningen

Brugger ✓

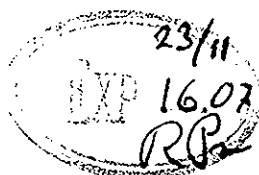
STOCKHOLM	23. 11.	19 58
N:o 92	✓ enclair	BIL.
INK. D. N:o ^{Inringt av utrikes-} rådet Åström/		
AVD.	GR.	MÅL.
P	2	Eu ^I

Svensk,

Bern.

92. Dagens Nyheter innehåller idag korrespondens från Bern av Per Sjögren om samtal med Brugger. Där säges bl.a. att Brugger omedelbart efter hemkomsten skriftligen underrättade schweiziska myndigheterna om kontakten Wallenberg samt att han för två veckor sedan hördes av svenska representanter.

Cabinet.

24/11 ✓

KUNGL.
SVENSKA AMBASSADEN

Wien den 21 november 1958.

R 18.

Strängt förtroligt.

1 bil.

Schöggls ✓

12.2.59.
a + b f.k. till
Thulin (H-stpl)
/u/Aström

Lfd

Broder,

./.

Från Pammer ha vi numera erhållit närslutna utredning om Otto Schöggls förflutna. Polisens undersökning har, som Du ser, icke utfallit till Schöggls förmån. Denne dömdes sålunda bl.a. 1945 av amerikansk militärdomstol till tre års fängelse, sedan han orättmätigt beslagtagit och för egen räkning använt en del möbler. Efter återkomsten från fångenskapen i Sovjetunionen har han varit i delo med den schweiziska polisen såsom misstänkt för såväl spionage som sol- och vår-bedrägerier. Huruvida han varit straffad i Schweiz, är likväl här icke bekant. Vidare är det riktigt som Manfred tidigare uppgivit, att Schöggel i juni i år av distriktsdomstolen i Leoben dömdes till 10 månaders fängelse, sedan han frånlurat sin hustrus familj en större summa pengar.

Egendomligt är att Schöggel aldrig till fullo avtjänat de båda ovannämnda fängelsestraffen. Vad anledningen kunde vara, att han icke fullgjort det straff han dömdes till i Leoben, visste icke Pammer, men det vore möjligt att hustrun bett för honom och att han därför blivit villkorligt frigiven.

I sina huvuddrag skiljer sig polisens redogörelse icke mycket från Schöggls egen berättelse. I två punkter har Schöggel dock sökt föra oss bakom ljuset. Han har sålunda icke omtalat, att han straffats av amerikansk domstol och att han därefter varit boxare i Salzburg och tjänstgjort i franska främlingslegionen

Sekreteraren G. Lorentzon,
Utrikesdepartementet.

738

Cr

Han har tvärtom uppgivit, att han hela tiden 1945-1948 arbetade för amerikanarna och t.o.m. sagt mig, att dessa år voro hans lyckligaste. Han har vidare underlåtit. att nämna domen i Leoben. Det torde likväl icke vara ägnat att förvåna, att en man av Schöggls typ icke spontant meddelar oss, att han varit straffad som bedragare. Han har ändå avslöjat rätt många osympatiska detaljer ur sitt liv. Jag vill i detta sammanhang nämna, att han, då jag för ett par dagar sedan på nytt träffade honom för att avkräva honom originalen till namnlistorna (han hade glömt dem i Steiermark men lovade taga med dem nästa vecka) antydde, att han under fångenskapen gjort ryssarna vissa mindre tjänster.

Värre är, att han vid första sammanträffandet med Lonaeus i oktober 1955, lämnade denne en helt annan skildring av sina upplevelser under kriget. Han har tydligen då varit angelägen att framstå i en så god dager som möjligt och diktat upp en lögnaktig historia. Senare, vid förnyade sammanträffanden med oss, har sanningen långsamt krupit fram.

Gin tillgång
Erik Braunerhielm

(Erik Braunerhielm).

P.S. - Vi ha frågat Pammer, om han för vår räkning kunde utröna, huruvida Schögggl verkligen inlämnat ett manuskript till "Kleine Zeitung" i Graz. Pammer ville emellertid icke, att polisen skulle vända sig till tidningen, då man icke visste hur den komme att reagera. Resultatet kunde bli en del obehagliga skrivelser. Av samma skäl är det tveksamt, om beskickningen bör ta kontakt med Kleine Zeitung. Vi vilja därför föreslå, att vi låta saken bero.

D.S.

Zum Anfrage vom 13.11.1958 betreffend Otto S c h ö g g l ,
21.2.1917 in Wien geb.:

Otto S c h ö g g l (am 21.2.1917 in Wien geb., österr. Stbg., zur Zeit in Schwechat wohnhaft) wurde 1938 zur Deutschen Wehrmacht eingezogen, desertierte im Jahre 1940, gab sich als Ritterkreuzträger aus, wurde aber bald verhaftet und bis 1943 in einem KZ, dann in verschiedenen Gefängnissen bis zum Kriegsende angehalten. Unmittelbar nach Kriegsende gelang es ihm, Angestellter des Magistrates in Linz zu werden, missbrauchte jedoch diese Anstellung dadurch, dass er widerrechtlich im Namen der amerikanischen Besatzungsmacht verschiedene Mobilien beschlagnahmte und für sich verwendete, weswegen er Ende 1945 von einem Gericht der amerikanischen Besatzungsmacht zu 3 Jahren Gefängnis verurteilt und zur Strafverbüßung der Strafanstalt Garsen überstellt worden ist. Wie lange er in dieser Strafanstalt war, ist nicht bekannt, jedenfalls hielt er sich in den Jahren 1946 und 1947 in Salzburg auf, wo er sich auch als Boxer betätigte. Von dort gelangte er in die französische Fremdenlegion, kehrte geschlechtskrank nach Österreich zurück und wurde in Wien auf Grund polizeilicher Fahndung wegen Verdachtes des Betruges und der Veruntreuung verhaftet. Diese Verhaftung erfolgte in einem Hotel der damaligen sowjet. Besatzungszone Wiens. Die sowjetische Besatzungsmacht benützte diese Verhaftung, um S c h ö g g l in ihren Gewahrsam zu nehmen. Er wurde, wie angenommen wird, wegen seiner früheren Kontakte mit der amerik. Besatzungsmacht in Linz von einem sowjet. Militärgericht wegen Verbrechens nach § 58/6 zu 25 Jahren Arbeitslager verurteilt und in verschiedenen Lagern der Sowjetunion angehalten. Am 25.6.1955 kehrte er aus der UdSSR nach Österreich zurück. Von verschiedenen Heimkehren wurde S c h ö g g l als Person bezeichnet, die im Lager Vladimir und in anderen sowjetischen Internierungslagern als Denunziant und Spitzel für die sowjet. Polizei tätig war.

Nach seiner Heimkehr verheiratete er sich im Oktober 1955 mit Maria E d e l s b r u n n e r, betrog seine Frau und deren Verwandte um eine Summe von S 37.000.--, wurde deshalb angezeigt und mit Urteil des Kreisgerichtes Leoben vom 19.6.1958 wegen Verbrechens des Betruges und der Veruntreuung zu 10 Monaten schweren Kerkers verurteilt.

Es ist hier bekannt, dass die Schweizer Polizei sich

mit seiner Person im Jahre 1956 befasst hat, da er sich unangemeldet in der Schweiz aufhielt und keiner nachweisbaren Beschäftigung nachging. Er stand dort auch mit ägyptischen Kreisen in Verbindung. Er wurde einerseits verdächtigt, politisch auf illegaler Ebene tätig zu sein, andererseits als Heiratsschwindler von Damenbekanntschaften zu leben. Hinsichtlich der Person des S c h ö g g l stand die schweizerische Bundespolizei mit der hiesigen Stelle in Verbindung und erhielt über seine Person Auskünfte.

S c h ö g g l wurde, wie hier bekannt ist, vom Bezirksgericht St. Gallen (Schweiz) am 14.5.1957 wegen gewerbsmässigen Betruges und einfachen Betruges zu 10 Monaten Gefängnis und zu 10 Jahren Landesverweisung aus der Schweiz verurteilt.

Aufzeichnungen über die Reisen S c h ö g g l's seit seiner Rückkehr aus der Gefangenschaft bestehen hier nicht.

18.11.1958.

Åström/AH
**Chiffer-
Telegram**

Sjöborgs-utred-
ningen.

STOCKHOLM 24 november 19 58		
N:o 16	✓ chiffer	BIL.
INK. D. N:o		
AVD _P	GR. 2	MÅL _{Eu} 1

W. aktören ✓

8
9

Svensk

Bern

För Lorentzon. Philipps igår ännu här.
Idag bortrest vi vet icke vart.

Cabinet

Exp. den 24/11 kl. 13.15 R.M.

Wallenbergsvittnet nära bli skjuten efter lägeruppror

DAGENS NYHETER

25. NOV. 1965

25/11 Chtel. Bern.

Från DN:s utsände medarbetare Per Sjögren

LOCARNO, måndag.

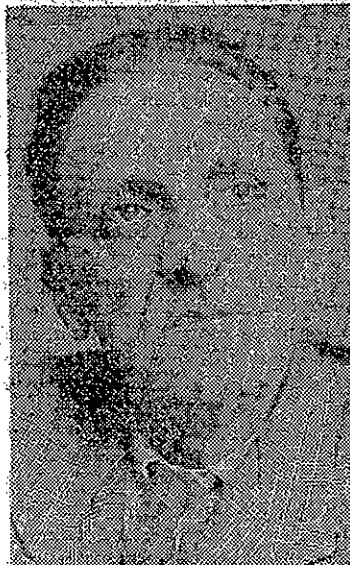
Det nya Wallenbergsvittnet Emil Brugger var själv ytterst nära att bli arkebuserad under den tid han befann sig i rysk fångenskap. Det var då han befann sig i ett läger vid Ishavet och där deltog i en konspiration mot lägerledningen. Denna uppdagades emellertid och hälften av de upproriska avrättades utan formaliteter. Brugger som var ende utlänningen i gruppen fördes tillsammans med sina överlevande kamrater till det fruktade läget Werchene-Uralsk. Det var 1950 och Brugger dömdes till ytterligare 25 års slavarbete.

Brugger berättar detta för Dagens Nyheter på ett vilohem utanför Bern. Det är nu sex veckor sedan han en morgon klev av tåget i Bern iförd träningsoverall.

Men det krävs längre tid än så att komma till rätta med de mörka minnena från Ryssland. Han tycker dock att hans frihet fått en djupare mening nu när han fått tillfälle att kontakta svenska myndigheter för att tala om att han så sent som i augusti 1954 samtalade med Raoul Wallenberg genom cellväggen i Vladimirfängelset i Moskva. Ryssarna har ju påstått att Wallenberg avled 1947.

Hur Brugger hamnade i rysk hand har redan rapporterats i Dagens Nyheter. Brugger var då amerikansk agent i Wien, medan staden ännu låg under fyrmaktsockupation. Då måste varje agent räkna med att han kunde luras i en rysk fälla och att ingen mänsklig makt kunde hjälpa honom.

Jag var nog alltför ivrig, säger han nu. Men några detaljer om hur det gick till vill jag inte berätta. Den delen av min historia tillhör inte mig utan mina gamla uppdragsgivare.

Schweizaren Emil Brugger, det nya sensationsvittnet i Wallenbergaffären

Brugger tillbringade fyra år i det förut nämnda Werchene-Uralsk-läget. I maj 1954 överfördes han för en ny fyraårsperiod till Vladimirfängelset i Moskva. Största delen av tiden satt han i block 3 med undantag för de korta augustidagar då han vistades i block 2, som var sjukavdelning och isoleringsavdelning för speciellt viktiga fångar. Det var där han korresponderade med Wallenberg.

Efter förbundskansler Adenauers besök i Moskva 1955 började block 3 tömmas på tyska fångar. Också japaner och andra utlänningar fick så småningom resa hem. Till slut var Brugger och en fransk major

de enda utlänningarna bland ursprungligen 600 fångar i den fängelseavdelningen.

Fängelset började nu i stället fyllas med ryska kriminella. Detta är en period i Ryssland som Brugger minst av allt vill tänka tillbaka på. Läget syntes honom nattsvart. När också den franske majoren skickades hem tycktes honom allt hopp vara ute.

I ren desperation sände han i början av detta år in en nådeansökan till högsta sovjet. I augusti fick han veta att denna hade bifallits. Fängelseportarna öppnades. Brugger fick göra den långa resan hem och kunde lämna sina sensationella uppgifter om Raoul Wallenberg.

Chiffer- Telegram

Åström/AA.

Sjöborgsutredningen.

J

Besk. B e r n .

STOCKHOLM		25 nov.	19 ₅₈
N:o 17	✓ Chiffer.	BIL.	
INK. D. N:o		art.25.11 i DN.	
AVD.	P	GR. 2	MÅL. Eu ^I

Dagens Nyheter idag har korrespondens från Per Sjögren Locarno om Brugger. Såvitt kan bedömas säges där intet nytt.

Cabinet

647 den 25.11.58 kl. 11.50 AM.

KUNGL.
SVENSKA AMBASSADEN

ang. R.W.

26/11 ✓
Bonn den 24 november 1958.

Strängt förtroligt

Broder,

Åberopande Ditt handbrev den 7 nästlidna oktober angående f.d. Wladimir-fångar från tiden 1948-1953 ber jag dels få ./.
översända en från Suchdienst i Hamburg i dagarna emottagen för teckning upptagande 17 namn på sådana fångar, dels i anslutning till denna lista få anföra följande.

Den av Dig nämnda skrivelsen från Lundström till Suchdienst i Hamburg har jag tyvärr inte kunnat påträffa i våra dossierer. (Däremot har jag funnit en skrivelse från Suchdienst i Hamburg, som tydligen utgör svar på en muntlig begäran från Lundströms sida om namnuppgifter på f.d. Norilsk-fångar. Men det är väl inte den Du avser?) Detta förhållande har givetvis inte hindrat oss från att sätta oss i förbindelse med Suchdienst i Hamburg i den nu aktuella frågan, men när jag först fick tillfälle att taga kontakt med organisationen i fråga, var Dr. Mether bortrest. Vid sin återkomst översände han emellertid omedelbart den här bifogade förteckningen, vilken

Herr Sekreteraren L. L e i f l a n d,
Stockholm.

ct

dock - som Du finner vid närmare granskning - i viss utsträckning även upptager namnen på f.d. Wladimir-fångar från tiden 1947-1948.

Av de i den bifogade listan upptagna fångarna har sålunda 7 vistats i Wladimir före eller fram till 1948 och de återstående 10 under tiden därefter, mestadels under perioden 1948-1953. En - Hermann von Ritgen (nr 2) har numera avlidit, och åtminstone tre - nämligen von Rehekampff (nr 3) Starke (nr 17) och Beyer (nr 10) - synas tidigare ha hörts av beskickningen vid olika tillfällen.

De övriga 13, av vilka sålunda 6 vistades i Wladimir-fängelset före eller under 1948 och de återstående 7 även under åren närmast därefter, torde däremot - såvitt ett genombläddrande av våra dossierer och en jämförelse med det provisoriska "registret" till desamma ger vid handen - vara för oss nya namn.

Det kan förtjäna påpekas att Nethers skrivelse - vars rubricering orsakats av att Nether sedan tidigare känner till vem beskickningens efterforskningsarbete i första rummet avser och ej av vid vår förfrågan lämnade uppgifter - inkom till beskickningen med allmänna posten. Därest nämnda befordringssätt anses olämpligt i detta känsliga ärende, kan det måhända ifrågasättas huruvida icke, vid en eventuellt erforderlig komplettering av de nu erhållna namnuppgifterna, någon tjänsteman från generalkonsulatet i Hamburg kunde vid personligt besök hos Nether avhämta Suchdiensts skrivelse och därefter med generalkonsulatets kurir direkt tillställa departementet densamma. (Att en komplettering är möjlig torde framgå av att Nether uttryckligen betecknar den nu översända listan såsom " eine Auswahl von Heimkehrern".)

*färtligen hälsning,
din tjänstgörare
Stig Arlin.*

Avskrift.

Bil. handbrev *Abelin*
Land d. 27.11.58

DEUTSCHES ROTES KREUZ
SUCHDIENST HAMBURG

Hamburg-Osdorf, den 13. November 1958
Blomkamp 51

AII (Zivilvermisste)

Az: AII/Fl - MI/Lo -

An die
Kungl. Svenska Ambassaden
z.Hö. von Herrn
Botschaftsattaché Abelin
(22c) B o n n
Koblenzer Str. 91

Betr.: Nachforschung nach dem früheren schwedischen Gesandtschafts
sekretär Raoul WALLENBERG, geb. 4.8.1912 in Stockholm.
Bezug: Ihr telefonischer Anruf vom 12.11.1958.

Sehr geehrter Herr Botschaftsattaché:

Sie haben persönlich darum gebeten, von uns die Namen und An-
schriften von Heimkehrern aus der UdSSR zu erhalten, die während
des Zeitraumes von 1947 bis 1948 im Gefängnis Wladimir in der
UdSSR weilten. Es sind dies:

- Stoll nach
B. 2. 10. 58*
1. Arnold von STRITZKY, Stade/Elbe, Neulsbergstr. 2,
bis 1948 in Wladimir.
 2. Hermann von RITGEN, *Land*
von 1947 bis 1955 in Wladimir. Inzwischen verstorben.
 3. Günther von REHEKAMPFF, Darmstadt, Mauerstr. 12,
von 1947 bis 1948 in Wladimir.
 4. Ernst MÖDER, Bad Reichenhall, Kurfürstenstr. 6, b. Lehmhöfer,
bis 1948 in Wladimir.
 5. Alfred HAIN, Klein Wallstadt/Obernberg, Wallstr. 1,
vom Mai 1947 bis Juni 1953 in Wladimir.
 6. Heinz DORNHEIM, Rendsburg, Königstr. (o.Nr.)
vom Januar 1948 bis Dezember 1953 in Wladimir.
 7. Hans BUND, Neukirchen b. Kassel, Elisabethenstr. (o.Nr.)
vom Mai 1947 bis Januar 1953 in Wladimir.
 8. Wilhelm SCHLEGEL, Hamburg-Bramfeld, Trittauer Amtsweg 31,
vom August 1945 bis Februar 1947 in Wladimir.
 - Ny* 9. Kurt GRÖNER, Berlin-Neukölln, Briesestr. 74,
vom Dezember 1947 bis Oktober 1948 in Wladimir.
 10. Ernst BEYER, Berlin-Charlottenburg, Oldenburg-Allee 49,
vom Juni 1947 bis Juni 1953 in Wladimir.
Der Heimkehrer Beyer, der alt und krank ist, hat darum gebeten,
nur in wichtigen Suchdienstangelegenheiten zur Auskunftser-

teilung befragt zu werden.

- My 11. Gustav HELLMUND, Berlin SW 11, Askanischer Platz 3,
vom Dezember 1948 bis Juni 1953 in Wladimir.
12. Hans-Joachim SEXTRO, Gelnhausen, Neue-Str. 51,
vom Januar 1947 bis Juni 1953 in Wladimir.
- My 13. Günter PATZT, Essen, Holsterhausenstr. 37,
vom Dezember 1947 bis Oktober 1948 in Wladimir.
14. Innocenz BESSONOFF, Berlin-Wilmersdorf, Paretzerstr. 11-12,
vom November 1947 bis Oktober 1954 in Wladimir.
15. Helmut PETERSON,
vom Januar 1948 bis Juni 1953 in Wladimir
Der Heimkehrer Petersohn hat uns darum gebeten, seine
Anschrift nicht bekanntzugeben. Anfragen an ihn sind
über die Suchdienst-Verbindungsstelle Berlin-Dahlem,
Im Dol 2, zu richten.
- My 16. Georg BÄER, Weissenthurm, Steinacker 3,
vom Januar 1947 an nur wenige Tage in Wladimir.
17. Gotthold STARKE, Bonn-Venusberg, Kiefernweg 23,
vom November 1947 bis Juni 1953 in Wladimir.

*ful! & habe
also für J. Topia
v. Vlat. das hier
nicht bed. J. Juli 195*

Wir hoffen, dass Ihnen diese Auswahl von Heimkehrern zunächst
genügt. Sollten Sie weitere Namen und Anschriften von Heim-
kehrern benötigen, die zu dem in Frage kommenden Zeitraum in
Wladimir waren, so erbitten wir Ihre Nachricht.

Mit freundlichem Gruss

(undert.) B. Nether
(Dr. B. Nether)

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

fr. Bern 26/11
Strängt förtroligt.

Bugger

*12.2.59
a. d. Thulin
u/Åshörn*

HK

P.M.

Över samtal med legationsrådet dr. Hunziker måndagen den
24 november 1958.

Vid besök, som undertecknade gjorde hos legationsrådet dr. Hunziker, schweiziska utrikesministeriet, i dag, framkom följande.

Om Brugger sade dr. Hunziker, utöver vad som tidigare varit känt för oss, att han redan under andra världskriget varit knuten till den brittiska underrättelsetjänsten i Mellersta Östemmen avskedats därifrån, sedan han frivilligt påtagit sig vissa oegentligheter som hans närmaste chef begått.

/från Sovjetunionen

Brugger hade efter återkomsten till Schweiz/kontaktat amerikanska ambassaden i syfte att begära skadestånd, enär han ju varit i amerikansk underrättelsetjänst, då han bortfördes av sovjetiska organ i Wien 1948. Såvitt Hunziker visste, hade han emellertid fått avslag på denna sin framställan.

Brugger hade vid förhören med den schweiziska säkerhetspolisen uppgivit, att han varit en skicklig agent; bl.a. hade han lyckats införskaffa förteckningar över medlemmar i kommunistiska partiets lokalorganisationer i den sovjetiska ockupationszonen. "Om blott hälften av vad Brugger sagt är sanning, har han gjort ett mycket gott arbete."

Efter sin återkomst till Schweiz hölls Brugger strängt övervakad av schweiziska säkerhetsorgan. Hunziker vore för sin del nästan helt övertygad om att Brugger frisläppts först sedan han utfäst sig att efter återkomsten till Schweiz arbeta för sovjetisk räkning. Hittills hade

CS

dock ingenting framkommit, som kunde tyda på att han ginge ryssarnas ärenden.

Brugger avsåg att inleda process mot Höchli, som han anklagade för Denunziation, då de vid något tillfälle vistats tillsammans i ett sovjetiskt läger, såvitt Hunziker förstod dock icke Vladimir. (Hunziker var angelägen om att denna uppgift måtte betraktas som strängt hemlig.) Hunziker betecknade Höchli som en ful fisk.

Om Bruggers vistelse i Ryssland verkade Hunziker mycket väl orienterad, kanske beroende på att de första schweiziska démarcherna till förmån för Brugger verkställdes av Hunziker, som då - före XX:e partikongressen - varit knuten till schweiziska beskickningen i Moskva.

Slutligen kan tilläggas, att Hunziker fäste stor tilltro till Bruggers uppgifter om sin vistelse i Sovjetunionen och kunde icke se något uppenbart skäl varför dennes uppgifter om Wallenberg icke skulle vara korrekta eller dikterade av egen-nyttan. "Brugger är en intelligent karl."

Bern den 24 november 1958.

Karl Kiefland

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

Strängt förtroligt.

Brugger

12.2.59
a. v. Thulin
u/ Rönne

PK

P.M.

över samtal med kriminalkommissarie Schmidt den 24 november 1958.

Samtalet ägde rum omedelbart efter vårt samtal med Brugger (se därom särskild P.M.)

Schmidt hade liksom legationsrådet Hunziker en mycket god uppfattning om Bruggers tillförlitlighet och minnesförmåga. På de punkter som man från schweiziskt håll kunnat kontrollera hans utsaga hade han icke kunnat beslås med någon inkorrekthet av betydelse.

Schmidt mindes icke på rak arm under vilka omständigheter som Brugger första gången vid samtalen i Bern lämnat upplysningar om Wallenberg, men efter att ha studerat Bruggers akt visade det sig att Schmidt till Bruggers förfogande ställt en artikel i Schweizer Spiegel, vilken vore författad utav den från sovjetrysk fångenskap återkomne schweiziske medborgaren Höchli och som handlade om dennes fångenskap i Sovjetunionen. Höchlis artikel hade även innehållit uppgifter om Wallenberg. (Artikeln bifogas i utdrag) Sedan Brugger över en week-end haft tidningen till låns, återkom han till Schmidt och lämnade då sina uppgifter om Wallenberg i enlighet med den av kabinettsssekreteraren Köhli överlämnade uppteckningen. Schmidt fäste vår uppmärksamhet på att Höchli av olika skäl stode i motsatsställning till Brugger (se härom även P.M. ang. samtal med legationsrådet Hunziker den 24 november 1958). Då Schmidt erinrades om detta förhållande, blev han mera tveksam om autenciteten i Bruggers uppgifter om förbindelserna med svensken men

CS

vidhöll, att det vore den enda punkt, där han hyste någon tvekan om Bruggers ärliga uppsåt. Schmidt ville emellertid nu icke underlåta att nämna, att han under de långvariga samtalen med Brugger (se nedan) av denne fått uppgifter om förhållanden som ägt rum i Schweiz under Bruggers fångenskap i Sovjetunionen och som Brugger rimligen icke kunde ha fått kännedom om därstädes. Schmidt nämnde, att det här handlade om förhållanden, som rörde de tidigare med vissa intervaller återkommande ryska beskyllningarna mot Schweiz att i Genève driva en amerikansk skola för spioner. Schmidt ville uppenbarligen icke gå in på några närmare detaljer i detta fall.

Schmidt uppgav, att hans förhör med Brugger påbörjats nästan omedelbart efter dennes återkomst till Schweiz den 9 oktober 1958. Avsikten härmed hade varit att Bruggers utsagor icke skulle färgas av uppgifter, som han kunde inhämta från utomstående källor. Förhören hade ägt rum så gott som dagligen fram till den 17 oktober. Den 18 oktober hade Schmidt överlämnat Höchlis artikel till Brugger, närmast i avsikt att kontrollera av Höchli lämnade uppgifter och tydligen utan tanke på att Wallenbergs namn vore nämnt, varefter Brugger återkommit den 20 med sin utsaga om Wallenberg.

Under de första dagarnas samtal hade Brugger varit mycket svår att få att hålla sig till en löpande tråd i sin redogörelse, utan hade han ständigt svävat ut på sidospår. Han hade emellertid så småningom blivit bättre i detta hänseende, och Leifland märkte även en förbättring beträffande logisk precisionsförmåga vid det senare samtalet i jämförelse med det första.

Schmidt bekräftade, att de i Berner Tagblatt publicerade tre tidningsartiklarna icke vore författade av Brugger ensam utan med hjälp av tidningens redaktion. Uppgifterna i tidningsartiklarna överensstämde i allt väsentligt med Bruggers vid polisförhören lämnade utsagor, men de vore "ein bisschen für die Zeitung aufgemacht".

Bern den 24 november 1958.

Leif Leifland

"MEINE SCHRECKENS JAHRE IN RUSSLAND"

(1946-Dezember 1955)

von Jakob H. (= Höchli/v.Asch)

Prominente Mitgefangene

Einige Monate nachdem es einem Teil der Gefangenen erlaubt worden war, durch das Rote Kreuz Pakete zu empfangen und kurze Briefe an ihre Angehörigen zu schreiben, erreichten uns diese Sendungen nicht mehr bloss mit unserem Namen, sondern auch mit der Ortsbezeichnung und der Zellennummer versehen. Den Grund dieser Änderung haben wir nie erfahren. Auch unseren russischen Vorgesetzten war diese Neuerung unheimlich; denn sie mussten befürchten, dass auf diese Art etwas über Gefängnisinsassen in den Westen durchsickern konnte, von denen die Russen stets abgestritten hatten, etwas zu wissen. Der bekannteste von diesen war der Schwede Wallenberg.

Ich hatte schon bei meinem Aufenthalt in der Lubjanka von Mitgefangenen vernommen, dass Wallenberg im gleichen Hause gefangen gehalten werde. Zum letztenmal hörte ich von ihm im Herbst 1954 durch den damals 78jährigen ehemaligen Emigranten und Schriftsteller Schulkin. Er erzählte mir, dass er und Wallenberg 1948 im gleichen Wagen von der Lubjanka nach Wladimir transportiert worden seien. Er sei dann im Jahre 1948 im Gefängnis von Wladimir an den Folgen der erlittenen Misshandlungen gestorben. Die offizielle Version des Kremls, wonach er schon 1947 in der Lubjanka eines natürlichen Todes gestorben sei, ist eine bewusste Irreführung.

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

f. sen 26/11

Strängt förtroligt.

Schöggel

171

12.2.59
a f.k. till
Thulin (H-stpl)
/u/Åström

P.M.

Över samtal med kriminalkommissarie Schmidt den 24 november 1958 angående Otto Schöggel.

På begäran beställde herr Schmidt den österrikiske medborgaren Otto Schöggels dossier från kriminalpolisen. Det kunde härvid fastställas, att det här förelåg identitet med den av oss tidigare hörde Otto Schöggel från Wien. Dennes uppgifter om att han blivit häktad för brutet äktenskapslöfte i Schweiz bestyrktes i allt väsentligt, ävensom att han i Schweiz avtjänat tio månaders fängelse, sedan han i december 1956 häktats i Winterthur. Han hade fått ett barn med en schweiziska, vilken han även bedragit på pengar, vilket gjorde att det till brottet om brutet äktenskapslöfte även fogades en anklagelse för bedrägeri. Därjämte hade Schöggel åtalats för hotellbedrägeri och för att han arbetat i Schweiz utan att inneha arbetstillstånd. Efter avtjänat straff hade Schöggel utvisats ur Schweiz till Österrike. Av Interpool begärda upplysningar visade, att han vore känd såsom en "internationaler Verbrecher".

Med anledning av ovanstående torde en utredning behöva verkställas om hur Schöggels uppgifter sammanpassa med de schweiziska, resp. österrikiska myndigheternas.

Bern den 24 november 1958.

Leif Leifland

CS

P.M.

Sedan byråchefen Anger den 22 november meddelat, att han uppringts av ingenjör L i b b i k , som han väl känner från sin tid i Budapest, och vilken meddelat, att en av honom väl bekant ungrare vid namn Gabor D a r d e i hade någonting att berätta i Wallenberg-fallet, mottog jag idag Dardei på departementet. I samtalet deltog även ingenjören Libbik (Tekniska Högskolan; tel. 236520/135) och fröken Sjöholm.

1. Dardei, vilken är född den 23.11.1929, uppgav följande om sig själv. I februari 1955 hade han av högsta militärdomstolen i Budapest dömts till 15 års straffarbete för illegal politisk verksamhet. Han hade så småningom förts till ett fängelse i Budapest, där han inlades å sjukhuset. Efter friskskrivning fick han tjänstgöra vid fängelsesjukhuset som laborator, varvid han bl.a. haft till uppgift att taga blodprov på patienterna. I mars 1956 hade Dardei amnesterats. Efter revolutionen hade han flytt från Ungern. Han är nu bosatt i Bandhagen, under adress Frövigatan 5 (tel. 869964) och tjänstgör som timlärare vid Gubbängens läroverk.

2. Dardei berättade, att en antal från Sovjetunionen repatrierade ungrare, österrikare och tyskar, vilka anlant till Ungern i januari 1956 med en transport om c:a 1.500 f.d. fångar, häktats vid ungerska gränsen och förts

till det fängelse i Budapest, där Dardei vistades. En natt hade Dardei kallats till en ungrare vid namn A l e x a n d e r N a g y , vilken led av lunginflammation. Nagy, vilken vid detta tillfälle varit c:a 32-33 år gammal, hade uppgivit, att han vistats 11 år i sovjetisk fångenskap. Han hade innan han år 1945 arresterades varit lärare. Nagy hade avlidit fyra dagar efter Dardeis sammanträffande med honom.

På tal om vilka Nagy sammanträffat med under fångenskapen, berättade Nagy för Dardei, att han haft knackningsförbindelse med bl.a. B e l a K o v a c s och W a l l e n b e r g . Eftersom Dardeis fader, vilken varit yrkespolitiker, väl kände Kovacs, hade Dardeis intresse helt koncentrerats på att få upplysningar om denne. (Kovacs hade med samma transport som Nagy återförts till Ungern.) Dardei, som vid den tidpunkten ej haft något intresse för eller närmare känt till fallet Wallenberg, hade fäst sig vid namnet Wallenberg, eftersom en gata i närheten av Dardeis bostad i Budapest var uppkallad efter denne. Tillfrågad om han erinrade sig några detaljer om Nagys uppgifter om Wallenberg, svarade Dardei, att han och Nagy endast flyktigt berört Wallenberg. Dardeis intresse hade ju under samtalet med Nagy varit helt inriktat på Bela Kovacs. Tillfrågad om han kunde erinra sig, huruvida Nagy sagt någonting om tidpunkten eller platsen för sin knackningsförbindelse med Wallenberg, svarade Dardei nekande. Han uttryckte dock som sin förmodan, att knackningsförbindelsen borde ha ägt rum relativt sent, kanske 1954 eller 1955. Han motiverade detta antagande med att fångarna ju så lätt glömde vad som låg längre tillbaka i tiden. Enligt Dardei hade Nagy ej heller uppgivit i vilka fängelser han vistats utan blott sagt, att han blivit dömd i Moskva, under hela sin fångenskap i Sovjetunionen vistats i fängelser, ej i arbetsläger, och att han under sex år vistats i isoleringsceller. Nagy själv syntes ha varit angelägen om att framföra meddelandet om sina knackningsförbindelser med Wallenberg: "Wallenberg var ett stort namn för Nagy".

Dardei meddelade vidare, att dagen efter hans samtal med Nagy, denne överförts till en annan cell i sjukhuset, vilken han delat med en tysk och en österrikare. Österrikaren hade före tillfångatagandet varit anställd i justitieministeriet i Wien.

Efter ovannämnda samtal med Nagy hade Dardei endast sett honom en gång till, nämligen strax innan han avled. Efter frigivandet i

mars 1956 hade Dardei uppsökt Nagys föräldrar i Budapest. Han förklarade för oss, att han skulle kunna anskaffa dessas adress, för den händelse man å svensk sida hade intresse av att söka kontakt med föräldrarna. Det vore enligt Dardei nämligen troligt, att någon av Nagys tidigare medfångar ävenledes uppsökt dennes föräldrar, och att det alltså vore tänkbart att denna väg söka få uppgifter om var Nagy vistats i Sovjetunionen.

Herr Libbik framförde en del förslag om hur man via diverse kanaler skulle söka få uppgift å andra f.d. fångar, vilka repatrierats till Ungern med samma transport som Nagy. Från vår sida gjordes inga kommentarer till dessa förslag, även om de med säkerhet var uppriktigt menade.

Dardei uppgav, att han efter frigivningen i mars 1956 personligen sammanträffat med Bela Kovacs. Han visste dock icke i vilka fängelser denne vistats i Sovjetunionen, då Kovacs varit ytterst tystlåten beträffande sin tid i sovjetis. fångenskap.

(Enligt vad som framgår av tidigare gjorda utsagor av f.d. fångar har Bela Kovacs åtminstone under tiden 1954-55 vistats i Vladimír.)

Tillfrågad om varför han ej tidigare meddelat dessa uppgifter om Wallenberg, förklarade Dardei följande. Han hade som ovan nämnts icke haft något större intresse för eller kännedom om fallet Wallenberg. Herr Libbik, vilken mycket väl kände till Wallenberg från Ungern, hade läst Bruggers utsaga i pressen en vecka innan. Av en händelse hade Libbik kommit att tala om fallet Wallenberg med Dardei den 22 november, varvid Dardei plötsligt kommit att tänka på Nagys uppgift om sitt sammanträffande med Wallenberg.

Stockholm den 27 november 1958.

Leif Leifland
/Leif Leifland/

Wien den 28 november 1958.

R 18.

1 bil.

Strängt förtroligt.

Schöggel ✓

12.2.59

a + b f.str.f.k. t.

Thulin, (H-stpl)

/u/Aström

Broder,

Jag ber härmed få insända en promemoria om ett nytt samtal jag haft med Schöggel. Något nytt av väsentlig betydelse för våra efterforskningar framkom därvid icke. Jag har emellertid, kanske något långgrandigt, återgivit olika uttalanden av Schöggel, vilka, ehuru de icke äga direkt samband med hans vittnesmål om svensken i Vladimir, synas mig vara ägnade att belysa olika sidor av hans karaktär. Allt vad han hittills sagt mig har till fullo bestyrkt det omdöme om hans psyke, som Arne Lundberg avgav efter samtalet den 8 november.

Intressant är, att han under samtalet råkade nämna namnet Wallenberg, men strax därpå åter glömde bort det.

Kleine Zeitung i Graz har refuserat Schöggels manuskript. Det är därför att hoppas, att det ännu kommer att dröja någon tid innan hans berättelse når offentligheten.

Jag skall fortsätta att hålla kontakt med Schöggel, bl.a. för att söka avhålla honom från att göra några dumheter.

Din tillgivne
Erik Braunerhielm
Erik Braunerhielm

Förste Sekreteraren Gunnar Lorentzon,
Utrikesdepartementet.

740

5 ex + 4 ex
1 ex Åström 1 ex Wien
1 ex Thulin 1 ex Augustin
**KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET**

26/11 -
Strängt förtroligt.

Brugger ✓
Mulle (utdrag) ✓
Görheim - Kull ✓
(utdrag)

12.2.59
a f.str.f.k. till
Thulin (H-stpl)
/u/Åström

P.M.

Över samtal med Emil Brugger den 24 november 1958 i Bern.

Samtalet ägde rum hos kriminalkommissarie Schmidt vid den schweiziska säkerhetspolisen och hade - liksom Leiflands samtal med Brugger den 3 november 1958 - förmedlats av legationsrådet dr. Hunziker i schweiziska utrikesdepartementet. - I nedanstående uppteckning har Bruggers utsaga systematiserats; uppteckningen följer alltså icke samtalets gång.

1. Brugger gjorde på vår uppmaning en skiss över Vladimir fängelset, vilken närslutes såsom bilaga 1 (skissen överensstämmer i allt väsentligt med för oss tidigare kända fakta).

Om Corpus II sade Brugger att den, vid de tillfällen då han vistats där - se nedan under punkt 2 -, torde ha haft sammanlagt ungefär 45 celler, fördelade på de 3 lägsta våningarna. Den översta, fjärde våningen, inrymde operationslokaler, tandläkarmottagning m.m. Om den rastgård, som löper utefter Corpus II:s ena långsida, uppgav Brugger att den bestod av åtta rastceller. Den inhägnades av en c:a 3 meter hög betongmur, på vilken, när fångar vistades i rastgården, två vakter posterade. (Tidigare hade muren varit av trävirke, men den hade byggts om i betong, sedan de österrikiska och tyska fångarna lämnat Vladimir.) Brugger uppgav, att man från cellerna i andra och tredje våningarna i Corpus II kunde iakttaga rastcellerna och de fångar som vistades där. Det hade emellertid varit strängt förbjudet att göra detta.

Tillfrågad om belysningen i cellerna i Corpus II upp-

6

gav Brugger, att denna tidigare utgjorts av en enda lampa, som varit installerad vid cellens ventilationsanordning, men detta hade sedan ändrats; och vid Bruggers senare vistelser i Corpus II hade cellerna varit försedda med två lampor, en som varit fäst i mitten av taket och en som anbrägs ovanför dörren till cellen. Taklamporna hade släckts centralt kl. 10 på kvällarna; samtidigt därmed hade lampan ovanför dörren - denna hade varit betydligt svagare - tänts för att under natten upplysa cellen.

Tillfrågad om fängelsets frisörer uppgav Brugger, att han det senaste året, då han vistades i Vladimir, själv fått raka sig. Fångarna hade haft rätt att köpa elektriska rakapparater och t.o.m. rakblad. Tidigare hade i Corpus II funnits två frisörer, båda ryssar; en av dessa hade varit en kraftig man som tro- ligen led av tuberkulos; denne hade lämnat Vladimir år 1954. Brugger visste inte från vilken del av Ryssland han härstammade.

2. Brugger uppgav sig ha vistats i Corpus II "fyra eller fem gånger". Han nämnde följande vistelser: juli-aug. 1954, då han vårdades för ögonlidande; en gång år 1956, då han led av lunginflammation; en gång i november 1956, då hans nervsystem var i olag; samt slutligen från den 15 eller 16 mars 1958 till den 5 augusti 1958, då han också vårdats för nervlidande.

3. Tillfrågad om sin första sjukhusvistelse i Corpus II uppgav Brugger, att han vistats i andra våningen men nu icke längre kunde erinra sig i vilken cell. Denna hade emellertid vett mot rast-cellerna. Brugger gjorde en snabbskiss av cellen (bil. 2).

Då Brugger tillfrågades om omständigheterna kring knackningsförbindelserna med svensken i den bredvidliggande cellen, sade han att de uppgifter han tidigare lämnat till Leifland samt i artikeln i Berner Tagblatt den 22 november "zirka wörtlich" återgav knackningsförbindelserna. Vid samtalet uppgav han, att svensken knackat att han varit "Sekretär der Legation von Budapest" (alltså icke erster Sekretär). Brugger hade uppfattat svenskens namn såsom Wallberg, icke Wallenberg, och det var först, då han i Pravda läste den efter statsminister Erlanders besök i Moskva vid månadsskiftet mars/april 1956 publicerade svensk-sovjetiska kommunikén, som han

erinrade sig att den i Budapest häktade svenskens namn var Wallenberg. På tal om svensken verkligen givit Brugger i uppdrag att underrätta svenska myndigheter om att han vistades i Vladimir, sade Brugger, att han icke vore absolut säker härpå. Möjligen hade han kommit till den slutsatsen genom att han själv (Brugger) som dömd av domstol hade skrivtillstånd, under det att svensken, vilken Brugger förmodade vara dömd på administrativ väg (O.S.O.) sannolikt icke hade rätt att skriva vid denna tidpunkt.

Den tyske fältmarskalken von Kleist, med vilken Brugger delade cell vid detta tillfälle, hade enligt Brugger avlidit i september eller oktober 1954, d.v.s. blott någon eller några månader efter det att Brugger lämnat cellen. Kleist hade varit mycket försiktig och varnat Brugger för de risker han löpte om han knackade. Spord om Kleist hade uppfattat Bruggers knackningsförbindelser med svensken i granncellen, uppgav Brugger att så icke kunde vara fallet, då Kleist var gammal och sjuk. Tillfrågad om han för Kleist omtalat, att han haft denna knackningsförbindelse, svarade han, att det var självklart, att han gjort, ehuru han icke lät särskilt övertygande på denna punkt. Brugger yttrade att Kleist varit "erstaunt", då han erfarit att Brugger haft knackningsförbindelser med svensken i cellen intill. Brugger hade vid detta tillfälle icke nämnt för Kleist, att han väl kände till fallet Wallenberg från sina år i Wien. Han hade icke heller, när han besvarade svenskens knackningar, meddelat, att denne vore honom bekant från denna tid. (Brugger föreföll vid detta tillfälle besvärad, då han uppenbarligen insåg, att det varit mänskligt och logiskt att meddela detta.)

Vid ett försök att få Brugger att erinra sig, med vilka fångar han suttit i Corpus III, när han insjuknade i ögoninflammationen, blev han märkbart irriterad och uppgav mycket hastigt, att han då varit tillsammans med Bretthauer, vilken vi strax innan hade talat om och som omkommit i en trafikolycka i Tyskland efter återkomsten från Sovjetunionen, samt "andra, av vilka de flesta äro döda". (För att icke ytterligare irri-

tera Brugger pressades han icke närmare på denna punkt.) Lika stark irritation visade Brugger senare under samtalet vid en fråga, om han visste vem som delat cell med von Kleist, innan och efter Brugger själv kommit till Corpus II i juli 1954 respektive förflyttats därifrån. "Sie dürfen mich nicht überfragen."

Efter publiceringen av den svensk-sovjetiska kommunikén den 3 april 1956 i Pravda hade fångarna i den cell i Corpus III, där Brugger då vistades, kommit att diskutera fallet Wallenberg. (Brugger bekräftade att man över huvud taget talat mycket om Wallenberg i Vladimir.) Enligt Brugger skulle han själv vid detta tillfälle ha sagt att Wallenberg hade vistats i Vladimir 1954, under det att Goguberidse och Pataridse sagt att de icke hört talas om att Wallenberg skulle ha vistats i Vladimir. Det vore alltså felaktigt att förstahåndskällan i detta sammanhang vore georgierna utan det var han, Brugger, som först hade talat om denna sak. Han hade t.o.m. sagt till fångvaktarna att han 1954 varit tillsammans med Wallenberg, varvid en häftig ordväxling uppstod mellan Brugger och fångvaktarna. Mulles uppgifter om att uppgiften härstammade från Goguberidse vore följaktligen helt felaktiga, och Mülle tänkte han skriftligen göra uppmärksam på detta förhållande.

Om Goguberidse meddelade Brugger f.ö., att denne efter frigivandet år 1956 ånyo häktats, sedan han vistats på fri fot i 43 dagar. Anledningen härtill vore att Goguberidse, som tillhörde en mycket känd georgisk klan i "Grusinien", talat rent ut om händelserna i Suez och Ungern och över huvud taget vore en alltför ärlig politisk motståndare till det sovjetiska systemet.

4. Brugger uppgav, att de flesta politiska fångarna lämnat Vladimir under åren 1955 och 1956. Först repatrierades österrikarna och sedan tyskarna. Därefter fick rumänerna och andra fångar från balkanstaterna lämna fängelset. De kvarvarande, vilka betraktades som statslösa, hade förts till Tabolsk i Sverdlovsk-distriktet. Tillfrågad hur Brugger kunde känna till detta förhållande, kunde han icke lämna något tillfredsställande svar utan förklarade endast att så vore fallet och att man i fängelset ansåg att de, som förts till Tabolsk, aldrig skulle komma ut. Själv hade han mycket fruktat att bliva förd dit, då han ansåg sig vara den siste kvarvarande

utlänningen i Vladimir (se nedan angående Gouazé). - Fängelset i Tabolsk vore inrymt i ett tidigare kloster, som efter oktoberrevolutionen ombyggts till fängelse. I Vladimir cirkulerade vitt divergerande uppgifter om storleksordningen av Tabolsk; några ansåg att fängelset rymde 500 fångar, andra hade nämnt siffran 2 eller 3.000.

5. Vid en genomgång om med vilka utländska fångar Brugger varit tillsammans svarade han följande:

a. Bastamov kände han till, dock icke från Verchne-Uralsk utan endast från Vladimir. Han kände till att "finnarna" gemensamt kommit i rysk fångenskap i samband med en incident, vilken med största sannolikhet var Leino-gruppens överförande till Sovjetunionen. Han uppgav antalet finländare, som i detta sammanhang överlämnats till Sovjetunionen, till "18 eller 19". - Bastamov skulle man akta sig särskilt för. Han vore "ein ganz gefährlicher Mann". Enligt Brugger hade Bastamov frigivits i juli eller augusti 1956 och då förts till Villa Paulus. Bastamov hade varit svårt magsjuk under sin vistelse i Vladimir.

b. Rehekampff hade Brugger aldrig hört talas om.

c. Posh kände han till. Även denne vore "ein ganz gefährlicher Mann", men Brugger hade personligen aldrig träffat honom. Han trodde, att Posh vore ungrare.

d. Tamvelius kände icke Brugger till.

e. Langfelder vore honom obekant.

f. Schögg var honom obekant, liksom

g. Manfred (i artikeln i Berner Tageblatt den 20 november 1958 avser Brugger med förkortningen M.v.M. icke Manfred utan en österrikisk medborgare vid namn Müller-Melborn).

h. Huber letade Brugger länge i minnet efter men gav upp.

i. Maximoff hade frigivits i oktober 1955 och vore "kein Spitzel".

j. Gouazé hade varit Bruggers bästa vän under fångenskapen. Han hade för några dagar sedan fått ett brev från Gouazé, i vilket denne inbjudit Brugger att besöka honom i Paris under en week-end.

(Här avbröts genomgången, enär Brugger visade tecken

på trötthet vid letandet i minnet efter sina tidigare medfångar. Det må nämnas att vi, med hänsyn till vad Hunziker uppgivit om det mycket spända förhållandet mellan Brugger och Höchli, under samtalet icke nämnde Höchlis namn.)

6. Bruggers uppmärksamhet fästes nu på att det gällde att med så stor säkerhet som möjligt försöka precisera tidpunkten då han haft knackningsförbindelse med svensken. Brugger vidhöll här enträget att detta var den 3 eller 4 augusti 1954. Då hans uppmärksamhet fästes vid att han vid det tidigare samtalet den 3 november uppgivit, att hela hans sjukhusvistelse inföll under juli månad, svarade Brugger undvikande och framhöll, att om han hade haft det minsta hopp om att bli frigiven skulle han bättre lagt tidpunkter och medfångars namn på minnet, men vid denna tidpunkt ansåg han sin situation vara fullständigt hopplös. Man finge taga med i beräkningen, att han icke var dömd på administrativ väg utan av en "Tribunal", vilket innebure att hans utsikter till repatriering vore ytterst små. Vid denna tidpunkt i samtalet ingrep kriminalkommissarien Schmidt och påpekade för Brugger, hur viktigt det vore att han verkligen försökte komma ihåg den exakta tidpunkten. Brugger vidhöll, att denna var i början av augusti och förklarade, att han hade dessa minnen registrerade som i en film i sitt medvetande och att han icke misstog sig. Hans uppenbara minnesfel syntes emellertid irritera honom.

Då samtalet fortsattes och Brugger utfrågades om vad Uibel och Turyn berättat för honom om deras sammanträffande med en svensk diplomat, konstaterade Brugger med en viss häftighet, att dessa båda personer vore "grosse Spitzel" och det var allmänt bekant, att båda gingo ryssarnas ärenden. Brugger berättade sålunda att han ungefär 14 dagar före frigivningen av den politiske officeren i Vladimir-fängelset, major Krött, erfarit, att Uibel klagat över Brugger inför fängelseledningen. Turyn hade varit så avskydd av sina medfångar att dessa "dömt honom till döden".

På en fråga, om Brugger kände till en person vid namn Tomsen eller en vid namn Grossheim-Krisko, svarade Brugger uppenbarligen utan att behöva medvetet ljuga att han icke kände till dessa personer.

Härefter företeddes för Brugger Uibels brev till beskickningen i Bonn angående sin samvaro 1953 med "den svenske diplomaten Tomsen".

Brugger läste brevet med en viss, ehuru behärskad sinnesrörelse, men fattade tydligen icke helt sammanhanget.

Härefter underrättades Brugger om vem Tomsen var och att denne uppgivit sig vara svensk diplomat. Härvid kom Brugger tydligen ändock icke att inse risken för att han förväxlat Wallenberg med Tomsen. "Der Mann das ist ja derselbe. Das ist der Wallenberg."

Sedan det framhållits för Brugger, att han själv förklarar att han vore angelägen om att få fullständig klarhet i denna fråga och att han borde söka erinra sig tidpunkten för knackningsförbindelsen med svensken, vidhöll han sin tidigare utsaga. Sedan det förklarats för honom, att det vore tänkbart att han haft förbindelsen 1953 i stället för 1954, förklarade Brugger alltjämt att han icke kunde ha misstagit sig utan att det handlade om 1954. Icke ens när han fick reda på att Turyn i allt styrker Uibels uppgifter, ville Brugger rucka på sin uppfattning. Ävenkriminalkommissarien Schmidt framhöll åter vikten av en exakt tidsangivelse och uppmanade Brugger att fundera över saken, och om han skulle komma på att han eventuellt misstagit sig icke genera sig för att tala om detta senare. (Bruggers absolut fasta ståndpunkt i frågan om tidsangivelsen synes icke endast vara bunden till det faktum att han skriftligen låst sig för en tidpunkt utan snarare vara betingad av en övertygelse härutinnan. Han höll det även för uteslutet att det vore två personer som uppgivit sig vara svenska diplomater i Vladimir. Ett faktum, som styrker Bruggers uppgifter, är att han vid samtliga tillfällen som han tillfrågats, uppgivit, att han kom till Vladimir första gången först den 22 maj 1954. Hans minne för tidpunkter belyses även av att han utan större tvekan uppgav att han vistades i Verchne-Uralsk vid tidpunkten för Stalins, resp. Berias död.)

7. Inför samtalets avslutande tog Brugger själv upp frågan om den publicitet som han givit fallet Wallenberg. Han framhöll därvid, att även om han "hade fel spelade detta icke någon större roll, då huvudsaken vore att Wallenbergs fall aktualiserades". Då han märkte vår reservation inför detta resonemang, framkom att han menade, att hans divergerande uppgifter om tidpunkten för knackningsförbindelsen med svensken var så ringa, att den icke kunde spela någon roll, då ju det endast för honom gällde att bevisa att Wallenberg varit i livet efter 1947.

8. Det må anmärkas, att vi icke fann anledning att närmare utfråga Brugger om hans vistelse i Sovjetunionen innan han kom till Vladimir. Den redogörelse, som Brugger lämnat i tidningsartiklarna i "Berner Tageblatt", lämnar härutinnan en fyllig redogörelse och avviker icke från den som han lämnat den schweiziska polisen (enligt Schmidt).

9. De schweizare i officiell ställning, som haft tillfälle att samtala med Brugger om dennes fångenskap i Sovjetunionen - Dr. Hunziker och kriminalkommissarie Schmidt - , har intrycket att Bruggers ut-sagor är tillförlitliga. Dr. Hunziker har exempelvis uppgivit, att han blott på en enda punkt hyst någon misstro mot Brugger, nämligen beträffande dennes uppgifter att han, sedan han utsatts för miss-handel, avvisat ett erbjudande att bli frisläppt mot utfästelse att efter återkomsten till Schweiz gå ryssarnas ärenden. Det vore enligt Hunziker föga trovärdigt att en man som hade ringa hopp om att någonsin få lämna fängelset skulle säga nej till ett sådant erbjudande, vare sig han tänkte infria löftet eller ej efter återkomsten.

Kriminalkommissarie Schmidt har uppgivit, att han ända till vårt besök hos honom den 24 november varit övertygad om att Bruggers uppgifter varit sanningsenliga men att han möjligen kunde tvivla på ut-sagan om knackningsförbindelserna med Wallenberg, sedan han erinrat sig att denna uppgift tillkommit först efter det att Schmidt förhört Brugger i över en vecka och efter det att Brugger haft till läns en av Höchli författad tidningsartikel, i vilken det uppgivits, att Wallenberg skulle ha avlidit år 1948.

Även vi har fått den uppfattningen, att Bruggers uppgifter på det hela taget är sanningsenliga; blott uppgiften om knackningsförbindelsen med Wallenberg är vi benägna att möjligen sätta ett frågetecken för. Den har icke tillkommit spontant utan först efter ovan redovisade omständigheter. Å andra sidan måste i detta sammanhang ihågkommas, att Gouazé uppgivit, att antingen Brugger eller Bastamov i Vladimir sagt honom, att vederbörande varit i kontakt med Wallenberg redan hösten 1955 (ils'étaient en contact). Det synes önskvärt, att Gouazé närmare utfrågas om de närmare omständigheterna kring denna uppgift. (Såsom framgår av PM angående samtalet med kriminalkommissarie Schmidt, ägde detta samtal, vid vilket vi fick uppgifter om att utsagan om Wallenberg icke tillkommit spontant, rum först efter samtalet med Brugger. Vi hade alltså icke tillfälle att utfråga Brugger om anledningen till att han icke, trots att han hade "Auftrag" av svensken i granncellen, själv spontant framfört budskapet.)

Gouazés uppgifter, lämnade redan i Sovjetunionen, styrker emellertid Bruggers utsaga och "kompenserar" i viss mån hans dröjsmål att meddela sig i denna angelägenhet. Brugger visste ju att Gouazé var på fri fot och antagligen under rättat vederbörande svenska myndigheter om vad Brugger sagt honom i fängelset om Wallenberg.

Det är dessutom frappant, att Brugger ^{/intryck av att} under samtalen gav söka stänga alla vägar, på vilka vi skulle kunna kontrollera hans uppgifter. (Brugger ^{syntes} ~~vax~~ obenägen att tala om från vilken cell i Corpus III han fördes till Corpus II, resp. till vilken cell i Corpus III han fördes efter sjukhusvistelsen; han visste icke vem som vistats i sjukcellen förutom Kleist före och efter hans egen vistelse där. Bruggers uppgift, att han före sjukhusvistelsen i juli 1954 delat cell med bl.a. Bretthauer, stämmer dock med vad departementet från annat håll erfarit.). Vid denna tidpunkt i samtalet visade emellertid Brugger ^{åter} tecken på trötthet, varför ett förnyat samtal med Brugger kan bli nödvändigt, sedan det på andra vägar fastställts med vilka personer Brugger vistats vid de olika tillfällena i Vladimir.

Mot Bruggers uppenbara trovärdighet beträffande andra av honom lämnade uppgifter står alltså nu angivna omständigheter, som kunna förringa värdet av hans utsaga beträffande knackningsförbindelserna med svensken. Det synes önskvärt, att denna utsaga därför blir föremål för all den kontroll som är möjlig. Sålunda torde böra utredas, vilka som varit Bruggers cellkamrater i Corpus III omedelbart innan han fördes till sjukhuset i juli/augusti 1954 respektive omedelbart efter det han återfördes från sjukhuset. Uppgifter härom torde i viss utsträckning kunna erhållas vid genomgång av på departementet befintligt material. I den mån detta behöver kompletteras, torde beskickningen i Bonn kunna erhålla material, antingen genom direkt hänvändelse till Suchdienst eller genom förfrågningar av de cellkamrater, vilkas namn finnas på departementet.

Vidare synes omständigheterna kring samtalet eller samtalen i den cell, i vilken Brugger vistades vid publiceringen av den svensk-sovjetiska kommunikén 1956, närmare böra klarläggas i den mån detta är möjligt. Emot Bruggers upp-

gift att det varit han själv som sagt, att han visste att Wallenberg vistats i Vladimir, står här Mulles under ed avgivna utsaga, att det varit Goguberidse som sagt detta. Mulles uppgift har sedermera vunnit stöd av Rehekampff. Beskickningen i Bonn synes böra höra Mülle på nytt beträffande denna fråga (Mulle är bosatt i Bonn).

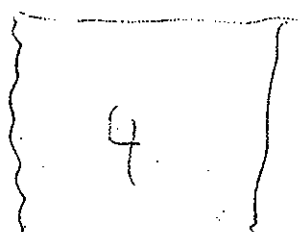
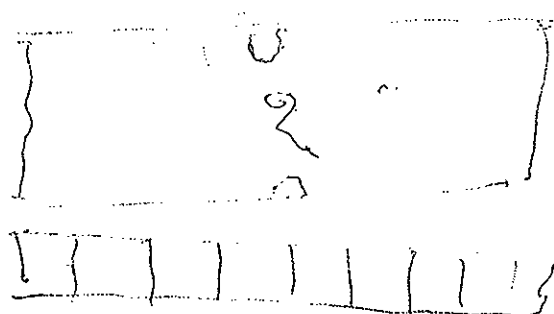
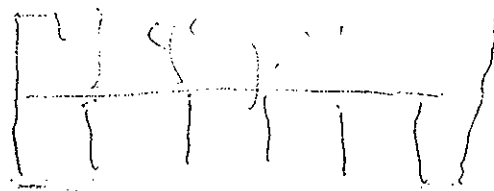
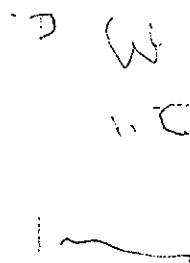
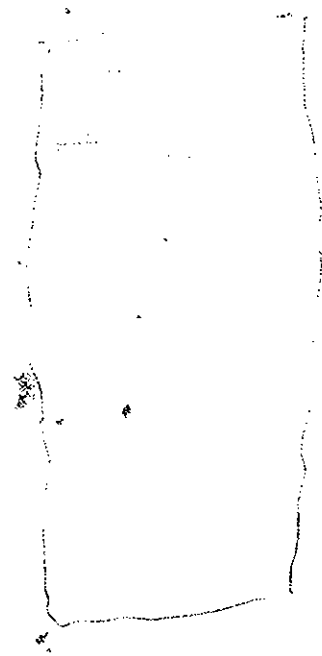
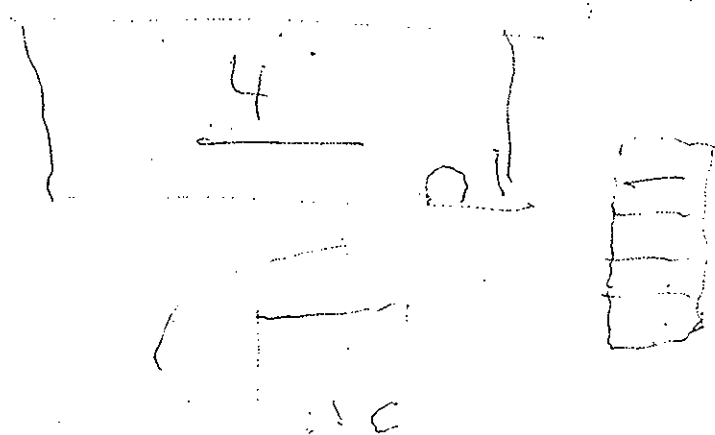
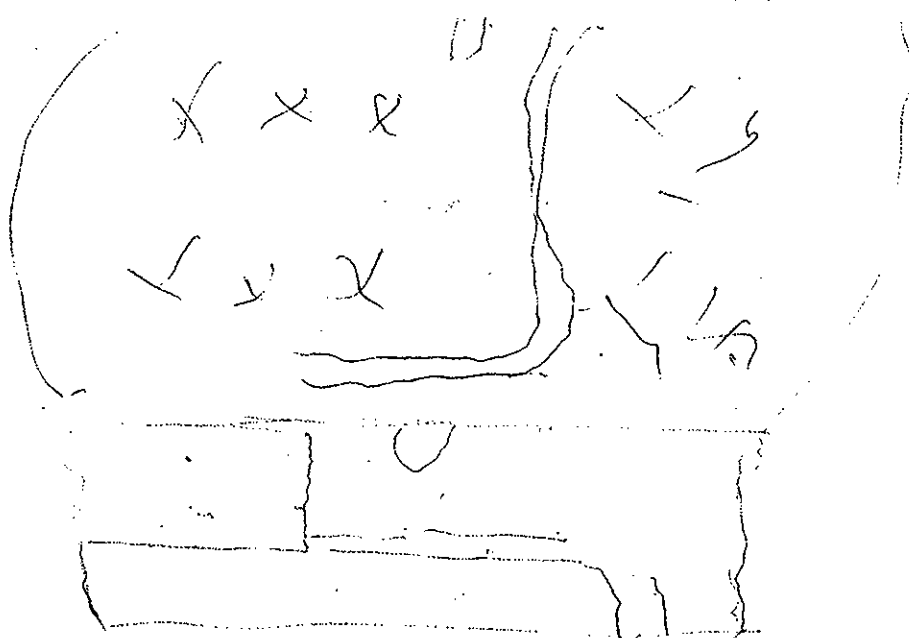
En annan fråga, som synes böra klarläggas, är om samtalen mellan kriminalkommissarie Schmidt och Brugger mellan den 9 och 17 oktober berört blott Bruggers fångenskap eller om man härunder även kommit in på vilka utländska fångar, som Brugger lärt känna i Sovjetunionen. Därest det sistnämnda varit fallet - d.v.s. om samtalet rört även Gouazé och andra utlänningar, som Brugger kommit i beröring med i Sovjetunionen - måste det anses anmärkningsvärt, att Brugger icke under dessa förhör nämnt Wallenbergs namn.

Stockholm den 26 november 1958.

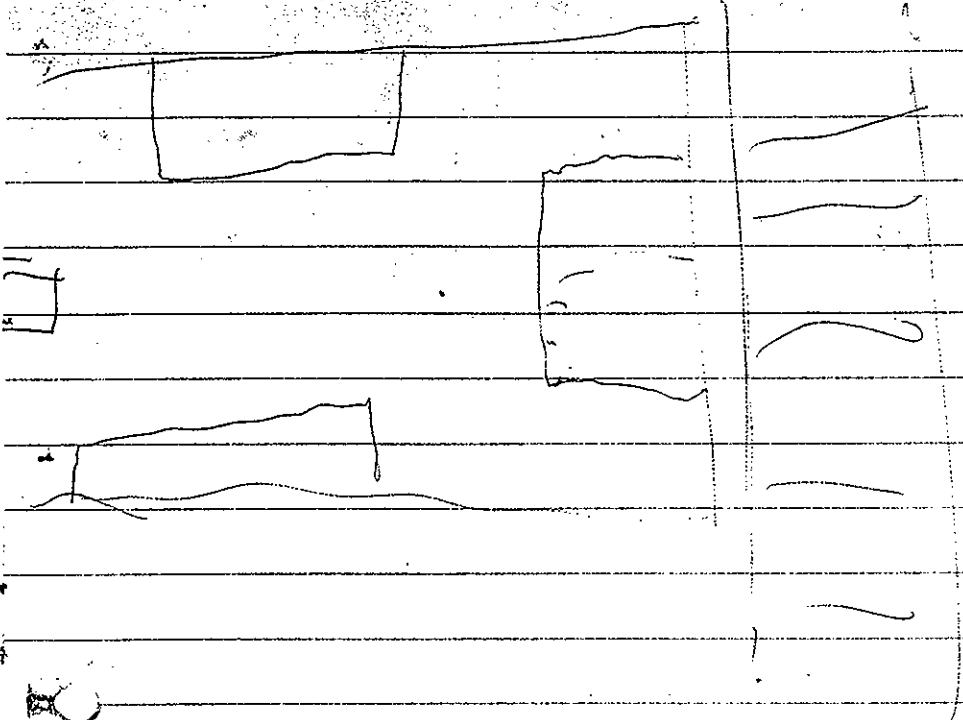
(Gunnar Lorentzon)

(Leif Leifland)

Leif Leifland

[illegible]

Lfd

P.M.

angående samtal med Otto Schögggl den 26 november 1958.

Schögggl ringde mig i går kväll och bad om ett samtal på Fasan-Café i närheten av det hotell, där han bor. Han är orolig över att det skall bli bekant att han står i förbindelse med mig, och vi har därför överenskommit att i regel träffas på olika kaféer.

På grund av de förhållanden, under vilka sammanträffandet ägde rum, kunde jag icke göra några anteckningar.

Schögggl började med att meddela, att han hade något att berätta, som jag säkert skulle finna intressant. Han hade för ett par dagar sedan uppsökt en från Sovjetunionen nyss hemkommen österrikare, Walter Weiss. Denne Weiss häktades 1945 av ryssarna i Österrike och vistades i Vorkuta tillsammans med Schögggl. Han hade emellertid frigivits, sedan han - enligt Schögggl - antagit sovjettryskt medborgarskap, men samtidigt erhållit utreseförbud. Weiss, som aldrig torde ha suttit i ryskt fängelse, kan möjligen vara kommunist. Jag bifogar ett klipp om honom.

Schögggl hade varit blott en kort stund hos Weiss, då Manfred anlände tillsammans med en tjeck, som kallades Hanne. Schögggl ansåg sig ha konstaterat, att den senare arbetade som chaufför eller liknande på den tjeckoslovakiska beskickningen. Manfred hade tydligen känt sig besvärad av Schögggl's närvaro och samtalet hade endast rört sig om allmänna ting. Manfred och Hanne hade snart lämnat Weiss och Schögggl hade då också gått. Manfred hade bett Schögggl följa med och dricka en kopp kaffe på Hochhaus. Här hade Manfred på nytt antytt, att han kunde hjälpa Schögggl att tjäna mycket pengar. Medan de sutto där, hade två män kommit fram och hälsat på Manfred. Den ene tyckte Schögggl sig känna igen. Han hade tidigare sett honom i Zürich, och det torde ha varit samma person

som vid två tillfällen stått på vakt utanför det hotell i Wien, där Schögggl bodde, uppenbarligen för att övervaka denne. Dagen därpå hade Schögggl, som ju arbetar på flygfältet i Schwechat, av en händelse upptäckt, att denne tjeck är anställd som chaufför hos det tjeckoslovakiska flygbolagets kontor i Wien.

Förtjust över att ha kunnat ge mig denna godbit, kom Schögggl därefter fram till sitt egentliga ärende och halade fram ett papper ur fickan. "Ich werde Ihnen was zeigen - Sie werden umfallen". Det var ett brev från Kleine Zeitung i Graz, undertecknat av en herr Pele, i vilket meddelades, att Schöggls bok refuserats. Schögggl berättade, att han, då han mottagit brevet, ringt Pele och frågat om anledningen till avslaget. Den senare hade svarat att han varit fullt beredd att publicera manuskriptet som följetong i tidningen, men att det kommit order från direktionen att offentliggörandet skulle stoppas.

Schögggl var ledsen för detta eftersom han hoppats göra sig en god förtjänst på sin bok. Han var övertygad om att publiceringen hindrats genom ingripande från svenskt håll. Jag bedyrade, att vi icke varit i förbindelse med tidningen, att vi icke heller haft för avsikt att stoppa boken, att vi hjärtligt unnat honom denna inkomst och att det överhuvud vore omöjligt att inverka på en tidnings publiceringspolitik. Visst inte, svarade Schögggl, för pengar kunde man förmå även en tidning till vad som helst.

Schögggl omtalade, att han just läst i Neue Zürcher Zeitung att de skandinaviska länderna inbjudit Chrustjov till ett besök. Det hade han verkligen inte väntat sig av Sverige, tillade han indignerat. Jag försökte förklara för honom, varför ett neutralt land, vars statsminister redan besökt Moskva, ansåg sig böra motstå den ryske regeringschefen, men det hjälpte inte. Schögggl hade hakat upp sig på detta "egendomliga" sammanträffande: först stoppas hans bok, sedan inbjudes Chrustjov till Sverige. Han - Schögggl - vore minsann inte dummare än att han kunde lägga ihop två och två.

Det var lönlöst att söka resonera med Schögggl men jag lyckades så småningom lugna honom något.

Då Schögggl ringde mig för att begära det sammanträffande, som jag här skildrar, bad han mig särskilt att komma till en plats nära hans hotell för att han icke skulle ha så långt att

bära något, som han ville giva mig. Sannolikt har hans ursprungliga avsikt varit att åtminstone låta mig få se manuskriptet, men han hade det inte med sig. Antingen har han efter telefonsamtalet blivit misstänksam och ilsknat till eller också har han begripit att manuskriptet refuserats därför att det var dåligt, men velat pröva om han kunde skrämma oss till att ge honom någon ersättning.

Samtalet leddes in i andra banor. Schögggl sade något skämtsamt om våra förhörsmetoder och om det tillfälle, då han "i Zürich utfrågades om Wallenberg". Namnet rann så snabbt ur honom, att han antingen måste ha försagt sig eller fått ett plötsligt infall. Jag låtsades inte märka något men för att söka locka ur honom namnet igen bad jag honom närmare relatera vad som förekommit i Zürich.

Schögggl berättade bl.a. om sitt första sammanträffande med Lonaeus. ("De sade, att han kom från Bern, men det vet jag ju inte om det är riktigt." - Jag såg att Schögggl misstänkte Lonaeus för att vara agent för den svenska under-rättelsetjänsten.) Då Schögggl satt hos Lonaeus på konsulatet hade han genom fönstret sett en Mercedes-bil fara förbi och fått ingivelsen att påstå, att han arbetade i Mercedes-verken i Stuttgart. I själva verket hade han aldrig varit anställd där.

Så hade man överenskommit om ett sammanträffande på Zürich's flygplats med Lorentzon. ("Han kom visserligen från Stockholm, men jag har listat ut att han egentligen bodde i Wien." Återigen en vision av Lorentzon - storspionen från Wien.) Lika litet som en domptör träder in i en lejonbur utan att en medhjälpare står beredd att ingripa, om djuren skulle bli farliga, hade Schögggl gått oförberedd till mötet. Han hade först gömt sig i en portgång och iakttagit Lonaeus och Lorentzon, som gingo av och an på flygplatsen. De hade samspråkat en stund med en medlem av besättningen på ett svenskt flygplan, därefter med piloten. Sedan Schögggl förvisat sig om att de båda svenskarna voro ensamma, hade han gått fram till dem och givit sig tillkänna. Alla tre hade satt sig på en bänk och utfrågningen hade börjat. De hade dock strax blivit störda genom att en främmande person hade slagit

sig ned på samma bänk. Schögggl, som nu var övertygad om att svenskarna icke ville honom något ont, hade givit mannen - en god vän till honom - ett tecken, varpå denne avlägsnat sig.

Jag har relativt utförligt återgivit dessa delar av Schöggls berättelse, enär de synas mig vara belysande för hans karaktär.

Då Schögggl icke på nytt spontant nämnde Wallenberg, frågade jag honom slutligen, varifrån han fått det där namnet på svensken, som han nyss hade yppat. Schögggl vek undan och talade om något annat. När jag då direkt sporde honom, hur det kom sig, att han i Zürich vetat namnet på svensken, svarade han att han läst det i en tidning. Varför hade han då vid samtalet i Wien den 8 november låtsats, att han inte mindes det? Schögggl blev irriterad. "Man hörde ju så många namn under fångenskapen och kunde omöjligt komma ihåg alla. Förresten börjar jag bli mjuk i hjärnan." Då jag protesterade, fortsatte Schögggl: "Jo, det är säkert, jag känner att jag blir mjuk i hjärnan och jag kommer så småningom att bli alldeles tokig". Schögggl tillade, att han av förhören i Vladimir och Potma förstått, att den svensk han träffat var en betydande man, och när han så i Zürich läst om Wallenstein i tidningen - - -.

Det förefaller gendomligt, att Schögggl nu "glömde" namnet Wallenberg på exakt samma sätt, som vid samtalet den 8 november. Det synes mig icke osannolikt, att han i själva verket mycket väl erinrar sig namnet, men av någon anledning icke vill låta oss förstå detta. Han låtsas också fortfarande, att han inte kan komma ihåg vad Lorentzon heter, trots att jag ofta upprepat hans namn.

Schögggl lever ofta i en slags drömvärld, där han ser sig själv som den farlige mästerspionen. Han skryter med sina många utlandsresor och hur flera länders underrättelseorganisationer söka hans tjänster. Hans berättelser härom utgöra dock endast halvkvädna visor och han har aldrig klargjort, vilka uppdrag man vill giva honom. Han ordar om sitt bibliotek med ett trettio-tal verk om spionageverksamhet, däribland rysk litteratur. Vidare påstår han sig inneha ett av den berömda Gehlen författat maskinskrivet bokmanuskript, vilket, som Schögggl dunkelt uttrycker det, cirkulerat "bland dem, som arbeta här" (underförstått: spioner). I

detta skulle Gehlen ha avslöjat Canaris förbindelser med England under kriget "med namn och allt". Schögggl uttalar emellertid författarens namn som "Gelden", vilket visar, att hans kännedom om denne icke är särskilt god. Han uppger, att han efter kriget genomgick en 14-dagars amerikansk kurs i spionageteknik i München. Han förefaller även ganska kunnig på området, men vad han berättat om olika finesser har icke gått utöver vad jag själv kunnat inhämta ur lätt-tillgänglig litteratur.

Även om Schögggl icke varit en så durkdriven agent, som han själv vill göra gällande, kan hans äventyrslusta lätt driva honom att taga kontakt med personer och kretsar, som kunna bli farliga för honom. Han har gjort många mystiska och dunkla uttalanden om den internationella agentverksamheten i Wien och han vet uppenbarligen mer än han borde. På prov frågade jag honom om han kände till Erna Hausner. Denna är en österrikiska, som 1955 återvände från rysk fångenskap, och av Török uppgivits vara kommunistisk agent, vilket Pammer sedermera indirekt bekräftat. Hon uppträdde till en början som nakendansös på nattklubben Moulin Rouge i Wien, men flyttade senare till München. I samband därmed hyllades hon för övrigt med två bildsidor i en tysk tidskrift som den utmärklade flickan från de ryska fångelserna som återvunnit sin skönhet. Då jag sporde Schögggl om henne, reagerade han genast. "Javisst, hon är rysk agent. När hon kom tillbaka från Sovjet, höll Manfred henne med våning och kläder."

Schögggl's spiondrömmar ökar hans nästan sjukliga misstänksamhet. Han är övertygad om att de UD-tjänstemän han träffat icke äro vanliga diplomater utan utsända agenter för underrättelsetjänsten. Vid ett tillfälle sade han: "Jag vet vad Ni egentligen är ute efter. Jag skall köpa en japansk miniatyrkamera och så skall jag skaffa vad Ni behöver." Jag hoppas att jag lyckades avstyra hans planer, vad de nu kan ha varit. Han har haft flera lika tokiga infall.

Han tvivlar ibland på mig, då jag försäkrar honom, att jag enbart är intresserad av hans upplevelser i Vladimir och att jag icke intrigerar mot honom bakom hans rygg. Då visar han sin misstro med ett brett knipslugt hånleende. Om jag låter märka, att jag tvivlar på någon av hans uppgifter, blir

han däremot sårad och upprörd. Vid sådana tillfällen bär han sig åt ungefär som en skinnknutte, som i förorättad ton bedyrar att han är oskyldig till en bilstöld.

Ibland svänger hans sinnesstämning om och han blir dys-ter och sentimental. Då försäkrar han, att han blott vill vara i fred och leva för hustru och barn. Men strax glider han in i sin drömvärld igen. Han förklarar, att han icke kan föra ett självständigt liv, utan måste arbeta under den fasta ledning han exempelvis skulle få inom underrättelsetjänsten. Frasen "Wenn ich einen guten Führer habe, bin ich ein gutes Werkzeug" har återkommit ett par gånger. Han har även flera gånger sagt mig, att han en dag kommer att vara försvunnen - "de" komma att ta honom - och besvurit mig att i sådant fall taga hand om hans stackars hustru.

Han ljuger antagligen förfärligt, då han skryter med sina bravader före och efter kriget. Understundom har jag en känsla av att han driver med mig och vill pröva hur mycket han kan in-billa mig. Då han berättat om Vladimir har emellertid tonen varit en annan och han ger intryck av att uteslutande hålla sig till san-ningen utan fantasifulla tillägg. Jag finner det mindre sannolikt, att han härvidlag rabblat en inlärd läxa, därtill ha hans utsagor vid olika tillfällen varit alltför röriga.

Jag har alltså intrycket av en psykiskt förvirrad, kanske redan sjuk människa. Han är mycket darrhant, vilket han skyller på söndertrasade nerver. Även då han har handen i fickan, darrar hela underarmen. Han är helnykterist men en ganska stark rökare.

Wien den 27 november 1958.

Erik Braunerhielm

Erik Braunerhielm

KUNGL.
SVENSKA AMBASSADEN

4/12 ✓
Wien den 28 november 1958.
Särängt förtroligt.

Broder,

Enligt uppdrag har jag bett Pammer lämna mig en lista över numera hemkomna österrikare, som efter 1956 suttit i ryska fängelser. På grund av den kroniska personalbristen på Pammers avdelning är utredningen ännu icke färdig. Hälften av handlingarna ha hittills genomgåts, men enligt Pammer har man ännu icke funnit någon som vid en så sen tidpunkt vistats i fängelse. Samtliga ha antingen suttit i arbetsläger eller varit frigivna men haft reseförbud.

Jag återkommer.

Din tillgivne
Erik Braunerhielm
Erik Braunerhielm

Förste Sekreteraren Gunnar Lorentzon,
Utrikesdepartementet.

65

KUNGL.
SVENSKA AMBASSADEN

1/12
Wien den 29 november 1958.

R 18. Strängt förtroligt.

Brugger ✓

ber-10/12-58

Broder,

Lfd

Jag har numera direkt från Bern erhållit de tre artiklar Brugger skrivit i Berner Tageblatt. Dessa artiklar och den redogörelse han lämnat i intervjun med Dagens Nyheter överensstämmer ju i stort sett med promemorian över samtalet med honom den 3 november. Vissa anmärkningsvärda skiljaktigheter förekomma emellertid även. Särskilt äro de upplysningar Brugger i pressen lämnat om sin knackningsförbindelse med Wallenberg och vad den sistnämnde därvid uppgivit om sig själv betydligt utförligare än i promemorian. Å andra sidan syns hans uppgift vid samtalet den 3 november att han till en början icke besvarat Wallenbergs knackningar motsägas av tidningarna.

Det vore intressant att erfara vad dessa olikheter bero på. Är möjligen den promemoria som delgivits mig icke uttömmande på dessa punkter eller har Brugger senare börjat fabulera?

Jag vore överhuvud tacksam för en orientering om den senaste utvecklingen i ärendet. Har familjen eller Philipp ännu ingripit?

Ulf Ljung
Sven Allard

Sven Allard

Förste Sekreteraren Gunnar Lorentzon,
Utrikesdepartementet.

Leifland/AVS

Chiffer-
Telegram

STOCKHOLM 2.12.58 19		
N:o 38 ✓	CHIFFER	BIL.
INK. D. N:o		
AVD. P	GR. 2	MÅL. Eu ¹

sjöborgsutredningen

Svensk

B o n n

o
F

inom kort/
Då vi avser låta Leifland/höra Mülle och Grossheim-
Krisko ~~i Wallenberg ärendet~~, tacksamma uppgift dessas
nuvarande adresser.

Cabinet

Vx p 4/12 kl. 1820 gr

Leifland/AVS

Chiffer-
Telegram

STOCKHOLM		2.12.58	19
N:o 36 ✓	CHIFFER	BIL.	
INK. D. N:o			
AVD.	P	GR.	2 MAL. Eu ¹

sjöborgsutredningen

Gouazé ✓
Svensk

Lo
P a r i s

Då vi avser låta Leifland inom kort ~~i Wallenberg ärendet~~
höra den i mars 1958 från sovjetisk fångenskap repatri-
erade Lucien Gouazé, tacksamma uppgift dennes nuvarande
adress.

Cabinet

Exp. 2/12 kl 1830 Pou

KUNGL.
SVENSKA AMBASSADEN

7/12
Wien den 3 december 1958.

R 18. 1 bil. (2 ex.)

Strängt förtroligt.

Brugger ✓
Schögl ✓
Manfred ✓

Broder, *Yf*

12
Härmed ber jag få insända en promemoria med vissa strängt förtroliga upplysningar, som vi erhållit från en absolut säker källa, rörande Ernst Brugger, Otto Schögl och Maximilian Manfred.

h
Vi skola fortsätta våra efterforskningar och återkomma så snart ytterligare uppgifter stå till vårt förhållande.

Handwritten signature
Sven Allard

Sven Allard

Herr Utrikesrådet S. Åström,
Utrikesdepartementet.

742

Handwritten mark

P.M.

Ur absolut säker källa har beskickningen erhållit följande upplysningar om i samband med efterforskningarna aktuella personer.

Ernst Brugger har aldrig varit i brittisk tjänst. Däremot trädde han, förmodligen år 1945, i ryske tjänst i Wien och arbetade för en major Makov i NKVD. Efter någon tid erhöill han i uppdrag att söka nästla sig in i CIC för att fortlöpande ge ryssarna rapporter om amerikanska agenter. Detta lyckades honom men samtidigt eller kort tid efter det han knutits till CIC, omtalade han för amerikanarna, att han haft ryskt uppdrag att i nämnt syfte träda i amerikansk tjänst. Han synes därefter ha arbetat som dubbelagent och anledningen till att de sovjetryska myndigheterna häktade honom torde vara att de upptäckt detta förhållande.

Maximilian Manfred var gift med en ryska. Han var efter kriget anställd som juridisk rådgivare i den sovjetryska USIA-förvaltningen i Österrike och var ävenledes medlem av kommunistiska partiet. Han förde emellertid ett dubbelspel i det han mot hög ersättning, förmodligen bl.a. genom att muta sovjetryska officerare, arrangerade frigivning av häktade ur ryska fängelser och även ordnade utresetillstånd för olika personer ur den ryska ockupationszonen. De sovjetryska myndigheterna torde ha upptäckt detta och anhöll honom. Han arresterades av den sovjetryska militärpolisen, då han tillsammans med sin maka och några sovjetryska officerare och tjänstemän befann sig på en fisketur. Hans ryska vänner frigavos givetvis omedelbart, men han själv och hans hustru bortfördes till Sovjetunionen.

Beskickningens källa har sig intet bekant om hans nu-

varande verksamhet.

Otto Schögg tog år 1956 i Zürich tillsammans med Johann Sanitzer kontakt med det brittiska Secret Service. Han uppgav då om sig själv att han under kriget tjänstgjorde i tyska flygvapnet, dock ej som pilot.

Senare hade han likaledes med Sanitzers hjälp tagit kontakt med egyptiska organ i Zürich. Han hade då förfrågat sig om möjligheterna att erhålla en anställning i egyptiska flygvapnet, ehuru icke som pilot. Detta kan vara anledningen till att han av schweiziska polisen misstänktes för delaktighet i spionageaffären Dubois.

Wien den 3 december 1958.

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

ex. 2 till *Leifland?*
» 3 » *Mulle*
» 4 »

CHIFFERTELEGRAM

Från Bonn

Avsant den tel/ex 19 kl.

Inkom den 8 / 12 19 58 kl. 1215

Utskrivet i 3 ex. Detta är originalet.

Dnr 10:13		27
Avd.	Gr.	Mål.
P	2	<i>ten</i> ^I

(Pol)

27.

Edert chiffer 38.

Primo. Mulles nuvarande adress är Max Planckstrasse 19, Bad
Godesberg.

Secundo. Grossheim-Kriskos nuvarande adress är Hagedornstrasse
7 Hamburg 13 bei Heinzemann.

Jödahl

Coll.:

hgk

PRIVAT HAMBURG 13,
HAGEDORNSTR

H. GROSHEIM-KRISKO

Diplom-Kaufmann

8.12.58

7

INHABER der Firma

H. GROSHEIM-KRISKO HAMBURG

Export - Import - Rohstoffe - Warenvertrieb

BEAUFTRAGTER der

INTERAMERICAN CREDIT CORPORATION NEW YORK 5

GESCHÄFTSFOHRER der

„TVG“ TEPPICH-VERTRIEB-GESELLSCHAFT M.B.H.

HAMBURG 19

ZENTRALBÜRO:

HAMBURG 19, EPPENDORFERWEG 77

Telefon: Sa.-Nr. 40 33 00

Drahtwort: Hekrigo Hamburg

Banken: Commerz- u. Disconto-Bank, Hamburg 1, Steindamm 50

Dresdner Bank A.G. Hamburg, Zweigstelle Eimsbüttel

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

Politiska avdelningen

Avdelningschefen

Strängt förtroligt.

9/12 58

Advokaten Nisser ringde i dag för att tacka för den hjälp som U.D. lämnat i ett nyligen avgjort mål gällande förlängning av fristen för Raoul Wallenberg att mottaga arv ("Lex Wallenberg"; SFS 1958 nr. 52).

I anslutning därtill talade han om fallet Brugger. Jag sade mig icke kunna för närvarande kommentera vad denne meddelat oss. Nisser framförde en hemställan från fru von Dardel att få ta del av de uppteckningar, som kunde föreligga om våra samtal med Brugger.

Jag lovade honom svar på denna hemställan.

Stockholm den 8 december 1958.

(Sverker Åström)

11/12

Jag har telef. jag
i. ty var inte han
h. ... var han
nämnde på ett
här uttänkte möjligt
underläggningarna.
P.M.

aa/lfd

Brugger

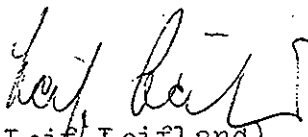
B
G

"Lex Wallenberg."

Enligt tidigare gällande regler preskriberades bortovarandes rätt till arv fem år efter det att kungörelse utfärdats om arvet. Efter framställning från R. Wallenbergs moder och hennes make framlades med prop. nr. 25/1958 förslag om möjlighet för domstol att, om skäl föreligger därtill, på ansökan förlänga preskriptionstiden med högst fem år i sådana fall då arvingen är till namnet känd men hans vistelseort okänd.

Lag av denna innebörd (lag om förlängning av tid för preskription av rätt till arv eller testamente) trädde i kraft den 7 mars 1958; SFS 1958/52.

Stockholm den 9 december 1958.

(Leif Leifland)

KUNGL.
SVENSKA AMBASSADEN

10/12 ✓
Wien den 8 december 1958.
R 18. Strängt förtroligt.
1 bil.

Brugger ✓
Schögl ✓

12.2.59
Föl. d. 2. k. i. k. i. k.
u/Brünn

S. L. f. e. s.

Broder,

./.
I anslutning till mitt handbrev den 3 december ber jag få överlämna ytterligare en promemoria med vissa upplysningar rörande Emil Brugger och Otto Schögl. Jag skall återkomma så snart vi erhållit de utlovade kompletterande uppgifterna.

Sven Allard

Sven Allard

Herr Utrikesrådet S. Åström,
Utrikesdepartementet.

Ua

P.M.

Från vederbörligt amerikanskt håll har beskickningen inhämtat, att något fullständigt register över personer, som tidigare varit knutna till CIC i Österrike icke längre finns i Wien utan har överförts till de amerikanska militärmyndigheterna i Frankfurt. Av här tillgängliga handlingar framgår endast, att det är riktigt, att Emil Brugger efter kriget arbetat för CIC i Wien samt att han 1948 häktades av ryssarna. Likaså finns en uppgift om att Otto Schöggel en kortare tid anlitats av CIC, troligen blott för tillfälliga uppdrag, samt att han likaledes häktades 1948.

Därest man på amerikansk sida skulle förfoga över särskilt ofördelaktiga uppgifter om Schöggel, hade dessa säkerligen delgivits amerikanska vederbörande i Wien. Några sådana meddelanden har man emellertid icke erhållit.

Beskickningens sagesman har lovat att söka från Frankfurt erhålla utförligare upplysningar i ämnet.

Wien den 8 december 1958.

10/12

KUNGL.
SVENSKA AMBASSADEN

Wien den 8 december 1958.
R 18. Strängt förtroligt.

Brugger
Gouazé

G. Yv.

Broder,

I anslutning till mitt handbrev den 28 november vill jag meddela, att Pammer numera avslutat sin undersökning rörande de österrikiska f.d. fångar, som efter 1956 återvänt från Sovjetunionen. Det visade sig att samtliga dessa frigivits från fängelserna eller lägren före nämnda års utgång, men att de, då deras medborgarskap var oklart eller av andra skäl, först senare erhållit ryskt utresetillstånd. Under sådana förhållanden ha vi inga möjligheter att här utforska, vilka sovjetryska fängelser som för närvarande användas för internering av utländska fångar.

Jag vill emellertid icke underlåta att erinra om att de personer, som böra kunna lämna de säkraste upplysningarna härom, ju äro Brugger själv och dennes blott ett halvår tidigare frigivne franske kamrat Lucien Gouazé. Dessa böra väl därför höras på nytt på denna punkt.

En filljone
Erik Braunerhielm
Erik Braunerhielm

Förste Sekreteraren Gunnar Lorentzon,
Utrikesdepartementet.

Co

KUNGL.
SVENSKA AMBASSADEN

10/13 ✓
Wien den 8. december 1958.
R 18. Strängt förtroligt.

Schögl ✓

12/2-59

- a ✓ Mulin

u/ Pötsch

Hjo

S

Broder,

För ordningens skull vill jag inberätta, att vi förfrågat oss dels hos Pämmer, dels hos vederbörande brittiska och amerikanska instanser, huruvida man här förfogar över upplysningar om någon person, som kan tänkas vara identisk med den journalist Hans Gross, som i Stuttgart skall ha lurat av Otto Schögl uppgifter om dennes fångenskap. Svaret blev i samtliga fall negativt.

in Billgione
Erik Braunerhielm
Erik Braunerhielm

Förste Sekreteraren Gunnar Lorentzon,
Utrikesdepartementet.

10/12

KUNGL.
SVENSKA AMBASSADEN

Wien den 9 december 1958.

R 18. 1958. 11 bil. 10V

Strängt förtroligt.

Schöggel ✓
Björger (admiral)

12.2.59
arb. v. Schöggel
u/ Röst

2 Lf

Broder,

Schöggel bad mig den 1 december på nytt komma till Fasan-Café. Det visade sig, att han ville låna mig det bokmanuskript, som refuserats av "Kleine Zeitung" i Graz. Han sade sig icke ha bråttom att återfå häftet och på direkt fråga förklarade han sig icke heller ha någonting emot att Du fick del av det, om vi blott lovade att icke omnämna saken för obehöriga.

Jag har numera studerat boken och närsluter en beskrivning. Schöggel blir kanske misstänksam, om jag sänder hem manuskriptet, och jag tror Du skall finna, att detta icke heller är nödvändigt.

Schöggel uppgav, att han gjort en avskrift av texten, som han skickat till ett annat förlag. Jag är själv tveksam, om detta verkligen är sant. I varje fall har han numera utplånat den enda hänvisning till den svensk han trättat i Vladimir, som boken innehöll.

Jag tog tillfället i akt att fråga Schöggel om generalfältmarskalk von Kleist, vilken stod upptagen på hans namnförteckning. Brugger har ju uppgivit, att von Kleist var hans cellkamrat vid den tid han hade kontakten med Wallenberg. Schöggel berättade, att han på sommaren 1953 suttit bl.a. med Beckerle, Schörner och von Kleist i en cell i Corpus III. Von Kleist hade lidit svårt av astma och en dag på toaletten fått ett anfall och svimmat, varpå Schöggel måst bära honom tillbaka till cellen.

Herr Sekreteraren G. Lorentzon,
Utrikesdepartementet.

744

Von Kleist hade då överförts till sjukhuset. Ett år senare -
det skulle alltså ha varit 1954 - hade han hört, att en tysk som
återkommit från sjukhuset, där varit i knackningsförbindelse med
von Kleist och kunde meddela, att denne avlidit. Vem denne tysk
var, visste icke Schöggel.

*Din tillgivna
Erik Braunerhielm*

(Erik Braunerhielm.).

Strängt förtroligt.P.M.
----ang. Otto Schöggls manuskript.

Manuskriptet är inskrivet i ett i brunt linneband bundet häfte, som sannolikt varit avsett som poesialbum eller dylikt. Texten är skriven med bläck i Schöggls prydliga, nästan prudentliga piktur. Handstilen företer på olika sidor vissa olikheter, som tyda på att olika avsnitt skrivits vid skilda tidpunkter. Detta utgör ett indicium på att det rör sig om originalmanuskriptet.

Titelbladet är försett med en teckning av ett lägervaktorn. I boken förekommer även en kartskiss över Sovjetunionen, som skall visa Vorkutas läge. Schögggl förlägger emellertid Vorkuta öster om Ural och norr om Omsk, icke långt från den plats där i själva verket Norilsk ligger. I texten är däremot järnvägsrouten till Vorkuta riktigt beskriven (Moskva-Gorki-Kirow-Kotlas-Petschora-Vorkuta).

Manuskriptet omfattar 75 sidor. I maskinskrift skulle det bliva cirka 35 sidor i A 4-format.

Schögggl har kallat boken "Können wir das vergessen?" Tatsachenbericht von Schögggl Otto, österreichischen Spätheimkehrer. Den omfattar följande avsnitt.

Sid 1-14: En längre utläggning, i vilken Schögggl förklarar, att Sovjetunionen eftersträvar världsherravälde, beskriver fångarnas lidanden och bekänner sin tro på Österrikes livskraft som fri, demokratisk nation.

Detta avsnitt innehåller följande psykologiskt intressanta uttalande:

"Am 25 Juni 1955 habe ich bei steigender Sonne die Österreichische Grenze überfahren. Kraftlos, enttäuscht, völlig allem entfremdet bin ich nun in die Heimat zurückgekommen. Die jahrelange Unternährung (von 92 Kilo, brachte ich aus Russland knapp 50 kg. noch mit) - hat nicht nur den Körper ergriffen, der sonst gesunde, wache Geist musste in einem so schwachen Leib selbst schwach werden. Das Herz verlor die Kraft, die Seele hat keinen Atem.

Es mag für einen aussenstehenden unglaublich klingen. Wir Spätheimkehrer befinden uns in einer infantilen Stadium.

Dazu möchte ich noch kurz erklären:

745

die Straffällig gewordene Spätheimkehrer gehören daher nicht ins Gefängnis, sondern in die Nerven-Klinik, denn die kriminellen Verfehlungen der "Heimkehrer" sind oft nur Nachwirkungen eines jahrelangen Aufenthalt hinter Stacheldraht, der die innere moralische, sittliche Widerstandskraft der Menschen zermürbt hat.

Denn jeder Spätheimkehrer gehört zur Ueberwachung über seine Gesundheit in Spital.

Denn heute werden in den westlichen Länder, (Österreich), die seelischen Schäden von den "Heimkehrer" zu wenig beachtet".

sid. 14 - 17. - Schögggl häktas i slutet av 1948.

sid. 17 - 36. - Förhör och tortyr i sovjetryska fångelset i Baden bei Wien. Schögggl dömes i december 1950 till 25 års koncentrationsläger.

sid. 37 - 39. Resan till Lemberg.

sid. 39 - 54. I Vorkuta från 11 april 1951 till 30 augusti 1953.

Först i läger 29, sedan i läger 30. Schaktnummer anges icke.

sid. 55 - 72. Vladimir, Potma och hemresan.

De nästa tre sidorna utgöra en epilög, som Schögggl kallar "Vorwort".

Manuskriptet är daterat såsom avslutat den 12 april 1958.

Ur saklig synpunkt är innehållet så gott som fullständigt intresselöst. Anmärkningsvärt få namn nämnas. Från Baden omtalas "general Pelikan" och cellgrannen Erika. I kapitlet om Vladimir förekommer följande passus.

"In die zwei Jahren, die ich in so nahem Verkehr mit hohe ehemaligen deutschen Generälen und Marschall, Minister, so wie mit Japaner, Chinesen, Russen, Griechen, Rumäner, Franzosen, Finländer, Litauer, so wie zwei Litauer Kath. Bischofs, und mit ein Schwede, und ein Schweizer und noch viele Landsleute bekannt wurde, gaben mir Gelegenheiten zu interessanten Beobachtungen und einige Erlebnisse zu hören.

Ich hörte einige Erlebnisse die sehr Interessant für mich waren: von Feldmarschall v. Kleist, Schörner, Generaloberst Schmidt und von den russischen General, son auch hohe japanische Offizier".

Orden "ein Schwede, und" har Schögggl numera överstrukit

och sökt utplåna. Detta är den enda i manuskriptet förekommande hänvisningen till svensken. I fortsättningen omtalas endast den tyske professorn Clauberg och NKVD-generalen Maslov.

Den i texten omnämnde schweizaren är De Latry.

Beträffande Schöggls förflyttningar inom Vladimir-fängelset framgår blott, att Schöggel vid årsskiftet 1954-55 fick svår feber och intogs på sjukhuset, där han låg sju veckor, innan han återkom till huvudbyggnaden. Inte ett ord om självmordsförsöket eller de efterföljande förhören.

Såsom redan framgått av de citerade textavsnitten, vimlar manuskriptet av stavfel och grammatiska misstag. Man får intrycket att författaren är en obildad person, som influerats av de många "verklighetsskildringar" av liknande art, som publicerats i tyska veckotidningar. Manuskriptet innehåller många rörande försök till dramatik och patos. Samtidigt är framställningen förvånansvärt klar och redig. Möjligen har Schöggel vid utformningen haft hjälp av någon kamrat. Härpå tyder även en på ett ställe införd fotnote, som skrivits med blyerts i en främmande handstil.

Tröts alla sina svagheter har boken, kanske just på grund av sin primitivitet, givit mig ett starkt och omedelbart intryck av vilka fruktansvärda lidanden, Schöggel och hans medfångar haft att utstå.

Wien den 9 december 1958.

Erik Braunerhedin
E.B.

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

STOCKHOLM

19

Stockholm den 10 december 1958.

Strängt Förtroligt.

4 bil. BIL

INK. D. N:o

AVD.

GR.

MÅL

*Brugger i
Schöggel*

Ärade Broder,

Härmed ber jag få översända en uppteckning rörande
Leiflands och mitt samtal med Brugger i Bern den 24
november samt två promemorior över samtal med legations-
rådet Hunziker och kriminalkommissarie Schmidt. Vidare
närslutes en promemoria över samtal samma dag med krimi-
nalkommissarie Schmidt angående O.Schöggel.

(Gunnar Lorentzon)

Ambassadören Allard,
W i e n .

*Exp. 10.12.58
i kurr. ark*

CS

Lönngren/ars
KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

STOCKHOLM		19
Stockholm den 10 december 1958.		BIL
Strängst förtroligt.		
INK. D. N:o		
AVD.	GR.	MÅL.
<i>P</i>	<i>Z</i>	<i>E-1</i>

Aug. Schöggel

Schöggel

Broder,

Efter att ha tagit del av Din P.M. den 27 november 1958 angående det senaste samtalet med Schöggel, ber jag få göra några egna kommentarer därtill.

Vid det tillfälle, då Lönneus mötte mig i Zürich, är det för mig fullkomligt obegripligt, hur Schöggel kunnat gömma sig i en portgång. Som Du vet har flygplatser i allmänhet den egenheten att de ligger på öppna fält. Detta gäller icke minst Kloten. Skulle Schöggel mena, att han stod i en portgång i flygplatspaviljongen och iakttog hur Lönneus och jag talade med piloten omedelbart efter landningen, så kan lokalbeskrivningen möjligen stämma, men varken Lönneus eller jag talade med någon av flygpersonalen. Vi träffades först i vänthallen bland alla övriga avstigande.

Vad episoden på bänken beträffar är denna så till vida rätt, att vi satt på en bänk utanför flygplatspaviljongen, men det fanns ingalunda någon fjärde person som kom och slog sig ned där. Dessa omständigheter jämte alla andra, som tyder på fria fantasier, torde väl vanligen tala emot en persons trovärdighet. Min uppfattning om Schöggel är emellertid, att han trots att han mycket ofta ljuger även ibland talar sanning. Han har ju icke

Förste Beskickningssekreteraren Braunerhielm,
W i e n .

Aug 10. 12. 58
an kunn
ars

tvekat att berätta de mest negativa saker om sig själv, vilket på något underligt sätt ger intryck av att han ibland är sanningsenlig till gränsen till ren dumhet.

Om han nu upplättar mig som storspionen från Wien, så vet jag icke ord nog kvalificerande för att beskriva Din verksamhet i samma stad. Akta Dig så att Du icke också kommer i denna falska dager, och att Sohlman-planen ersätts med någon annan plan.

Vad Schöggls vidare uppgifter beträffar vill jag parentetiskt erinra om att under ockupationen kafeet i Hochhaus alltid var en samlingsplats för allehanda öststatsfolk. Om Schöggls beskrivning av sammanträffandet med Manfred och tjecken är korrekt, pekar väl detta på att, som vi ofta trott, Manfred är en skojare eller agent. Det är ägnat att väcka förvåning, att Manfred hyser sådant intresse för en typ som Schöggel. Manfred kanske (genom ekonomisk ersättning) har bättre handlag med Schöggel, men jag skulle betacka mig för att ha Schöggel (och Manfred med - för den delen -) som medarbetare i min föregivna spionageorganisation.

Som framgår av de schweiziska uppgifterna om Schöggel har denne vistats utomlands efter den sista passkontrollmarkeringen (Din P.M. den 12 november 1958), vilket av allt att döma borde vara utresan Cornavain i Genève. Efter Lonaus och mitt samtal med Schöggel i Kloten har denne tydligen begivit sig till Genève och därifrån avrest med flyg. Senare har han tydligen vistats utomlands och har väl då en dublett på det första passet. Om icke passfrihet föreligger vore det intressant att erfara, vad österrikarna säger härom.

Man frågar sig onekligen återigen, varifrån Schöggel, som ju ger intryck av att ha det ganska knalt ställt, fått pengar till alla dessa resor, varav en hel del företagits med flyg. Som Du ser av den promemoria med upplysningar, som schweizarna lämnat om Schöggel, har de beredvilligt lämnat uppgifter om hans brott på äktenskapsmarknaden och bedrägerifronten. Schweizarna kände även till att han arbetat för CIC. Det föreföll emellertid, som om kriminalkommissarie Schmidt, när han läste Schöggels akt, vilken han uppenbarligen aldrig sett tidigare, hoppade över vissa partier. Måhända handlade dessa om Dubois eller om för schweizarna känd agentverksamhet från Schöggels eller andra personers sida. Det vore därför intressant erfara, om den uppteckning av österrikiska polisens undersökning rörande Schöggel,

vilken insändes med Ditt handbrev den 21.11., även inkluderar i Österrike tillgängliga uppgifter från Interpol. Eftersom Schöggel ej haft något otalt med svenska polismyndigheter, figurerar han ej i de Interpol-förteckningar, som finns att tillgå hos polisen här, och har vi svårt att infordra dem utan att för Interpol angiva skälet härför. Jag tycker det vore intressant att veta, om Schöggels syndaregister sträcker sig utöver vad vi erfarit genom österrikiska och schweiziska polisen.

(Gunnar Lorentzon)

KUNGL.
SVENSKA AMBASSADEN

12-
62
Bern den 10 december 1958.

R 18

1 bil.

Strängt förtroligt

12.2.59
a + b f.k. till
Thulin (H-stpl)
/u/Åström

Hes Broder,

./.
För departementets kännedom får jag härjämte över-
sända avskrift av ett handbrev den 8 dennes från chefen
för skandinaviska sektionen i département politique, le-
gationsrådet Hunziker, jämte därtill fogad förklaring av
den för oss redan tidigare kände Jacob Höchli beträffande
Wallenberg.

En tillgiven
T. Hammarström

T. Hammarström

Utrikesrådet Åström,
S t o c k h o l m.

CS

EIDGENÖSSISCHES POLITISCHES DEPARTEMENT

Bern, den 8. Dezember 1958.

Sehr geehrter Herr Botschafter,

Ich beehre mich, Ihnen beigeschlossen den Inhalt einer Erklärung des im Dezember 1955 aus sowjetischer Gefangenschaft zurückgekehrten Schweizerbürgers Jakob Höchli betreffend Ihren Landsmann Herrn Wallenberg zur Kenntnis zu bringen. Gleichzeitig möchte ich allerdings nicht unterlassen, darauf hinzuweisen, dass die Aussagen des Herrn Höchli mit einer gewissen Vorsicht aufzunehmen sind und jedenfalls im einzelnen noch näher überprüft werden müssten.

Ich versichere Sie, sehr geehrter Herr Botschafter, meiner ausgezeichneten Hochachtung.

1 Beilage

u/R. Hunziker

Seiner Exzellenz
Herrn Torsten Hammarström
Schwedischem Botschafter in der Schweiz
B e r n

Abschrift

Das erste Mal hörte ich den Namen Wallenberg anlässlich meines Aufenthaltes im Gefängnis in Moskau in der sog. Lubjanka. Es war üblich, dass man sich in den Gefängnissen durch ein Klopf- und Sprechsystem über die Mitgefangenen orientierte. Ich war damals in Einzelhaft. Der Name Wallenberg sagte mir nichts. Im Gefängnis in Vladimir, wohin ich Ende 1953 oder Anfang 1954 verbracht wurde, lernte ich einen sowjetischen Schriftsteller, namen SCHULKIN kennen. Ich war damals im Block IV in der Zelle 71 mit zehn weiteren Gefangenen inhaftiert. Ich erinnere mich noch, dass der deutsche General Alfred GERSTENBERG und einige Japaner in der gleichen Zelle untergebracht waren. Ich erinnere mich jetzt auch genau, dass dies im Sommer 1954 war. Schulkin sagte aus, dass er mit dem schwedischen Diplomaten Wallenberg in der gleichen Zelle im Lubjanka-Gefängnis in Moskau gesessen habe und im gleichen Transport anfangs 1948 von Moskau nach Vladimir ins Lazarett eingeliefert worden sei. Dort sei Wallenberg zu Beginn des Jahres 1948 gestorben. Diese Aussage von Schulkin hat auch General Gerstenberg gehört und wird sie bestätigen können.

Der ehemalige Vice-Konsul Ernst STRECKER, welcher ebenfalls in Vladimir im Gefängnis sass, hat Schulkin gut gekannt. Es ist möglich, dass auch er über diese Zusammenhänge Aussagen machen kann. Strecker ist heute wieder im Auswärtigen Amt in Bonn tätig.

Ich entsinne mich an einen deutschen Polizei-funktionär namens Willi JUERGENS, der früher in Berlin tätig war. Leo PARIDZE, Georgier, war ebenfalls in unserer Zelle. An weitere Namen entsinne ich mich nicht mehr.

höfland/avs
KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

avg. Brugger

12/12-59
a. v. Schmidt
u. Pöthm
Brugger

STOCKHOLM		19
Stockholm den 15 december 1958.		
N:o	<i>Ph. Frids</i>	BIL.
INK. D. N:o		
AVD.	GR.	MÅL
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>En I</i>

Broder,

Vid bearbetningen av materialet om Brugger har det visat sig att det för en bedömning av trovärdigheten av dennes utsaga skulle vara värdefullt att få klarhet på följande punkt.

Som Du känner till, förhördes Brugger av Schmidt under en dryg vecka omedelbart efter hemkomsten från Sovjetunionen. Brugger nämnde under dessa samtal ingenting om Wallenberg; hans uttalanden om Wallenberg skedde, såsom Du erinrar Dig, först sedan han till låns fått Höchlis artikel i Schweizer Spiegel. Det skulle naturligtvis vara av värde att få klarlagt, om dessa samtal mellan Schmidt och Brugger berört även de utländska fångar, som Brugger lärt känna i Sovjetunionen. Därest så varit fallet, måste det anseas anmärkningsvärt, att Brugger icke under förhören nämnt även Wallenbergs namn, särskilt därest Brugger uppmanats av Schmidt att tala om vad han visste om utländska fångar.

Jag skulle vara tacksam om Du så snart som möjligt ville taga upp denna fråga med Schmidt och underrätta oss om hans svar härpå och synpunkter i övrigt.

/Gunnar Lorentzon/

Förste Beskickningssekreteraren Gerring,
B e r n .

Dep. 15/12-58
avs

KUNGL.
SVENSKA AMBASSADEN

19/12 ✓
Wien den 16 december 1958.

bil.

12.2.59

a + b f.str.f.k. till
Statspolisint. Thulin.
/u/Aström

Förskikt

Balans

Broder,

Vår gemensamme vän Hellman nöjer sig nu ej längre med påskhälsningar utan har börjat skicka julkort. Jag närsluter det sistnämnda jämte kuvert. Du kanske bör fråga Thulin om han är intresserad av att få del av hälsningarna ifråga.

*Vi bisörsta och alla
god jul och ett gott nytt år.
Alla från oss*

Sven Allard
Sven Allard

Förste Sekreteraren G. Lorentzon,
Utrikesdepartementet.

1. u. Grosheim-Krisko 1 u. W. aktören
1. u. Thulin
KUNGL. UTRIKES

DEPARTEMENTET

18/12-58
Strängt förtroligt.

1.0.2.59

a f.k. till
Thulin (H-stp1)
/u/Äström

P.L.
P.M.

angående samtal med H. Grosheim-Krisko på generalkonsul-
tet i Hamburg den 17 december 1958.

Grosheim-Krisko berättade inledningsvis, att han icke haft någon kontakt med familjen Wallenberg eller med Philipp sedan han från denne mottagit ett brev den 18 juli 1954, i vilket han beskylldes för att ha sökt mot fru von Dardels önskan behålla ett till låns erhållet armbandsur. Grosheim-Krisko hade sänt en avskrift av brevet till tyska utrikesministeriet, enär han ansåg, att brevet innehållit "otäcka hotelser" mot honom. Om han hade fått ett liknande brev i dag, skulle han ha reagerat mycket skarpare, eventuellt genom att stämma Philipp för ärekränkning, men på sommaren 1954 hade han fortfarande varit så deprimerad efter sin vistelse i Sovjetunionen, att han inte besvarat brevet. I en bok, som han planerade att skriva om sin ryska fångenskap, skulle han emellertid ta upp "Philipps Verleumdung" och ge denne svar på tal.

Grosheim-Krisko sade sig ofta ha funderat över varför Philipp uppträtt så obalanserat och hatiskt mot honom och skrivit ett så oförsämt brev. Vid en middag hos fru von Dardel i februari 1954 hade Grosheim-Krisko sagt, att - såvitt han förstode - den enda utvägen att få Raoul Wallenberg hem vore att fru von Dardel personligen reste till Moskva och bad, att han skulle släppas fri. Philipp hade då brusat upp och hätskt frågat Grosheim-Krisko, hur han kunde framställa ett sådant förslag. Grosheim-Krisko kunde icke förstå, sade han nu, hur Philipp hade kunnat ta illa upp att ett sådant förslag hade framställts, och detta i bästa avsikt "av en man som under drygt nio år vistats i ryska fängelser och där fått en god inblick i den ryska mentaliteten".

Grosheim-Krisko berättade därefter en del om sin

vistelse i Budapest. Han uppgav bl.a. att han för en tid sedan sammanträffat med den officer i ungerska inrikesministeriet, Batisfalvy, som förmedlat hans anställning vid svenska beskickningen. Batisfalvy, som nu vore bosatt i Sydamerika, hade därvid uppgivit att det ungerska inrikesministeriet haft indicier på att en man vid namn Kugler, som var anställd vid svenska beskickningen i Budapest för att göra press- och radioöversikter, hade varit i tysk tjänst. Grosheim-Krisko knöt härtill den reflektionen att, om detta kommit till ryssarnas kännedom, skulle de häri ha sett ytterligare ett bevis på att svenska Budapest-beskickningen samarbetade med tyskarna.

Grosheim-Krisko insköt nu helt spontant: "Ja, den Wallenberg, warum such man ihn nicht in Wladimir?" Han hänvisade till att han redan vid sitt besök i Stockholm i februari 1954 sagt Jarring, att han vore övertygad om att Wallenberg, därest han befunne sig i livet, vore inspärrad i Vladimir-fängelset. Då jag frågade honom, om han ville närmare redogöra för sin egen vistelse i Vladimir-fängelset, svarade han att han icke vore säker på om han nu kunde erinra sig så många detaljer härom. Omedelbart efter återkomsten från Ryssland hade han ju lämnat en utförlig skriftlig redogörelse till departementet, och då hade han haft vistelsen i Sovjetunionen i friskt minne. Sedan dess hade nästan fem år gått och mycket hade hänt, som kommit minnesbilderna att blekna. Han ville därför gärna göra en reservation för exaktheten i de uppgifter som han idag lämnade.

Grosheim-Krisko hade anlänt till Vladimir i mars 1952 och lämnat fängelset den 19 juni 1953. Vid sin ankomst hade han införts i en hörncell i andra våningen i Corpus II, och där hade han sedan vistats ända till några dagar före frigivningen, då han i en annan cell i Corpus III sammanförts med 25 tyskar, som alla skulle få återvända till hemlandet. Då jag frågade honom, vilket nummer hörncellen i Corpus II hade, svarade han att han hade ett svagt minne av att den var nummer 81.

Under första tiden - Grosheim-Krisko minns ej hur länge - hade han delat denna cell med den i hans uppteckning från år 1954 nämnde tyske officeren Heinz Schumacher. Ungefär tre månader efter ankomsten hade en ungrare vid namn Szokacz intagit Schumachers plats och med denne Szokacz hade han sedan delat cell intill den tidpunkt, då han sammanförts med de tyska repatrianderna på sommaren 1953.

På en fråga om han kunde erinra sig fångarna i granncellerna, svarade Grosheim-Krisko, att han erinrade sig, att han haft knack-

ningsförbindelser med systemen till Stalins första fru; denna vistades en tid i cellen rakt ovanför hans egen. I grann-cellen i andra våningen hade till stor del ryska medborgare varit inspärade, men Grosheim-Krisko kunde icke längre erinra sig några namn. Han betonade i detta sammanhang, att det i Vladimir varit svårt att ha några knackningsförbindelser till följd av den starka kontrollen från vakternas sida och att därför fångarna i Vladimir-fängelset inte kunnat skaffa sig samma kännedom om sina medfångar som fallet varit i exempelvis Lefortovskaja. Grosheim-Krisko hade knackat på tyska och ryska, däremot icke på engelska eller franska, vilka två språk han också talar.

Då jag frågade honom vad han brukade kalla sig under dessa knackningsförbindelser, svarade han att han nog oftast presenterade sig som "Thomsen från svenska beskickningen i Budapest". (Som framgår av Grosheim-Kriskos uppteckning från 1954 uppträdde han fram till hösten 1951 som Thomsen gentemot de ryska myndigheterna; även senare hade han vid umgänget med medfångarna kallat sig själv och av dessa kallats Thomsen.)

Grosheim-Krisko kan icke längre erinra sig, att han någonsin under sina knackningsförbindelser i Vladimir-fängelse själv nämnt Wallenbergs namn eller att han hört någon annan fånge knacka om denne.

Under sin vistelse i Vladimir var Grosheim-Krisko, såvitt han nu kan erinra sig, icke svårt sjuk vid något tillfälle. Han kunde därför icke tro, att han skulle ha knackat till andra fångar, att han vore allvarligt sjuk.

Då jag frågade om Grosheim-Krisko kände till Uibel, svarade han, att så bestämt icke var fallet. Då jag berättade att Uibel skrivit ett brev till svenska beskickningen i Wien och där i uppgivit, att han i Vladimir haft kontakt med Grosheim-Krisko, skakade denne på huvudet och sade: "Vissa personer ha verkligen gott minne. Jag kan i varje fall inte erinra mig någon Uibel, men mina minnesbilder börjar ju att bli en smula suddiga." Ej heller sade sig Grosheim-Krisko ha något som helst minne av Türyn.

Att Langfelder skulle ha vistats i Vladimir hade Grosheim-Krisko aldrig hört talas om. Någon person med namnet Schulgin kände han icke till.

Stockholm den 18 december 1958.

(Leif Leifland)

(ej utskriv)

(192) December - 58

Koncept.

1. Nisser tackade Åström för att han velat ta emot representanterna för familjen.
2. Man ville gärna ha ytterligare upplysningar ~~xxxx~~ beträffande Mulles och Bruggers utsagor, såsom ställts i utsikt i Åströms brev till fru von Dardel den 4.11.58.
3. Åström nämnde inledningsvis, att sedan han blivit chef för politiska avdelningen arbetet bedrevs med samma grundlighet som tidigare. Han själv tackar för tillfället träffa representanterna för familjen.
4. Åström redogjorde för UD:s samtal med Mulle och underströk därvid intet framkommit, som Mulle ej själv meddelat familjen via Röda Korset i Tyskland.
5. Även beträffande Brugger täckte tidningsartiklarna i väsentligt utsagorna till UD, dock någon nedbetoning, framför allt beträffande Wallenbergs hemställan att Brugger skulle kontakta svensk beskickning. Nisser invände, att vittnen som korsförhördes ofta blev osäkra på detaljer, men att kärnan i deras utsagor förblev densamma. Åström bekräftade, att kärnan i Bruggers utsaga kvarstår.
6. Vi Dardel: tidigare ett mycket intimt samarbete mellan Lundberg och Philipp, detta bröts efter en schism förorsakad av att Philipp ansåg, att vissa

vittnesmål borde ha utelämnats i vittboken.

Philipp anser nu att saken skadas genom publicitet, exempelvis genom Bruggers artiklar. Från familjens sida vore man glad om Philipp på nytt kunde få samarbete med UD, därest han kunde vara till någon hjälp.

7. Förfogade UD över andra spår? Man i så fall tacksam bli underrättad. Onaturligt att familjen inte blir informerad.

8. Åström: Jag kan icke ställa i utsikt att familjen underrättas om alla spår.

v.Dardel: Riktade kritik mot UD:s tidigare handläggning av ärendet. Schweizarna hade fått ut Brugger, schweiziska ambassaden arbetade intensivt därpå. Tyskarna fått ut flera tusen krigsfångar.

9. v.Dardel: Citerade Dagens Nyheters och Svenska Dagbladets redaktionella kommentarer den 22 november, varav framginge knackningarna i Vladimir eventuellt kunde härröra från annan person.

Åström: Menar Ni Tomsen?

v.Dardel: Yes, indeed, men han lämnade Vladimir sommaren 1953, han var ju i Stockholm i februari 1954. Kan alltså icke vara fråga om Tomsen

10. v.Dardel: Läste utdrag ur Wulfs bok "Raoul Wallenberg", Enligt vilken en tysk Spätheimkehrer skulle träffat Wallenberg under transport till Vorkuta. Känner Ni till denne?

Leifland: Beskickningen i Bonn erhållit uppdrag av författaren söka få namnet å denne Spät-

heimkehrer för utfrågning. I och för sig föga sannolikt Wallenberg förts till arbetsläger typ Vorkuta

Nisser: Nej, föga sannolikt han förts till arbetsläger. Däremot högst sannolikt Wallenberg i fängelse typ Vladimir med isoleringsceller. En rad av de tyska diplomaterna och militärerna från Moskva fängelserna ^{hade} sedermera förts till Vladimir. Anser icke UD Mulles och Bruggers utsagor så pass konkreta att demarche bör göras i Moskva? Ryssarna har naturligtvis läst Bruggers artiklar. Gör vi ingenting nu tror ryssarna att vi inte är intresserade längre. Serovs fall kan ge ryssarna möjlighet skjuta skulden på denne. Kunde man inte ta upp frågan vid Chrustjovs besök?

v.Dardel: Hänvisade till ordalydelsen i ryska svaret 1957, som tydde på att dörren ej stängt, samt till sista meningen i svenska svaret, att Sverige etc.

Åström: Frågan ^{om} ~~huruvida~~ demarche och i så fall i vilken form är för närvarande föremål för övervägande tjänstemannaplanet men måste givetvis underställas regeringen. Anser också frågan icke bör fördröjas alltför länge.

v.Dardel: Har då icke regeringen "briefats" om de ny spåren?

Åström: Jo, Excellensen är givetvis underrättad.

Nisser: Familjen angelägen få del av nya spår och hålla kontakt med UD. Skulle man kunna tänka sig

att Philipp tar upp frågan med statsministern?
Men familjen dessutom angelägen medverka vid utformningen eventuell demarche. Därest UD anser meddelanden icke bör lämnas direkt till fru von Dardel, kan de lämnas överdirektören von Dardel för vidarebefordran.

Nisser: En fransman, som i våras hemkommit från Ryssland efter 27 års fångenskap och sju dödförklaringar, sagt fru von Dardel, att hon borde skriva personligt brev till Chrustjov, vilket fru von Dardel gjort, och Chrustjov besvarat via UD.
v.Dardel: Vi förstår utrikesrådet icke kan lämna definitivt besked, huruvida och när eventuell demarche kan komma att göras, men vad tror Ni?

Åström: Kan tyvärr icke svara något på denna fråga.

Nisser: Skulle gärna vilja ha ett råd i denna angelägenhet. Wulfs bok innehåller felaktigheter och är så skriven, som om Philipp medverkat. Bör vi begära få beriktigande infört?

Åström: Nej, det anser jag icke.

Lundberg gjort ett anmärkningsvärt arbete. Hur kan han förhålla sig med ärendet? - Ja, han läser papperen och är utomordentligt inlämnad.

5 ex
1 Gouazé
1 Brugger
1 dikt.
KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

20/12-58
Strängt förtroligt.

12.2.59

a f.k. till
Thulin (H-stpl)
/u/Aström

✓Gouazé
✓Brugger

Thun Aström sett /Hed

PP

P.M.

över samtal med Lucien Gouazé den 13 december 1958.

Vid samtalet, som ägde rum på beskickningen i Paris, närvar - förutom Gouazé och undertecknad - även l. ambassadsekreteraren Sten Aminoff.

Gouazé berättade att han häktats den 15 september 1948 i Budapest av Département Politique de l'Armée Hongroise; han tjänstgjorde vid denna tid i franska Deuxième bureau. Den ungerska armén hade efter några veckor överlämnat honom till sovjetiska organ. I december 1948 hade han förts till förhørsfängelset i Baden bei Wien. Han hade under förhöret där behandlats mycket väl, och han ansåg att orsaken härtill vore att man på fransk sida gjort ett flertal démarches för att få honom frisläppt. Han hade dessutom haft en känsla av att hans ställning som officer hade medverkat till denna goda behandling, liksom även det faktum att han arbetat för sitt eget lands underrättelseväsen. (Han sade i detta sammanhang att han icke blivit förvånad då han hört att Brugger, som även förhörts i Baden bei Wien, misshandlats av förhørsledarna; Brugger hade ju arbetat för ett främmande lands underrättelseväsen.)

På våren 1949 hade Gouazé på administrativ väg dömts till 25 års straffarbete. I mars 1950 hade han förts till Vladimir-fängelset och hade sedan vistats där till den 29 oktober 1951 då han förts till centralfängelset i Kiev. I slutet av maj 1952 hade han överförts till Lubjanskaja-fängelset och därifrån för andra gången

till Vladimir, dit han ankom den 6 januari 1953 och där han sedermera vistats till sin frigivning i början av år 1958.

Då jag bad Gouazé att redogöra för i vilka celler han suttit inspärrad i Vladimir under de två perioder han vistats där, svarade han att han suttit i en rad celler och med relativt korta mellanrum flyttats från en cell till en annan. Han kunde icke längre komma ihåg exakt i vilka celler han vistats, resp. hur lång tid han vistats i de olika cellerna. Han erinrade sig dock följande:

1. Tiden mars 1950 - 29 oktober 1951. Först hade han förts till cell nr 44 eller 46 i corpus III, sedan till cell nr 50 i corpus III. I denna senare cell hade han som kamrat haft bl.a. Vorwerk, Bretthauer, japanen Koroda, en korean, den sovjetiske kemisten professor Liebermann samt en ryss vid namn Vasiliev. Efter en relativt kort tid i cell 50 hade han förts över till en cell i corpus II, vilken han delat med Vasiliev.
2. Tiden 6 januari 1953 - till frigivningen. Han hade först förts till cell 35 i tredje våningen i corpus III. Han hade här åter träffat Bretthauer; andra medfångar var "earlen Wymouth" och en zigenare vid namn Zea.

Efter en relativt kort tid hade han förts till en cell med, såvitt han kunde erinra sig, nr 52; när han vistades i denna cell hade Stalin avlidit.

I mars 1953 hade han förflyttats till cell nr 42, som han delat med bl.a. Maximoff, Bastamov, den tidigare nämnde Liebermann samt ett flertal japaner.

Den 13 december 1953 hade Gouazé förts till cell nr 45; i denna vistades även österrikaren Nietz samt en tysk författare vid namn Einstein eller Hanstein, som efter sin frigivning hade bosatt sig i tyska östzonen men sedermera överflyttat till Västtyskland. Denne tysk vore enligt Gouazé ett förträffligt vittne, därest man önskade erhålla närmare uppgifter om Vladimir.

På våren 1954 hade Gouazé förts till cell nr 17. Medfångar var bl.a. tyske generalen Schmidt och Maximoff.

På hösten 1954 hade han så förts till cell nr 78. Någon gång på sommaren 1955 hade han flyttats till cell 45. Till denna senare cell hade Brügger införts den 21 september 1955. I cellen vistades vidare Gogiberidze, Pataridze och Török; senare hade även Mülle och

Spiess kommit till denna cell. Någon gång på hösten 1955 hade han sedan förts till sjukhuset, men i början av 1956 återförts till en cell i corpus III.

Om några av sina medfångar i Vladimir-fängelset uppgav Gouazé följande.

Gogiberidze hade varit en utomordentligt sympatisk människa, kanske något präglad av "la violence méridionale".

Narbut hade varit en farlig individ.

Langfelder hade han aldrig hört talas om, liksom ej heller Schöggel och Thomsen, alias Grosheim-Krisko.

Posch ville han varna för, under det att Schändl och fastän kanske i mindre grad - Maximoff hade varit trovärdiga personer.

Beträffande Brugger nämnde han, att denne vore "un caractère excessif". Då jag frågade Gouazé om han kunde närmare redogöra för omständigheterna kring det tillfälle då Brugger hade talat om att han haft knackningsförbindelser med Wallenberg, svarade Gouazé, att detta borde ha varit på hösten 1955 eller på hösten 1957; när han letade i sitt minne, fastnade han vid tidpunkten hösten 1955. Han kunde icke längre erinra sig några detaljer av vad Brugger sagt, mer än att Brugger hade varit i kontakt med Wallenberg i sjukhuset. Han tycktes utgå ifrån att det icke varit fråga om knackningsförbindelser utan snarare om talförbindelser genom värmelednings- eller vattenledningssystemet. När Brugger hade berättat om sin förbindelse med Wallenberg, hade Gouazé varnat Brugger för att över huvud taget för sina medfångar nämna att han varit i förbindelse med Wallenberg. Gouazé hade sagt att fallet Wallenberg vore "un cas très grave" och att Wallenberg vore eftersökt såväl av svenska regeringen som av sina släktingar. Om det på något sätt kom till de sovjetiska myndigheternas kännedom att Brugger bland sina medfångar spred uppgifter att han varit i kontakt med Wallenberg, skulle detta med all säkerhet komma att stå Brugger mycket dyrt.

Gouazé kan icke längre erinra sig om någon ytterligare medfånge varit närvarande vid hans samtal med Brugger.

Då jag frågade Gouazé om icke även Bastamov hade talat om

Wallenberg, svarade Gouazé att han trodde sig kunna minnas att så var fallet, men att han inte vore helt säker på denna punkt. ("Il me semble que Bastamov m'a dit qu'il avait été en contact avec Wallenberg"). Han kunde emellertid icke erinra sig några som helst detaljer på denna punkt.

På en fråga om han kunde erinra sig vad Brugger sagt om sina tidigare cellvistelser, sjukhusvistelser, o.s.v., svarade Gouazé att han nu icke längre kom ihåg särskilt mycket härom. Han kunde exempelvis inte säga i vilken cell Brugger vistades då han på sommaren 1954 fick sin ögonsjukdom respektive till vilken cell Brugger hade förts efter sjukhusvistelsen. Hans allmänna erfarenheter från Vladimir-fängelset syntes honom dock giva vid handen, att Brugger förts tillbaka till samma cell i corpus III, i vilken han vistats omedelbart före sjukhusvistelsen; i regel hade nämligen fångarna icke förts till någon ny cell när de utskrevs från sjukhuset, utan flyttades tillbaka till samma cell, som de tidigare suttit i.

På fråga om han kunde erinra sig om antingen Brugger eller Gogiberidze vid publiceringen av den svensk-sovjetiska kommunikén den 3 april 1956 råkat i ordväxling med en sovjetisk fångvaktare och därvid påstått att Wallenberg ju fanns inspärrad i Vladimir-fängelset, svarade Gouazé att han vid detta tillfälle måste ha befunnit sig i en helt annan cell. Han höll det dock inte för uteslutet att Gogiberidze, som hade varit känd för sin impulsivitet och frispråkighet, kunde haft ett sådant samtal med en sovjetisk fångvaktare.

Gouazé sade sig icke veta till vilket fängelse man nu kunde tänkas koncentrera de utländska politiska fångarna.

Gouazé meddelade slutligen att han just höll på att skriva en bok om sina upplevelser i Ryssland och att avsikten wore, att denna bok skulle utkomma under årets lopp. Han hade emellertid icke tänkt sig att skriva någonting om Wallenberg i boken, som snarare wore avsedd att bli ett inlägg i "den ideologiska kampen".

Stockholm den 20 december 1958.

(Leif Leifland)

5 ex (+ Sofia)
KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

20/12-58
Strängt förtroligt.

12.2.59

a t. Thulin (H-stpl)
/u/Åström

Mulle ✓
Brugger ✓

AG

P.M.

angående samtal med Horst Theodor Mulle den
15 december 1958.

Närvarande vid samtalet var - förutom Mulle och undertecknad - även attachén S. Abelin, i vilkens bostad vi träffades.

Mulle berättade att han sammanträffat med Brugger första gången i början av mars 1956, då Brugger införts till en cell i corpus III i Vladimir. (Mulle erinrade sig till en början ej cellnumret men trodde sig, sedan jag sagt att andra Vladimir-fångar nämnt att det bör ha varit cell 63, vara övertygad om att detta vore korrekt.) Mulle hade sedan varit tillsammans med Brugger till den 21 september 1956, då Mulle lämnade Vladimir-fängelset. I samma cell vistades dessutom Bastamoff, Spiess, Laube, Török, Mermelstein, Gogiberidze och Pataridze. Mulle kunde icke längre erinra sig huruvida Brugger någonsin talat om i vilka celler han befunnit sig innan han kom till cell 63. Brugger var vid det tillfälle, då han och Mulle delade cell, mycket nervös och själsligt "zermürbt". Mulle erinrade sig att Brugger talat om att han vid skilda tillfällen suttit i Vladimir-fängelsets sjukhus, bl.a. en gång till följd av ögonlidande. Han minns emellertid icke längre, huruvida Brugger talat om när detta skett.

Mulle kunde ej komma ihåg om Brugger någonsin talat om att han varit i knackningsförbindelse med Wallenberg; över huvud taget torde Mulle och Brugger under sina samtal aldrig ha berört fallet Wallenberg. Mulle underströk dock att om Brugger haft knackningsförbindelse med Wallenberg, vore det mycket troligt att han varit rätt försiktig med att lämna uppgifter härom till medfångar som han icke lärt

känna särskilt väl (Mulle och Brugger vistades tillsammans blott ett drygt halvår.) Därtill finge man komma ihåg att Brugger vid denna tidpunkt varit själsligt nere.

Om sina relationer med Brugger sade Mulle att de två aldrig blivit särskilt goda vänner. Härtill hade kanske bidragit att Brugger inte tyckte särskilt bra om tyskar. Om tyskarna icke startat andra världskriget hade jag aldrig kommit i rysk fångenskap, hade Brugger sagt en gång.

Å andra sidan hade Brugger, enligt vad Mulle kunnat förstå, varit mycket trovärdig beträffande sina uppgifter.

Mulle upprepade sina tidigare uppgifter om att det varit Gogiberidze som vid publiceringen av den svensk-sovjetiska kommunikén den 3 april 1957 berättat, att han i Vladimir-fängelsets sjukhus hört sägas att Wallenberg skulle vistas där. (Brugger hade, såvitt Mulle nu kunde erinra sig, icke varit närvarande vid detta samtal.) Det hade även varit Gogiberidze som vid detta tillfälle haft en ordväxling med en av de sovjetiska fångvaktarna.

Mulle kunde däremot icke erinra sig att även Brugger i samband med publiceringen av kommunikén skulle ha haft en ordväxling med en sovjetisk fångvaktare. Mulle var dock angelägen att understryka, att så kunde ha skett, ehuru Mulle själv icke varit närvarande; han kunde exempelvis ha befunnit sig i rastcellerna eller i badet. Mulle ville emellertid å andra sidan poängtera, att han ansåge att det skulle ha varit en smula förvånande, om Brugger öppet för fångvaktarna omtalat, att han haft knackningsförbindelser med Wallenberg. Dels hade Mulle ett minne av att Brugger under de första månaderna av sin vistelse i cell 63 varit en smula miss-tänksam även mot medfångarna och, av rädsla för att bland dem skulle finnas en cellspion, varit ytterst tystlåten. Dels borde Brugger ha insett att han, därest han förde Wallenbergs namn på tal med de ryska fångvakterna, löpte mycket stora risker.

På fråga uppgav Mulle att han icke hört någonting från Brugger efter dennes hemkomst, och att han överhuvud först vid vårt samtal fått kännedom om att Brugger blivit frisläppt. Han upprepade att hans allmänna intryck varit att Brugger var en tillförlitlig man. Han ville dock inte utesluta möjligheten av att Brugger, vilken i varje fall under det halvår som han själv delat cell med honom, varit deprimerad och nervös, kunnat missuppfatta eller i efterhand misstolkat de knackningsförbindelser, som han

haft under sin vistelse i sjukhuset sommaren 1954. Däremot syntes Mulle vara främmande för tanken att Brugger av någon anledning medvetet skulle ha fantiserat ihop historien om sina knackningsförbindelser med Wallenberg.

*Schöggel (utdel)
Grossheim - Krisko*

Mulle uppgav att han hört talat om att den tyske fältmarskalken von Kleist varit inspärrad i Vladimir-sjukhuset, men erinrade sig att von Kleist hade avlidit i Vladimir redan före hans ankomst dit. Schöggel hade Mulle aldrig hört talas om, liksom ej heller Grossheim-Krisko. Höchli var honom däremot bekant som en "Hochstapler och Spitzel". Han erinrade sig att Brugger och Höchli hade varit dödsfiender.

W. W. - a. k. f. m. e. l. l. e. n. d. e. r.

På en fråga huruvida Mulle på senare tid kontaktats av någon annan svensk beträffande sin vistelse i Sovjetunionen svarade Mulle att han för "några månader sedan" fått ett brev från en viss herr Philipp i Stockholm. Denne hade skrivit att han vore tacksam om Mulle kunde lämna upplysningar om vad han förspört om Wallenberg i Vladimir-fängelset. Syftet hade enligt Philipp varit att "övertyga svenska UD om att Wallenberg ännu lever". Mulle hade svarat Philipp att han i princip icke lämnade privatpersoner uppgifter om vad han upplevat i Ryssland, och att han hade starka skäl härför. Han hänvisade Philipp till att själv taga kontakt med svenska utrikesdepartementet, till vilket han vid flera tillfällen lämnat uppgifter om sin vistelse i Vladimir.

Stockholm den 20 december 1958.

(Leif Leifland)

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

Strängt förtroligt.

20/12-58

W-aktionen ✓

P.M.

öfver telefonsamtal med författaren R. Philipp lördagen
den 20 december 1958.

Herr Philipp ringde mig idag på morgonen för första gången, sedan jag inkopplades på Wallenberg-ärendet, för att diskutera en fråga, som var uppe redan vid överdirektör v. Dardels och advokaten Nissers samtal med utrikesrådet Åström fredagen den 19 december 1958.

4/utrikesr. S. P. M.
från detta samtal
i den 18/12-aktionen

Philipp sade, att Wulfs bok "Raoul Wallenberg", som nyligen utkommit i Tyskland, vimlade av felaktigheter. Bl.a. hade Richters i vitboken publicerade utsaga förvanskats, påståenden framförts om att Wallenberg utsatts för tre je gradens tortyr etc.etc. Philipp sade att han hade sökt få infört ett beriktigande i den av förbundsregeringen utgivna veckotidskriften "Das Parlament", vari Wulfs bok publicerats såsom särtryck, men han hade fått till svar att, i den mån i utrikesdepartementets vitbok lämnade uppgifter förvanskats i Wulfs bok, vore det enligt tysk lag utrikesdepartementet och icke Philipp eller Raoul Wallenbergs släktingar, som hade rätt att få ett beriktigande infört. Philipp ansåg att det nu vore utrikesdepartementets sak att distansera sig från uppgifterna i boken, exempelvis genom att begära att "Das Parlament" införde en notis om att departementet icke stod bakom boken och genom att låta sprida notisen i Deutsche Presseagentur. Genom uppgifter

av den karaktär, som publicerats av Wulf, "skadades saken, man retar bara ryssarna genom publicitetten".

Philipp sade sig gärna vilja ställa den korrespondens han haft med det tyska bokförlaget och redaktionen för "Das Parlament" till departementets förfogande, så att departementet hade kännedom om Philipps tidigare åtgärder, "när departementet gör sin plikt och dementerar dessa uppgifter".

Från förlagets håll hade man uppgivit, att det hade varit tolken vid den svenska representationen i Berlin, som hade verkställt översättningarna från vitboken. Därest så verkligen vore fallet, vilket Philipp betvivlade, vore denne översättare icke blott en slarver utan även en förfälskare.

Philipp berättade vidare, att det tyska förlaget vänt sig till Evangeliska Fosterlandsstiftelsen för att få en förläggare till en svensk översättning av boken, men att detta förlag avstått från att publicera boken på svenska, sedan Philipp gjort föreställningar däremot.

Philipp meddelade vidare, att han av överdirektör von Dardel fått intrycket att man på utrikesdepartementet trott, att Philipp stode bakom boken. Om man beskyllde honom för detta, kände man icke hans kampmetoder. "Jag faller inte i ryggen. Jag vänder mig till statsministern."

Jag fann ej anledning kommentera eller besvara Philipps uttalanden utom på den sista punkten, beträffande vilken jag yttrade att ett missförstånd måste föreligga: utrikesdepartementet hade icke uttalat någon förmodan om att Philipp stode bakom boken; däremot hade jag vid von Dardels och Nissers besök i departementet den 19 december sagt, att ~~boken var~~ ^{Wulf var} så försåtligt ~~skrivet~~ ^{skrivet}, att den som läste den utan närmare kännedom om förhållandena lätt kunde bibringas den uppfattningen, att Wulf fått vissa uppgifter av Philipp.

I övrigt sade jag att den av honom väckta frågan om ett bemötande ju varit uppe vid samtalet den 19 december, men att jag givetvis skulle förelägga Philipps i telefon framställda begäran för utrikesrådet Åström.

Stockholm den 20 december 1958.

Leif Leifland
(Leif Leifland)

Leifland/aus

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

adressuppgift

STOCKHOLM		19
N:o Stockholm, le 20	décembre	1958. BIL
INK. D. N:o		
AVD. <i>P</i>	GR. <i>2</i>	MAL. <i>En -</i>

Gouazé

Cher Monsieur Gouazé,

Au sujet de l'adresse actuelle de M. Eugène Thassy je voudrais vous informer que celui a été en Suède seulement un mois, en 1950. Le 12 août 1950 il a quitté la Suède et, d'après ses déclaration, s'est rendu au Danemark. Avant son séjour en Suède, en 1950, il habitait Paris (86, Rue de la Pompe).

L'adresse de M. Schandl est la suivante:

Dr. Charles W. Schandl
240 Huron Street, Toronto, Ontario (Canada)

Je vous prie d'agréer, cher Monsieur Gouazé, l'expression de mes sentiments les plus distingués.

(Leif Leifland)

Monsieur L. Gouazé,
2, Avenue de la Porte Brancion,
PARIS XV

23/12

KUNGL.
SVENSKA AMBASSADEN

insänder särtryck av
biografi över Raoul
Wallenberg.

Bonn den 22 december 1958.

Förtroligt

1 bil.
(i 5 ex.)

1 ex. 1 stri
2 " dubbl. papper
1 " ?

10/1 Hbr Retri, Berlin

aa/ yfel

Broder,

./.

Åberopande dagens telefonsamtal ber jag bifogat få över-
sända fem exemplar - de sista som fanns att få för övrigt.- av
bilagan till veckotidningen "Das Parlament" för 22 oktober 195
innehållande Josef Wulfs biografi över Raoul Wallenberg. En
jämförelse mellan textens utformning i tidningsbilagan och i
boken har givit vid handen, att särtrycket i bilagan är full-
ständigt, men att vissa rubriker infogats, vilka icke återfin-
nes i bokupplagan av biografien. Vidare har en kort notis över
författaren bifogats (efter texten), vilken måhända kan vara av
visst intresse som orientering. Jag har fört över de tillfogad
rubrikerna i marginalen på det exemplar av boken, som Du lämna
de här, varför Du lugnt kan göra eventuella hänvisningar med
bevarande av kapitelrubrikerna.

Det diskuterade avsnittet återfinner Du längst ned på sid
566 och överst på följande sida.

För Din information vill jag tillägga, att en skrivelse
med hemställan om uppgift rörande Wulfs adress idag avlåtits
till det förlag, som publicerat boken. När svar ingått härpå,
återkommer jag.

Hjärtliga hälsningar,
Din tuggivne
Stig Abelin.

Herr Sekreteraren Leif L e i f l a n d,
S t o c k h o l m.

AUS POLITIK UND ZEITGESCHICHTE

B XLII / 58

Beilage zur Wochenzeitung „Das Parlament“

22. Oktober 1958

Die Veröffentlichungen in der Beilage „Aus Politik und Zeitgeschichte“ stellen keine Meinungsäußerung der herausgebenden Stelle dar. Sie dienen lediglich der Unterrichtung und Urteilsbildung.

JOSEF WULF

Raoul Wallenberg

Diese Biographie erscheint demnächst in der Reihe „Köpfe des 20. Jahrhunderts — Kleine Biographien großer Zeitgenossen“ im Collogium Verlag/Berlin.

I. Der Weg nach Budapest wird frei

Die Welt von Auschwitz und Workuta ist unteilbar.

Ein tragisches Schicksal ließ Raoul Wallenberg zum Symbol dieser Unteilbarkeit werden.

Während der zweiten Hälfte des Jahres 1944 geriet er durch sein Wirken in Budapest, wo er viele Tausende von Menschen vor dem sicheren Tode bewahren und ihnen das Leben retten konnte, in das Räderwerk der abscheulichsten Maschinerie des totalitären Systems im Dritten Reich. Ab Januar 1945 wurde er als Gefangener der Sowjetunion, unter deren Schutz er sich freiwillig gestellt hatte, ein Opfer des stumpfen, sturen Robot des roten Totalitarismus.

Raoul Wallenberg gehört zu den ganz wenigen Persönlichkeiten, denen es während des zweiten Weltkrieges durch intensive, energische Bemühungen und — das sei hier besonders hervorgehoben — in persönlichem Einsatz gelang, unter täglich neuer Aufbietung ihres Mutes; ihrer Erfindungsgabe und ihrer vielseitigen Fähigkeiten Mittel und Wege zu finden, um das zu vollbringen, was andere, die sich gleich ihnen in jener tragisch-schweren Zeit dem totalitären System entgegenzustellen wagten, nur als gekrönte Häupter oder im Kollektiv — wenn überhaupt — zu erreichen vermochten.

Christian X. setzte sich mit unbeugsamer Entschlossenheit für alle seine jüdischen Mitbürger und Landeskinder ein; doch er war König von Dänemark. Marschall Karl Gustav von Mannerheim stellte sich nicht weniger entschlossen schützend vor die Juden Finnlands; aber er war nicht nur der finnische Nationalheld, der seine Heimat 1918 befreit hatte, sondern — wenn auch ungekrönt — der Herrscher seines Landes. Der Berliner Domprobst, Prälat Bernhard Lichtenberg, opferte sein Leben, wie es einst die Heiligen getan hatten, indem er sich öffentlich für die verfolgten Juden einsetzte. Gleich ihm rettete auch Pater Benedetti Tausende des von Nationalsozialismus dem Untergang bestimmten Volkes. Hinter beiden Geistlichen jedoch standen die zweitausendjährige Tradition ihrer Kirche und vielleicht auch noch die Worte: „Antisemitismus ist eine abscheuliche Sache, an der wir Christen nicht teilhaben dürfen... Wir sind geistige Nachkommen Abrahams... geistig sind wir Semiten!“, die Papst Pius XII. mit Tränen in den Augen ausgesprochen hatte.

Raoul Wallenberg war weder ein Herrscher, noch war er damals der Nationalheld seines Landes. Zum Nationalhelden ist er erst später durch seinen opferbereiten, furchtlosen Einsatz für die Verfolgten des Jahres 1944 geworden. Er war ein schwedisches Bürger und Architekt, aus dem ein Diplomat wurde, als man ihn zum Sekretär der königlichen Schwedischen Gesandtschaft in Budapest machte, damit er sein Werk im Dienst der Menschlichkeit überhaupt beginnen konnte. Als Diplomat reiste er aus dem neutralen Schweden nach Ungarn, um dort — mehr oder minder ganz auf sich selbst gestellt — auf eigene Faust sein Hilfswerk zu beginnen. Obwohl er sich bald durch die Trabanten des SS-Obersturmbannführers Eichmann, des Großinquisitors im Dritten Reich,

von allen Seiten verfolgt und sogar vom Tode bedroht sah, setzte er seine Arbeit fort. Wie der schwedische Kabinettssekretär Arne Lundberg bei der Übertragung des Schwedischen Rundfunks am 7. Februar 1957. im „Echo des Tages“ sagte, hat es in der Geschichte Schwedens niemals eine Persönlichkeit gegeben, die auf so unmittelbare Art und Weise und ganz aus eigener Initiative buchstäblich das Leben von Tausenden zu retten vermochte, wie eben Raoul Wallenberg. Die Bedeutung dieser Worte wird erst dann klar, wenn man sich vergegenwärtigt, daß gerade Schweden nicht arm an Persönlichkeiten ist, die sich selbstlos und opferbereit in den Dienst der Menschlichkeit gestellt haben. Während des ersten Weltkrieges wurde zum Beispiel die Schwedin Elsa Brandström als „Engel der Gefangenen“ berühmt.

Raoul Wallenberg entstammt einer angesehenen schwedischen Familie, aus der früher viele Bischöfe hervorgegangen sind. Später wurde sie zu einer wahren Bankierdynastie. Sein Großvater allerdings war Diplomat und vertrat sein Land in China, Japan und der Türkei. Auch Raoul Wallenbergs Vater folgte der Familientradition nicht, sondern wurde Marineoffizier. Wenige Monate vor der Geburt seines Sohnes starb er, und das Kind lernte so seinen Vater niemals kennen, sondern wuchs unter der Obhut des Großvaters und — nachdem seine Mutter sich wiederverheiratet hatte — des Stiefvaters, Frederik von Dardel, auf. Auch heute noch nimmt dieser, der als Oberdirektor des Karolinischen Krankenhauses in Stockholm tätig ist, in Wallenbergs Abwesenheit dessen Interessen als Vormund wahr. Der Jüngling wurde zum Kosmopoliten erzogen und erhielt Gelegenheit, die verschiedensten Länder und ihre Bewohner gründlich kennenzulernen. Auf diese Weise konnten in ihm niemals nationale Vorurteile entstehen. Die bei dem Großvater in Istanbul verbrachte Zeit regte den jungen Mann aber wohl nicht dazu an, ebenfalls die diplomatische Laufbahn einzuschlagen, obwohl gerade er durch seine Sprachbegabung und Gewandtheit dazu prädestiniert schien. Raoul Wallenberg zog es vor, in Frankreich einige Semester Jura zu studieren und entschloß sich dann plötzlich, Architekt zu werden. Er verließ Europa, um das Studium in Amerika fortzusetzen. Hauptsächlich in Michigan lebte er dann von 1931 bis 1935 ganz das Leben eines Durchschnittsamerikaners. Auch in dieser Zeit reiste er viel und besuchte aller Herren Länder. Nach dem Abschluß seiner Ausbildung kehrte der junge Schwede in die Heimat zurück, um dort seinem Beruf nachzugehen.

Dieser Beruf verschaffte ihm immer wieder Gelegenheit, ins Ausland, und zwar sogar bis nach Kapstadt und Palästina zu reisen, wo er bis zum Ausbruch des zweiten Weltkrieges tätig war.

Mit dem jüdischen Problem kam Wallenberg erst während seiner Palästinareise kurz vor Kriegsausbruch in unmittelbare Berührung. Fortan interessierte er sich für alles, was mit dem Streben des jüdischen Volkes, den Staat der Vorfäter wieder aufzubauen und zur souveränen Nation zu werden, zusammenhing. In steigendem Maße drangen zudem Einzelheiten über die Greueltaten der Nationalsozialisten ins Aus-

land, und wie alle Welt, so verspürte selbstverständlich auch der junge schwedische Architekt unsagbares Mitleid; wenn er an die zahllosen Opfer dieses Terrors dachte.

Selbst in den neutralen Ländern wurde bei Ausbruch des Krieges jede Bautätigkeit großen Umfangs eingestellt, und so sah sich auch Raoul Wallenberg gezwungen, seinen Beruf vorerst einmal an den Nagel zu hängen und nach einer anderen Beschäftigung Ausschau zu halten. Als Hitlers Armeen marschierten und die von ihnen besetzten Länder Europas bald mit Panik und bisher unvorstellbarer Grausamkeit erfüllten, wurde aus dem Architekten Wallenberg zunächst einmal ein Geschäftsmann und in kurzer Zeit der Direktor eines Ex- und Import-Unternehmens in Stockholm. Wiederum führten ihn Geschäftsinteressen ins Ausland, und vor allem in die von Hitler besetzten Länder Europas. Sein Partner in der Firma „Mellaneuropeiska Handels A.B.“ auf der Stockholmer Strandvaegen war Dr. Koloman Lauer, ein aus Ungarn stammender Jude, mit dem Wallenberg bald ein enges Freundschaftsverhältnis verband. So kam er auch in immer engeren Kontakt mit den Problemen des europäischen Judentums und lernte vornehmlich die Sorgen der ungarischen Juden aus erster Hand kennen, denn Frau Lauer's Familie lebte noch in der alten Heimat. Außerdem traf er im Hause Dr. Lauers auch zahlreiche Juden, denen die Flucht aus Deutschland oder anderen von Hitler besetzten Ländern gelungen war. Aus ihrem Munde erfuhr er unmittelbar und ausführlich Einzelheiten über die erbarmungslose nationalsozialistische Schreckensherrschaft. Doch auch von anderer Seite mag er manches gehört haben, denn sein Onkel, der Bankier Jakob Wallenberg, war mit dem Führer der deutschen Widerstandsbewegung, Carl Goerdeler, eng befreundet. Der junge Architekt wußte also von Dingen, die der breiten Öffentlichkeit nicht unbedingt bekannt waren. Goerdeler hielt seinen Freund in Stockholm und dessen Bruder Markus, der in London lebte, stets auf dem Laufenden über alle wichtigen Vorgänge im Dritten Reich. Als der verhängnisvolle Krieg einen immer garuenhafteren und eindeutigeren Verlauf nahm, versuchte Goerdeler über Jakob und Markus Wallenberg Fühlung mit England aufzunehmen. So ließ er beispielsweise schon im April 1942 in London vorführen, ob sich die britische Regierung im Falle eines Umsturzes in Deutschland zu gewissen Zusagen bereitfinden würde. Goerdeler traf häufig mit Jakob Wallenberg zusammen und holte auch im November 1942, als der Freund nach Berlin kam, dessen Rat ein, da er auf die Ansichten und das Urteil des schwedischen Bankiers großen Wert legte. Dieser riet entschieden zu einem Staatsstreich, auch ohne Englands Zusage hinsichtlich besserer Friedensbedingungen abzuwarten. Er versuchte, Goerdeler zum Handeln anzuapornen und vertrat die Meinung, dieser solle die mit Deutschland im Krieg befindlichen Mächte nicht um Rat fragen, da sie nicht in der Lage seien, die deutschen Verhältnisse richtig zu beurteilen. Erst wenn Goerdeler die Macht in Deutschland errungen habe, könne er sich an die Alliierten wenden. Schließlich müsse er sich darüber im klaren sein, daß die Aussicht, die bedingungslose Kapitulation abzuwenden, für eine Regierung Beck-Goerdeler kaum geringer sei als für Hitler selbst. Mitte Mai 1943 kam Goerdeler nach Stockholm, um Jakob Wallenberg um die Weiterleitung seiner Denkschrift nach London zu bitten. Markus Wallenberg sollte sie Churchill überreichen und den englischen Premier bei dieser Gelegenheit daran erinnern, daß Goerdeler ihm ja persönlich bekannt sei.

Im Mai oder Juni des gleichen Jahres wandte sich übrigens Heinrich Himmler ebenfalls an Jakob Wallenberg, als dieser sich wieder einmal in Berlin aufhielt. Durch einen Mittelsmann, den Bankier Rasche, ließ er anfragen, ob die Westmächte sich wohl zu einem Friedensschluß bereitfinden würden, wenn Hitler selbst nicht mehr existiere. Selbstverständlich besprach Wallenberg diese seltsame Anfrage mit Goerdeler und drückte dabei die Befürchtung aus, Himmler könnte möglicherweise über die Pläne des Freundes orientiert sein. Carl Goerdeler war außerstande, dies mit Bestimmtheit zu verneinen oder zu bejahen. Wallenberg meinte, Himmler wolle die Widerständler ruhig gewähren lassen, um Hitlers Sturz zu erleben, ohne dabei selbst umzukommen. Er riet deshalb dringend, Himmler nicht in das geplante Attentat einzubeziehen, da er offensichtlich ein Auge zudrücke. Goerdeler schloß sich dieser Ansicht unter der Voraussetzung an, daß man auf diese Weise die Gefahr eines Bürgerkriegs mit der SS ausschalten könne. Jakob Wallenberg

besuchte Goerdeler sogar noch 1944 in Berlin und blieb ihm bis zum bitteren Ende ein guter Freund.

Übrigens wandte sich Heinrich Himmler Ende 1944 nochmals an den Stockholmer Bankier. Er ließ ihn durch SS-Gruppenführer Walter Schellenberg über die Königlich-Schwedische Gesandtschaft in Berlin ganz offiziell einladen. Als Vorwand diente eine vertrauliche Besprechung über die eventuelle Freilassung inhaftierter Schweden. Wallenberg vermutete, Himmler sei inzwischen Goerdelers englischen Kontaktbestrebungen auf die Spur gekommen und wolle nun für eigene Zwecke daraus Nutzen ziehen. Er lehnte die Einladung ab, da er dem blutigen Handlanger Hitlers nicht Rede und Antwort stehen wollte, obwohl er befürchten mußte, sich den Reichsführer-SS dadurch zum Feinde zu machen und unter Umständen sogar der Sache seines Freundes Goerdelers zu schaden, der inzwischen verhaftet worden war. Aber unabhängig davon konnten die Brüder Wallenberg für den Freund und die deutsche Widerstandsbewegung ebensowenig tun wie das Königreich Schweden, das bereits 1943 alle Bemühungen hatte einstellen müssen, als es galt, 20 000 jüdische Kinder aus den besetzten Ländern zu retten.

In jener Zeit waren alle offiziellen Demarchen, die humanitäre Bestrebungen zum Ziele hatten, normalerweise ohnehin zum Scheitern verurteilt.

Gemeinsam mit anderen Organisationen und im Einvernehmen mit seiner Regierung bemühte sich der damalige Geschäftsmann Raoul Wallenberg inzwischen längst darum, den Bedrängten zu helfen, wo immer es nur anging. Wie der Schriftsteller Rudolph Philipp sagt, war der junge Schwede von Natur aus absolut nicht draufgängerisch veranlagt. Er suchte weder die Gefahr um ihrer selbst willen noch irgendwelche Abenteuer, sondern hielt es einfach für Menschenpflicht, unschuldigen Opfern in der Not zu helfen. So hatte er beispielsweise einen deutschen Emigranten, der krank war, jahrelang anonym unterstützt, indem er ihm täglich Milch und Brot zuschickte. Sein gütiges, hilfsbereites Herz sah darin lediglich eine moralische Pflicht. Als dann die dänische Untergrundbewegung im Jahre 1943 etwa 6000 Juden und 1000 Halbjuden über die schwedische Grenze hinüberretete, gewann Raoul Wallenberg vollends die Überzeugung, nur durch rücksichtslosen Einsatz der eigenen Person und mit dem Grundsatz, der Zweck heilige die Mittel, könne man die unschuldigen Opfer dem Zugriff eines totalitären Staates entziehen, während offizielle Rettungsaktionen kaum je von Erfolg sein würden. Durch die dann folgenden Ereignisse wurde er in dieser Ansicht nur noch mehr bestärkt.

Frau Lauers Familie geriet Ende 1943 durch den immer stärker werdenden Druck, den Deutschland auf Ungarn ausübte, in höchste Gefahr, und bald war Raoul Wallenberg fest entschlossen, den Angehörigen seiner Freunde in Ungarn zu helfen. Sein ganzes Denken war von dem Wunsch erfüllt, überhaupt möglichst vielen der Gefährdeten Hilfe zu bringen. Da er in Budapest oft geschäftlich zu tun gehabt hatte und der ungarischen Sprache zudem leidlich mächtig war, hoffte er, den guten Willen mit ziemlicher Wahrscheinlichkeit auch irgendwie in die Tat umsetzen zu können. Obwohl er alle Hebel in Bewegung setzte, schien es zunächst aber völlig ausgeschlossen, überhaupt die notwendigen Papiere für eine Reise nach Ungarn zu beschaffen. Ein anderes Problem sah fast noch unlösbarer aus. Wie und wo sollte er — falls er überhaupt nach Ungarn gelangte — die ungeheuren Mittel auftreiben, die tatsächlich eine Hilfe größeren Umfangs gestatteten? Nun, der Zufall löste beide Probleme.

Als die Lage der ungarischen Juden immer bedrohlicher und unhaltbarer wurde, beschäftigten sich auch andere Persönlichkeiten und Organisationen damit, ein Hilfswerk aufzubauen. Stockholm im neutralen Schweden wurde gewissermaßen zum Hauptquartier dieser sehr emsigen Betriebsamkeit. Norbert Masur vom Stockholmer World Jewish Congress — übrigens wohl der einzige Jude, mit dem Heinrich Himmler verhandelte (am 19. 4. 1945) und demgegenüber er sich sogar zu rechtfertigen versuchte — hatte festumrissene Vorstellungen von der Durchführung des Hilfswerks. Masur hielt Ausschau nach einer nichtjüdischen Persönlichkeit, die man nach Ungarn entsenden konnte. Seine Pläne wären sogar absolut realisierbar, wenn die schwedische Gesandtschaft in Budapest Hilfestellung leistete und die Vereinigten Staaten ausreichende

Geldmittel zur Verfügung stellten. Dieses Projektes wegen hatte sich der amerikanische Botschafter in Schweden, Herschel Johnson, schon an das schwedische Außenamt gewandt und gebeten, ihm eine für eine solche Aufgabe geeignete, unbedingt vertrauenswürdige Person namhaft zu machen. Der Betreffende mußte selbstverständlich auch unerschrocken genug sein, das Unternehmen in Ungarn zu wagen.

Raoul Wallenbergs verschiedene, in alle Richtungen laufende und nie nachlassende Bestrebungen, nach Ungarn zu reisen, waren natürlich keineswegs unbemerkt geblieben. Nicht nur jene Beamten und Diplomaten wußten von seinen Absichten, an die er sich auf seiner Jagd nach den erforderlichen Papieren gewandt hatte, sondern darüber hinaus eine große Anzahl anderer Leute, die Wallenberg selbst gar nicht kannte. Auf diese Weise hörte auch ein Mitglied der amerikanischen Botschaft in Stockholm von seinem Vorhaben. Das Büro dieses Botschaftssekretärs, Ivar C. Olsen, lag ganz in der Nähe von Wallenbergs Firma auf der Strandvaegen. Olsen war amerikanischer Finanz-Attaché. Er beschäftigte sich jedoch keineswegs nur mit seiner Routinearbeit, sondern vielmehr hauptsächlich mit einem Sonderauftrag des Präsidenten Roosevelt, der eine Organisation – den War Refugee Board – ins Leben gerufen hatte. Ziel dieses Unternehmens war die Rettung von Juden aus den von Hitler terrorisierten Ländern Europas. Der Exekutiv-Direktor des War Refugee Board, J. Pehle, setzte sich mit Herschel Johnson, dem amerikanischen Botschafter in Stockholm, in Verbindung, da man übereingekommen war, die Rettungsaktion müsse unter schwedischer Tarnung vor sich gehen. Das heißt, ein Schwede sollte das geplante Hilfswerk in die Tat umsetzen. Er mußte Mut haben, über die für ein solches Unternehmen notwendige Intelligenz verfügen und vor allem als schwedischer Diplomat getarnt werden können.

Was also lag näher, als daß sich Ivar C. Olsen sehr bald für Wallenbergs Person und seine Pläne interessierte. Bevor er sich aber mit ihm in Verbindung setzen konnte, hatte Wallenberg Stockholm verlassen, um an einer Übung des Heeres teilzunehmen. Im Grunde genommen verabscheute Raoul Wallenberg jeden Krieg und schätzte daher auch solche Übungen wenig. Trotzdem widmete er ihnen einen Großteil seiner Freizeit und bildete Freiwillige für die Heimwehr aus, damit Schweden, falls die Nationalsozialisten es eines Tages bedrohen sollten, gerüstet war.

Aber trotz Wallenbergs Abwesenheit gab der Diplomat Olsen seine Bestrebungen nicht auf. Im Gegenteil! Er machte sich sofort ans Werk, um Raoul Wallenberg den Weg nach Budapest zu ebnen und ihm eine Hilfsaktion größten Stils zu ermöglichen.

Der Druck auf Ungarn nahm ständig zu, und die Lage des dortigen Judentums wurde immer bedrohlicher. Präsident Roosevelt persönlich und auch Cordell Hull hatten die ungarische Bevölkerung über den Rundfunk aufgerufen, dem Massenmord an den ungarischen Juden entgegenzutreten. Offiziell vermochten sie nichts zu unternehmen, denn Amerika befand sich ja mit Ungarn im Kriegszustand. Gerade aus diesem Grunde hatte Präsident Roosevelt nach einem neutralen Staat und einer neutralen Persönlichkeit Ausschau gehalten, um Ungarns Juden

trotz allem Hilfe bringen zu können. Schweden aber war gewählt worden, weil es seiner Hilfsbereitschaft und Solidarität wegen berühmt war und außerdem auch deshalb besonders geeignet schien, weil es in Ungarn für sieben andere Staaten als Schutzmacht fungierte. Seit dem Sommer 1941 vertrat Schweden als Schutzmacht in Ungarn sogar die Interessen der Sowjetunion. Für derartige Schutzmachtverpflichtungen war in der Königlich-Schwedischen Gesandtschaft in Budapest eine Sonderabteilung, die „Abteilung B“, eingerichtet worden.

Der Botschafter-Attaché Olsen zog in Stockholm Erkundigungen über Raoul Wallenberg ein und schlug ihn dann seinem Botschafter als den geeigneten Mann für Budapest vor. Amerika war sofort einverstanden und stellte die für das Hilfswerk nötigen finanziellen Mittel zur Verfügung. Bevor der inzwischen von seiner Übung heimgekehrte und hocherfreute Wallenberg seine Reise jedoch antreten durfte, galt es noch manche Hindernisse aus dem Wege zu räumen, denn eine Voraussetzung – unerlässlich für den amerikanischen Abgesandten – war bei ihm nicht vorhanden: er gehörte dem Diplomatischen Corps nicht an. Um sich in Ungarn überhaupt frei bewegen zu können, mußte er aber diplomatische Immunität genießen. Inzwischen waren die deutschen Truppen in Ungarn einmarschiert, was das Unternehmen wesentlich erschwerte. Amerika unternahm die erforderlichen Schritte beim schwedischen Außenamt. Dieses setzte sich mit dem schwedischen Gesandten in Budapest, Danielson, in Verbindung, der sofort damit einverstanden war, daß ein zum Diplomaten erklärter junger Mann mit Sonderaufträgen ungewöhnlicher Art seinem Mitarbeiterstab eingereiht wurde. Auf einer extra zu diesem Zweck einberufenen Kabinettsitzung erreichte der schwedische Premierminister Per Albin Hansson dann die offizielle Ernennung Raoul Wallenbergs zum Sekretär der Königlich-Schwedischen Gesandtschaft in Budapest, und die Urkunde wurde vom König unterzeichnet.

Endlich stand Wallenberg der Weg nach Ungarn offen. Bevor er abreiste, verbrachte er einige Tage im Stockholmer Außenministerium, wo viel Material über die Situation in Ungarn gesammelt worden war. Weder er selbst noch seine Auftraggeber zweifelten daran, daß sein Hilfswerk nicht nur außerordentlich schwer, sondern für ihn persönlich auch äußerst gefährlich sein würde. Schon aus diesem Grunde mußte der so plötzlich zum Diplomaten gemachte junge Mann besonders eingehend unterrichtet werden. Zudem war man in Stockholm nicht in der Lage, ihm irgendwelche Direktiven mit auf den Weg zu geben. In Budapest angekommen, würde Raoul Wallenberg die nötigen Mittel und Wege selbst ausfindig machen müssen. So wußte er selbst bei der Abreise kaum, wie er sein Hilfswerk beginnen sollte. Außer mit reichlichen Geldmitteln stattete man ihn mit einem Diplomatenpaß aus und überließ alles andere seiner Initiative. Er bekam eine Liste mit den Namen von Personen, von denen bekannt war, daß sie dem Nationalsozialismus feindlich gegenüberstanden, und eine andere mit den Namen der Juden, die vordringlich zu retten waren. So sah das Rüstzeug aus, mit dem er sich Anfang Juli 1944 auf den Weg nach Budapest machte.

II. Ungarns Juden im Netz der „Endlösung“

Nach dem Trianon-Frieden hatte Ungarn fast die Hälfte seiner jüdischen Bevölkerung an die Tschechoslowakei, Rumänien, Jugoslawien und Österreich abgetreten. Offiziellen Volkszählungsdaten zufolge belief sich der jüdische Bevölkerungsanteil nach 1920 auf 473 355 Glaubensjuden, während er vor dem ersten Weltkrieg 932 300 betragen hatte. In Jahre 1941 war er wieder auf 725 000 Glaubensjuden sowie 100 000 Christen jüdischer Abstammung angewachsen.

Ausmaß wie in Ost- und Mitteleuropa erreichte der ungarische Antisemitismus niemals. Wenn man so sagen darf, haßte ihm vielmehr stets ein wenig von der k. u. k.-Gemütlichkeit aus guter alter Zeit an, obwohl es in den ersten beiden Jahren der Horthy-Regierung zu Progromen und Terrorhandlung kam und an den Universitäten der numerus clausus herrschte. Selbst unter dem ausgesprochen antisemitischen Premierminister Gyula Gömbös (1933–1935) gab es keine antijüdische Gesetzgebung. Nach 1938 aber geriet auch Ungarn, als durch den „An-

schluß“ Österreichs zum Nachbarn des nationalsozialistischen Deutschlands geworden war, unter dessen Druck, und zwar kam dieser Druck sowohl von außen als auch aus dem Lande selbst.

Damals lebte eine halbe Million Deutsche in Ungarn. Entsprechend dem NS-Prinzip, „ein jeder Deutsche habe dem Führer zu dienen“, wurden die Ungarndeutschen durch den „Volksbund“ beeinflusst. Ein in der Hinsicht sehr glaubwürdiger Zeuge, Franz von Papen, schreibt in seinen Erinnerungen „Der Wahrheit einer Gasse“ wörtlich: „Der Volksbund hatte zum Ziel, Ungarn in seine ethnischen Bestandteile aufzulösen und diese Gauen als Föderationsstaaten dem Reich anzugliedern.“ Für die entsprechende Propaganda flossen Millionen aus dem Dritten Reich nach Ungarn. Schon am 2. 2. 1938 protestierte Graf Bethlen in einer Rede scharf dagegen. Während der Parlamentswahlen 1939 stiftete Deutschlands Sonderfonds für rechtsradikale und faschistische Gruppen in Ungarn. Nach dem letzten Krieg stellte sich im Wilhelmstraßen-Pro-

zeß heraus, daß allein der Volksbund 30 Mill. Pengö aus Deutschland erhalten hatte. So wurde Ungarns Souveränität innenpolitisch völlig unterminiert. Und außenpolitisch? Dazu gibt der ehemalige ungarische Reichsverweser, Nikolaus Horthy, in seinem Buch „Ein Leben für Ungarn“ die klassische Erläuterung: „Die Judenfrage, die Hitler in immer stärkerem Maße in den außenpolitischen Beziehungen des Reiches zum Prüfstein der Freundschaft machte...“ Jene Freundschaft besiegelte man dann mit dem deutsch-ungarischen Mord an 20.000 Juden im September 1941 in Kamenetz-Podolsk und mit dem „rein“ ungarischen Blutbad von 700 Juden im Januar 1942 in Ujvidek (Novy Sad). „Eine kleine Nation verliert nicht ihre Ehre, wenn sie sich unter den Schutz eines großen Reiches stellt“, hatte Alfred Rosenberg am 9. 8. 1940 im Deutschlandsender erklärt.

Diese außenpolitische Besessenheit des Dritten Reiches, die sich in seinen Beziehungen zu fremden Staaten offenbarte, wird aus unzähligen Schriftstücken des damaligen Auswärtigen Amtes deutlich und zeigte sich bei jeder Konferenz, an der Hitler teilnahm. Unterstaatssekretär Martin Luther, der von 1940 bis 1943 Chef der Abteilung „Deutschland“ im A. A. war, führte mit SS-Obergruppenführer Reinhard Heydrich eine rege Korrespondenz bezüglich der ungarischen Juden, und Staatssekretär von Weizsäcker konferierte im Oktober 1942 mit dem ungarischen Gesandten in Berlin über das gleiche Problem und setzte ihm auseinander, „wie wichtig“ es sei, daß die ungarische Regierung „einer Aussiedlung der Juden nach dem Osten zustimme“. Um den Druck noch zu verstärken, überreichte der deutsche Gesandte in Budapest, Herr von Jagow, am 17. 11. 1942 im ungarischen Außenministerium eine Note, in der die Kennzeichnung der jüdischen ungarischen Bürger sowie Vorbereitungen für ihre Deportation nach dem Osten gefordert wurden.

Am 20. 1. 1943 protestierte das Oberkommando der Wehrmacht beim Auswärtigen Amt, weil 101 Juden beim Stab des Königlich-ungarischen Eisenbahnpionierbataillons beschäftigt waren. Der Chef des OKW fügte dem Schreiben noch hinzu: „Der Verbleib der Juden bei Formationen, die mit deutschen Truppen Berührung haben, ist unmöglich.“

Anfang April 1943 kam Oberführer Edmund Veesenmayer — später wurde er Reichsbevollmächtigter und Gesandter — nach Budapest, um der Behandlung der Judenfrage mehr Nachdruck zu verleihen. Zu den markantesten Interventionen hinsichtlich dieses Problems gehört wohl Hitlers Gespräch mit Reichsverweser Admiral Horthy. Es fand in Anwesenheit seines Außenministers Ribbentrop am 17. 4. 1943, vormittags, auf Schloß Kleßheim statt und ist in seiner Art so einmalig, daß hier ein Auszug des Protokolls zitiert sei:

„... Horthy bemerkte dazu, daß diese Probleme in Ungarn sehr schwierig seien. Er habe bisher des schwarzen Marktes nicht Herr werden können. — Der Führer erwiderte, daß daran die Juden schuld seien, die auch im Weltkrieg das Hamstern und Schieben als eines ihrer Haupttätigkeitsgebiete betrachtet hätten, genauso, wie jetzt in England Verurteilungen wegen Rationierungsvergehen und dergleichen hauptsächlich Juden beträfen. — Auf die Gegenfrage Horthys, was er denn mit den Juden machen solle, nachdem er ihnen so ziemlich alle Lebensmöglichkeiten entzogen habe, vorschlagen könne er sie doch nicht — erklärte der Reichsaußenminister, daß die Juden entweder vernichtet oder in Konzentrationslager gebracht werden müßten. Eine andere Möglichkeit gäbe es nicht. — Wie aus dem gleichen Protokoll weiter hervorgeht, sagte Hitler dann wörtlich: „Wo die Juden sich selbst überlassen sind, wie z. B. in Polen, herrscht grausamstes Elend und Verkommenheit. Sie sind eben reine Parasiten. Mit diesen Zuständen hat man in Polen gründlich ausgeräumt. Wollen die Juden dort nicht arbeiten, werden sie erschossen. Wenn sie nicht arbeiten können, müssen sie umkommen. Man muß sie wie Tuberkelbazillen behandeln, an denen sich ein gesunder Körper anstecken kann. Das ist nicht grausam, wenn man man bedenkt, daß sogar unschuldige Naturgeschöpfe wie Hasen und Rehe getötet werden müssen, damit kein Schaden entsteht. Weshalb sollte man also die Bestien, die uns den Bolschewismus bringen wollten, mehr schonen?“

Bis zum 19. 3. 1944 schleppten sich die theoretischen Verhandlungen hin. Dann wurde Ungarn von deutschen Truppen besetzt und die Praxis setzte in wahrhaft hektischem Tempo ein.

Zum gleichen Zeitpunkt — man hatte seine Rückkehr vorsorglich mit dem Ereignis der Blitz-Besetzung abgestimmt — kam Admiral Horthy nach Ungarn zurück. Er berief sofort den Kronrat zu einer außerordentlichen Sitzung ein, auf der er erklärte, der Hauptgrund für den deutschen Einmarsch sei der Vorwurf, Ungarn verhalte sich in bezug auf die „Endlösung der Judenfrage“ viel zu zögernd.

Am 28. 3. 1944 wurde auf Verlangen des deutschen Oberkommandos das gesamte Gebiet von Ruthenien, Oberungarn und Transsylvanien zum militärischen Operationsgebiet erklärt, und schon am 9. 4. begannen die Militärbehörden, 320.000 Juden, die dort lebten, in Ghettos zusammenzuziehen. Kurz darauf kamen der deutsche Gesandte Veesenmayer und ein Vertreter Sauckels mit Premierminister Sztojay überein, daß Ungarn sich verpflichte, Deutschland 300.000 jüdische Arbeiter zur Verfügung zu stellen. Die Betroffenen sollten von einer deutsch-ungarischen Kommission ausgesucht werden. Am 14. 4. fand dieses Übereinkommens wegen eine Sitzung im Budapester Innenministerium statt, und die Massendeportation des ungarischen Judentums wurde beschlossen. Unmittelbar nach dem deutschen Einmarsch war auch ein Sonderkommando in Budapest eingetroffen, dessen einzige Aufgabe in der Liquidation der Juden bestand. Er wurde von SS-Obersturmbannführer Adolf Eichmann, dem Amtschef der Abteilung IVB im Reichssicherheitsamt, geleitet. SS-Obersturmbannführer Hermann Krumey, Hauptsturmführer Dieter Wisliceny und später auch noch SS-Hauptsturmführer Theodor Dannecker gehörten ebenfalls diesem Sonderkommando an. Alle ihrer demokratischen Gesinnung wegen bekannten führenden politischen Persönlichkeiten und prominente Juden aus Wirtschaft, Politik und Presse wurden sofort verhaftet und ins Konzentrationslager Mauthausen gebracht. Eichmann, jetzt unumschränkter Herr über Leben und Tod der ungarischen Juden, versuchte aber auch, mit seiner „Ware“ Geschäfte zu machen.

Mitglieder der illegal arbeitenden jüdischen Gruppe „Wa'ada Ezra Wehazalah“ (Rat der Hilfe und Rettung), wie Otto Komoly, Dr. Rudolf Kastner und Joel Brand, die sich einen Aufschub der Liquidation zum Ziel gesetzt hatten oder doch wenigstens erreichen wollten, daß sie in geringerem Maßstab durchgeführt würde, als ursprünglich geplant war, begaben sich am 5. 4. 1944 erstmalig zur Dienststelle Eichmanns. Dieter Wisliceny empfing sie. Der Hauptsturmführer verlangte zwei Millionen Dollar, wenn er 100.000 Budapester Juden die Auswanderung gestatte. Die nächste Besprechung fand mit Obersturmbannführer Krumey und dem SS-Mann Hunsche statt. Sie forderten „nur“ 5.550.000 Pengö, und der Herr der Gaskammern, Eichmann selbst, zeigte sich beim dritten Treffen noch origineller. Er verlangte für eine Million Juden, die er eventuell ungeschoren lassen wollte, 10.000 Lastwagen als Gegenleistung und erklärte, wenn er die ungarischen Juden verkaufe, müsse dies zu Nutz und Frommen Deutschlands geschehen. Joel Brand solle nur nach Istanbul reisen und dort Juden und Alliierten mitteilen, daß Eichmann bereit sei, eine Million Juden gegen Waren einzutauschen, und zwar in erster Linie gegen Transportmittel. Entweder stelle er die Juden in Rechnung oder er verfrachte sie nach Auschwitz, wo sie vergast würden, wenn sein großzügiges Angebot keinen Anklang fände.

Hauptsturmführer Wisliceny zog indessen bereits von Stadt zu Stadt und richtete überall Ghettos ein.

Näher auf Eichmanns Geschäft mit lebender Ware einzugehen, verbietet sich an dieser Stelle. Das Resultat war jedenfalls die erste Massendeportation am 28. 4. 1944, bei der 1500 arbeitseinsatzfähige Juden nach Auschwitz verladen wurden. Dort angekommen, mußten sie beruhigende Briefe nach Ungarn schreiben, die von SS-Kurieren weiterbefördert wurden, damit sie auch sicher in die Hände der Empfänger gelangten. Der erwünschte Erfolg blieb jedoch aus, denn der Budapester Judenrat bekam aus Bratislava von jüdischer Seite bald darüber Bescheid, daß die Gaskammern und Krematorien in Auschwitz nun wieder auf Hochtour liefen.

Am 15. 5. fand wieder eine Massendeportation statt. Durch die Zusammenziehung der jüdischen Bevölkerung in Ghettos war die Arbeit wesentlich erleichtert worden, und man suchte am Vorabend nur schnell

noch Kranke, Altersschwache, Neugeborene, Krüppel und Geisteskranke zusammen, die man ebenfalls in die Ghettos stopfte. Beim Abtransport am nächsten Morgen lud man dann 80–100 Menschen in einen Viehwaggon, und ungarische Gendarmerie brachte den Zug an die Grenze nach Kassa, wo ihn die SS übernahm. Tausende starben auf dem Transport, andere begingen Selbstmord. Weder Presse noch Rundfunk in Ungarn berichteten etwas über die Ereignisse, und im Ausland wurden entsprechende Meldungen eifrig dementiert. Als die neutralen Staaten und die Alliierten von diesen Todeszügen erfuhren und begriffen, daß das Dritte Reich noch im letzten Moment Hunderttausende dem Rassenmythos opfern wollte, riefen sie über den Rundfunk die Christen in Ungarn zum Widerstand auf. Amerika versprach ihnen nach dem Sieg die Hilfe der Vereinten Nationen, falls sie ihre jüdischen Mitbürger schützen würden. BBC warnte und kündigte an, die RAF werde die Budapester Wohnviertel nicht schonen, wenn die Juden in ein Ghetto kämen. König Gustav von Schweden wandte sich an Admiral Horthy persönlich und sagte ihm seine Unterstützung zu, wenn der Reichsverweser dafür Sorge, daß die Menschenrechte und die Gerechtigkeit nicht weiter mit Füßen getreten würden. Briefe gleichen Inhalts richtete der Papst an Horthy, und der amerikanische Erzbischof Spellman wandte sich ebenfalls mit der Forderung an die ungarischen Christen, ihre jüdischen Landsleute zu schützen. In Budapest selbst intervenierten die dort akkreditierten Vertreter Schwedens, der Schweiz, Spaniens und Portugals sowie Monsignore Angelo Rotta, der päpstliche Nuntius, bei Horthy gegen die Deportationen. Präsident Roosevelt drohte sogar Vergeltungsmaßnahmen an. Der Reichsverweser berief den Kronrat ein, und dieser beschloß, den Abbruch der Deportationen zu fordern. Admiral Horthy entsprach damit dem Verlangen des Auslandes.

Das Dritte Reich war im fünften Kriegsjahr längst nicht mehr in der Lage, die Juden einfach zu Tausenden aus den Häusern zu holen wie einst in Österreich und der Tschechoslowakei, in Holland oder Frankreich — von Polen ganz zu schweigen —, denn große Teile der SS und Gestapo standen mittlerweile auch an der Front, aber Eichmann versuchte trotzdem, das Vorhaben, wenn auch in kleinerem Maßstab, durchzuführen. Angesichts der Anwesenheit zahlreicher Diplomaten neutraler Staaten wollte man fünfundsiebenzig Prozent der ungarischen Bevölkerung zwar nicht an Ort und Stelle umbringen, aber ein paar Hundert oder Tausend Juden suchte die Gestapo doch immer wieder zusammen, und Konzentrationslager gab es in nächster Nähe von Budapest ebenfalls. In der Provinz wurden die Häuser und Wohnungen der Juden geplündert und die gestohlenen Kleidungsstücke nach Deutschland geschickt. Die mit derartiger Fracht beladenen Transportmittel trugen die Aufschrift: „Ungarns Geschenke an die durch alliierte Gangster ausgebombten Deutschen.“ Selbst in Budapest kam es vor, daß jüdisch aussehende Passanten auf der Straße aufgegriffen und ins Konzentrationslager gebracht wurden, wenn sie kein Papier vorweisen konnten; das sie als „Arier“ auswies.

Als Horthy den Abbruch der Deportationen erreicht hatte, setzte eine heftige Propaganda, auch gegen ihn persönlich, ein, denn Eichmann wollte sich seine Beute, das ungarische Judentum, nicht entgehen lassen. Horthy sei ein Judenfreund, hieß es daher, seine eigene Familie sei jüdisch versippt, sein Sohn durch die Heirat mit einer Jüdin infiziert und — wie Goebbels schrieb — ein „Busenfreund der Juden“. Gerüchte liefen um, Horthy selbst sei ebenfalls mit einer Jüdin verheiratet. Mit

so peinlichen und „wichtigen“ Problemen schlug sich auch der deutsche Gesandte Veessenmayer herum, denn der Budapest verlassende portugiesische Gesandte wollte zum Beispiel tatsächlich seine jüdische Sekretärin und deren Familie mitnehmen. Veessenmayer hätte am liebsten um jeden einzelnen Juden gekämpft. Auch das Budapester Judentum durfte der „Endlösung“ nicht entgehen, selbst wenn es einstweilen ungeschoren blieb.

Das Auswärtige Amt in Berlin kümmerte sich ebenfalls nicht nur darum, daß die deutsche Gesandtschaft in Budapest ihre Pflicht erfüllte, sondern hielt darüber hinaus engen, freundschaftlichen Kontakt mit den dortigen SS-Dienststellen. Das geht aus einem von Legationssekretär Dr. Eberhard von Thadden verfaßten Bericht hervor, der das Datum des 25. 5. 1944 trägt. In diesem Schriftstück schlägt Herr von Thadden die Abberufung des Budapester Sachbearbeiters für die Judenfrage vor, da dieser — ein Herr von Adamowicz — infolge seiner langjährigen Tätigkeit in Budapest und durch verwandtschaftliche Beziehungen zu verfilzt mit der ungarischen Gesellschaft sei. Zwar habe Adamowicz die antijüdische Gesetzgebung offenbar eifrig verfolgt und kenne sich auch in diesen Punkten hervorragend aus; von den tatsächlichen Absichten der Exekutive und der praktischen Durchführung der Judenmaßnahmen mache er sich hingegen keine rechten Vorstellungen. An der Dienststelle Adolf Eichmanns hatte Thadden dagegen nichts auszusetzen. Dort lud man ihn sehr nett zum Essen ein. Bitter beklagte er sich über die Taktlosigkeit des Herrn Ballensiefen, des Leiters des neu aufgezogenen „Antijüdischen Instituts“. Dieser Ballensiefen habe da ungarische Staatssekretäre eingeladen, nicht aber die deutsche Gesandtschaft. — Das „Antijüdische Institut“ war in einem ursprünglich jüdischen Klub im Stadtzentrum untergebracht worden, und seine Aufgabe bestand hauptsächlich in der propagandistischen Untermauerung der Judenaktion, zu welchem Zweck eine dem „Stürmer“ ähnliche Zeitung mit dem Namen „Haro“ herausgegeben wurde.

Etwa zur gleichen Zeit machte sich auch Heinrich Himmler in seinem Hauptquartier Sorgen wegen der Juden deportationen in Ungarn. In einem Schreiben an SS-Obergruppenführer Oswald Pohl vom Reichssicherheitshauptamt wies er darauf hin, daß sich unter den deportierten ungarischen Juden viele Physiker befänden, die man in einer „wissenschaftlichen Forschungsstätte im Konzentrationslager“ doch zu einer produktiven Arbeit anhalten könne.

Im Juni 1944 hatte Eichmanns Geschäft mit den Juden, die er gegen Transportmittel eintauschen wollte, noch nicht geklappt, und er befürchtete, es könne nicht zustande kommen. Seinem jüdischen Verhandlungspartner, Dr. Kastner vom „Rat der Hilfe und Rettung“, teilte er mit, er warte noch immer auf die Zusage, respektive die Lieferung der 10 000 Lastwagen. Falls die Sache nicht schnellstens erledigt würde, ließe er die Mühlen in Auschwitz mahlen, das sagte er wörtlich. Aber diese Drohung besagte wenig, denn die Deportationen nahmen ohnehin ihren Fortgang. Bis zum 3. 7. 1944 waren bereits 476 000 Juden aus Ungarn abtransportiert, und nun entschloß man sich, das bisher nahezu unangestastete gebliebene Budapester Judentum ebenfalls der „Endlösung“ zuzuführen, obwohl die vielen Beobachter neutraler Länder dadurch zu Augenzeugen der Deportationen wurden.

Das also war die Lage, die Raoul Wallenberg bei seiner Ankunft in Ungarn vorfand. Aus dem freien Schweden kommend, geriet er in Budapest in eine unheildröhende Atmosphäre hinein.

III. Das Rettungswerk

Am 9. Juli 1944 traf Raoul Wallenberg mit dem Berliner D-Zug in Budapest ein. Es war eine recht unbequeme Fahrt gewesen, denn er hätte die 24 Stunden, auf seinem Rucksack im Gang sitzend, verbracht, da er in Berlin nichts von seiner kostbaren Zeit verlieren wollte. Die Möglichkeit, einen Platz im Flugzeug — der ihm als Diplomat auch in jener Zeit noch offiziell zustand — oder ein Bett im Schlafwagen zu bekommen, hätte zwar durchaus bestanden, aber eine längere Wartezeit bedingt. Sein Gepäck bestand nicht aus eleganten Lederkoffern, sondern aus eben jenem Rucksack, den er keinen Augenblick aus den Augen lassen konnte, weil er die Listen mit den Namen der vordringlich zu

rettenden Juden und der erbitterten Gegner des Nationalsozialismus in Ungarn enthielt. Die Letzteren konnten ihm eventuell wertvolle Hinweise für sein Hilfswerk geben oder ihm auch in anderer Weise behilflich sein. Da Flug- und Schlafwagenkarten im fünften Kriegsjahr auch für Diplomaten nicht leicht zu beschaffen waren, hatte er es vorgezogen, auf seine Nachtruhe zu verzichten, und sich auf dem Anhalter Bahnhof in Berlin einfach in den fahrplanmäßigen Zug nach Budapest gezwängt, um nur bald ans Ziel zu kommen und die Arbeit aufnehmen zu können.

In der Königlich-Schwedischen Gesandtschaft in Budapest war man über das Vorhaben des frischgebackenen Sekretärs unterrichtet. Man

wußte, daß er sein eigenes Arbeitsgebiet, die jüdischen Angelegenheiten, bekommen und mit dieser Tätigkeit dem Gesandten Danielson persönlich unterstehen würde. Auf Geheiß Stockholms waren bisher lediglich etwa 650 Schutzpässe für Juden ausgestellt worden, die familiäre oder geschäftliche Beziehungen zu Schweden hatten. Diese Angelegenheit war von der Schutzmachtabteilung der Gesandtschaft, der „Abteilung B“ erledigt worden. Die Ausstellung der Schutzbriefe war der Anlaß zu dauernden Reibereien und Unstimmigkeiten mit den ungarischen und deutschen Behörden, die die Briefe nicht anerkennen wollten. Dies wiederum hatte eine Mehrbelastung des Gesandtschaftspersonals zur Folge, das ohnehin reichlich mit Arbeit eingedeckt war, da die siebenfache Schutzmachtstellung Schwedens viel Arbeit verursachte. Wallenbergs neue „Abteilung C“ wurde daher freudig begrüßt.

Der junge Architekt machte sich sofort ans Werk und hatte vom ersten Tage an alle Hände voll zu tun. Er mußte Informationen einholen, um den Bedrängten richtig helfen zu können, und bei den verschiedensten deutschen und ungarischen Behörden vorstellig werden, mit dem Ziel, die Einstellung der Deportationen und der Zwangsarbeit zu erreichen. Sein bester Freund und Helfer wurde bald der Gesandtschaftssekretär Per Anger, dem die „Abteilung B“ unterstand. Er hatte die ersten Schutzpässe ausgestellt, und zwar ursprünglich nur für solche Personen, die ihre Papiere tatsächlich verloren oder auf andere Weise eingebüßt hatten und einem der Staaten angehörten, für die Schweden Schutzmacht war. Eigentlich handelte es sich also bis zu Wallenbergs Eintreffen mehr um provisorische Personalausweise als um Schutzbriefe.

Hier nun setzte Raoul Wallenbergs Initiative ein. Sofort nach seiner Ankunft begann er, Papiere ganz anderer Art auszustellen. Die berühmten sogenannten „Wallenberg-Pässe“ tragen seinen Namenszug neben dem Amtssiegel unter dem schwedischen Drei-Kronen-Wappen und selbstverständlich das Bild und die eigenhändige Unterschrift des Paßinhabers. Ob der Betreffende aber tatsächlich einem der Schutzmachtstaaten angehörte, kümmerte Wallenberg nicht. Auf diese Weise waren bald über 5 000 derartige Pässe im Umlauf, denn wer in Not geriet, erhielt den Paß. Wallenberg bediente sich bei der Ausstellung auch besonderer Formulierungen. Der Paß berechnete den Inhaber, in „sein Heimatland“ — Schweden oder einer der anderen sieben Staaten, für die Schweden Schutzmacht war — zurückzukehren, sobald die Kriegsverhältnisse dies erlaubten. Natürlich standen die Paßinhaber ab sofort unter dem Schutz Schwedens. Bald nach Wallenbergs Erscheinen in Budapest war so die „Abteilung C“ der Königlich-Schwedischen Gesandtschaft eine Zufluchtsstätte des ungarischen Judentums geworden, und andere neutrale Vertretungen folgten seinem guten Beispiel. Der Schweizer Konsul Lutz stellte bald ähnliche Papiere aus. Die Gesandtschaften von Portugal und Spanien taten es ebenfalls. Spanien hatte schon vorher ein paar ungarische Juden unter seinen Schutz genommen, deren Vorfahren während der Inquisition aus Spanien geflüchtet waren, spanische Tradition und Sprache jedoch seit dem 16. Jahrhundert bewahrt hatten. Die päpstliche Nuntiatur nahm alle Katholiken jüdischer Abstammung unter ihren Schutz, und Dr. Waldemar Langlet vom Schwedischen Roten Kreuz stellte unabhängig von der schwedischen Gesandtschaft eigene Pässe aus. Ebenso wie Wallenberg selbst waren sich die Vertreter der anderen neutralen Staaten selbstverständlich darüber im klaren, daß derartige Papiere den internationalen Gepflogenheiten keineswegs entsprachen und ihren Zweck nur dann erfüllen konnten, wenn die Behörden sie gutwillig anerkannten. De jure vergewaltigten sie sogar jedes internationale Recht, und niemals in der Geschichte hatte es so etwas überhaupt gegeben. Wallenberg begnügte sich aber nicht damit, möglichst viele Schutzbriefe auszustellen. Diesen Teil seiner Aufgabe überließ er vielmehr seinem bald auf 250 Personen angewachsenen Mitarbeiterstab (zum Schluß, im Januar 1945, waren es sogar 600!). Er selbst versuchte dagegen, Kontakte zu den ungarischen Behörden herzustellen. Wider Erwarten gelang es ihm schnell, alle möglichen Beziehungen anzuknüpfen und überall Eingang zu finden. Zudem war er sehr genau informiert und wußte zum Beispiel auch, daß bis zu seinem Eintreffen in Budapest bereits 476 000 Juden aus der ungarischen Provinz deportiert worden waren. Bei diesen Deportationen handelte es sich allerdings nicht ausschließlich um ungarische Bürger, denn vor dem Krieg waren österreichische und tschechoslowakische Juden in großer Zahl

nach Ungarn geflüchtet und bei Kriegsausbruch weitere Flüchtlinge hereingeströmt. Allein aus Polen kamen 200 000, von denen die meisten Juden waren. 2 400 Menschen kamen aus der Slowakei, aus Rumänien und anderen Ländern, in der Mehrzahl ebenfalls Juden, da es zunächst den Anschein hatte, als ließe man das ungarische Judentum in Ruhe. In Budapest selbst geschah auch zu dem Zeitpunkt von Wallenbergs Ankunft noch relativ wenig. Man stand im Hinblick auf die neutralen Beobachter immer noch unter einem gewissen Zwang, doch gab sich der junge Schwede keineswegs der Hoffnung hin, dieser Zustand könnte so bleiben, obwohl kurz zuvor Admiral Horthy die Budapester Juden vor seinem Quisling-Kabinett unter Premierminister Dome Sztojay, der lieber scharf durchgegriffen hätte, hatte schützen können. Wallenberg wußte nur zu gut, welchen Einfluß Eichmann und seine Leute auf die Marionettenregierung ausübten. Obwohl die Deportationen in der Provinz weitergingen, durfte das Budapester Judentum nochmals aufatmen. Aber die Züge nach Auschwitz rollten unaufhörlich, antijüdische Gesetze kamen heraus, und die Pfeilkreuzlerbanden machten auch in Budapest auf eigene Faust Jagd auf die Juden und veranstalteten manchmal sogar regelrechte Razzien. Deutsche und ungarische Rassefanatiker gingen dazu über, den Reichsverweser ganz öffentlich zu beschimpfen, aber Deutschland hatte ihm das Recht zugestanden, einzelne Juden von der Deportation auszunehmen. Diejenigen, die von dieser Möglichkeit Gebrauch machen wollten, mußten in der Kanzlei des Reichsverwesers einen stichhaltig begründeten Antrag vorlegen. (Bis Mitte September 1944 sollen 30 000 solcher Petitionen eingereicht worden sein. Der Reichsverweser schützte jedoch nur 616 Personen.)

Raoul Wallenberg war noch nicht lange in Ungarn, als der deutsche Gesandte Veesenmayer dem ungarischen Außenministerium ein Ultimatum stellte und die Deportation auch der Budapester Juden verlangte. Inzwischen hatte der Schwede aber schon Verbindungen zu Premierminister Sztojay angeknüpft und diesem versprochen, Schweden würde die durch den Kabinettswechsel unterbrochenen guten diplomatischen Beziehungen wieder aufnehmen, und zwar im bisherigen Umfang, falls sich Sztojay der Deportation widersetze. Zu Admiral Horthy war Wallenberg ebenso schnell vorgedrungen. Ihn versuchte er mit dem Versprechen gefügig zu machen, daß die Alliierten den Reichsverweser von der Kriegsverbrecherliste streichen würden, falls er die Juden schütze und dem deutschen Druck nicht nachgebe. Der Admiral zeigte sich einer so verlockenden Aussicht gegenüber nicht ablehnend. Er stimmte der „Aussiedlung“ der Budapester Juden demzufolge nur unter der Bedingung zu, daß sie innerhalb der ungarischen Grenzen umgesiedelt würden.

Durch solche Erfolge ermutigt, wagte sich Wallenberg mit ähnlicher Zukunftsmusik an immer mehr führende Persönlichkeiten heran, die für ihn wichtige Schlüsselstellungen innehatten. In den meisten Fällen glückte es auch, wenigstens eine wohlwollende Passivität der Betreffenden zu erreichen. Nicht selten gelang es dem jungen Diplomaten sogar, wertvolle Helfer zu werben. Natürlich stand Wallenberg ununterbrochen in engster Verbindung mit den Vertretern aller übrigen neutralen Staaten, um sie zu ähnlichen Unternehmungen anzuregen. Auf seinen Vorschlag ist es zurückzuführen, daß fortan alle Démarchen und Beschwerden von den Vertretern der neutralen Staaten gemeinsam durchgeführt wurden, und ebenso vereint stärkte man Horthy den Rücken gegen jeden deutschen Druck. Auf diese Weise gelang es immer wieder, den „Wallenberg-Pässen“ oder ähnlichen Papieren erneut Gültigkeit zu verschaffen, wenn sie für ungültig erklärt worden waren. Und dennoch wären sie nutzlos geblieben, hätte sich Wallenberg nicht immer wieder unter Mißachtung jeder Gefahr, persönlich intervenierend, in die Höhlen der Löwen begeben. Jede Mühe wäre umsonst geblieben ohne seinen furchtlosen Einsatz der eigenen Person, seinen nimmermüden Erfindergeist und sein geniales Aufspüren neuer Wege und Hilfsquellen.

Ob die SS und die Gestapo schon nach kurzer Zeit wußten, daß Wallenberg allein der Initiator unzähliger Widerstände, Verzögerungen und vor allem zahlreicher Widerrufe bereits gegebener Zusagen war, ist nicht bekannt. Er verstand es jedenfalls, ihnen einzureden, die Inhaber der Schutzpässe würden sofort nach Schweden fahren, sobald die Möglichkeit dazu bestünde. Tatsächlich leitete die Gestapo, daraufhin alles für eine Ausreise Nötige in die Wege, denn ihr lag daran, daß die ihrem Zugriff Entzogenen möglichst schnell aus Budapest verschwänden.

Man sagte Wallenberg einen Transportzug durch Deutschland zu. Nun mußte der junge Diplomat wieder Mittel und Wege finden, die Abreise hinauszuschieben, denn eine Fahrt durch Deutschland erschien ihm viel zu gefährlich für seine Schützlinge. Außerdem aber befürchtete er, sich selbst des Fundaments zu berauben, auf dem er sein Hilfswerk aufbaute. Offiziell wäre seine Mission mit der Ausreise der Paßinhaber ja beendet gewesen, und die SS oder die Gestapo sowie die ungarischen Behörden hätten freie Hand gehabt. Er hätte auf diese Weise zwar einen gewissen Prozentsatz der Bedrohten retten können, alle anderen jedoch ihrem Schicksal überlassen müssen. Wallenberg wußte sehr genau, was in Berlin vorging und dort beabsichtigt war, vor allem aber, wie aufmerksam man die Lage in Budapest verfolgte. Er kannte den Artikel, den Goebbels im August 1944 in „Die Lage“, einem Informationsdienst der Reichspropagandaleitung, veröffentlicht hatte und in dem es u. a. hieß:

„... Als letzte Phase der Judenmaßnahmen sollten die Juden aus Budapest abtransportiert werden. Es handelt sich dabei um rund 260 000. Mittlerweile aber war der Druck aus dem feindlichen und neutralen Ausland (Hull, König von Schweden, Schweiz, Papst) so stark geworden, daß jüdenfreundliche Kreise in Ungarn auf die ungarische Regierung einzuwirken versuchten, um weitere Judenmaßnahmen und vor allem die Auslieferung an deutsche Stellen zu verhindern. Die zum Zwecke des Abtransports nach Budapest beordnete ungarische Gendarmerie wurde wieder zurückgezogen. Als dann der für den Beginn des Abtransports vorgesehene Termin überschritten war, ohne daß etwas geschah, fühlten sich die Budapester Juden bereits wieder oben auf und tragen — auch im Hinblick auf die militärische Entwicklung — ein siegesbewusstes Auftreten zur Schau.“

Die verschiedensten ungarischen und ausländischen Pläne einer Neuordnung der Judenfrage sind seitdem diskutiert worden. Nachdem die Amerikaner gedroht hatten, etwaige rigorose Maßnahmen gegen die Budapester Juden durch Luftangriffe auf das Schwerkste zu vergelten, wurde allen Ernstes von ungarischen Politikern der Vorschlag gemacht, man solle mit den Anglo-Amerikanern eine Vereinbarung treffen, nach

der für jeden Tag, an dem ungarisches Gebiet von anglo-amerikanischen Flugzeugen nicht angegriffen wird, 50 Juden an England ausgeliefert werden. Für jeden Tag aber, an dem anglo-amerikanische Flugzeuge ungarisches Gebiet bombardieren, würde man 1 000 Juden an Deutschland ausliefern. Ein weiteres Beispiel dieser grotesken Vorschläge ist das Anerbieten einer Schweizer Bankgruppe unter Führung des Bankhauses Bär in Zürich, sofort eine erste Gruppe von tausend Juden nach der Schweiz zu übernehmen, wobei für jeden einzelnen Juden 100 000 Pengö an die ungarische Nationalbank gezahlt werden sollten.

Die Lösung der Judenfrage ist heute eine Frage der europäischen Sicherheit; verantwortliche Männer der ungarischen Regierung haben dies erkannt und bisher die notwendigen Folgerungen gezogen. Es ist anzunehmen, daß auch in der Frage der Budapester Juden die erforderlichen Schritte unternommen werden.“

So schnell, wie Herr Goebbels vielleicht hoffte, ging das aber nicht. Jedenfalls vermochte Raoul Wallenberg im Verein mit den Vertretern anderer neutraler Staaten seine Hilfsaktion immer mehr auszubauen. Obwohl die Nyilas-Partei — Ungarns pro-nationalsozialistische Pfeilkreuzler —, von Deutschland unterstützt, versuchte, durch einen Staatsstreich ans Ruder zu kommen und Horthy abzusetzen, konnte Wallenberg in immer größerem Umfang weiterarbeiten. Die Pfeilkreuzler erlitten eine Niederlage, weil Horthy ihnen zuvorkam. Als der Reichsverweser den Ministerpräsidenten Sztojay plötzlich seines Postens enthub und General Lakatos zu seinem Nachfolger ernannte, der nicht nur ein völlig unbeschriebenes Blatt, sondern darüber hinaus absolut unpolitisch war, liefen in Budapest hartnäckig Gerüchte um, das sei allein Wallenbergs Werk. Ob der Regierungswechsel tatsächlich auf Wallenbergs Anraten stattfand, läßt sich nicht feststellen. Horthy wußte die Armee jedenfalls auf seiner Seite und beauftragte wohl aus diesem Grunde General Géza Lakatos mit der Regierung. Ebenso wie man die Neubildung der Regierung für ein Werk Wallenbergs hielt, entstanden unzählige Legenden um den jungen Schweden, während die Alliierten die „Festung Europa“ von allen Seiten bestürmten.

Zusammenarbeit mit der ungarischen Regierung

In kürzester Zeit fand Wallenberg Eingang bei dem neuen Regierungschef, und Lakatos zeigte sich äußerst entgegenkommend. Dadurch ermutigt, forderte Wallenberg kurzerhand die Abberufung des Liquidators Eichmann mit seinem Stab und verlangte, daß die Arbeits- und Internierungslager aus deutscher in ungarische Hand übergingen. Ferner trat er für die Forderung ein, die noch in Deutschland gefangengehaltenen ungarischen Offiziere und Politiker endlich auf freien Fuß zu setzen. Als der deutsche Gesandte Veesenmayer dann am 25. 8. 1944 General Lakatos tatsächlich mitteilte, seinen Wünschen sei entsprochen worden und Himmler persönlich habe die erforderlichen Befehle bereits erteilt, mag Lakatos doch überrascht gewesen sein.

Nachdem er gesehen hatte, welche Erfolge sich trotz aller Widerstände erzielen ließen, verdoppelte Raoul Wallenberg seine Anstrengungen, entwickelte neue Fähigkeiten und schien oft an mehreren Orten zugleich aufzutreten. Welche Verbindungen er zur deutschen Besatzung anknüpfte, ob er dies überhaupt tat oder ob er sich nicht vielmehr nur auf seine guten Informationen und Beziehungen verließ, weiß man nicht. Ebenso wenig ist bekannt, ob Mittelsmänner bei Berliner Behörden ihn über in Aussicht genommene Maßnahmen unterrichteten oder ob ihn neutrale Diplomaten in Berlin informierten. Fest steht jedenfalls: daß der Schwede stets genau Bescheid wußte. Ihm war daher auch bekannt, daß die Besatzungsmacht den Plan, die Budapester Juden zu vernichten, keineswegs aufgegeben hatte, wenn sie auch angesichts der neutralen Beobachter in Ungarns Hauptstadt ihre Absichten zu vertuschen suchte und auf einen Vorwand zum Eingreifen wartete. Die Budapester Öffentlichkeit sollte nicht unnötig aufgebracht werden, und man wollte dem neutralen Ausland nicht noch mehr Grund zur Empörung geben. Deshalb versuchte man, Horthy die Deportation mit dem Hinweis auf die militärische Sicherheit Ungarns schmackhafter zu machen, und es ging der Besatzungsmacht sehr gegen den Strich, als der Reichsverweser zwar

einer „Umsiedlung“ innerhalb Ungarns, nicht aber einer Deportation ins Ausland zustimmte.

Vielleicht drückten die deutschen Dienststellen absichtlich ein Auge zu, wenn sie die „Wallenberg-Pässe“ oder ähnliche Schutzbriefe anderer neutraler Staaten immer wieder gelten ließen. Unter Umständen war ihr Verhalten aber auch nur eine Komödie, wußten sie doch, daß man eines Tages auch jener Gruppe privilegierter Juden habhaft werden würde. Wallenberg fühlte sich dadurch jedenfalls dazu veranlaßt, sein Tätigkeitsgebiet auch auf die Budapester Umgebung auszudehnen, denn in der Provinz, selbst in nächster Nähe der Hauptstadt, fanden laufend weitere Deportationen statt. Seine Späher saßen überall und oft benachrichtigten sie ihn so rechtzeitig, daß er zur Hilfe herbeieilen konnte. Meistens handelte es sich jetzt um kleinere und sehr plötzliche Aktionen. Sobald ein Zug bereitstand, wurde eine Razzia veranstaltet, die Bewohner einiger Häuserzeilen verhaftet oder wahllos auf der Straße zusammengetrieben, und im Handumdrehen rollte der Zug nach Auschwitz. Bei solchen Gelegenheiten scheute Wallenberg nicht davor zurück, es mit den deutschen Begleitmannschaften oder selbst mit den Transportkommandanten aufzunehmen. Unter den Überlebenden jener Tage kursieren heute noch Legenden über diese spontanen Rettungsaktionen des jungen Schweden, die er meistens ganz allein durchführte. So stand eines Tages ein ziemlich langer, mit menschlicher Fracht beladener Zug abfahrtbereit auf dem kleinen Vorortbahnhof Josefvarosy, als Wallenberg plötzlich auftauchte. Einige seiner Schützlinge, die ihn persönlich kannten, machten sich voller Hoffnung bemerkbar, und der junge Schwede überschüttete daraufhin den jungen deutschen Transportfeldwebel mit Vorwürfen. Unerhört sei es, wenn man die Rechte eines neutralen Staates, der gerade für die Kranken und Verwundeten Deutschlands so viel tue, mißachte, indem man Personen verhafte und deportiere, die unter Schwedens Schutz stünden. Über das unglaubliche Verhalten des Feldwebels werde bei dessen vorgesetzter Dienststelle

und höheren Ortes Beschwerde geführt werden, falls die Inhaber von Schutzpässen nicht augenblicklich aussteigen dürften. Als der ratlose und völlig verblüffte Soldat zögerte, wandte sich Wallenberg kurzentschlossen dem Transportzug zu und forderte in ungarischer Sprache alle zum Aussteigen auf, die im Besitz von „Wallenberg-Pässen“ oder von „provisorischen“ ungarischen Papieren über ihre schwedische Staatsangehörigkeit seien. Da solche Papiere gar nicht existierten, begriffen die Unglücklichen in den vollen Viehwagen schnell, welche Möglichkeit sich ihnen hier bot. Ordnungsmäßige „Wallenberg-Pässe“ besaßen nur zwölf Personen. Die anderen hielten Personalausweise, Führerscheine, Postausweise und alle möglichen anderen ungarischen Bescheinigungen hin, die Wallenberg ersten Gesichts als Beweis für die schwedische Staatsbürgerschaft anerkannte. Wie schon oft baute er darauf, daß kaum einer der deutschen Soldaten oder SS- und Gestapoleute die ungarische Sprache auch nur einigermaßen beherrschte. Diesen Umstand nutzte er in der Folge noch weidlich aus, wenn es galt, in letzter Minute Menschen vor dem sicheren Tode zu retten.

An jenem Tage führte er eine große Gruppe Geretteter vom Bahnhof Josefvarosy in die Stadt zurück, denn der Feldwebel war außerstande, die ungarischen Bescheinigungen zu entziffern, und mußte den Schweden gewähren lassen, wenn ihm dabei auch kaum sehr wohl gewesen sein mag. Wallenberg aber wiederholte derartige Heldenstücke mit der gleichen Unerschrockenheit noch oft und fast immer mit dem gleichen Erfolg. Die Geretteten aber sangen das Hohe Lied seiner Heldentaten, und seine Berühmtheit nahm ständig zu. Ein Großteil der nicht-jüdischen Bevölkerung in der ungarischen Hauptstadt bewunderte das Vorgehen des jungen schwedischen Diplomaten und erblickte in ihm — genau wie die Juden — den Helden, aber den Pfeilkreuzlern war er ein Dorn im Auge. Die Handlanger Eichmanns zerbrachen sich längst den Kopf, wie sie den lästigen Neuträlen unschädlich machen konnten, der ihnen die sichere Beute so oft entriß. Im Herbst 1944 wußten die Pfeilkreuzler ebenso genau wie die Gestapo, wer der Initiator all der Pannien war, die ihnen unterliefen. Empört darüber, daß ein junger schwedischer Diplomat es wagte, ihnen entgegenzuarbeiten, versuchten sie fieberhaft, herauszubekommen, auf welche unerklärliche Weise er von ihren geheimsten Vorhaben Kenntnis erhielt und es stets so einzurichten wußte, daß die bereits im Netz befindlichen Opfer ihnen dennoch entkamen.

Alle Wohlmeinenden — und die gab es in jeder Bevölkerungsschicht bis in die höchsten Kreise hinauf — bewunderten das mutige Eingreifen Wallenbergs, und sein Vorgehen gewann ihm manchmal Helfer, von denen er nicht zu träumen gewagt hätte.

Gerüchte besagen, General Imrany-Hegyessi habe im Oberhaus des Parlaments erklärt, er lehne es ab, weiterhin die ungarische Uniform zu tragen, wenn die ungarische Gendarmerie auch in Zukunft bei den Judenverfolgungen mitwirke. Ebenso erzählte man sich, die ungarische Armee habe verschiedentlich Deportationen von Juden dadurch verhindern können, daß sie die Bedrohten in aller Eile zu Arbeitsbataillonen zusammenstellte und sie so jedem Zugriff entzog. Bei den sich immer mehr zuspitzenden Verhältnissen ließen sich derartige Maßnahmen allerdings nicht mehr lange durchführen.

Wie der Historiker Philip Friedman schreibt, behauptete der als großer Judenhasser und getreuer Befehlsempfänger Himmlers bekannte Unterstaatssekretär im ungarischen Innenministerium, Laslo Endre, die ungarische Armee habe allein dadurch 80 000 Juden gerettet, daß sie diese zu Arbeitsbataillonen zusammenzog und sie zur Anlage von Befestigungen, zum Ausheben von Schützengräben oder anderen Arbeiten für die Truppe einsetzte, durch die sie dem Zugriff aller anderen Instanzen automatisch entzogen waren. Ein anderer großer Judenfeind, der Kommandant der Konzentrationslager, Oberst Laslo Ferenczy, stellte für seine vorgesetzte Behörde eine Liste zusammen, die die Namen aller derjenigen enthielt, die den Juden halfen. Unter anderem behauptet Oberst Ferenczy, noch im Jahre 1944 hätten ungarische Soldaten 40 Juden über die rumänische Grenze geschmuggelt, um sie vor der drohenden Deportation zu bewahren.

Obleich die Lage sich immer mehr zuspitzte, versuchten zahlreiche Ungarn, auch wenn sie sich dadurch selbst in Gefahr brachten, den Juden zu helfen. So warnte der Kommandeur eines Grenzbataillons die

Juden zum Beispiel immer, wenn Razzien bevorstanden, damit sie sich schnell in Sicherheit bringen könnten. Ungarische Dienstverpflichtete, die Ghettos zu bewachen hatten, beschränkten sich hingegen meistens darauf, Nachrichten der Gefangenen an Freunde oder Verwandte weiterzubefördern. Ein Friedensrichter aber schützte stets Krankheit vor, sobald er sich an der Zusammentreibung oder Bewachung von Juden beteiligen sollte, und führende Persönlichkeiten der Provinzialverwaltung kamen gar auf die Idee, Juden auf eigene Faust in Ghettos zusammenzutreiben und sie selbst zu bewachen, um dadurch das ihnen drohende Schicksal nach Möglichkeit zu mildern, aufzuschieben oder vielleicht sogar abzuwenden. Ein erbitterter Gegner des Nationalsozialismus wurde lediglich deshalb Offizier der ungarischen Polizei, um den Juden helfen zu können. Er mietete ein leerstehendes Haus in Budapest und lagerte dort Lebensmittel ein, die er auf dem Lande aufgekauft hatte. Von Budapest aus leitete er dann alles dem jüdischen Untergrund zu. Allein durch seine Hilfe konnten ein paar Hundert jüdische Waisen vor dem Hungertod bewahrt werden. Unzähligen anderen Juden beschaffte dieser Alfred Miller, der heute übrigens in Israel lebt, falsche Ausweise, um sie zu retten.

Als Wallenbergs Beispiel immer mehr Schule machte, beschränkten sich auch die Kirchen nicht mehr wie bisher auf Protestschreiben, sondern begannen, Kleidungsstücke, Medikamente und Lebensmittel in den Ghettos oder an die Deportierten zu verteilen. Gemeinsam erhoben der katholische Fürstbischof Kardinal Seredi und Bischof Laslo Ravasz im Namen der calvinistischen und lutherischen Kirche ihre Stimmen — besonders, wenn es sich bei den Bedrohten um Konvertiten handelte — und gingen gegen antijüdische Scheußlichkeiten vor. Der bereits erwähnte Unterstaatssekretär Laslo Endre stellte im Sommer 1944 indigniert fest: „Hier sei einmal öffentlich ausgesprochen, daß ausgerechnet Priester und Pfarrer die Juden in Schutz nehmen, Proteste und Interventionen haben Ausmaße wie nie zuvor erreicht.“ Nun, Herr Endre mußte das ja wissen!

Auch das Internationale Rote Kreuz, die Vertreter des neutralen Staates El Salvador, Geistliche beider Konfessionen, Nonnen und Mönche versteckten Schutzsuchende. Die päpstliche Nuntiaturn ging sogar dazu über, Priester in die zum Ghetto gehörenden Häuser zu schicken, um die Bewohner mit Lebensmitteln oder vielleicht auch mit falschen Papieren zu versorgen und ihnen Trost zu spenden. Die Barmherzigen Schwestern in Budapest versteckten 25 Flüchtlinge. Ein Pfeilkreuzler verriet sie, und eine der Schwestern wurde mit den Juden gemeinsam deportiert und ermordet. Die übrigen Schwestern aber setzten ihr Hilfswerk fort. Die Schottische Mission in Budapest wiederum wurde zeitweise zum Hauptquartier der getauften Juden. Sie unterhielt eine regelrechte Fälscherwerkstatt für Ausweise. Bei einer Razzia fielen dort 70 Kinder und 40 Frauen in die Hände der Gestapo. Zwei der Schwestern deportierte man ebenfalls nach Auschwitz. Eine von ihnen überlebte das Vernichtungslager und kehrte nach dem Kriege heim.

Raoul Wallenberg beschäftigte sich mit dem Gedanken, in noch größerem Maßstab Hilfe zu bringen, indem neutrale Staaten Häuser, kaufen oder mieteten, die damit zu extraterritorialem Gebiet wurden. Nachdem der Gesandte Danielson seine Erlaubnis dazu erteilt hatte, gingen dreißig Häuser in schwedischem Besitz über, und Wallenberg war endlich in der Lage, seine Schützlinge in Sicherheit zu bringen und Lebensmittelvorräte zu lagern, ohne dauernd eine Haussuchung befürchten zu müssen. Die Zahl der zu Versorgenden stieg immer mehr an und damit wuchsen auch Wallenbergs Aufgaben. Nun galt es Lastwagen zu organisieren, um die benötigte Verpflegung herbeizuschaffen. Durch den Fonds des Präsidenten Roosevelt verfügte er über jeden Betrag. Außerdem stellten sich zahlreiche Ungarn in den Dienst der guten Sache und boten ihm Lastwagen und andere Transportmittel an. Man schenkte ihm sogar Häuser. Selbstverständlich hofften dabei viele lediglich, unter schwedischem Schutz ihr Eigentum heil über den Krieg zu bringen. Wallenberg nahm alle diese Angebote freudig an. Durch das Näherücken der russischen Front verschlechterte sich die Verpflegungslage allmählich, und er mußte ebenso wie die übrigen Vertreter der neutralen Staaten daran denken, Vorräte für noch schwerere Zeiten anzusammeln. Die in neutralem Besitz befindlichen Häuser waren zwar vor Razzien sicher, aber ohne weiteres ließen sich Lebensmitteltransporte so großen Um-

fangs nicht bewerkstelligen. Raoul Wallenberg wußte wieder einmal Rat. Langsam dämmerte es auch vielen früher auf der Seite des Nationalsozialismus stehenden Ungarn, daß der Krieg ein Ende mit Schrecken nehmen würde. Wallenberg erhielt so die Möglichkeit, Wachtposten, Behördenangestellte und selbst Beamte, deren Wohlwollen oder Genehmigungen er für seine Hamsterfahrten brauchte, mit den ursprünglich ja nur für Juden gedachten „Wallenberg-Pässen“ zu bestechen. Die Verpflegung für das auf Wallenbergs Initiative hin in Budapest entstandene zweite — gewissermaßen internationale — Ghetto war also gesichert. Eigenen Angaben des Schweden zufolge — und wer hätte es besser wissen können — lebten dort etwa 33 000 Juden. Die Schweiz beherbergte allein 8 000, Schweden 4 500 und zuletzt sogar 20 000, während in den Gebäuden der Nuntiatur 2 500, bei den Spaniern 100 und bei den Portugiesen 700 Flüchtlinge lebten. Übrigens fanden nichtjüdische Schutzsuchende dort ebenfalls Obdach.

Auch um das große Zentralghetto kümmerte sich Wallenberg, denn hier waren die Zustände entsetzlich. Wenn deshalb die Budapester Juden ihren Wohltäter nur von weitem sahen, schöpften sie wieder Mut

und fühlten sich nicht mehr so hilflos verlassen. Tag für Tag erhielten sie neue Beweise seiner an Wunder grenzenden Erfolge und seiner Aufopferungsfreudigkeit. Die Flüsterpropaganda über seine Heldentaten verstummte nie.

Im Oktober 1944 hoffte Wallenberg selbst fast, seine Schutzbesohlenen vor den Deutschen gerettet zu haben, denn Freunde in höchster Position hatten ihm mitgeteilt, der Reichsverweser verhandele heimlich mit den Russen wegen eines Waffenstillstands. Beim eventuellen Einmarsch der Roten Armee wollte er sich mit den Bewohnern seiner zahlreichen Häuser einfach unter ihren Schutz stellen. Er atmete auf, als Admiral Horthy und General Lakatos am 15. Oktober 1944 über den Sender Budapest verkündeten, Ungarn sei bereit, die Waffen zu strecken, „um nicht durch das Reich zum Schauplatz der Rückzugsgefechte gemacht zu werden“. Der Krieg war also aus!

Ein Freudentaumel ergriff die Stadt. Die geplagten Juden rissen die gelben Sterne von ihrer Kleidung und verbrannten sie auf den Gassen, berichtete der französische Schriftsteller Jacques Sabille.

Juden werden Freiwild

Wenige Stunden nur dauerte diese Glückseligkeit, dann holten die Deutschen zum oft geplanten, aber immer wieder abgeblasenen Schläge aus. Im Handumdrehen war die ungarische Regierung durch einen Staatsstreich gestürzt und die Macht im Staate den Pfeilkreuzlern unter ihrem Führer Ferenc Szalassy übertragen. Krieg, gelber Stern und Alpdruck kehrten zurück. Die Schreckensherrschaft nahm vorher nicht gekannte Ausmaße an.

Der greise Reichsverweser verfiel sich „planmäßig“ in dem sorgfältig für ihn gespannten Netz, das zu knüpfen man den berüchtigten Mussolin-Befreier Otto Skorzeny herbeizitiert hatte. Skorzeny mußte wieder „befreien“. In Wahrheit entführte er Horthys Sohn, dessen proalliierte Neigungen bekannt waren, indem er ihn zu einer heimlichen Zusammenkunft mit angeblich russischen Unterhändlern lockte. Um seinen Sohn freizukaufen, erklärte sich der entsetzte Vater mit allem einverstanden, was von ihm verlangt wurde, und wenige Stunden später deportierte man ihn mit seinem Premierminister sicherheitshalber ins Reich. In seinen Lebenserinnerungen schreibt der Admiral: „Die verhängnisvolle „Induktion“, die von Deutschland auf unsere Innenpolitik ausging, zeigte sich schon im Juni 1940, als ein Plan der Pfeilkreuzler aufgedeckt wurde, den Innenminister Keresztes-Fischer zu ermorden und mich zu zwingen, Szalassy die Macht im Staate zu übertragen.“ Nach einigen Jahren planmäßiger Untermierung war es Szalassy damit endlich gelungen, die Macht an sich zu reißen!

Am 17. Oktober kehrte Adolf Eichmann eilig nach Budapest zurück, nachdem er zwei Monate früher General Lakatos hatte weichen müssen. Er kam per Flugzeug und ordnete unmittelbar nach der Landung die Deportation der Budapester Juden an. Alle Schutzpässe wurden für ungültig erklärt, und ihre Besitzer — ob sie nun unter schwedischem oder spanischem Schutz standen — wahllos zusammengetrieben.

Wie Rudolph Philipp berichtet, wollte sich Raoul Wallenberg kurz vor dem Staatsstreich gerade etwas Erholung gönnen, die er dringend brauchte, da er oft mehr als zwanzig Stunden pro Tag auf den Beinen gewesen war. Nicht selten erforderte die Erledigung bestimmter Angelegenheiten doppelte Arbeit, denn nur allzuoft mußte er eine Sache noch einmalk mit der Gestapo regeln, wenn er gerade gemeint hatte, sie mit den ungarischen Behörden — deren Zustimmung er bekommen hatte — erledigt zu haben. Die Anzahl der Schutzpässe mußte zudem immer wieder mit den ungarischen Behörden und der Gestapo ausgehandelt werden. Stellte die Gestapo einen überzähligen Paß fest, gerieten unter Umständen alle andere Paßinhaber ebenfalls in Gefahr. Ganz allein hätte auch Raoul Wallenberg diese Seite des Hilfswerks nicht durchzuführen vermocht. Inzwischen standen ihm jedoch sowohl eine Anzahl nichtjüdischer Mitarbeiter als auch Diplomaten anderer neutraler Staaten dabei zur Seite.

Durch den Staatsstreich sah sich Wallenberg gänzlich neuen Aufgaben gegenüber. Mehr denn je bedurfte nun das Budapester Judentum der

Hilfe und des Schutzes. Der junge Diplomat begriff sofort, daß der lange Zeit nur verstohlen zum Ausbruch gekommene und immer wieder eingedämmte Terror jetzt aufflammen würde, obwohl die Rote Armee Budapest bedrohlich nahe gerückt war. Er zweifelte auch nicht daran, daß die Zukunft blutiger werden würde als alles bisher in Budapest Geschehene. Gleich dem jungen Schweden hofften auch die Vertreter der übrigen neutralen Schutzstaaten, wenigstens in den exterritorialen Gebäuden seien die Juden in Sicherheit. Was aber sollte man zum Schutz aller anderen Bedrohten unternehmen? Die jüdischen Häuser zierte der gelbe Stern, und auch einzelne Wohnungen mußten das Zeichen an der Tür haben.

Wie eine Menge hungriger Wölfe stürzten sich die Pfeilkreuzler schon am ersten Tag auf ihre Opfer. Um den Massenmord zu erleichtern, diktierten sie den Juden zehn Tage Hausarrest zu, und als die Verängstigten dem Befehl schnellstens gehorchten, rastete der Pfeilkreuzlermob durch die Straßen und brach in die Häuser mit dem Davidstern ein. Morde, Massenverhaftungen und wildes Plündern überfluteten die ungarische Hauptstadt. In allen Gassen türmten sich die Leichen hingemordeter Juden.

Die mit neutralen Pässen versehenen Juden sollten nicht mehr „müßig herumlaufen“, und Wallenberg stellte deshalb eilig internationale Arbeitskompanien auf, die sich „in Budapest nützlich machen wollten“, bevor sie in „ihre Heimat“ zurückkehren konnten. In diesen Kompanien wollte er sie schützen und sie außerdem in den Dienst ihrer eigenen Sache stellen, denn er beschäftigte sie als Aufkäufer auf dem Lande und beim Transport der Lebensmittel. Außerdem hatte sich der Schwede längst eine richtige Garde zusammengestellt, die aus besonders „arisch“ aussehenden jungen Juden bestand, die er zum Teil und anläßlich besonderer Aktionen in ungarische Uniformen steckte. Diese Uniformen hatte er sich von Deserteuren oder durch seine weitverzweigten Beziehungen ebenso beschafft wie die dringend benötigten Waffen und die Munition, denn allmählich wurden jüdische Häuser überfallen und Menschen ermordet oder verschleppt, obwohl die Rote Armee die Zugverbindung nach Polen in die Vernichtungslager längst unmöglich gemacht hatte. Doch Eichmann fand einen Ausweg. Er ließ die Juden marschieren. Als erste traten 25 000 Menschen an, in der Mehrzahl Frauen, den 160-Kilometermarsch in den Tod an. Bevor die Elendskolonne die österreichische Grenze erreichte, waren Tausende an Hunger, Erschöpfung und Krankheit am Straßenrand gestorben.

Wallenbergs junge Judengarde, die schon von Anfang an die Lebensmittel-Beschaffungs-Transporte auf dem Lande abgesichert hatte, erhielt nun auch noch SS- und Pfeilkreuzler-Uniformen. Die Garde wurde erheblich verstärkt und veranstaltete selbst Razzien in den Gefängnissen, um inhaftierte Juden zu befreien. Bei einer solchen Aktion fand Wallenberg endlich auch die Familie der Frau seines Stockholmer Freundes Lauer.

Alle diese Erfolge waren dennoch nicht viel mehr als ein Tropfen auf einen heißen Stein, denn Elend und Gefahr nahmen immer mehr zu. Von nun an schwebte auch Wallenberg selbst dauernd in Lebensgefahr. Nicht nur die Pfeilkreuzler jagten ihn, sondern auch Eichmanns SS-Leute wurde die Betriebsamkeit des Schweden zu viel. Sie versuchten seiner lebhaft zu werden, arrangierten kleine „Verkehrsunfälle“, und mehr als einmal umschwirten Wallenberg im Dunkeln der Nacht „verirrte“ Kugeln. Wie durch ein Wunder entging er allen Anschlägen. Manchmal ahnte er selbst wohl nicht, wie nahe er dem Tode gewesen war. Von diesen Dingen sprach er übrigens nie und erwähnte sie auch nicht in offiziellen Berichten an das Ministerium in Schweden oder gar in persönlichen Schreiben. Dabei gab er sich keinesfalls irgendwelchen Illusionen hin, weder hinsichtlich der Lage der Juden, noch in Bezug auf die Gefahr, in der er selbst dauernd schwebte. Überhaupt maß er dem moralischen Halt und der seelischen Hilfe bei seinem ganzen Unternehmen größeres Gewicht bei als den materiellen Erfolgen. Wahrscheinlich hoffte er auch, die Deutschen und die Pfeilkreuzler würden von ihren wehrlosen Opfern endlich ablassen, wenn sie erst erkannt hätten, wie ungünstig sich der Verlauf des Krieges für sie gestaltete. Er nahm wahrscheinlich an, Eichmann und seine Leute würden sich angesichts der bedrohlichen Frontnähe mehr für ihre eigene Sicherheit als für die Vernichtung der Budapest-Juden interessieren. Was immer er geglaubt oder vielleicht auch befürchtet haben mag, nie sprach er darüber, sondern zeigte sich stets zuversichtlich und blieb bemüht, anderen Hoffnung zu machen, indem er ihnen ein Gefühl relativer Sicherheit vermittelte.

Die Zustände wurden ständig chaotischer, und Eichmanns SS-Leute trieben immer noch Juden zusammen. Wallenbergs uniformierte Garde aber warf sich jetzt entgegen und zwang sie häufig dazu, von ihren Opfern abzulassen, weil die SS sonst selbst zu starke Verluste erlitt. Die meistens nur im Schutz der Dunkelheit jüdische Häuser überfallenden und plündernden Pfeilkreuzlerbanden konnten ebenfalls vertrieben werden, wenn die Judengarde in SS-Uniformen die Wohnblocks verteidigte. Die Pfeilkreuzler glaubten dann, es mit der SS zu tun zu haben, da rücksichtslos von der Waffe Gebrauch gemacht wurde, wenn die Horden nicht weichen wollten.

Raoul Wallenberg fand selbst zu Vertretern der neuen Regierung schnell Kontakte. Durch die Vermittlung einer bekannten jüdischen Persönlichkeit gelang es ihm, mit der Baronin Kemenyi, der Frau des Außenministers Gabor von Kemenyi, in Verbindung zu kommen. Sie war eine österreichische Aristokratin, gläubige Katholikin und selbst jüdischer Abstammung. Wie Wallenberg zunächst das Vertrauen dieser Frau und bald auch ihre Freundschaft gewann, weiß niemand, aber sicher versprach er ihr und ihrem noch ungeborenen Kind den Schutz Schwedens und bei einem Sieg der Alliierten die Rettung ihres Mannes, wenn dieser das Hilfswerk jetzt unterstützte. Es ist gut möglich, daß er ihr für den Zeitpunkt des Einmarsches der Roten Armee sogar schwedische Schutzpässe in Aussicht stellte. Jedenfalls erreichte er es mit ihrer Unterstützung tatsächlich, daß auch die Szalassy-Regierung die Schutzbriefe der Neutralen anerkannte, und zwar nunmehr ganz offiziell. Gegen die allnächtlichen Überfälle der SS und das Plündern der Pfeilkreuzlerhorden, die oft ein entsetzliches Blutbad unter den Juden anrichteten, war allerdings auch der Außenminister nahezu machtlos.

Wie alle anderen Ausländer wohnte Wallenberg selbstverständlich im vornehmen Diplomatenviertel in Buda, während die meisten jüdischen Häuser — auch die unter neutralem Schutz stehenden — jenseits der Donau in Pest lagen. Wenn seine Schützlinge, vor allem nachts, seiner Hilfe bedurften, war die Entfernung zwischen beiden Stadtteilen zu groß. Deshalb bat Wallenberg den schwedischen Gesandten, ihm die Übersiedlung nach Pest zu gestatten. Danielson war anfangs sehr dagegen. Er wollte vermeiden, daß sich sein junger Sekretär in noch größere Gefahr begab. Den Gründen Wallenbergs konnte er sich jedoch nicht verschließen, und so zog dieser mit seiner ganzen Abteilung C auf das andere Donauufer hinüber, wo er sich in einem der schwedischen Häuser einrichtete. Die übrigen Neutralen folgten abermals dem guten Beispiel, und das Budapest-Judentum schöpfte neuen Mut, denn Massendeportationen im früheren Umfang waren längst unmöglich geworden, da die

Front in beröhlische Nähe rückte und die Anzahl der zur Verfügung stehenden Transportmittel immer mehr zusammenschrankte.

Wie bereits erwähnt, hielten sich etwa 30.000 Menschen im internationalen Ghetto auf. Die Sorge der Vertreter der neutralen Staaten und vor allem Wallenbergs galt aber auch dem düsteren Ghetto um die alte Pester Synagoge herum, in dem die Szalassy-Regierung alle Juden zusammengezogen hatte. In normalen Zeiten hatten etwa eintausend Familien in jenem großen Häuserblock gewohnt, nun war der Gebäudekomplex jedoch mit hunderttausend Familien belegt und mit einem hohen Bretterzaun umgeben worden. Wasser, Licht und Gas hatte man kurzerhand für den ganzen Block abgesperrt.

Obwohl die Übersiedlung alles andere als angenehm war, unternahm sie nichts dagegen, denn inzwischen war es Wallenberg gelungen, einflußreiche Querverbindungen bis zur obersten Führungsspitze herzustellen. Ja, zum Regierungschief persönlich! Gleich allen übrigen nationalsozialistischen Führern glaubte auch Szalassy fest an das tausendjährige Reich und wünschte die Anerkennung seiner Regierung durch die neutralen Staaten. Deshalb ließ er ihre Vertreter bei ihrem Hilfswerk ruhig gewähren. Er fürchtete, die Anerkennung in Frage zu stellen, falls er ihnen Schwierigkeiten in den Weg legte. Raoul Wallenberg bewies täglich seine unwahrscheinliche Geschicklichkeit, aber sein Meisterstück lieferte er, als Szalassy sogar den Ausbau des neutralen Hilfswerks gestattete, obwohl Deutschland energisch dagegen war. Die Beschaffung der riesigen Lebensmittelmengen für viele Tausend Menschen kam ebenfalls einem Kunststück gleich, aber Wallenberg setzte alles daran, auch die erbärmlich Dahinvegetierenden im Synagogenviertel satt zu bekommen.

Das amerikanische Geld floss in zahllose Kanäle und erleichterte das Unternehmen natürlich nicht unwesentlich, aber dennoch war das hervorragend organisierte Lebensmittelbeschaffungswerk, das der junge Schwede da auf die Beine gestellt hatte, ein Wunder, denn in der näheren Umgebung von Budapest gab es schon keine nennenswerten Nahrungsmittelvorräte mehr. Die Front rückte immer näher, und Ungarns Hauptstadt lernte nun ebenfalls die Entbehrung des Krieges kennen. Welche psychologische Wirkung daher die vollbeladenen Lastzüge Wallenbergs auf die gesamte Bevölkerung ausübten, läßt sich denken. Allerdings war jeder Transport von der uniformierten und bis an die Zähne bewaffneten Garde eskortiert. Gleich der Bevölkerung schöpften auch Wallenbergs freiwillige Helfer, die Autobesitzer und Fahrer, immer wieder frischen Mut aus seinen glücklichen Unternehmungen. Leute mit Beziehungen auf dem Lande stellten sich dem Schweden zur Verfügung und wollten für ihre Dienste nicht einmal bezahlt werden, sondern nur ihren Teil zu diesem großen Werk der Nächstenliebe beitragen.

Eines Tages gelang es Wallenberg, das Synagogen-Ghetto heimlich wieder an die Wasserleitung anzuschließen. Die Versorgung des Zentralghettos war für ihn ein weit größeres Problem als die des internationalen, weit kleineren Ghettos, denn hier durfte er in aller Öffentlichkeit sorgen, während er dort heimlich, unter den wachsamen Augen der Deutschen und Pfeilkreuzler vorgehen mußte. Eine Schwierigkeit gänzlich neuer Art ergab sich plötzlich aus der Tatsache, daß Schweden die Pfeilkreuzlerregierung vorläufig nicht anerkannte und Wallenberg so eigentlich gar nicht offiziell bei Szalassy akkreditiert war. Dennoch lief das Hilfswerk ungestört weiter, weil er sich immer wieder an die Baronin Kemenyi wandte, die auf ihren Mann einen außerordentlich großen Einfluß ausübte. Sie veranlaßte den Außenminister mehrmals dazu, persönlich einzugreifen, selbst wenn es sich bei den Bedrohten um Juden handelte. Szalassy zeigte sich wiederholt geneigt, den gemeinsamen Vorstellungen der neutralen Diplomaten zu willfahren, hoffte er doch immer, mit der Zeit würde man seine Regierung schon anerkennen. Alle Schwierigkeiten schienen also wieder einmal aus dem Wege geräumt und überwunden, als sich SS-Obersturmführer Eichmann entschloß, das Budapest-Judentum restlos zu liquidieren.

Entgegen dem ausdrücklichen Befehl Himmlers, die Deportationen sofort einzustellen, wollte der Herr der Gaskammern die Judenfrage in Ungarn endlich zur „Endlösung“ zu bringen. Wie Adolf Eichmann seinem Kumpan Dieter Wisliceny erklärte, sah er keine Veranlassung, sich an den Befehl des Reichsführers zu halten, solange er diesen nicht schwarz auf weiß in Händen hatte. Er wollte auf eigene Faust weiter

dem Ende entgegen „lösen“. Bei grimmiger Kälte setzte er im November 1944 die Verdammten im Marsch. Bis zur Reichsgrenze lagen 240 Kilometer vor dem Elendszug. Der „Todesmarsch“, der unmenschlichste der Nazischrecken in Ungarn, begann, Zehntausende, Männer, Frauen und Kinder, wankten auf der Wiener Chaussee dahin. Die Leiden der Erschöpften säumten die Straße und hinterließen eine grausige Spur. Die an Greulen wirklich nicht arme Geschichte der nationalsozialistischen Herrschaft in Europa erreichte im Todesmarsch nach Auschwitz einen ihrer Höhepunkte und schrieb damit eines der schaurigsten Kapitel im Buche der Unmenschlichkeit. Fanatische Pfeilkreuzler teilten freigiebig Schüsse, Knutenhiebe und Kolbenschläge aus. Erbarmungslos trieben sie die Unglücklichen voran. Selbst ein Massenmörder vom Format Rudolf Hoess, seines Zeichens Kommandant von Auschwitz, fand das Verhalten der Pfeilkreuzler bestialisch, als er sie im Vorüberfahren beobachten konnte. In Budapest angelangt, wies er sofort darauf hin, daß man doch die Todesqualen der marschierenden Juden nicht öffentlich zur Schau stellen sollte. Er habe beobachtet, daß die Bevölkerung der Dörfer und Städtchen, ohne sich um die Nagaias der Wachmannschaften zu kümmern, den Leidenden zu helfen versuchte. Hoess wußte nicht, daß die Landbevölkerung erst handelte, nachdem sie die Flaggen der neutralen Staaten an den Lastwagen erkannt hatte, mit dem Wallenberg und die übrigen Neutralen den Marschierenden folgen und Kleidung, Lebensmittel und Medikamente verteilen.

Sofort nachdem Eichmann den ersten Elendszug in Marsch gesetzt hatte, begann Wallenberg nämlich eine neue Hilfsaktion. Wie gewöhnlich folgten ihm die Vertreter der übrigen neutralen Staaten und das Rote Kreuz sowie die Kirche. Mit Lastwagen fuhr man den Kolonnen nach und verteilte Liebesgaben, während Wallenberg selbst im Studebaker, den sein getreuer Freund und Fahrer, der ungarische Ingenieur Vilmos Langfelder steuerte, an den Marschierenden entlangfuhr, um noch in letzter Minute einige seiner Schutzbefohlenen zu befreien. Im Zuge der dauernden Razzien gerieten nämlich auch Juden in die Transporte, die gültige Papiere besaßen. Andererseits erfuhr er oft — manchmal mitten in der Nacht — die Namen ihm bekannter Abtransportierter. Dann stellte er Pässe für sie aus, holte vom Außenminister die Erlaubnis ein, sie zurückzuholen, und jagte ihnen nach. Meistens brachte

er zehn bis fünfzehn Menschen nach Budapest zurück; oft befreite er gar hunderte. Bei derartigen Aktionen, die er völlig unbewaffnet ausführte, befand sich Wallenberg ständig in höchster Lebensgefahr, denn allmählich ahnten auch die Pfeilkreuzler, was ihnen bevorstand, und schreckten angesichts ihres ohnehin sicheren Untergangs vor nichts mehr zurück.

Mit seinem alten Trick konnte der Schwede zudem nicht mehr operieren, denn die Wachen waren jetzt ungarisch und hätten den Schwindel schnell entdeckt. Aber Wallenberg war bei seinen Rettungsversuchen nicht mehr ganz allein. Die Vertreter der übrigen nationalen Staaten bemühten sich gleich ihm, ihre Schützlinge aus den Kolonnen herauszuholen. Besonders das Schwedische Rote Kreuz erreichte die Freilassung vieler Passinhaber. Die päpstliche Nuntiatur vertraute einem freiwilligen Helfer des Internationalen Roten Kreuzes und frommen Katholiken, Sandor Ujvary, Blankoschutzbriefe an. Der junge Mann folgte den Marschierenden bis zur Grehze bei Hegyeshalom und verteilte die Briefe, obwohl er sehr wohl wußte, daß er sich vor Gott und den Menschen strafbar machte, indem er gefälschte Briefe verteilte. Sandor Ujvary atmete erst auf, als ihn der päpstliche Nuntius eines Tages persönlich segnete und ihm sagte, seines Tuns wegen brauche er sich keine Gewissensbisse zu machen, denn die Rettung Unschuldiger sei eine gute Tat und Gott wohlgefällig. Zum Ruhme Gottes dürfe er sein Werk getrost fortsetzen.

Nachdem Hoess gegen den Todesmarsch protestiert hatte, wurde dieser tatsächlich eingestellt. Was den Auschwitz Kommandanten zu seiner Intervention veranlaßt haben mag, läßt sich nur vermuten. Entweder war seine Mordlust in Auschwitz gestillt worden, ihm wurde unheimlich beim Anrücken der Alliierten im Winter 1944 oder — aber das ist unwahrscheinlich — er spürte ausnahmsweise menschliche Regungen. Entgegen dem Befehl Himmlers und Schellenbergs, die mit dem Leben der Juden Geschäfte machen wollten, aber auf Wunsch Kaltenbrunnens, der gleich ihm die Endlösung wünschte, hatte Eichmann das schaurige Unternehmen begonnen, obwohl er es mit keiner der beiden Richtungen innerhalb der Gestapo verderben wollte. Vielleicht war es für sein monströses Gehirn auch nur ein interessantes Manöver!

Der letzte Akt

Jedenfalls hörten die Deportationen am 8. Dezember 1944 definitiv auf, und Raoul Wallenberg konnte sich mit ganzer Kraft anderen Aufgaben widmen, die er schon in den ersten Tagen der Szalassy-Regierung ins Auge gefaßt und seitdem zielbewußt weitergetrieben hatte. Wie er es zustande brachte, weiß niemand; denn er bewahrte Stillschweigen darüber. Er schaffte sich zuverlässige Verbindungen zur Polizei und zu anderen für seine Zwecke wichtigen Behörden. Sehr geschickt stellte der erfahrene junge Diplomat einen echten Geheimdienst innerhalb der ungarischen Polizei auf und dehnte diesen auch auf die für ihn wichtigen übrigen Dienststellen aus. So wurde er stets früh genug von einer Aktion unterrichtet, um Gegenmaßnahmen ergreifen zu können. Seine Agenten teilten ihm die Namen inhaftierter Juden mit, die noch keinerlei Schutzpässe besaßen. Sobald er die Namen hatte, stellte die „Abteilung C“ Schutzbriefe für die Inhaftierten aus. Diese echten Schutzbriefe schmuggelte Wallbergs Geheimdienst in die Akten der ungarischen Behörden und Polizeireviere, die für die Angelegenheiten der Betroffenen zuständig waren, und die Gesandtschaft verlangte dann ganz einfach die Freilassung der Verhafteten, deren gültiger Paß sich ja bei den Akten befand. Gewöhnlich mußte Wallenberg allerdings persönlich vorstellig werden und die Freilassung energisch betreiben. Hatte er ausnahmsweise keinen Erfolg, wandte er sich an die höchste Instanz und rettete so auch noch etwa 10 000 Menschen.

Wahrscheinlich ist es diesem letzten unerschrockenen Eingreifen zuzuschreiben, daß sowohl die Pfeilkreuzler als auch die Gestapo Raoul Wallbergs Tod beschlossen. Er wurde ihnen zu lästig. Seine Argumente waren zu stichhaltig, als daß man sie mit einem Achselzucken hätte abtun können, und schließlich wollten sie sich durch diesen Schweden nicht dauernd den Spaß verderben lassen. Im Dezember 1944

schwebte Wallenberg in höchster Lebensgefahr. Überall pfliffen ihm plötzlich Kugeln um die Ohren. Mehr als einmal gelang es dem Fahrer Langfelder, um Haaresbreite einem geschicklich arrangierten Verkehrsunfall zu entgehen. Immer wieder entwischte Wallenberg der Falle — und wenn sie noch so geschickt gestellt worden war —, bevor sie zuschnapen konnte. Als seine wertvollste Helferin, die Baronin Kemenyi, aus Budapest entfernt und er so der besten Fürsprecherin bei der Regierung Szalassy beraubt wurde, entschloß er sich von der Bildfläche zu verschwinden und lieber im Verborgenen für seine unzähligen Schützlinge zu wirken.

Aus unerfindlichen Gründen rückten die Russen nicht näher, sondern blieben seit Ende Oktober zwischen der Hauptstadt und Debreczen unbeweglich stehen. Die Pfeilkreuzler gingen nach Wallbergs Untertanen fröhlich auf Menschenjagd, und besonders solche Juden wurden jetzt zu Freiwild, die sich hinter neutralen Pässen und in neutralen Häusern in Sicherheit glaubten. Wallbergs Schutzbefohlene wagten nicht mehr, die Häuser zu verlassen, obwohl ihre Sicherheit dort ebenfalls illusorisch wurde. Die Gebäude waren zwar als neutraler Besitz gekennzeichnet, doch der Davidstern zierte sie ebenfalls. Offiziell wagte sich niemand an sie heran, aber im Schutz der Nacht — und im Winter wird es früh dunkel — brachen die blutdürstigen Banden dort raubend und mordend ein. Beschwerten sich die Vertreter der neutralen Staaten am nächsten Morgen, zuckte man gewöhnlich bedauernd die Achseln über derartige Vorkommnisse, die dem „spontanen Volksempfinden“ zuzuschreiben seien. Selten jedoch geschah etwas, um solche Übergriffe zu verhindern. Sicher hätte Wallenberg persönlich auch hier wieder viel erreicht, aber er durfte sich ja nicht blicken lassen. Wie seine Schützlinge lebte er im Versteck und konnte deshalb nicht überall als retten-

der Engel auftauchen, wenn die Banditen nachts die Häuser überfielen. Den Behörden jagte er also keine Opfer mehr ab. Die Versorgungsmaßnahmen liefen jedoch im vollen Umfange weiter, bis die zurückflutenden deutschen Truppen auch ihnen ein Ende bereiteten.

Als die Russen vorzurücken begannen, schien sich die Mordlust der SS und der Pfeilkreuzler zu verdoppeln. In der kurzen, ihnen noch verbleibenden Zeit hofften sie wohl, möglichst viele von jenen auszurotten, die ihnen bisher durch die Finger geschlüpft waren. Bis zum Einmarsch der Russen in Budapest brachten sie noch etwa 12–15 000 Juden um. Wie ein Heuschreckenschwarm fielen die Banden über ein Ghetto her. Hunger und Krankheiten taten ein Übriges, und bei den schweren Luftangriffen kamen ebenfalls noch viele ums Leben.

Angesichts dieser verzweifelten Lage ließ Wallenberg alle Vorsicht beiseite und begab sich spornstreichs zum General der Waffen-SS August Schmidhuber, dem Kommandanten der in Budapest liegenden deutschen Truppen, und machte ihn darauf aufmerksam, daß er als Kriegsverbrecher an den Galgen käme, wenn er dem sinnlosen Blutbad nicht unverzüglich ein Ende mache. Der General hielt offenbar nichts von Galgen, denn deutsche Truppen rückten in die gefährdeten Stadtviertel ein.

Gleichzeitig gab Wallenberg sicherheitshalber auch den Angehörigen seines Privat-Geheimdienstes innerhalb der ungarischen Polizei nochmals das Versprechen, sie später zu schützen, falls sie ihm weiter dabei behilflich wären, die Judenmorde zu unterbinden.

Der letzte Abschnitt von Raoul Wallenbergs Tätigkeit in Budapest ist zweifellos der dramatischste gewesen; obwohl er wie immer auch jetzt noch von anderen Angehörigen der Gesandtschaft — besonders von seinem treuen Freund und Helfer, dem Legationssekretär Per Anger, dem Attaché Lars Berg und Göte Carlson — unterstützt wurde. Den Umständen entsprechend, mußten die erzielten Erfolge gering bleiben, aber am schlimmsten wurde es, als am 23. Dezember die Armeen Marschall Malinowskis die Stadt einschlossen, nachdem die Pfeilkreuzlerregierung sich auf dem Luftwege nach Sopron verzogen und die Gestapo sich schleunigst „planmäßig vom Feinde abgesetzt“ hatte, bevor sich der Ring um Budapest schloß. Raoul Wallenberg erschienen die Monate vorher jetzt wie ein Kinderspiel, denn in der ersten Zeit hatte er es mit einer zivilisierten Regierung zu tun gehabt, die ihm gestattet hatte, Hilfsmaßnahmen größten Stils zu organisieren, und selbst bereit gewesen war, Schutz und Hilfe zu gewähren. Auch die darauf folgenden Wochen waren zu ertragen gewesen, obwohl auf ihn persönlich Jagd gemacht worden war und dieser Kampf mit recht ungleichen Waffen geführt werden mußte. Den schwerbewaffneten Truppen und Banden stand ein waffenloser junger Mann aus dem neutralen Schweden ganz allein gegenüber, der nur deshalb umgebracht werden sollte, weil er sich ausgerechnet in den Dienst der Menschlichkeit gestellt hatte. Gerechtigkeit forderte und Verfolgte in Schutz nahm:

Vom 23. Dezember 1944 bis zum 15. Januar 1945 streiften deutsche und ungarische Banden plündernd und mordend durch Budapest. Wenn man ein wenig Ruhe vor den Banden zu haben glaubte, prasselten Bomben auf die Stadt. Am 15. Januar brachen die Russen bis zum internationalen Ghetto durch. Am nächsten Tag erreichten sie auch das Synagogenghetto und die Gärten von St. Stephan, wo die Deutschen viele Juden zusammengetrieben hatten. Obwohl in anderen Stadtteilen die Straßenkämpfe noch bis zum 13. Februar andauerten, hatten die Budapester Juden vor ihren Peinigern endlich Ruhe. Aber die Zeit von Dezember bis Anfang Januar waren seitens der Russen Zentralghetto waren längst Seuchen ausgebrochen; für die keine Medikamente zur Verfügung standen. Wallenberg hatte selten die Möglichkeit, sich mit seinen Gesandten in Buda in Verbindung zu setzen, weil die Bombenangriffe fast pausenlos aufeinander folgten. Dazu kam, daß die Mordbanden — den Zusammenbruch vor Augen — noch möglichst viel Unheil anzurichten versuchten. Trotz aller Vorsorge herrschte bald in beiden Ghettos der Hunger, aber Raoul Wallenberg zeigte sich auch dieser verzweifelten Situation gewachsen, war stets guten Mutes und voll Trost für jeden, der ihm sein Leid klagte. Obwohl der Gesandte Danielson ihn dringend bat, trennte er sich nicht von seinen Hilfsbedürftigen in Pest. Die schwedische Gesandtschaft in Buda war zwar

längst ausgebombt worden und waltete jetzt in den gut ausgebauten Kellern des Gebäudes ihres Amtes, aber der Minister glaubte seinen jungen Sekretär doch besser im Diplomatenviertel aufgehoben, wo nicht mordende Plünderer auf ihn Jagd machten. Wallenberg hielt es aber für seine Pflicht, bei den seiner Obhut anvertrauten Menschen zu sein.

Die ungarische Polizei war von der Pfeilkreuzregierung und der Gestapo ihrem Schicksal überlassen worden und sah den Russen, die jeden Tag die Stadt einnehmen konnten, mit sehr gemischten Gefühlen entgegen. Wallenberg nutzte den Umstand sofort für seine Zwecke aus und versprach den Polizisten, sie vor den Russen zu schützen, ihnen eventuell sogar Schutzpässe auszustellen. So sicherte er sich polizeiliche Hilfe und gewann auch einen der Kommandeure, Paul Szalai, für sich. Dieser hohe Polizeioffizier, ein politischer Gegner der Pfeilkreuzler, kommandierte nun ganze Polizeieinheiten zur Verfügung Wallenbergs ab. Selbstverständlich hofften viele dieser Offiziere, noch in letzter Minute den Kopf dadurch aus der Schlinge ziehen zu können, daß sie Juden vor den plündernden Mordbanden retteten. Rudolph Philipp berichtet sogar, ein hoher Polizeioffizier habe Wallenberg gestanden, er sei von der Pfeilkreuzregierung beauftragt worden, Wallenberg umzubringen.

Mit Hilfe starker Polizeikräfte gelang es dem Schweden, seine spärlich werdenden Lebensmittelvorräte vor den Plünderern zu retten, denn die einsatzfreudige junge Garde war dazu allein nicht mehr in der Lage, da eines der vielen neutralen Häuser dauernd überfallen wurde. Außerdem begann Wallenberg erneut, die Gefängnisse zu durchsuchen, und rettete dabei fast immer einige Menschen. Oft kam es zu regelrechten Gefechten zwischen der Judengarde und den zu Wallenberg abkommandierten Polizisten einerseits und Plünderern oder verbissener Pfeilkreuzlerpolizei und deutschen Truppen andererseits. Ganz besonderes Vergnügen fanden die Mäordeure daran, die nachts aus den beiden Ghettos herausgeholteten Juden an die Steilufer der Donau zu schleppen, dort in Massen zu morden und die Leichen dann ins Wasser zu stoßen. Wie die Augenzeugen berichten, war die Donau damals rot vom Blut der Ermordeten. Nur wenige der neutralen Häuser boten in jener Zeit tatsächlich noch ein sicheres Versteck. Eines davon befand sich in der Benczurstraße 16. Offiziell war hier die Transportabteilung des Roten Kreuzes untergebracht. Das Gebäude lag ziemlich weit vom Stadtzentrum entfernt, am östlichen Vorstadtrand von Pest, dort, wo später die ersten russischen Truppen in die Stadt eindringen sollten.

Wallenberg schickte kurz vor der Einnahme Budapests einen Boten mit einem Boot über die Donau — zu jener Zeit ein sehr riskantes Unternehmen. Der Bote sollte das Einverständnis des schwedischen Gesandten in Buda zu Wallenbergs Absicht einholen, im Hause der Transportabteilung in der Benczurstraße 16 unmittelbar nach dem Einmarsch der Russen die „Königlich-Schwedische Gesandtschaft im von der Roten Armee befreiten Ungarn“ einzurichten und die schwedische Flagge neben der Rote-Kreuz-Flagge zu hissen. Der Minister sollte ihm auch die Erlaubnis erteilen, sich mit den Russen in Verbindung zu setzen und sich unter den Schutz der Roten Armee zu stellen. Danielson stimmte zu, obwohl er keine Möglichkeit hatte, vorher mit Stockholm über die Angelegenheit zu sprechen. Wie sich später herausstellte, war die letzte Nachricht aus Budapest am 23. Dezember 1944 im Stockholmer Außenamt eingegangen. Dann hörte man nichts mehr. Als der schwedische Gesandte sein Einverständnis zu dem Plan seines jungen Sekretärs gab, dachte er wahrscheinlich an die Liste mit den Namen des Budapester Gesandtschaftspersonals, die Schweden noch nach Wallenbergs Eintreffen in Ungarn Moskau mit der Bitte übermittelt hatte, die Sowjetunion möge die genannten schwedischen Diplomaten bei der Einnahme von Budapest unter militärischen Schutz nehmen. Wie man sehen wird, erfüllten die russischen Militärbehörden diesen Wunsch Schwedens tatsächlich, wenn auch nicht gerade so, wie man es erwartete.

Nachdem der Bote mit der Erlaubnis des Ministers über die Donau zurückgekehrt war, begab sich Raoul Wallenberg sogleich, von Langfelder begleitet, in die Benczurstraße und bat die Vertreter des Internationalen Roten Kreuzes, ihm ein paar Räume für die provisorische Gesandtschaft zur Verfügung zu stellen, denn russische Stoßtrupps

näherten sich bereits durch die Keller der umliegenden Häuser. Am 13. Januar 1945 sah Wallenberg dann in der Benczúrstraße eine russische Patrouille und stellte sich ihr als schwedischer Diplomat vor. Er wies dabei auch daraufhin, daß er also ein Vertreter des Landes sei, das mit der Wahrnehmung sowjetrussischer Interessen in Ungarn beauftragt worden war und dem besonders die Sorge für die russischen Kriegsgefangenen obgelegen hatte. Er bat, ihm zum Oberbefehlshaber

der einmarschierenden Truppen zu führen, und seiner Bitte wurde sofort entsprochen.

Platzkommandant von Budapest war General Tschernitschew. Er gab Befehl, Major Demtschenko, ein Leutnant und zwei Rotarmisten sollten ab sofort die von Wallenberg eingerichtete „Königlich-Schwedische Gesandtschaft im von der Roten Armee befreiten Ungarn“ bewachen. Damit unterstand das Gebäude der russischen Militärpolizei.

Wallenbergs Verschwinden

Am nächsten Tage wurde Raoul Wallenberg von vielen seiner Mitarbeiter im Ghetto gesehen, wo er sich mit russischen Offizieren unterhielt, und noch einen Tag später sah man ihn mit Langfelder im Wagen vor dem Gebäude des Roten Kreuzes vor der Benczúrstraße vorfahren. Zwei russische Militärpolizisten und ein Offizier begleiteten ihn. Raoul Wallenberg stieg aus und packte eilig ein paar Sachen zusammen, da er — wie er sagte — schnell weiter in die Tatrastraße 6 fahren wollte, wo sich sein eigentliches Büro befand. Dort angekommen, verließ er den Wagen jedoch nicht, sondern schickte einen Boten ins Haus, um Direktor Müller und den Kassierer Biro an den Wagen bitten zu lassen. Beide Herren kamen auf die Straße und unterhielten sich lange mit Wallenberg, der ihnen Anweisungen gab und vor allem Geld zurückließ. Außerdem erfuhren die beiden auch von Wallenberg selbst, daß man ihn und Langfelder bewache und sie in den letzten Nächten in verschiedenen Häusern — von russischer Militärpolizei „beschützt“ — habe übernachten lassen. Sie seien im Begriff, sich ins Hauptquartier von Marschall Rodion Jokowlewitsch Malinowski zu begeben, das in Debreczen sei. Er wisse allerdings selber nicht, so meinte Wallenberg den Herren gegenüber, ob man ihn und Langfelder als Gefangene betrachte oder als Gäste aufnehmen würde.

Niemand der in Budapest Zurückgebliebenen hat Raoul Wallenberg danach wieder zu Gesicht bekommen. Man hörte auch nichts von ihm, bis eines Tages Gerüchte auftauchten, der junge schwedische Held, der so viele ungarische Juden vor dem sicheren Tode bewahrt und sein eigenes Leben dauernd aufs Spiel gesetzt hatte, sei doch noch Pfeilkreuzerbanden in die Hände gefallen. Manche Budapester schenkten diesen Gerüchten Glauben, andere nicht. Möglicherweise waren sie von sowjetischer Seite lanciert worden — eine Kályn-Taktik en miniature!

Wie die Einstellung der Vertreter der Roten Armee Wallenberg gegenüber war, wird wohl niemand je erfahren. Seiner Natur entsprechend hat er von ihnen vielleicht die Einstellung des Bombardements verlangt, weil er für das Leben seiner Mitarbeiter Per Anger und Lars Berg sowie des Gesandten fürchtete, die in Buda noch immer dem Beschuß ausgesetzt waren, als die Russen in Pest längst festen Fuß gefaßt hatten. Bevor Wallenberg ins Hauptquartier des Marschalls abfuhr, hatte er gesagt, er wolle von Malinowski Militärschutz für beide Ghettos, Anerkennung aller neutralen Schutzpässe und die sofortige Einstellung der Zwangsarbeit der Juden fordern. Ganz geheuer ist den Sowjets dieser Diplomat sicherlich nicht gewesen, zumal sich seine Angaben nicht nachprüfen ließen, da die Unterlagen in der ausgebombten Gesandtschaft in Buda und damit für die Russen nicht greifbar waren. Buda wurde erst volle drei Wochen später von Marschall Fjodor Iwanowitsch Wolbuchin erobert.

Höchstwahrscheinlich schaffte man Wallenberg und Langfelder erst einmal zu den übergeordneten Dienststellen weit hinter die Front, da man die Verantwortung nicht selbst übernehmen wollte und es lieber dem Oberkommando überließ, die Angaben des mysteriösen „angeblichen Diplomaten“ zu überprüfen, der wenig zum Beweis seiner Behauptungen vorzulegen vermochte. Erschwerend wirkte sich auch sicher die Tatsache aus, daß Schweden nach dem Staatsstreich im Oktober 1944 die diplomatischen Beziehungen zu Ungarn offiziell nicht wiederaufgenommen, aber auch in Moskau nichts zum Schutz der Budapester Gesandtschaft veranlaßt hatte. Als die Russen im Februar 1945 Buda besetzten, verhörten sie jedenfalls alle früheren Mitarbeiter Raoul Wallenbergs sehr eingehend über seine Person. Auf Befehl Berias, der damals Chef der obersten Polizeibehörde der Sowjetunion war, vernahm man sogar Gestapoagenten, die in Budapest oder Stockholm gearbeitet hat-

ten, über Wallenberg. Eine Zusammenarbeit mit den Deutschen konnten aber wohl selbst die Sowjets Wallenberg nicht in die Schuhe schieben und taten es auch nicht, denn bei einer Unterhaltung, in deren Verlauf sich der ungarische Nobelpreisträger Prof. Szentgyörgyi nach dem jungen Schweden erkundigte, versicherte Marschall Malinowski persönlich, Wallenberg stehe mit seinem gesamten Eigentum unter russischem Schutz.

Trotz des Kanonendonners hatten die von Wallenberg Geretteten die ganze Zeit in Budapest nach ihm gesucht, um ihrem Beschützer endlich ihre Dankbarkeit beweisen zu können. Aber sie fanden keine Spur von ihm. Als man im Juli 1945 immer noch nichts von ihm gehört hatte, richtete die jüdische Gemeinde der Stadt Budapest ein Schreiben an ihn und adressierte es an das Außenamt in Stockholm. Dem Brief war ein Sitzungsprotokoll in schwedischer und ungarischer Sprache beigefügt, demzufolge der Vorstand der Gemeinde am 2. Juni 1945 beschlossen hatte, dem jungen Schweden zu Ehren ein Gebäude des wieder aufzubauenden großen jüdischen Krankenhauses „Wallenberg-Haus“ zu taufen. Das sei nur ein winziges Zeichen der Dankbarkeit, hieß es in dem Brief, die die Budapester Jüdische Gemeinde ihm für seine unsterblichen Taten, seinen heldenhaften Kampf schulde. Er möge das Heer seiner Schützlinge in freudlicher Erinnerung behalten und gewiß sein, daß die Juden von Budapest für den großen Sohn der schwedischen Nation beten würden, auf daß Gott sein Leben glücklich und erfolgreich werden ließe. In dem beiliegenden Sitzungsprotokoll heißt es:

„Anwesend: Vizepräsident Dr. Albert Geyer, Dr. László Benedek, Mózes Bisselides, Dr. Béla Dénes, Akos Dukesz, Dr. Ferenc Hevesi, Dr. Frigyes Görög, Dr. Adolf Kertész, Dr. József Nagy, Dr. Béla Molnár, Dr. Ernő Pető, Dr. Szigfrid Roth, Sándor Ungár, Dr. István Varanai, Dr. Károly Wilhelm, Elek Bruszt, Izó Porgeszt, Miska Domonkos, Dr. Adolf Fisch.

- 1) . . .
- 2) . . .

3) Der Präsident verkündet den feierlichen Anlaß der Versammlung: „Wir gedenken des Sekretärs der Königlich-Schwedischen Gesandtschaft, des Herrn Raoul Wallenberg. Sein Name ist jedem in Ungarn, einem Lande, das von deutschen Besatzungstruppen und ungarischen Banditen zerstört wurde, wohlbekannt. In ununterbrochener Dankbarkeit werden alle ungarischen Juden seiner stets gedenken. Wallenberg ist der Held unserer Zeit. Als das schlimmste Gottesurteil über uns hereinbrach, bestand er tausend Gefahren, nur um uns zu helfen. Freiwillig tritt er inmitten dieses Entsetzens aus und setzte sein Leben für uns ein. Tausende unserer unglücklichen Glaubensbrüder bewahrte er vor der Ausrottung, und alle ungarischen Juden, die am Leben blieben, verdanken es allein ihm. Wenn wir im Tempel zu Gott beten, so schließen wir Raoul Wallenberg in unsere Gebete ein, ihn, unseren Wohltäter und Retter in den Tagen ärgster Bedrängnis.“

Die Schreckenszeit, in der die Juden dieses Landes nur noch gejagte Tiere waren, als Tausende von jüdischen Gefangenen sich auf den Tod vorbereiteten, ist in uns allen noch sehr lebendig. Wir entsinnen uns der grauenhaften Konzentrationslager, der Abfahrt jener Züge, die, mit Menschen überfüllt, in den Tod rollten, des qualvollen Leids in den Ghettos und der erbitterten Angriffe auf die unter internationalem Schutz stehenden Häuser.

Doch wir gedenken dabei gleichzeitig des größten Helden jener entsetzlichen Tage des Schreckens, des Königlich-Schwedischen Legations-

sekretärs Raoul Wallenberg, der es wagte, einer Zwangsregierung und ihren bis an die Zähne bewaffneten Handlangern zu trotzen. Wir waren Zeugen, als er die Gefangenen befreite, den Leidenden Linderung brachte und den Verfolgten half, weil er unter ihnen aushielt. Mit übermenschlichen Kraft, nie ermüdet und sich jeder Gefahr aussetzend, brachte er die Kinder zu den Eltern heim, aus deren Armen man sie gerissen hatte, oder er befreite alte Eltern aus den Händen der Peiniger. Wir sahen, wie Raoul Wallenberg den Hungernden Essen und den Kranken Medizin beschaffte. Niemals werden wir ihn vergessen, sondern ihn immerdar dankbar sein. Ihn und der schwedischen Nation, denn die schwedische Flagge war es, die uns den Schlaf sicherte, die Tausende von Juden beschützte.

Raoul Wallenberg ist ein rechtschaffener Mann. Gott segne ihn!

Dr. József Katona, Sekretär

Lajos Stöckler, Präsident

Dr. József Nagy.

Den auf jener Vorstandssitzung gefaßten Beschlüssen entsprechend wurde, wie bereits erwähnt, ein Krankenhausgebäude nach Raoul Wallenberg benannt. Weil in der Phoenixstraße besonders viele Häuser unter seinem Schutz gestanden hatten, benannte man sie später in „Wallenbergstraße“ um. Im Park von St. Stephan, in dem die Gestapo vor den Deportationen die Juden zusammenzutreiben pflegte und dies auch kurz vor ihrem Abzug getan hatte, um schnell noch möglichst viele umzubringen, ohne dann allerdings dazu Zeit zu haben, stellte man ein Wallenberg-Denkmal auf. Der Bildhauer Patzay erhielt den Auftrag, eine Statue anzufertigen. In Bronze getriebenen kann man heute die Sage seiner Heldentaten dort auf dem Denkmal lesen. Wallenbergs Rettungs-

werk wird durch einen Helden der Antike symbolisiert, der eine Schlange niederringt.

Da die jüdische Gemeinde in Budapest niemals eine Antwort auf ihr Schreiben — jedenfalls nicht von seiner Hand — bekam, veranstaltete sie jedes Jahr am 17. Januar — dem Tag, an dem man den Helden von Budapest zuletzt gesehen hat, — eine Feier zu seinem Gedenken, zu der sich die Gemeinde der ungarischen Hauptstadt feierlich versammelt. Nachrichten, die in der westlichen Welt über Raoul Wallenbergs Verbleib, drangen unter Umständen nicht bis in die Volksdemokratie Ungarn.

Und wenn nun gerade an der Stätte seines Wirkens die Person Raoul Wallenberg, der ja schon zur Zeit seiner größten Unternehmungen zur sagenumwobenen Gestalt geworden war, heute fast legendär ist, so scheint auch das nur natürlich, denn gab nicht dieser junge schwedische Architekt sein sorgloses Leben im freien neutralen Schweden, seinen Beruf auf, um plötzlich Diplomat zu werden. Und das aus keinem anderen Grunde, als den Bedrängten, den in höchster Lebensgefahr schwebenden ungarischen Juden: Hilfe zu bringen und sie, wenn nur irgend möglich, zu retten. Unter Einsatz seines Lebens kam der junge Mensch in das von deutschen Truppen besetzte Land, auf dem ein schwerer Druck lastete, weil er Verzweifelte Mut zusprechen und ihre Nöte lindern wollte. Das ungarische Judentum sollte nicht vollends an der Menschheit verzweifeln. Raoul Wallenberg wollte es nicht in seiner Wehrlosigkeit zugrundegehen lassen.

Durch eine schier unglaubliche Verkettung von unseligen Zufällen und rätselhaften Umständen wurde Raoul Wallenberg, der junge Held aus Schweden, zum erschütternden Symbol edler Menschlichkeit und — wie man noch sehen wird — tragischen Schicksals unserer Tage.

IV. Der Kreml bewahrt sein Geheimnis

Nachdem er in der größten Tragödie des zweiten Weltkrieges sein Leben furchtlos in den Dienst der Menschlichkeit gestellt hatte, begann Raoul Wallenberg eigene Tragödie erst, als sich am 17. Januar 1945 der Eisenerne Vorhang hinter ihm schloß.

Was mit ihm geschah und wie er ihm entgegentrat, was nun ihn selbst, und zwar ihn allein anging, läßt sich nicht so gut übersehen wie sein halbjähriges Wirken im Interesse der Bedrohten in Budapest. Dort gelang es ihm, Tausende vor dem schon unabwendbar scheinenden Tode zu bewahren, und sie alle wurden zu geschichtlichen Zeugen eines in unseren Tagen so seltenen Heldenepos. Dort jedoch, in der Sowjetunion, ist auch Raoul Wallenberg nur einer von vielen Millionen Häftlingen, die unter unmenschlichen Bedingungen ein mehr oder minder anonymes Leben in Zwangsarbeitslagern oder Gefängnissen fristen.

Jacques Sabille, der sich besonders eingehend mit der Persönlichkeit des jungen Schweden beschäftigte und alle Einzelheiten genau studierte, spricht von einer Verkettung im Kafkastil. Bei Kafka aber hat eine solche Verstrickung immer noch die Basis in unserer Welt, und selbst das Absurde zeigt noch Lebenswahrheit. Deshalb heiße sich Raoul Wallenbergs Tragödie wohl eher mit einer kanonisierten-literarischen Form des sakramental-dialektischen Denkens in der Sowjetunion vergleichen, dem sogenannten sozialistischen Realismus.

Helmut Gollwitzer gibt in seinem Buch „... und führen, wohin du nicht willst“ ein sehr einleuchtendes Beispiel, wie diese sowjetischen Dinge zu sehen sind. Er hörte in Sowjetrußland folgende Feststellung eines kommunistischen Professors mit an: „Wenn Sie sagen: das ist eine alte, schlecht getünchte Barackenwand, dann haben Sie ‚metaphysisch‘ geurteilt, einen gegenwärtigen Moment herausgelöst. Wenn Sie aber sagen: das ist eine blendend weiße, schöne neue Wand, dann haben Sie, vom Moment her gesehen, zwar unrecht, denn sie ist es noch nicht. Aber dialektisch gesehen, haben Sie recht, denn morgen wird sie es sein. Wenn Sie zu Hause erzählen, die Sowjetmenschen leben in alien verwanzten Baracken, dann haben Sie gelogen, obwohl es weithin noch stimmt. Wenn Sie aber erzählen, sie leben in schönen neuen Häusern, dann haben Sie die Wahrheit gesagt, obwohl heute erst einige so wohnen.“

Dem sozialistischen Realismus und ähnlichen Prinzipien entsprechend, erklärte also auch der sowjetische Tschernitschew zunächst einmal in einem offiziellen Kommuniqué, Raoul Wallenberg befinde sich unter dem Schutz der Roten Armee, und noch am gleichen Tage, an dem sich der schwedische Diplomat mit seinem Fahrer Langfelder ins Hauptquartier des Marschalls Malinowski begab, teilte auch der stellvertretende sowjetische Außenminister Wladimir Dekanossow in einer offiziellen Note an das Schwedische Außenamt in Stockholm, die er dem Königlich-Schwedischen Gesandten in Moskau, Staffan Söderblom, übergab, mit, daß die sowjetischen Behörden den Legationssekretär der Königlich-Schwedischen Gesandtschaft in Budapest und dessen Eigentum unter ihren Schutz genommen hätten.

Hinsichtlich Raoul Wallenbergs war das schwedische Außenministerium also völlig unbesorgt, während das Schicksal des Gesandten Danielson und aller anderer Missionsmitglieder noch ungewiß blieb. Deshalb gab sich das Außenamt in Stockholm mit der Auskunft nicht zufrieden, sondern veranlaßte den Gesandten Söderblom, am 9. und 17. Februar nochmals vorstellig zu werden, um über den Verbleib des Budapester Gesandtschaftspersonals etwas zu erfahren.

Kurz darauf lud die sowjetische Botschafterin in Stockholm, Madame Kollontay, die Gattin des schwedischen Außenministers Günther zum Tee ein und teilte ihr mit, Raoul Wallenberg befinde sich in Sicherheit, sei bei bester Gesundheit und erfreue sich selbstverständlich in der Sowjetunion einer zuvorkommenden Behandlung. Das gleiche berichtete die Botschafterin auch der Mutter Wallenbergs, Frau Maj von Dardel, noch im Februar 1945. Da diese Erklärungen, von der Botschafterin abgegeben, offiziellen Charakter hatten, durfte man ihnen vertrauen, und war am 12. März um so erstaunter, als die schwedische Gesandtschaft in Bukarest mitteilte, Raoul Wallenberg sei spurlos verschwunden. Am 15. März erfuhr man im Stockholmer Außenamt von einer Nachricht des ungarischen Senders Kossuth, der bereits am 7. März gemeldet hatte, der schwedische Legationssekretär Raoul Wallenberg sei höchstwahrscheinlich von Gestapoagenten ermordet worden. Nun, das hätte immerhin möglich sein können; denn Gestapo und Pfeilkreuzler hatten sich ja einträchtig bemüht, dem Wirken des unbequemen Schweden ein Ende zu setzen. Trotzdem beruhete die Nachricht — wie schon früher

bemerkt — auf einer Irrführung, denn Wallenberg war nicht ums Leben gekommen, sondern befand sich vielmehr längst auf dem Wege nach Moskau, wie sich später einwandfrei herausstellen sollte. Der sozialistische Realismus und das dialektische Denken wirkten sich offenbar auf die von der Roten Armee besetzten Territorien fruchtbar aus. In seiner später noch zu erwähnenden Note bediente sich auch Andrej Januarjewitsch Wyschinski jener Falschmeldung des Senders Kossuth, als er im Jahre 1947 zum Fall Wallenberg Stellung nehmen mußte.

Am 23. März endlich traf in Stockholm die Nachricht ein, einige der schwedischen Diplomaten aus Budapest seien in Bukarest eingetroffen, und Wallenbergs Familie wurde wenig später von einem ungarischen Polizisten davon in Kenntnis gesetzt, Raoul Wallenberg hielte sich augenblicklich zu ganz besonderen Zwecken in gewissen russischen Gefängnissen auf. Selbstverständlich wandte sich die schwedische Regierung daraufhin sofort sowohl nach Moskau als auch nach Bukarest an die betreffenden sowjetischen Behörden, und eines Tages kam von der Gefängnisverwaltung in Focsani, Bessarabien, die Mitteilung, „man könne leider nicht feststellen, ob sich der Gesuchte im Gefängnis aufhalte oder nicht“. Das sowjetische Kriegsministerium aber behauptete, die Angelegenheit falle unter die Zuständigkeit der NKWD.

In Stockholm wandte man sich also erneut an Madame Kollontaj, und diese sagte sehr liebenswürdig jegliche Unterstützung der zuständigen sowjetrussischen Behörden bei der Suche nach dem jungen schwedischen Diplomaten zu. Trotzdem wurde der Gesandte Söderblom in Moskau nochmals zum stellvertretenden sowjetischen Außenminister geschickt, und auch Dekanosow versprach, jene Dienststelle der Roten Armee ausfindig zu machen, unter deren Schutz sich der Diplomat am 16. oder 17. Januar 1945 in Ungarn begeben hatte. Trotz dieser Zusage aber erfolgte nichts.

Carl Goerdelers früherer Verbindungsmann in London, Markus Wallenberg, der Onkel des Vermissten, wandte sich am 28. April 1945

ebenfalls an Madame Kollontaj persönlich, um sie um eine Beschleunigung der Nachforschungen nach seinem Neffen Raoul zu bitten, doch auch ihm wurde keine Antwort zuteil.

Die schwedische Gesandtschaft in Moskau überreichte am 3. November 1949 im sowjetischen Außenministerium eine offizielle Note, in der unter anderem ausdrücklich darauf verwiesen wurde, daß Dekanosow in seiner Eigenschaft als stellvertretender Außenminister dem Gesandten Schwedens zugesichert hatte, hinsichtlich des schwedischen Staatsangehörigen und Sekretärs der Königlich-Schwedischen Gesandtschaft in Budapest, Raoul Wallenbergs, der sich beim Einmarsch der Roten Armee in Budapest aufhielt, werde seitens der sowjetischen Militärbehörden alles unternommen, um ihn selbst und sein Eigentum zu schützen. Nachdem darauf nichts erfolgt sei, habe sich der Gesandte Schwedens am 24. April 1945 erneut an Herrn Dekanosow gewandt und gebeten, die sowjetischen Militärbehörden, unter deren Schutz sich Wallenberg im Januar begeben habe, doch anzuweisen, beschleunigt über seinen Verbleib zu berichten. Schweden erbäte Auskunft über die inzwischen seitens des russischen Außenministeriums ergriffenen Maßnahmen, da es der Angelegenheit großes Gewicht beimesse.

Der Gesandte Söderblom konnte auch auf diese Note keine Antwort nach Stockholm weiterleiten und unterhielt sich deshalb am 3. Januar 1946 dieserhalb mit der gerade in Moskau weilenden Madame Kollontaj. Als auch dann noch keine Klärung herbeigeführt wurde, wandte sich Söderblom am 15. Juni 1946 an Stalin persönlich. Wie üblich, sagte auch der Generalissimus seine Unterstützung zu und zeigte sich sogar äußerst hilfsbereit. Bei Stalin wollte das allerdings gar nichts bedeuten, wie, als Beispiel, das Interview zeigt, daß er Roy Howard von der „New York Times“ am 5. März 1936 gab. Auf Howards Frage, ob denn die Sowjetunion ihre Pläne und Absichten, eine Weltrevolution herbeizuführen, aufgeben habe, erklärte Stalin liebenswürdig: „Aber wir haben niemals solche Pläne und Absichten gehabt.“

Schwedens Öffentlichkeit verlangt Auskunft

Endlich, im Oktober 1946, bequeme sich das sowjetische Außenministerium, eine Nachfrage der schwedischen Regierung zu beantworten. Es erklärte sich außerstande, weitere Noten und Demarchen in Sachen Raoul Wallenberg entgegenzunehmen. Der Fall unterstehe nunmehr Stalin persönlich, und es wäre unmöglich, dessen Kanzlei etwa an die Erledigung einer Angelegenheit oder die Beantwortung einer Anfrage zu erinnern.

In Schweden machten sich bald nicht nur die Familienangehörigen des Vermissten und die verschiedenen Abteilungen des Außenministeriums Gedanken, sondern die gesamte schwedische Öffentlichkeit interessierte sich ebenfalls für den undurchsichtigen Fall. Selbst während des Krieges kann ein Diplomat eines neutralen Landes nicht einfach festgehalten werden, wenn er sich nichts hat zuschulden kommen lassen. Nach Beendigung des Krieges war ein solcher Fall unbegreiflich. Zweimal war Wallenbergs Schicksal Gegenstand vor Parlamentsdebatten und Interpellationen durch Dr. Elis Hastad.

Am 12. September 1946 überreichte der schwedische Geschäftsträger Barck-Holst in Moskau wieder eine offizielle Note, und diese wurde tatsächlich am 30. Januar 1947 beantwortet. Man teilte mit, trotz eifriger Nachforschungen bei den in Frage kommenden Dienststellen, auch Generalstab, Militär- und Sicherheitspolizei, sei innerhalb der sowjetischen Grenzen keine Spur von Raoul Wallenberg zu finden gewesen.

In Schweden bildete sich daraufhin ein Komitee, dem mehr als eine Million Mitglieder aller politischen Richtungen angehörten, unter ihnen der frühere Post- und Verkehrsminister Anders Örne, die Professorin der Physik Lise Meitner — sie war einmal Assistentin Professor Max Plancks gewesen und 1938 nach Schweden emigriert —, ferner Frau Mia Leche-Löfgren, eine Schriftstellerin, und der Anwalt Ingwe Schartau. Das Komitee hatte sich die Aufklärung des „Fallen Wallenberg“ und seine Befreiung zum Ziel gesetzt. Auch der Schriftsteller Rudolph Philipp, der aus Ungarn stammt, aber jetzt in Stockholm lebt, gehörte dem Komitee an. Er war der einzige, der über Unterlagen zu diesem „Fall“ verfügte,

die er den schwedischen Behörden bereits vorgelegt hatte. Inzwischen waren seit dem spurlosen Verschwinden des Diplomaten fast zwei Jahre verstrichen, und da die Öffentlichkeit Auskunft über die zu seinem Auffinden ergriffenen Maßnahmen verlangte, wurde im schwedischen Reichstag eine offizielle Anfrage eingebracht, die von mehr als einer Million Menschen unterzeichnet worden war. Als eine Gruppe von Parlamentariern, bekannten Wissenschaftlern und anderen namhaften Persönlichkeiten Raoul Wallenberg als Kandidaten für den Friedensnobelpreis benannte, hatte sie damit leider keinen Erfolg. Hätte er den Friedensnobelpreis tatsächlich erhalten, wäre es das zweitemal gewesen, daß dem Häftling eines totalitären Staates — ob nun im Gefängnis, Konzentrations- oder Zwangsarbeitslager, spielt dabei wohl kaum eine Rolle — dieser Nobelpreis zuerkannt worden wäre. Man entsinne sich nur Karl von Ossietzkys!

Schweden setzte seine Nachforschungen in Rußland fort und wandte sich auch an Malik. Doch nicht dieser, sondern Andrej Januarjewitsch persönlich antwortete am 18. August 1947. Wie bereits erwähnt, bediente er sich jener Falschmeldung des ungarischen Senders Kossuth vom März 1945, der zufolge Raoul Wallenberg in den Kriegswirren doch noch durch die Gestapo oder Pfeilkreuzler ums Leben gekommen sein sollte. Im besten Stil des sozialistischen Realismus führte Wyschinski weiter aus, es sei zwar richtig, daß eine Meldung über den Legationssekretär vorliege, doch stütze sie sich nur auf indirekte Aussagen, und alle Nachforschungen in dieser Richtung seien ergebnislos verlaufen.

Trotz dieser entmutigenden Auskunft des sowjetischen Kronjuristen und Außenministers kam Anders Örne zu dem Schluß, daß sich Raoul Wallenberg tatsächlich unter den Schutz der Roten Armee gestellt hätte, und nach dem von Rudolph Philipp gesammelten und vorgelegten Beweismaterial sei er beim Einmarsch der Russen in Budapest ebenso sicher noch am Leben gewesen. Die Wyschinski-Antwort wurde daher vom Komitee nicht als der Wahrheit entsprechend anerkannt, und der Noten-

wechsel zwischen Schweden und der Sowjetunion nahm seinen Fortgang, ohne daß bis 1951 dabei viel Neues herausgekommen wäre. Als die Sowjetunion aber dann 1951/1952 die Gefangenen der Achsenmächte in die Heimat entließ, kam der „Fall Wallenberg“ wieder ins Rollen, denn nun kamen Menschen ins nicht-sowjetisch besetzte Europa heim, die Raoul Wallenberg in Rußland getroffen hatten und Auskunft geben konnten. Das Stockholmer Außenministerium gelangte in den Besitz von Aussagen ehemaliger Gefangener, die mit Wallenberg im gleichen Gefängnis gewesen waren, die Zelle mit ihm geteilt, durch Klopfzeichen mit ihm in Verbindung gestanden oder durch Mithäftlinge von ihm und seiner Anwesenheit gehört hatten. Es läßt sich feststellen, daß viele, die mit Wallenberg selbst und seinem Freund und Fahrer Langfelder zusammengekommen waren, Ende Juli 1947 Verhöre erlebten, die sich ausschließlich mit dem jungen Schweden oder seinem Fahrer befaßten, und danach lange Zeit in Einzelhaft saßen. Es liegt auf der Hand, daß man so alles unterbinden wollte, was möglicherweise das Wissen um Wallenbergs Anwesenheit in Rußland hätte verbreiten können. Außerdem deutet alles darauf hin, daß man den Schweden für äußerst „interessant“ hielt und als wichtigen Fall ansah. Ein Ausländer hatte sowieso auch nach dem Kriege wenig Aussicht, in die Heimat zurückzukehren, wenn er erst einmal in die sowjetische Maschinerie geraten war. Das gilt um so mehr, wenn Rußland an einem Gefangenen besonders interessiert war. Zu Stalins Zeiten hat kaum jemals ein Land einen seiner Bürger aus sowjetischen Händen befreien können und meistens nicht einmal etwas über ihn erfahren. Erst nach Stalins Tode und dem Regimewechsel bestand dafür manchmal eine kleine Chance.

Einer der Heimkehreraussagen zufolge wurde Raoul Wallenberg noch 1952 in Rußland gesehen. Deshalb ließ Schweden am 11. Februar 1952 der Sowjetunion nochmals eine offizielle Note überreichen, in der es sich nicht darauf beschränkte, alle vorherigen Schritte in dieser Sache aufzuzählen, sondern auch auf die zahlreichen Zeugnisaussagen hinwies, nach denen der schwedische Diplomat jedenfalls Häftling in der Lubjanka und Lefortowskaja in Moskau gewesen war. Aus diesem Grunde erbat Schweden erneute Nachforschungen.

Schon am 16. April 1952 traf die sowjetische Antwort ein, die sich jedoch auf das Schreiben Wyschinskis bezog und besagte, über Wallenbergs Schicksal sei nichts bekannt. Also ging der Schriftwechsel beider Länder weiter.

In seinem bereits erwähnten Rundfunkkommentar stellte Arne Lundberg am 7. Februar 1957 dann fest, das allein seit dem Februar 1952 von Schweden fünfzehn schriftliche Anfragen an die Sowjetunion gerichtet worden seien und vierunddreißig mündliche Demarchen in Sachen Wallenberg stattgefunden hätten. Die Beantwortung war Schweigen oder ein Hinweis auf Wyschinskis Brief. Einmal — am 5. August 1953 — erklärte Sowjetbotschafter Rodionow in Stockholm, alle Versuche, Wallenbergs Schicksal mit einem angeblichen Aufenthalt in Rußland in Verbindung zu bringen, entbehren jeglicher Grundlage. Die abwegige, den Tatsachen entgegenstehende Einstellung der schwedischen Presse und Öffentlichkeit sei zu mißbilligen.

Im gleichen Jahre wurde Raoul Wallenberg übrigens anlässlich des siebzigsten Geburtstages von König Gustav VI. der Orden „Illis quorum mercede labores“ verliehen, und zwar nicht posthum, wie ausdrücklich bemerkt wurde.

Am 8. November 1955 übergab Schweden dem Sowjetbotschafter Rodionow den Auszug einer Reichstagsrede über Wallenberg und am 10. März 1956 die notariell beglaubigten Zeugnisaussagen von ehemaligen Kriegsgefangenen der Sowjetunion, aus denen einwandfrei Wallenbergs Anwesenheit in Rußland hervorgeht, obwohl sie von der Sowjetunion bestritten wurde.

Ungewöhnlich schnell — nach zehn Tagen — traf die russische Antwort ein. Sie besagte, Kriegsverbrecheraussagen könnten nicht als stichhaltig anerkannt werden.

Workuta lehnte sich gegen Auschwitz auf!

Hier sei bemerkt, daß Aussagen über Wallenberg in keiner Weise eine Entlastung für den betreffenden Zeugen bedeuteten und daß ferner zwei Mitglieder des Internationalen Militärgerichtshofes in Nürnberg, der sowjetische Generalmajor I. T. Nikitschenko sowie der Ankläger

der Sowjetunion, R. A. Rudenko, Kriegsverbrecheraussagen als Beweis aufgenommen und anerkannt hatten.

Aus den von der Sowjetunion abgelehnten Kriegsgefangenenaussagen geht deutlich hervor, was die NKWD Wallenberg vorwarf. Und das kann niemals Rechtsgrundlage für die Inhaftierung eines neutralen Diplomaten sein. Zumal dann nicht, wenn es sich um einen Vertreter jenes neutralen Staates handelt, der während des Krieges ausgerechnet die Interessen der Sowjetunion in den Feindstaaten wahrnahm und für sowjetische Kriegsgefangene sorgte. Ohne sich auf die Kreml-Astrologie zu verstehen, kommt man zwangsläufig darauf, daß Raoul Wallenberg der Spionage verdächtigt wurde. Die ganze Atmosphäre in Moskau war außerdem zur Zeit der Verhöre Wallenbergs äußerst ungünstig für einen Retter der Juden, denn die NKWD beschäftigte sich eifrig mit den Vorbereitungen zu der späteren „Ärzte-Affäre“ und der Liquidation der jüdischen Schriftsteller in der Sowjetunion. Für einen NKWD-Mann mag — um es etwas überspitzt zu sagen — Raoul Wallenberg etwa dasselbe bedeuten haben wie der Repräsentant des „World Jewish Congress“ für den Gestapo-Mann. Ferner aber muß auch noch einer anderen Tatsache Rechnung getragen werden: die sowjetische Geheimpolizei ist der unrevisionistischste Teil des kommunistischen Staates. Im dogmatischen Robot-Denken dieser Polizei sprach alles gegen den jungen Diplomaten. Hatte er nicht ganz „unberechtigterweise“ schwedische Papiere für ungarische und andere Juden ausgestellt, obwohl diese niemals schwedische Untertanen waren? Für die Begriffe der sowjetischen Oberschicht — und dazu gehört zweifellos besonders die NKWD — beschäftigte sich der Schwede überdies in Budapest viel zu sehr mit Juden. Die obersten Zehntausend Sowjetrußlands sind heute notorische Antisemiten. Schwer ins Gewicht fallend dürfte auch die Tatsache gewesen sein, daß Raoul Wallenberg ausgerechnet von amerikanischen Juden das Geld für seine großangelegte Hilfsaktion in Budapest erhielt. Die ganze Abteilung C der Königlich-Schwedischen Gesandtschaft in Budapest mußte in den Augen der NKWD ihrer Tätigkeit wegen im höchsten Maße verdächtig erscheinen. Ihr Mißtrauen wurde schon durch die Tatsache geweckt, daß ein neutraler schwedischer Bürger, noch dazu Diplomat, mit der amerikanischen Mission des Diplomaten Ivar C. Olsen in Verbindung stand, die über Millionen von Dollar verfügte und somit ein nicht minder suspektes Unternehmen darstellte wie der War Refugee Board selbst, den Olsen repräsentierte. Derartige Dinge stellen für die sowjetische Geheimpolizei Leckerbissen dar, und in Raoul Wallenbergs Fall waren das Tatsachen, die nicht hinwegdiskutiert werden konnten. Im NKWD-Universum aber wird so etwas sehr schnell zu einem gigantischen Monstrum aufgebauscht, das die Leidtragenden gewöhnlich wie ein Moloch verschlingt.

In den Augen der Sowjetmenschen wären die von Wallenberg vorgelegten Ausweispapiere völlig ungenügend und somit verdächtig, denn der erforderliche sowjetische Stempel, mit dem man es in so heiklen Fällen äußerst genau nahm, fehlte. Wie schon erwähnt, hatte man bei den sich überstürzenden Ereignissen in Stockholm verabsäumt, diese Formalität in Moskau nachzuholen, oder es war eben übersehen worden. Da Schweden die diplomatischen Beziehungen zu Ungarn nach dem Oktober 1944 nicht wieder aufgenommen hatte, war Raoul Wallenberg bei der Regierung Szalassy auch gar nicht mehr akkreditiert gewesen, wie die Sowjetunion wohl wußte. Die ganze Atmosphäre mißtrauischer Wachsamkeit einer ins Feindesland siegreich vorstoßenden Truppe mag auch eine Rolle gespielt haben, denn der Krieg war ja noch nicht beendet, als Wallenberg sich unter den Schutz der Roten Armee stellte. Seiner ganzen Natur entsprechend, hat der Held von Budapest sein Vorhaben auch sicherlich ausgeführt und von den Sowjets verlangt, den Beschuß auf das Diplomatenviertel Buda einzustellen, die Ghettos unter militärischen Schutz zu nehmen und sämtliche Schutzbriefe der neutralen Staaten anzuerkennen. Seine Forderung, jegliche Zwangsarbeit abzubauen, mag den Russen noch abwegiger vorgekommen sein, denn Zwangsarbeitslager sind in ihrem eigenen Lande doch absolut nichts Ungewöhnliches. Wenn Wallenberg tatsächlich das verlangt hat, was er sich unter Befreiung vorstellte, hat er wohl kaum der Tatsache Rechnung getragen, daß die Ansichten der westlichen Welt und die der Sowjetunion über solche Begriffe wie „Befreiung“ oder „Freiheit“ wesentlich voneinander abweichen.

Da die Russen das Diplomatenviertel Buda, in dem auch die ausgebombte schwedische Gesandtschaft lag, erst drei Wochen später einnahmen als Pest, bot sich der Militärpolizei auch keine Möglichkeit, die Behauptungen ihres seltsamen Schutzhäftlings zu überprüfen, was sonst bestimmt geschehen wäre, denn die Russen besaßen die komplette Liste des schwedischen Gesandtschaftspersonals und waren auch angewiesen, dieses in Budapest unter ihren Schutz zu nehmen.

Die NKWD läßt sich nichts befahlen! Das mußten die schwedischen Diplomaten in Budapest am eigenen Leibe spüren, nachdem Raoul Wallenberg drei Wochen früher seine Erfahrungen gemacht hatte. Auch ihnen warf man allerlei vor, wie der schwedische Attaché Lars Berg bei seiner Rückkehr nach Schweden berichtete. Seine Schilderung der Budapest Zustände nach der Einnahme durch die Russen war ausführlich und aufschlußreich. Aus ihr geht eindeutig hervor, daß die Gesandtschaft

bei den russischen Behörden wiederholt vorstellig werden mußte, um für die Missionsmitglieder, die schwedischen Häuser und die Schutzpaß-Inhaber auch wirklich sowjetischen Schutz zu erlangen. Selbst wenn sich die Russen gelegentlich zu Zusagen bereitfanden, waren die Versprechen meistens illusorisch und hatten negativen Erfolg. Bald trat das Gegenteil von dem ein, was man erwartet hatte. Die sowjetischen Dienststellen warfen der schwedischen Gesandtschaft allen Ernstes Spionage, Urkundenfälschung und mangelnde Übersicht hinsichtlich der verschiedenen Hilfsaktionen — vor allem derjenigen des Schwedischen Roten Kreuzes — vor. In bezug auf die sowjetischen Interessen in Ungarn habe die schwedische Gesandtschaft es überdies an Sorgfalt fehlen lassen. Eines Tages wurden mehrere nicht-schwedische Angehörige der Mission verhaftet und scharfen Verhören über die Tätigkeit der Gesandtschaft unterzogen.

In der Lubjanka

Wie Lars Berg berichtete, seien die Betreffenden besonders über Wallenberg und ihn selbst ausgehört worden und bald habe es auf der Hand gelegen, daß die Russen sie beide für die Leiter der deutschen Spionagetätigkeit hielten. Die Sowjets konnten oder wollten einfach nicht verstehen, daß eine solche Hilfsaktion von der Abteilung C im besetzten Ungarn durchgeführt worden war. Wenn Schweden darüber auch niemals etwas Konkretes erfuhr, war Raoul Wallenberg in den Augen der Sowjetmenschen der Spionage verdächtig, und darin allein dürften die Gründe für sein Verschwinden in der Sowjetunion liegen. So absurd derartige Vorwürfe waren, die Russen nahmen sie eben als gegeben an. Sie fragten auch nicht etwa nur die schwedischen Diplomaten und Gesandtschaftsangestellten nach ihm und seiner Tätigkeit aus, sondern unterzogen seine ungarischen Mitarbeiter noch weit peinlicheren Verhören und erhoben schwerwiegende Beschuldigungen gegen sie. Seltsamerweise hielten sie die Ungarn nur kurze Zeit in der Untersuchungshaft fest oder ließen sie sogar überhaupt auf freiem Fuß.

Da die Sowjetunion die Kriegsgefangenen erst Jahre nach Kriegsende in die Heimat zurückkehren ließ, dauerte es lange, bis tatsächlich Zeugen auftauchten, die über Raoul Wallenbergs Leben in Rußland berichten konnten.

Der frühere deutsche Polizei-Attaché in Bukarest, Gustav Richter aus Ludwigshafen, befand sich schon am 19. Januar 1945 als deutscher Kriegsgefangener in Moskau. Man brachte ihn in die Zelle 123 des Lubjanka-Gefängnisses, wo er den österreichischen Oberleutnant Otto Scheuer vorfand. Scheuer ist immer noch nicht in die Heimat zurückgekehrt. Am 31. Januar 1945 kam Raoul Wallenberg zu den beiden in die Zelle, die recht erstaunt waren, daß ein schwedischer Diplomat ihre Gefangenschaft teilen sollte. Richter entsinnt sich genau, daß Wallenberg Anfang Februar ein Schreiben an die Gefängnisdirektion aufsetzte, in dem er sich über die Behandlung beschwerte und vor allem energisch Einspruch gegen seine Verhaftung erhob. Er besprach den Inhalt des Briefes eingehend mit beiden Zellenkameraden, so daß sie ihn in extenso kennenlernten. Der Brief war in deutscher Sprache abgefaßt, und Wallenberg verlangte in ihm auch, daß man ihm die Möglichkeit gäbe, sich mit seiner Moskauer Gesandtschaft in Verbindung zu setzen, da ihm dieses Recht als schwedischer Staatsangehöriger und vor allem als Diplomat zustünde. Wallenberg übergab den Brief dann dem Stabschef im Erdgeschoß zur Weiterleitung.

Es war ihm aufgefallen, wie sich Richter erinnert, daß man den schwedischen Diplomaten in der ganzen Zeit, die er die Zelle mit ihm teilte, nur ein einziges Mal zum Verhör holte. In die Zelle zurückgekehrt, habe Wallenberg dann genau berichtet, wie sich das Verhör abgespielt habe. Gleich zu Anfang teilte ihm der Kommissar mit, man wisse in Rußland sehr wohl, aus welcher kapitalistischen Familie Schwedens er stamme. Etwa anderthalb Stunden lang stellte man dann Fragen, aus denen Wallenberg schließen mußte, daß man ihn der Spionage verdächtige.

Er sei bald gut Freund mit dem Schweden geworden, meint Richter und hebt besonders hervor, daß Wallenberg trotz der ungeklärten Lage, in der er sich befand, stets guten Mutes gewesen sei. Selbstverständlich

erzählte er seinen Zellenkameraden auch, weshalb er nach Ungarn gereist war und welche Schwierigkeiten er in Budapest zu überwinden hatte, weil man seine schwedischen Schutzpässe immer wieder für ungültig erklärte oder versuchte, auch jene Juden zu deportieren, die unter neutralem Schutz standen. Ebenso erzählte Wallenberg seinen Mitgefangenen, wie er sich beim Einmarsch der Roten Armee unter deren Schutz gestellt hatte und dann zusammen mit seinem Fahrer Langfelder von einer Instanz zur anderen weitergereicht worden war. Ganz geheuer sei ihm dabei nicht gewesen, denn er habe nie Klarheit darüber erlangen können, ob man sie beide als Gefangene oder doch Schützlinge der Sowjetunion betrachtete. Eines Tages habe man sie dann aber verhaftet und durch ganz Rumänien nach Rußland abtransportiert. Erst in Moskau in der Lubjanka sei er von seinem Freund und Fahrer Langfelder getrennt worden, und er mache sich große Sorge um den ungarischen Ingenieur, der so treu zu ihm gehalten und seine Arbeit in Budapest sehr unterstützt habe.

Am 1. März 1945 wurde Richter in eine andere Zelle verlegt. Später schaffte man ihn von der Lubjanka in die Lefortowskaja, und dort holte man ihn am 27. Juli 1947 zu einem Verhör, bei dem man hauptsächlich von ihm wissen wollte, mit wem er jemals über Raoul Wallenberg gesprochen habe. Ein NKWD-Oberst versuchte auch, genau zu erfahren, was ihm Wallenberg persönlich alles anvertraut hatte. Nach dem Verhör brachte man ihn dann nicht mehr in seine Zelle zurück, sondern für vierzehn Tage in Einzelhaft.

Später war Richter dann auch einige Zeit mit dem ungarischen Ingenieur Vilmos Langfelder zusammen in einer Zelle, und sie unterhielten sich viel über den jungen schwedischen Diplomaten, von dessen unerschrockenen Eintreten in Budapest der Ungar nicht genug erzählen konnte. Auf diese Weise hatte Richter erst ausführlich von den Heldentaten des Schweden erfahren.

Auch ein anderer Späthelmkehrer traf mit Vilmos Langfelder zusammen: Der ehemalige Gefreite der deutschen Wehrmacht, Erhard Hille, der heute in Frankfurt am Main lebt, teilte vom 22. März bis zum 6. April 1945 die Zelle mit ihm. In der gleichen Zelle befanden sich auch der deutsche Gesandtschaftsrat Wilhelm Roedel und der tschechische Dolmetscher Jan Loyda. Die Unterhaltung in jener Zelle der Moskauer Lubjanka drehte sich vornehmlich um Raoul Wallenberg, von dem Langfelder interessant zu berichten wußte.

Im November 1946 traf Hille nochmals mit dem tschechischen Dolmetscher im Lager 27/II von Krasnogorsk zusammen, und Loyda berichtete, daß auch Vilmos Langfelder bald nach Hille die Zelle verlassen habe. An seiner Stelle sei aber dann Raoul Wallenberg zu ihnen verlegt worden. Roedel und er hätten dadurch den Helden von Budapest persönlich kennengelernt und lange Unterhaltungen mit ihm gehabt. Mitte Mai 1945 habe man sie alle aus der Zelle geholt und auf einen Wagen geladen. Jan Loyda konnte, durch eine Spalte beobachtet, daß sie vor dem Lefortowskaja-Gefängnis hielten, wo Wallenberg und Roedel aussteigen mußten. Ihn selbst hatte man weitertransportiert und in die Butirskaja gebracht.

Jahre später lernte Hille dann einen Finnen mit Namen Eero Pelkonen kennen, der ihm erzählte, daß auch er eine Weile mit dem ungarischen Ingenieur Vilmos Langfelder in einer Zelle gewesen sei. Am 27. Juli 1947, nachdem er Langfelder schon Monate nicht mehr gesehen hatte, wurde Pelkonen zu einem Verhör geholt, bei dem man ihn ausschließlich nach Langfelder fragte und erfahren wollte, was er über Raoul Wallenberg wußte. Pelkonen behauptete, den Namen Wallenberg nicht zu kennen und nie gehört zu haben, aber man brachte ihn nicht wieder in seine Zelle zurück, sondern steckte ihn im Erdgeschoß in Einzelhaft. Vor ihm sei übrigens auch sein Zellenkamerad Kraft zum Verhör geholt worden und nicht wieder zurückgekommen, berichtete Pelkonen Hille weiter.

Weder Pelkonen noch Jan Loyda oder Wilhelm Roedel sind bisher zu ihren Angehörigen heimgekehrt.

Das Lefortowskaja-Gefängnis muß ein regelrechtes Sammelbecken für deutsche und ausländische Diplomaten gewesen sein, die man in Bukarest oder Sofia verhaftet hatte. Sie waren nicht in besonderen Zellen, sondern teilten den Raum mit anderen deutschen Kriegsgefangenen. Untereinander standen die Zellen in dauernder Klopfverbindung, und viele der Insassen verständigten sich von 1945 bis 1947 laufend auf diese Weise. Während der ganzen Zeit hatten sie so auch Kontakt mit Raoul Wallenberg und Wilhelm Roedel.

Der frühere Generalsekretär des deutschen wissenschaftlichen Instituts in Bukarest, Karl Supprian, entsinnt sich, mit Roedel und Wallenberg im Mai 1945 die Klopfverbindung aufgenommen zu haben. Roedel, der ihm aus Bukarest schon gut bekannt gewesen sei, habe ihm ausführlich über seinen Zellenkameraden Wallenberg berichtet. Supprian, der heute in Hamburg wohnt, meint, er habe zuerst einfach nicht glauben wollen, daß ausgerechnet ein schwedischer Diplomat in Roedels Zelle säße. Schließlich habe er Roedels Versicherungen jedoch Glauben schenken müssen, und später sei er, dann auch mit Wallenberg persönlich in Klopfverbindung getreten. Er wisse, man habe Wallenberg der Spionage beschuldigt, ihn jedoch Jahr und Tag zu keinem Verhör geholt. Bis 1947 konnte Supprian die Klopfverbindung zu Roedel und Wallenberg ununterbrochen aufrechterhalten.

Auch der deutsche Generalmajor H. H. v. Hinkeldey stand in der Lefortowskaja mit Wallenberg durch Klopfzeichen in Verbindung, wobei beide sich der deutschen Sprache bedienten. Sie hatten die Heimadressen ausgetauscht, um sich nach ihrer Entlassung aus der Gefangenschaft miteinander in Verbindung setzen zu können. Eines Tages kam auch der deutsche Gesandte Zechlin zu ihm in die Zelle, erzählte v. Hinkeldey, und er habe nicht glauben wollen, daß sich ein Sekretär der schwedischen Gesandtschaft in Budapest tatsächlich in der Zelle über der ihrigen in Haft befände. Nachdem er erfahren habe, es handle sich um Raoul Wallenberg, habe er ihn herzlichst grüßen lassen, und Wallenberg habe gleich darauf die Grüße erwidert. Des genauen Datums dieser Klopfzeit mit Wallenberg konnte sich allerdings v. Hinkeldey nicht mehr erinnern. Ebenso wenig vermag er heute noch zu sagen, wie lange die Verbindung aufrechterhalten wurde.

Ein wissenschaftlicher Mitarbeiter der deutschen Gesandtschaft in Bukarest, Ernst Wallenstein, der heute in Frankfurt lebt, entsinnt sich vor allem an ein Schreiben an Stalin, das Wallenberg in der Lefortowskaja aufsetzte, um gegen seine Inhaftierung zu protestieren. Ein anderer Angehöriger der deutschen Gesandtschaft in Bukarest, Bernhard Rensinghoff, erinnert sich ebenfalls an dieses Protestschreiben Wallenbergs. Rensinghoff stand mit ihm in direkter Klopfverbindung und berichtet, in der ersten Zeit hätten sie hauptsächlich über die Abfassung des Briefes an Stalin hin- und hergeklopft. Er sollte in französischer Sprache geschrieben werden, und sie konnten sich lange nicht über die beste Formulierung einig werden. Rensinghoffs Ansicht nach setzte Wallenberg den Brief im Sommer 1946 auf. Er habe darin verlangt, mit seiner Moskauer Gesandtschaft in Verbindung treten zu können.

Rensinghoff weiß auch noch, daß sich Wallenberg einmal sofort mit ihm in Verbindung setzte, nachdem er von einem Verhör in die Zelle zurückgekommen war, und über den Verlauf des Verhörs berichtete. Der Kommissar hatte erklärt, Wallenberg sei für ihn ein ganz klarer Fall. Wenn er sich einbilde, unschuldig zu sein, möge er das nur be-

weisen, was ihm aber schwerfallen würde. Seine eigene Gesandtschaft in Moskau wolle nichts von ihm wissen und auch seine Regierung in Stockholm habe sich bisher in keiner Weise für ihn eingesetzt. Das allein war schon in den Augen des Kommissars der beste Beweis für eine Schuld. Durch solche Reden habe sich Wallenberg jedoch in keiner Weise einschüchtern lassen, erzählt Rensinghoff, vielmehr habe er den Kommissar aufgefordert, man solle ihm doch nur Gelegenheit geben, sich endlich mit dem Roten Kreuz und seiner Moskauer Gesandtschaft in Verbindung zu setzen. Beides schlug der Kommissar ihm ab und meinte dazu, man würde dort überhaupt keine Notiz von ihm nehmen. Wenn die Gesandtschaft oder die Regierung in Stockholm Interesse an ihm nähmen, würden beide sich längst für ihn verwandt haben. Sie hätten aber weder versucht, mit ihm Verbindung aufzunehmen, noch nach seinem Verbleib geforscht oder wären gar seiner Freilassung wegen vorstellig geworden.

Bemerkenswert ist, daß gerade in jenem Teil der Lefortowskaja die Diplomaten aus Bukarest und Sofia zusammengelegt waren, und aus allen Aussagen ergibt sich gleichlautend, daß während der Jahre 1945 bis 47 in den Zellen 149, 150, 152 und 153 des III. Stockes wenigstens einer der Gefangenen die ganze Zeit in der gleichen Zelle blieb, während die übrigen wechselten und nicht wie die Dauerbewohner stets mit Wallenberg in Verbindung standen.

Ernst Huber aus Wien, früher Abwehrfunker, hatte die Zelle mit Langfelder geteilt. Ende Juli 1947 verhörte man ihn spät abends noch, um zu erfahren, mit wem er in der Lubjanka oder Lefortowskaja zusammengekommen sei. Kaum nannte Huber Langfelder, unterbrach man ihn und wollte wissen, was der Ungar über Wallenberg erzählt habe. Dieses Verhör fand nicht im gleichen Raum wie üblich und mit einem Dolmetscher im Majorsrang statt, was sehr selten vorkam. Nach dem Verhör kam Huber nicht in seine Zelle zurück, sondern bis Ende April 1948 in Einzelhaft.

Oberst Kitschmann, früher deutscher Militär-Attaché in Finnland, wurde am 27. oder 28. Juli 1947 gegen 11 Uhr nachts zum Verhör geholt, dem zwei Majore, Abteilungsleiter im Innenministerium, beiwohnten. Auch Kitschmann mußte alle Gefangenen aufzählen, mit denen er je die Zelle geteilt hatte. Als er Langfelder erwähnte, wollte man wissen, was dieser über Wallenberg erzählt hatte. Kitschmann mußte zugeben, auch mit späteren Zellenkameraden über Wallenberg und Langfelder gesprochen zu haben, und erhielt zur Strafe dafür bis zum 23. 2. 1948 Einzelhaft.

Für das dialektische Denken der Sowjets, was Aussagen und deren Glaubhaftigkeit betrifft, dürfte übrigens gerade Kitschmann ein klarer Beweis sein. 1956 lehnten die Russen, wie gesagt, Aussagen deutscher Gefangener als nicht stichhaltig ab. Am 12. Februar 1946 jedoch stützte sich der sowjetische Justizrat III. Klasse N. D. Zorya in seiner Anklagerede während der Nachmittagsitzung des Nürnberger Gerichtshofes ausgerechnet auf die Aussage desselben Obersten Kitschmann und bat, das Dokument als Beweis zuzulassen (Dokument USSR 229).

Der italienische Diplomat Dr. Claudio de Mohr stand drei volle Jahre mit Wallenberg in Klopfverbindung und bezeugte energisch, daß der Schwede 1948 noch lebte. Dr. de Mohr entsinnt sich, daß die Zelle 151 einige Tage leerstand, bevor abends zwei neue Gefangene dort einquartiert wurden, deren Klopfzeichen er am nächsten Tag nicht recht verstehen konnte. Bald trat er mit der Zelle 151 selbst in Klopfverbindung und unterhielt sich mit einem deutschen Gesandtschaftsrat aus Bukarest und dem schwedischen Legationssekretär Raoul Wallenberg aus Budapest. Erst als Wallenberg ihm alle Einzelheiten mitgeteilt hatte, begriff Dr. de Mohr, wieso ein neutraler Diplomat im russischen Gefängnis sein Nachbar wurde. Mit eigenen Augen sah er den schwedischen Kollegen nie, weiß aber, daß dieser sich sowohl geistig als auch körperlich in bester Verfassung befand und kaum nach 1948 einer Krankheit erliegen sein dürfte, da die Zustände in Rußland sich für die Gefangenen erheblich besserten.

Wie richtig der Italiener vermutete, geht aus der Aussage eines Berliner Spätheimkehrers hervor, der anonym zu bleiben wünscht. Er las 1957 die von Schweden veröffentlichte Note über Wallenbergs angeblich bereits im Jahr 1947 in der Lefortowskaja erfolgten Tod- und sah

Bilder von ihm. Dieser Berliner war zum Tode verurteilt und 1949 zu lebenslänglicher Zwangsarbeit begnadigt worden. Nach dem letzten Verhör brachte man ihn in der Lefortowskaja in eine sogenannte Transitskammer, in der bereits über 50 Häftlinge auf den Abtransport warteten. Der Zeuge meint, bis auf einen seien es alles Russen gewesen. Der Nichtrusse habe ihn sofort als Ausländer erkannt und sei zu ihm gekommen. Deutsch, wenn auch mit einem ausländischen Akzent, habe er ihn dann gleich angesprochen. Sie hätten sich unterhalten, wie man sich eben unterhält, wenn man auf den Abtransport nach Workuta wartet. Der Fremde erzählte, er sei schwedischer Diplomat und habe sich beim Einmarsch der russischen Truppen in Budapest unter ihren Schutz gestellt. Wenige Tage später verhaftete man ihn, weil sich Namenslisten in seinem Besitz befanden und die Russen ihn deshalb der Spionage verdächtigten. Zuerst sei er in Moskau in der Lubjanka und später in der Lefortowskaja gewesen und bei den Vernehmungen dort oft auch dem „dritten Grad“ ausgesetzt worden. Während er bis 1947 seine Zelle stets mit anderen Häftlingen geteilt habe, sei er seither immer allein in der Zelle gewesen. Nun hätte man ihn im Verwaltungsverfahren wegen Spionage zu 25 Jahren Zwangsarbeit in Workuta verurteilt. Bisher sei das Urteil von ihm nicht unterzeichnet worden, und er gedenke auch nicht, dies in Zukunft zu tun.

Der Spätheimkehrer glaubt, die ganze Unterhaltung in der Transitskammer könne kaum eine Stunde gedauert haben. Inzwischen sei bemerkt worden, daß er in eine falsche Transitskammer geraten war. Ein russischer Offizier erschien, um den Berliner in eine andere Zelle zu bringen, in der nur Deutsche warteten. Beim Abschied habe ihm der schwedische Diplomat noch mitgeteilt, seiner Ansicht nach wollten die Sowjets ihn einfach „verschwinden“ lassen.

Andere deutsche Spätheimkehrer wußten zu berichten, daß sie noch im Jahre 1951 mit Raoul Wallenberg in Workuta zusammengetroffen seien.

Es steht also einwandfrei fest, daß Wallenberg keineswegs, wie Rußland behauptet, 1947 an einem Herzinfarkt starb, denn außer dem Berliner und Dr. de Mohr traf auch der Frankfurter Geschäftsmann Wallenstein den Schweden noch lange nach seinem angeblichen Tod. Von den Workutahemkehrern ganz zu schweigen.

Schweden bemühte sich um alle Zeugen und sammelte die Aussagen in verschiedenen Ländern, was bestimmt keine leichte Arbeit war. Das

schlimmste Problem bei diesem Bemühen besteht jedoch darin, daß unzählige Heimkehrer aus Sowjetrußland in Deutschland und anderen Ländern Europas es immer noch nicht wagen, über ihre Erlebnisse und gerade über den Fall Wallenberg zu sprechen. Nachdem sie nach langen schweren Jahren in Workuta oder anderen russischen Lagern und Gefängnissen endlich wieder auf freiem Fuß und in ihre Heimat zurückgekehrt sind, fürchten sie, selbst hier noch Unannehmlichkeiten zu haben, wenn nicht Schlimmeres, falls sie den Mund aufmachen und von dem sprechen, was sie in Rußland gesehen und gehört haben. Sie wollen ihr Leben nicht erneut in Gefahr bringen.

Andere Heimkehrer machen so verworrene Angaben, daß man ihnen keinen Glauben schenken darf. Vielleicht hat die lange Haft in Rußland sie zermürbt, und sie können sich nicht mehr recht entsinnen. Doch gibt es auch solche, die ganz bewußt Unwahrheiten erzählen. Ob sie auf eine falsche Fährte locken sollen oder wollen, mag dahingestellt bleiben. Wer auch vermöchte das einwandfrei zu unterscheiden?

Die schwedische Regierung ging jeder Spur nach, von der sie annehmen durfte, sie könne Aufschlüsse vermitteln, weil sie ehrlich und glaubwürdig schien. Die meisten Zeugen kannten Wallenberg persönlich nicht, sondern standen nur mit ihm in Klopff Verbindung oder hörten durch Mithäftlinge von ihm und seinem Schicksal. Oft aber kannten auch jene Mitgefangenen den jungen Schweden nicht von Angesicht zu Angesicht, sondern standen ebenfalls nur mit ihm durch Klopffzeichen in Verbindung oder wußten wiederum nur durch die häufig wechselnden Zellenkameraden von seiner Person und seinem Schicksal.

Als die beiden schwedischen Minister Erlander und Hedlund im April 1956 Moskau besuchten, herrschte dort die friedliche Ko-Existenz-Atmosphäre des freundlichen Grinsens, und deshalb wagten sie auch, sich eine Wende im Fall Raoul Wallenberg durch den damaligen Ministerpräsidenten Bulganin und den ersten Parteisekretär Chruschtschow zu erhoffen. Als das Gespräch endlich auch auf den verschwundenen Diplomaten kam, versprachen die sowjetischen Führer sofort sehr liebenswürdig die erneute und sehr gründliche Untersuchung der Angelegenheit. Im gemeinsamen herausgegebenen Kommuniqué, das am 3. April 1956 unterzeichnet wurde, wurde besonders hervorgehoben, daß der Fall eingehend zurückverfolgt und nachgeprüft werden sollte. Gleichzeitig betonte man, Raoul Wallenberg könne selbstverständlich sofort nach Schweden heimkehren, falls er sich wider Erwarten tatsächlich innerhalb der sowjetischen Grenzen aufhalte.

Mit offiziellem Bedauern . . .

Am 6. Februar 1957 ließ der damalige Stellvertretende sowjetische Außenminister Andrej Gromyko endlich dem schwedischen-Gesandten in Moskau, Sohlman, die Antwortnote der Sowjetunion zukommen. In ihr heißt es:

„Dem Verlangen der Königlich-Schwedischen Regierung entsprechend, wurden die zuständigen Sowjetbehörden beauftragt, das gesamte Material, welches schwedischerseits im März, April und Mai 1956 dem sowjetischen Außenministerium in Moskau überreicht worden ist und sich mit der Person des Raoul Wallenberg befaßt, einer genauen Untersuchung und gründlichen Überprüfung zu unterziehen. Demzufolge forschten die Sowjetbehörden auch in den Archiven der Gefangenen-Kartei, gingen alle Vernehmungsprotokolle Stück für Stück nochmals aufmerksam durch, um so eventuell Hinweise auf die Person Wallenbergs und seinem Verbleib zu entdecken. Ebenso sind Personen einem Verhör unterzogen worden, die mit den im schwedischen Material erwähnten Ereignissen hätten in Verbindung stehen können. Irgendwelche Angaben, die auf einen Aufenthalt Raoul Wallenbergs in der Sowjetunion schließen lassen, sind jedoch bei all diesen Maßnahmen nicht entdeckt worden. Niemand der Befragten kannte den Namen Wallenbergs.“

Bei den Nachforschungen nahmen die Sowjetbehörden auch eine Durchsicht der Lazarett-Karteien in den Gefängnissen vor und dabei stieß man in der Lubjanka in Moskau auf einen handschriftlichen Bericht, der sich auf Wallenberg beziehen könnte. Er ist an den Minister für Staatssicherheit in der Sowjetunion, Abakumow, gerichtet und von

dem damaligen Leiter der Lazarettabteilung in genannter Strafanstalt, A. L. Smoltsow, verfaßt. In dem Schriftstück heißt es:

„Hiermit melde ich, daß der Ihnen bekannte Gefangene Wallenberg heute nacht, vermutlich infolge eines Myokardinfarkts, plötzlich in seiner Zelle verstarb. Gemäß der von Ihnen erteilten Instruktion, persönlich über diesen Wallenberg zu wachen, bitte ich nunmehr um Anweisung, wer den Auftrag zur Obduktion der Leiche erhalten soll, um die Todesursache zu bestätigen.“

17. 7. 1947

gezeichnet: Smoltsow, Chef des Gefängnislazarets, Oberst im Militärdienst“

Bei dem gleichen Brief befand sich auch eine zweite handschriftliche Notiz jenes Smoltsow, in der es heißt:

„Habe den Minister persönlich unterrichtet. Es ist Befehl erteilt, die Leiche ohne Obduktion zu verbrennen.“

17. Juli 1947)

Andere Aufklärungen in Gestalt von Dokumenten oder Zeugenaussagen aufzufinden gelang nicht, um so weniger, als besagter Smoltsow am 7. Mai 1953 verstarb.

Auf Grund der obigen Ausführungen muß man jedoch den Schluß ziehen, daß Wallenberg im Juli 1947 gestorben ist. Offenbar wurde er zusammen mit anderen Personen von den russischen Truppen im Kriegsgelände festgenommen. Gleichzeitig darf zweifelslos behauptet werden,

daß Wallenbergs spätere Inhaftierung ebenso wie die falschen Auskünfte über seine Person, die während einer Reihe von Jahren durch Verantwortliche der Sicherheitsorgane dem sowjetischen Außenministerium erteilt wurden, der verbrecherischen Tätigkeit Abakumows zuzuschreiben sind. Bekanntlich wurde Abakumow später der von ihm begangenen schweren Verbrechen und seines Strebens wegen, der Sowjetunion zu schaden, vom Obersten Gerichtshof der Sowjetunion abgeurteilt und gemäß Gerichtsbeschuß hingerichtet.

Der Vorkommnisse wegen spricht die Sowjetunion aufrichtiges Bedauern aus und versichert, die Königlich-Schwedische Regierung, sowie die Verwandten Raoul Wallenbergs ihres tiefen Mitgeföhls."

Damals war es in Moskau Mode geworden und gehörte fast zum guten Ton, Rehabilitierungen durchzuführen und das nun leider einmal Geschehene öffentlich zu bedauern. Sollte man der Einfachheit halber vielleicht auch Raoul Wallenberg in diese wahre Epidemie des Bedauerns der Nach-Stalin-Epoche einbezogen haben?

Wie dem auch sein möge, der Gromyko-Note von 1957 kann man jedenfalls ebensowenig Glauben schenken wie der Wyschinski-Note von 1947.

Seltsam und ungewöhnlich ist immerhin, daß die russische Regierung in diesem Fall die Verantwortung auf eine ihrer Behörden abwälzt und dann offiziell ihr Bedauern ausspricht, weil sie die Wahrheit des schwedischen Beweismaterials zugeben muß. Bemerkenswert ist ferner auch die vorsichtige Formulierung der russischen Antwort — ebenfalls recht ungewöhnlich —, die sich lediglich auf ein einziges Schriftstück stützt, von dem man „annimmt“, daß es sich auf Raoul Wallenberg beziehe. Im allgemeinen ist der Wortlaut der sowjetischen Schriftstücke recht kategorisch.

Sämtliche Noten, überhaupt alles, was die Sowjetunion hinsichtlich Raoul Wallenbergs jemals mündlich oder schriftlich von sich gegeben hat, entspricht nicht der Wahrheit. Das gilt auch für die letzte Mitteilung, denn wahrscheinlich ist in Rußland kein Beweismaterial vor-

handen, weil es vernichtet wurde, und Zeugen dürfen eben nichts über diesen Fall wissen *).

*

Bibliographie

- H. G. Adler: Der Kampf gegen die „Endlösung“ der Judenfrage, in „Aus Politik und Zeitgeschichte“ (Beilage zur Wochenzeitung „Das Parlament“), B VIII 158 vom 26. 2. 1958.
 „Aufbau“ New York, 24. 1. 1947 und 11. 1. 1952.
 E. W. Bohl: Das Auslandsdeutschum. In der Reihe „Grundlagen, Aufbau und Wirtschaftsordnung“, Berlin 1939.
 Eugène Duschinsky: Hungary. In „The Jews in the Soviet Satellites“, Syracuse University Press, 1953.
 Philip Friedman: Their Brother's Keepers. New York 1957.
 Nikolaus von Horthy: Ein Leben für Ungarn. Bonn 1953.
 Kungl. Utrikesdepartementet: Raoul Wallenberg. Dokumentsamling Jämte Kommentarer Rörande Hans Fangenskap i Sovjetunionen. Stockholm 1957.
 Michel Mazor: Le Phénomène Nazi. Paris 1957.
 Rudolph Philipp: Raoul Wallenberg, fighter for Humanity. Stockholm 1947.
 Léon Pollakow / Josef Wulf: Das Dritte Reich und die Juden. Berlin 1955. — Das Dritte Reich und seine Diener. Berlin 1956.
 Gerald Reitlinger: Die Endlösung. Berlin 1958.
 Gerhard Ritter: Carl Goerdeler und die deutsche Widerstandsbewegung. Stuttgart 1954.
 Jacques Sabille: Le Figaro Littéraire, 22. 9. 1951. Lueurs dans la tourmente. Paris 1956.
 A. Weissberg: Die Geschichte von Joel Brand. Köln 1956.

*) Die Dienstgrade, die die über Wallenbergs Aufenthalt in der Sowjetunion aussagenden Zeugen während des Krieges innehatten, sind der schwedischen Dokumentensammlung entnommen (s. Bibliographie).

Anmerkung:

Joseph Wulf, geb. am 22. 12. 1912. 1945—1947 Exekutiv-Mitglied der „Zentralen Jüdischen Historischen Kommission“ in Polen. 1948—1950 in der Leitung des „Centre pour l'Histoire des Juifs Polonais“ in Paris. Mitglied des Administrativen Rates des „Congress for Jewish Culture“ in New York. Korrespondent der Jewish Telegraphic Agency New York und der Tageszeitung „Davar“ in Tel Aviv. Autor der Bücher „Das Dritte Reich und die Juden“ (gemeinsam mit Léon Pollakow) Berlin 1955, „Das Dritte Reich und seine Diener“ (gemeinsam mit Léon Pollakow) Berlin 1956, „Vom Leben, Kampf und Tod im Ghetto Warschau“, Schriftenreihe der Bundeszentrale für Heimatdienst, Heft 32, 1958 u. a.

Nachforderungen der Beilagen „Aus Politik und Zeitgeschichte“ sind an die Bundeszentrale für Heimatdienst zu richten. — Abonnementsbestellungen der Wochenzeitung „Das Parlament“ zum Preise von DM 1,89 monatlich bei Postzustellung einschl. Beilage sowie Bestellungen von Sammelmappen für die Beilagen zum Preise von DM 5,— pro Stück einschließlich Verpackung zuzüglich Portokosten, nur an die Vertriebsabteilung, Hamburg 36, Gänsemarkt 21/23.

HERAUSGEBER: BUNDESZENTRALE FÜR HEIMATDIENST BONN/RHEIN KÖNIGSTRASSE 85

Deutsches Rotes Kreuz
SUCHDIENST
Arbeitsgruppe Lager Friedland

25/12

Friedland / Leine, den 23. Dez. 1958
vRo/Ba.

Herrn
Gunnar L o r e n t z o n
S t o c k h o l m / Schweden
Kungl. Utrikas
Departementet

26.1.59
utdrag f.f.k. till
Göransson, Bonn
/u/Leifland

26.1.59
14/2-59
aus

Uged

Mein lieber Herr L o r e n t z o n !

Vor 3 Jahren um diese Zeit waren Sie mit Ihrer hochverehrten Gattin in Friedland.

Es war damals wirklich eine sehr schöne Zeit, die ich in meinem Leben nicht missen möchte.

Wir hatten sehr viel zu tun aber trotzdem war so manch ein Abend durch Ihre Unterstützung sehr nett und man kann sagen, daß es eine Entschädigung für die viele Arbeit in Friedland war.

(Auch jetzt noch haben wir sehr viel zu tun, unsere Landsleute aus dem poln. verw. deutschen Osten kommen in großen Transporten nach Friedland, um endlich wieder freie Menschen zu sein.

Darüberhinaus kommen aber jetzt monatlich fast 700 - 800 Deutsche aus der Sowjetunion.

Ich brauche Ihnen nicht zu sagen, daß meine Mitarbeiter nach wie vor das schwedische Anliegen ganz besonders beachten, aber leider bis jetzt ohne Erfolg.)

Nicht das ist aber der Grund, warum ich Ihnen schreiben wollte. Der wahrhafte Grund ist der, daß wir in einigen Tagen das Weihnachtsfest begehen und ich weiß genau, daß Sie in Schweden dieses Fest genau so feiern, wie wir hier in Deutschland. Jeder ist bemüht, dieses Fest im Kreise seiner Familie zu erleben.

Das ist wirklich die einzige Zeit, in der man, wenn man das ganze Jahr über gearbeitet hat, das besondere Verlangen hat, sich voll und ganz der Familie zu widmen.

Vor allem möchte man ruhige Tage haben, um dann zum "Neuen Jahr" Rückschau zu halten auf das alte, verflossene Jahr.

In diesem Sinne, sehr geehrter Herr Lorentzon, wünsche ich Ihnen, Ihrer hochverehrten Gattin und Ihren Kindern ein zufriedenes, glückliches Weihnachtsfest, verbunden mit einem guten Start in das " Neue Jahr " .

Ihr

H. J. G. M.

N.S.

Vor kanpp vier Tagen war die ex. Vizepräsidentin , Frau
Tiesselius, des Schwedischen Roten Kreuzes
in Friedland.

Ich kenne diese Dame schon seit 1951.

In diesem Jahr machte sie ihre letzte große Reise.

Als wir uns trennten, waren wir ziemlich traurig, denn sie ist schon alt, und wir wissen nicht, ob wir uns jemals wieder sehen werden.

Wir unterhielten uns noch einmal über den Fall
Raoul Wallenberg.

Wir stellten fest, daß es wahrscheinlich hoffnungslos ist zu glauben, daß W. noch lebt.

D.O.

Pettersen v

Enligt hushålls medel 8/1-59

Ljef

Broder, [Lorenson]

G

av Ljef

Bifogade brev är ganska typiskt för "Herr Otto."
Några kommentarer.

Sist vi träffades kom Otto med en del idiotiska påståenden om att han visste ett flera olika svenskar alltjämt förhörde Heimkehrer i Österrike. Detta betecknade jag utan vidare som lögn, vilket han då tycktes finna lustigt. Nu tycks han ha börjat grubbla över uttrycket.

Jag har tidigare lovat söka titta ihop gamla kläder åt honom och hans fru samt likaledes lovat att meddela honom om jag hör talas om ett lämpligt arbete åt honom.

Han har nämnt dels att en svensk bodde på det lilla helt obekanta hotell där han själv vistas - t.o.m. i rummet bredvid hans - dels att en svensk skulle ha förhört den kända Frau Dr Ottilinga. Sistnämnda uppgift hade han fått från en kamrat. Då beskrivningen på den senare svensken kunde stämma på vännen Rudolf sade jag oförsiktigt nog att det kunde vara lustigt att få reda på vem det varit fråga om.

Det verkar som om Otto är betänkt på att överge hustru, barn och mig. Om Dunvill att jag skall besvara brevet kan Du meddela mig på tel. 55 18 20

Säsongs hälsningar,

Din tillgivne
Erik B.

Leipzig, 18. Dec. 1958.

Sehr geehrter Herr Bräunerhahn!

Manfred (ulh)

Vor mein Schreiben, möchte ich Ihnen eine große Überraschung berichten: Ich bin seit 15. Dec. 58 nicht mehr bei „Austria Airlines“ Flugplatz Schwechat. Ich bin jetzt ohne Arbeit. Warum ich nicht mehr dort arbeite und wenn ich Ihnen alles schreiben soll dann müß ich ein kleines Buch schreiben. Ich werde Ihnen alles erzählen wenn Sie wieder in Wien sind. Ich weiß nicht ob Sie mit mir noch sprächen werden, wo Sie mir den Name „Lügner“ gegeben haben; noch bei unserem letzten Gespräch. Aber da kann ich Ihnen nur das eine Wort sagen. Sie haben, nicht viel mit Ex-Agenten gesprochen, denn sonst würden Sie nicht so was sagen. Ich bin Ihnen nicht böse wegen diesen Namen, denn Sie mir gegeben haben. Dann müßte ich Ihnen nur sagen, glaub bei Sie mir nicht aber prüfen Sie alle meine Erklärungen. Denn wenn ein Mensch in eine Agenten-Schule geht ist das erste „Käsechen“ müß einer Erklären und wenn er es nicht kann, dann wird aus Ihm nie ein guter Agent. Ich schluß mit diesem.

Also ich habe mein Weihnachtsgeschenk erhalten, daß ich jetzt ohne Arbeit bin. Bitte ich möchte Sie fragen, haben Sie auf mich und meine Frau vergessen wegen unsere „alten Kleider“? Und werden wir es noch bekommen vor die Weihnachten? Und werden Sie meine Frau eine Karte

746

/%

schreiben?

Nun ich lege Ihnen, einen neuen Bericht bei und eine Foto, die für die Wart machte ein sehr großer Interesse ist. Dieser Foto ist nur mit sowjetische Staatsbürger. Und zwei Menschen sind oben die mir gekannte Personen arbeiten für die "GPO" es sind die zwei was am Foto das Rechte haben. Denn mit den zwei Frauen, habe ich in Zürich, Knoxville, Gené, Paris, München, Basel selbst gesehen, jetzt ist er auch in Wien, und steht mit einem russischen Botenposten unter ihm. Ich habe mit der Othlingers gesprochen und habe viel Neues gehört, ich würde Ihnen alles erzählen wenn ich noch in Österreich bin, denn ich werde vielleicht auf einige Wochen nach Wiesbaden gehen, um Arbeit suchen, vielleicht haben die Ameri-Kaner für mich eine Arbeit, denn Sie haben kein Vertrauen zu mir. Bitte, wenn Sie für mich eine Arbeit haben, dann schreiben Sie mir sofort Antwort, ich warte noch Ihre Antwort ab. Heute habe ich eine Nachricht erhalten, von Konfred "Doppelapfel" Sie habt Konfred sich vertraut. Auch Konfred hört von dem Riesen Geld bekommen für seine Stoff in Russland wie Frau Dr. Othlingers, mit Max Konfred in Gené. Ich lege Ihnen auch meine letzte Beobachtung von Konfred bei. Jetzt haben mir zwei Menschen von allem Russland kein besseres Geld erhalten.

Ich bekomme noch einmal mein heimisches Geld von Österreich die 3008 — in Komat. Ja, und Geld braucht man zum Leben, darum muß ich wieder Verbindung mit die Amerikaner aufnehmen, und die werde jetzt Arbeit haben in Berlin. Aber ich warte erst auf Ihre Antwort, ob Sie nicht für mich

7-

eine Arbeit haben. Ich bitte Sie, geben Sie mir bald
Antwort.

Ich möchte Sie fragen, ob Sie meine Karte
aus Wien erhalten haben. Diesen Brief schreibe
ich aus Leoben, denn ich bin auf Besuch bei meinem
Onkel gewesen. Obwohl ich nach St. Lorenzen
zu meiner Frau. Ich habe noch nichts gesagt, daß
ich nicht mehr bei der „Austria“ arbeite,
denn jetzt kann ich meiner Frau so was nicht
sagen.

Ich brauche ich mein Schreiben
und grüße Sie aus Leoben
so viel Ihre Frau u. Kinder.

Otto

Sie sehen aus meinem Brief, was ich für
eine Vertrauen zu Ihnen habe. Und ich
wird für Sie und für Ihr Vaterland immer
eine Stelle sein, und wenn auch mein Leben auf
Spiel steht.

Otto

Bitte geben Sie mir sofort Antwort und sagen Sie mir
was ich machen soll.

Otto

11. XII. 1958

Handfred ^{hat} gesprochen mit
diesem Herrn über zwei Stunden
von $\frac{1}{2} 9 - \frac{1}{2} 11$ im Openair
die Winter des Autos JT 454
a) war rot. Mercedes 180 schwarz
er waren zwei Herren. Ein von
dickerer mündl. Gesicht und eine
Kloze, ~~ca~~ 50-55 Jahre,
und der andere Jünger 25-
28 Jahre alt groß, schwarze
Haut

dann fuhr Handfred mit
seiner VW Wagen ab, wohin?
und die anderen fuhr aus der

Taström (Hotel) Knecht.
(Taström) Sommerhofgang

Tasthön, ist der Name des Schweden
der in selben Hotel wohnt, wo ich bin.
Er fährt in der Früh ab und kommt
~~hier~~ immer noch 240 km nach Hause.

Utkast

Brändberg

Ej avkastat Jan 57

(Se 7/3-59)
Aktion - Gerdman

Under det omfattande efterforskningsarbete, som från svensk sida bedrivits efter den vid krigsslutet i Budapest av sovjetiska organ arresterade svenske diplomaten Raoul Wallenberg, har den tyska regeringen och den underställda myndigheter med största beredvillighet lämnat upplysningar, som stått till deras förfogande beträffande medfångar till Wallenberg, och besvarat alla i sammanhanget ställda frågor.

Som bekant har den sovjetiska regeringen efter upprepade framställningar från svensk sida i ett memorandum den 6 februari 1957 bl.a. svarat, att av en i ett Moskva-fängelse påträffad uppgift "bör den slutsatsen dragas, att Wallenberg avled i juli 1947".

Häremot har den svenska regeringen i en note till Sovjetunionen den 19 februari 1957 bl.a. genmält, att den "har svårt att tro, att all annan dokumentation rörande Wallenbergs vistelse i sovjetiska fängelser skulle vara helt utplånad."

De svenska myndigheterna har också fortsatt att undersöka de uppgifter, som kommit in och som har avseende på Wallenbergs vistelse i Sovjetunionen. Även efter början av 1957 har vissa sådana uppgifter inkommit, vilka föranlett omfattande efterforskningar. Därvid har återigen tyska myndigheter på svensk hemställan beredvilligt ställt till deras förfogande stående material till svenska myndigheters disposition.

Sedan någon tid tillbaka förfogar de svenska myndig-

28

heterna över vissa nya upplysningar. De skulle sätta mycket värde på om de tyska myndigheterna benäget ville undersöka i sammanhanget relevanta frågor för den kontroll och komplettering, som må vara möjlig.

Dessa senare uppgifter klassificeras på svensk sida såsom strängt hemliga, icke minst med hänsyn till att uppgiftslämnarna är medborgare i tredje länder samt till att frågan berör Sveriges relationer till främmande makt. Man skulle på svensk sida mycket uppskatta, om de tyska myndigheterna ville behandla denna hemställan och de svar de kan föranleda på samma förtroliga sätt.

Lundberg/avs

Utkast.

C. Se 7/3-59/
Rishöv - Graunon

Jan. 11
Björns
ffid
G. an vänd

Det kanske förvånar de tyska myndigheterna, att svenska regeringen nedlägger ett så omfattande arbete i Wallenberg-ärendet, i synnerhet mot bakgrunden av de relativt små insatser som kan göras i varje individuellt fall från de länders sida, som har tusentals medborgare i ryska fängelser och läger. Emellertid är Wallenberg i Sverige något av en hjälte - hans personliga insats i Budapest betydde räddningen av tusentals människoliv. Det framstår också för svenska folket som fullständigt obegripligt, att ryssarna ^{och Marshall} fängslat honom. Skulle det visa sig, att Wallenberg lever, under det att regeringen begått underlåtenhetssynder i fråga om hans efterforskande, bleve, förutom den mänskliga tragedien, regeringen säkerligen utsatt för våldsamt kritik i hela pressen och i riksdagen.

✓

Det finns flera skäl att antaga, att det ryska svaret i början av 1957, vari gjordes gällande, att Wallenberg avlidit 1947, är felaktigt. Det är därför nödvändigt att fortsätta efterforskningarna, varvid vissa ledtrådar kan följas. - Det må i detta sammanhang inskjutas, att bevisprövningen, när det gäller utsagor om Wallenbergs vistelse i Vladimir, är synnerligen svår och tidskrävande, enär det i Vladimir befunnit sig en annan person, som uppgav sig vara svensk diplomat, tillfångagen i Budapest. I vissa fall har sålunda utsagor, som med bestämdhet uppgivits avse Wallenberg, vid närmare prövning visat sig avse denne andre person. Trovärdigheten av varje utsaga måste därför provas mot bakgrunden av ett ganska vidlyf-

et

tigt material i utrikesdepartementet.

Beskickningen vill inte på något sätt försvåra familjens egna efterforskningar och har självfallet inga synpunkter på hur Suchdienst till andra än beskickningen utlämnar material. Däremot skulle beskickningen önska få vissa frågor om möjligt besvarade av Suchdienst utan att frågorna eller svaren på dem via den ena eller andra kanalen kommer till familjens kännedom.

Beskickningen vill därför fråga, om Suchdienst anser sig i princip kunna gå med på att beskickningen får framställa vissa frågor och eventuellt få dem besvarade utan att Suchdienst känner skyldighet att informera familjen därom.

Till vem bör frågorna ställas? Det vore värdefullt med en direktkontakt med vederbörande expert, enär frågorna kan tarva en del diskussion och kommentar. Frågorna går ut på följande.

Leifland/ans
KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

a Leifland

Gouazé

STOCKHOLM		19
Stockholm, le 2 janvier 1959. BIL		
INK. D. N:o		
AVD. <i>P</i>	GR. <i>L</i>	MAL. <i>En L</i>

Cher Monsieur Gouazé,

Je me réfère à ma lettre du 20 décembre 1958 concernant l'adresse actuelle de M. Eugène Thassy, et je voudrais bien vous informer que, peut-être, celui pourrait être identique à un Jenö Thassy, qui, en 1951, habitait New York, 773 Columbus Avenue (Apt. 5 A).

Je vous prie d'agréer, cher Monsieur Gouazé, l'expression de mes sentiments les plus distingués.

(Leif Leifland)

Monsieur L. Gouazé,
2, Avenue de la Porte Brancion,
PARIS XV

KUNGL.
SVENSKA AMBASSADEN

insänder viss adress-
uppgift.

7/2 ✓
Bonn den 2 januari 1959.

Förtroligt. 1 bil.

Broder,

Lpes

./.

I anslutning till mitt handbrev den 22 nästlidna december ber jag bifogat få översända avskrift av ett med gårdagens post till beskickningen ingånget brev från Colloquium Verlag i Berlin-Dahlem. Såsom av den närslutna texten framgår, är Wallenberg-biografen Wulfs adress följande: Berlin-Charlottenburg 4, Giesebrechtstrasse 12, IV.

Med hänsyn till Wulfs bostadsort samt till att såväl telefon- som brevtrafiken med Berlin ju kan befaras lämna ett och annat övrigt att önska ur säkerhetssynpunkt, vore det måhända lämpligast att låta kontakterna med Wulf - vare sig skriftliga eller muntliga - direkt ombesörjas av generalkonsulatet i Berlin.

Är Du d'accord med detta förslag, emotser jag tacksamt i sinom tid besked rörande resultatet av kontakterna; är Du inte d'accord avvaktar jag vidare instruktioner.

aa

*Abelin in -
formverad*

vid permutigt sammanträffande i

departementet 5/1-59

Lpes

*Hjärtliga hälsningar,
Din tacksamma
Stig Abelin*

Herrn Sekreteraren Leif L e i f l a n d,
S t o c k h o l m.

Avskrift.

Bil. hantebrev.....*Abelin*
.....*Leifland*.....*2.1.59*

COLLOQUIUM
VERLAG

Otto H - Hess

Berlin-Dahlem
Thielallee 17

30.12.58 He/Kl
Tgb.Nr. 5524

Herrn
Attaché Stig Abelin
p.Adr. Königl. Schwedische
Botschaft

Bonn/Rhein
Koblenzer Strasse 91

Sehr geehrter Herr Abelin:

Wir freuen uns sehr, dass Sie die in unserem Verlag erschienene
Biographie über Raoul Wallenberg mit Interesse gelesen haben.
Wir kommen selbstverständlich gern Ihrem Wunsch nach, Sie die
Anschrift des Autors, Herrn Josef Wulf, wissen zu lassen; sie
lautet wie folgt:

Herrn Josef Wulf

Berlin - Charlottenburg 4
Giesebrechtstrasse 12 IV

Mit freundlichen Empfehlungen:

COLLOQUIUM VERLAG
i.A.

COLLOQUIUM VERLAG
Otto H. Hess
Berlin-Dahlem - Thielallee 17

/undert./ Ingeborg Klewinghaus

**Chiffer-
Telegram**

STOCKHOLM	8/1	1957
N:o 1. ✓		BIL.
INK. D. N:o		
AVD. P	GR. 2	MAL. <i>En</i> I

Bruggen

Svensk

Bern.

Med 2

För vidare agerande här tacksamma erfarar när svar kan förväntas hbr Lorentzon/Gerring angående förfrågan om Bruggers eventuella omnämnande andra utländska medfångar under schweiziska förhören.

Cabinet.

Kp 8/1 1957

1)

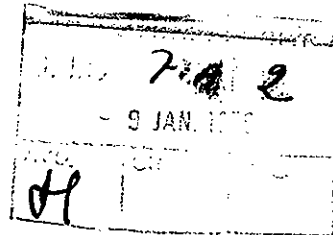
ORIGINALTELEGRAM

Kopia till:

Lorentzon An

t
cabinet sthm

svensk bern 9.1.59 186

M
cabinet stockholm

2 foer Lorentzon handbrev till gerhing femtonde december
besvarat med handbrev tjugonionde december som dygaat med
dagens flygkurir

g.mf.
hammarstroem

svensk bern kl 1045(

10/1 ✓
Bern den 29 december 1958.

R 18

Strängt förtroligt

12/2-59
a. v. T. Müller
a/ Bottröm

Brugger

2
aa/ H
Broder,

Med anledning av Ditt handbrev den 15 december 1958 hade jag på julafton ett samtal med Schmidt om Bruggers vittnesmål. Schmidt upplyste, att förhören med Brugger till en början mestadels berört den amerikanska under rättelseverksamheten i Wien och därmed sammanhängande omständigheter; Brugger hade senare också utfrågats om medfångar av schweizisk nationalitet och överhuvudtaget allt som kunde tänkas beröra schweiziska förhållanden. Däremot hade man icke frågat ut honom om de utländska medfångar han lärt känna i Sovjetunionen annat än i den mån detta varit av intresse för nyssnämnda förhållanden. Brugger hade spontant omtalat namnen på vissa utländska medfångar han träffat men endast i sammanhang med "konkre- ta frågor", som berörts under förhöret. Med hänsyn här- till, framhöll Schmidt, hade det knappast legat något anmärkningsvärt i att Brugger under de första förhören icke självant nämnt Wallenbergs namn. Att han senare gjort detta hade som bekant haft sin grund i att Brugger efter läsningen av Höchlis artikel velat anmäla sin avvikande uppfattning på en del punkter i Höchlis redogörelse.

Sekreteraren Lorentzon,
S t o c k h o l m.

Die künime
Gunnar Gerrung
Gunnar Gerrung

cs

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTETsjöborgsutredningen
(Wulfs bok om W-berg)

STOCKHOLM		19
Stockholm den 10 januari 1959. BIL.		
Strängt förtroligt.		1 bil.
INK. D. N:o		
AVD.	GR.	MÅL.
P	2	Eu ¹

G
Broder,

Åberopande vårt samtal i Stockholm strax före jul samt vårt telefonsamtal i måndags ber jag ~~underrättat~~ ~~erbjuda~~ få översända särtrycket av Wulfs bok om Wallenberg.

Den passus, som intresserar oss mest i detta sammanhang, är det med rött förstreckade avsnittet på sidorna 566 och 567. Som jag nämnde för Dig under Ditt besök här i Stockholm, skulle det vara av intresse att närmare undersöka, vad som kan ligga bakom denna utsaga. Vi skulle därför vara tacksamma om Du kunde ta kontakt med författaren - hans adress är Giesebrechtstrasse 12, Berlin-Charlottenburg; telefon 32 42 47 - och av honom, i och för sedvanlig utfrågning av vederbörande, få uppgift om vem den "Berliner Spätheimkehrer" är till vilken han refererar i sin bok. (För den händelse att det skulle röra sig om Platz, Tänzer eller annan av general-konsulatet känd person, vore vi tacksamma för ett meddelande härom, innan Du vidtager några ytterligare åtgärder.)

(Leif Leifland)

Vicekonsuln Petri,
B e r l i n .

Exp. 13/1-58

15/1 ✓
Wien den 13 januari 1959.

Strängt förtroligt. 1 bil. (2 ex.)
R 18.

Brugger ✓

12/2 -59
arb. i. T. L. L. L.
u/ R. R. R.

Col. Lorentzon rett / R. R. R.

aa / R. R. R.

Broder,

I anslutning till tidigare brev ber jag för fullständighetens skull få insända en uppteckning angående Emil Brugger, som vi erhållit från brittisk källa men som ursprungligen härrör från Pammers arkiv. Den torde i och för sig icke innehålla något väsentligt nytt utöver vad vi redan inberättat eller Ni på annat sätt erfarit.

Som Du torde erinra Dig, ha vi bett amerikanska vederbörande här att från de amerikanska myndigheterna i Frankfurt inhämta de upplysningar man därstädes hade om Brugger. Min kontaktman har nu meddelat mig, att han bett Frankfurt att omedelbart underrätta honom, därest man hade några ofördelaktiga uppgifter om Brugger och i annat fall vid lämpligt tillfälle översända en fullständig redogörelse. Att min sagesman ännu icke hade erhållit något som helst svar från Frankfurt, skulle därför utgöra ett gott tecken beträffande Bruggers tillförlitlighet.

Din tillgivne
Erik Braunerhielm
Erik Braunerhielm

Herr Förste Sekreteraren G. Lorentzon,
Utrikesdepartementet.

Ua

Avskrift.

VERTRAULICH

Emil BRUGGER (Mechaniker, 22.3.1903 oder 20.1.1903 in Bern geb., Schweizer StA., prot., Eltern: Alexander und Auguste BRUGGER), dessen ordentlicher Wohnsitz Bern, Ferdinandstrasse 26, war, reiste am 1.2.1946 mit dem Schweizer Reisepass Nr 1098847 von Bern nach Österreich. Er nahm zunächst in Wien 9., Porzellangasse 9/17, Aufenthalt, war später in Wien 8, Seidengasse 22/66, in Wien 6., Getreidemarkt 17/3, und zuletzt in Wien 7., Neubaugasse 17/3, wohnhaft.

BRUGGER erhielt in Wien bei der Schweizer Gesellschaft, Gruppe Wien, eine Anstellung als Chauffeur und Mechaniker.

Am 3.12.1946 trat BRUGGER in die Dienste der amerikanischen Besatzungsbehörden in Österreich und war im Chief Denaz SECT (Denazification Section 430, CIC Detachment) unter Leitung eines gewissen Frank J. HARRIS beschäftigt. Angeblich durch seine Tätigkeit beim CIC zog BRUGGER das Interesse der russischen Besatzungsmacht auf sich und wurde im Frühjahr 1948 durch Mittelsmänner des russischen Geheimdienstes in eine Falle gelockt. Er wurde zuletzt in einem Auto mit russischen Kennzeichen, zwischen zwei russischen Offizieren sitzend, gesehen.

Aus Heimkehreraussagen geht hervor, dass er im April 1948 von den Russen in Baden verhört wurde. Im September 1956 befand sich BRUGGER noch im Gefängnis Wladimir in der UdSSR.

Winkorädet Årsmöte 19/1-59 Paris ce 15.1.1959

○ an/ Y/pt

Henri Kramarz

Trnk. 19/1-59

Image
Bouquet

Cher Monsieur et amis,

Étant absent de Paris autour
des fêtes de Noël, j'ai trouvé à mon retour vos deux let-
tres et les adresses souhaitées de mes amis Thérèse et
Schandl. Je ne sais comment vous remercier de votre
empressement. Il y a quelques jours, j'ai reçu de
Madame von Dardel une lettre particulièrement é-
mouvante sur le sujet que vous désirez et qui lui
tient tant à cœur. Je lui ai répondu immédia-

tenant. Hélas, je ne pourrais que lui dire ce que j'avais
si personnellement confié et c'est très peu de chose. Je
comptais voir mon ami Ruggen en janvier, mais il
est toujours en traitement à Berne. J'espère avoir une
fois ou l'autre, lors d'un de vos passages à Paris,
l'honneur et le plaisir de vous rencontrer à nouveau.
En attendant cette occasion, veuillez accepter, avec un
peu de retard, mes meilleurs vœux de santé et de succès
dans vos entreprises, pour l'année commencée. Si vous
croisez Mr Aigou Huet, veuillez lui rappeler mon bon sou-
venir et celui de ma femme. »

Acceptez, Monsieur et cher ami, l'assurance de mes
sentiments les plus sincères de respectueuse sympathie
V^l Frankfurt 19/1.59/24 Lucien H. Gouge

Alvin is registered to work
at 5 barrels 4. A. Lundberg May 59.

Madame, (Für ein Gaezel)

C'est à la prison de Vladimir ou j'ai séjourné du 5 mars 1950 au 29 Septembre 1951 - puis du 13 Janvier 1953 au 4 mars 1958 - date de ma libération, que j'ai entendu parler plus explicitement de votre fils. Emile Brugger m'a certifié que durant son séjour à l'hôpital de la prison - en été 1954 - je crois - il était entré en contact avec un prisonnier se disant Raoul Wallenberg - exconsul de Suède à Budapest - arrêté en 1945. Il n'y a aucune raison de

douter de la bonne foi de Emile Brugger. D'autre part il est difficile de penser à une provocation de la part de l'administration politique de la prison. En 1954, ce genre de procédé n'était déjà plus de saison. Et puis dans quel but? Demeure l'hypothèse d'un jeu stupide de quelque prisonnier cherchant à se rendre intéressant par passe-temps ou vanité. Mais là encore, comment le mauvais plaisant aurait-il pu revêtir de façon si précise l'identité de Mr. Wallenberg? Un témoignage vient encore corroborer les dires de mon ami Brugger, ce sont les affirmations dans le même sens de Mr Simon Gorguiberidze, hélas, toujours en captivité à ma connaissance.

Lors de la récente visite à Paris de Mr Leif Leifland, du Ministère des Affaires étrangères de Suède, je me suis communiqué le texte de la réponse soviétique à la note du gouvernement de votre pays demandant des éclaircissements sur le sort de Mr Raoul Wallenberg. Je me permets de vous communiquer les quelques réflexions que m'a suggérées la lecture de ce texte.

1) Il ne fait pas mention explicitement du prénom de votre fils, sous la forme courante en Russie, et obligatoire dès qu'il s'agit d'identité:

prénom de la personne suivi du prénom du père au génitif - donc dans le cas: Raoul suivi du prénom de votre mari avec le suffixe "witch"-

2) Pas de mention également de la date de naissance. Or toute identité de prisonnier comporte cet élément. Il y a trop de noms homonymes parmi les Russes pour qu'il puisse en être autrement. *тог пражера?* - Année de naissance? - c'est la question qui accompagne toujours une interrogation sur le nom patronymique.

3) Imprécision également - autant que je me souviens du texte de la note - sur le lieu présumé de décès et de sépulture. - Mais ici pourrait intervenir cette manie du secret, et du secret inutile, qui est une seconde nature chez les soviétiques.

Néanmoins, il ressort de toutes ces incomplétudes du texte une impression: un prisonnier Wallenberg est décédé mais il y a de fortes chances que ce ne soit pas votre cher disparu. Probablement un homonyme. Je suppose que le nom Wallenberg peut se retrouver en Allemagne ou dans les pays de la Baltique. Enfin, il ne me paraît pas possible que le Gouvernement soviétique puisse justifier ce manque de précisions dans le cas donné - et du point de vue objectif, le manque de soins qui aurait amené le décès, par le grand nombre des prisonniers enfermés dans les camps et par la cruauté d'un Abakumov. Raoul Wallenberg, diplomate suédois, était un personnage trop

important par lui-même - et à leurs yeux - je veux dire dans leurs intentions et leurs calculs, pour qu'il n'ait pas été suivi de très près dans ses déplacements en U.R.S.S. - et dans l'évolution de sa santé.

Tout ceci me porte à croire, Madame, qu'il y a encore de l'espoir - beaucoup d'espoir.

J'estimerai indigne de vous et de moi et de celui que vous attendez, de chercher à tromper votre peine par des promesses sans bases et des mots. Mais je crois qu'il y a des raisons sérieuses d'espérer. Nous disons en France: Tant qu'il y a de la vie, il y a de l'espoir. Or tout semble indiquer "qu'il y a de la vie". Ainsi vous devez espérer et croire qu'un jour viendra qui vous rendra celui que vous attendez. Je joins mes vœux aux vôtres et mes prières que Dieu hâte ce jour.

De toute façon, je profiterai de la première possibilité pour entrer en contact avec votre parent Mr Etienne de Dardel.

Soyez assurée, Madame, de mes sentiments de très vive sympathie et de la part que je prends à votre peine et à vos espérances.

Lucien Armand Gouazé

2 Avenue de la Porte Brancion
Paris 15.

Leifland/AVS

sjöborgsutredningen

Chiffer- Telegram

STOCKHOLM		22.1.59	19
N:o 6 ✓	CHIFFER	BIL.	
INK. D. N:o			
AVD. P	GR. 2	MAL. Eu ¹	

[Handwritten signature]

Svensk

Tokio

För vidare agerande här tacksamma erfara läget
~~efterforskning~~ ärendet handbrev Lorentzon-Crafoord
17 september 1958.

Cabinet

Exp. den 22.1.59 kl. 17.35 RM.

KUNGL. SVENSKA
GENERALKONSULATET

24/1
Berlin den 22 januari 1959.

Strängt förtroligt.

Wulfs bok om Wallenberg
hbr Leifland-Petri 13.1.59

R 18

26/1. Nämnt för Lorenzson/efes

W-aktören ✓

aa Hjed

Broder,

Åberopande vårt samtal i Stockholm och ovancerade handbrev får jag meddela, att någon översättning av Wallenberg-material ej gjorts av generalkonsulatet tillhörig personal. Ej heller har generalkonsulatet någon särskild översättare. Philips uppgifter i dessa hänseenden stämma alltså ej.

Wulf befinner sig på resande fot i Förbundsrepubliken men torde inträffa i Berlin i början på februari. Generalkonsulatet återkommer därefter i ärendet.

Med vänlig hälsning
Din förtroende
Ragnar Petri
(Ragnar Petri)

Sekreteraren Leifland,
S t o c k h o l m.

Sche. Leifland

1/4

27/1-59

KORJA.

KUNGL. SVENSKA
BESKICKNINGEN

Sovjetunionens inställning
t. efterforsk. av försvunna
österrikiska medborgare

48 B 21.1.59

aa / flev

Wien den 21 januari 1959.

Nr 49. 2 bil.

HP 1. Strängt förtroligt.

KUNGL. UTRIKESDEPARTEMENTET

Pol. delgivning.

Stockholm den 27 januari 1959.

Överlämnas jämte bilagor för
strängt förtrolig kännedom till
Beskickningschefen i

A. Lewenhaupt

(A. Lewenhaupt)

Byråchef

KJ

Till Hans Excellens Herr Ministern för Utrikes Ärendena.

Såsom jag i annat sammanhang framhållit, karakteriseras Sovjetunionens inställning till Österrike alltjämt av en påfallande stor hjärtlighet. Detta kan måhända till en del förklaras därav, att den österrikiska neutralitetspolitiken fortfarande spelar en betydelsefull roll i den kommunistiska propagandan, och senast i samband med förbundskansler Raabs besök i Japan framhållits såsom ett föredömligt exempel för sistnämnda land.

De goda förbindelser, som råda mellan de båda länderna, torde i sin tur utgöra anledningen till att, då sovjetregeringen under de senaste månaderna ansett sig böra till österrikiska regeringen framföra sina synpunkter i olika frågor, detta icke skett i form av officiella demarcher i utrikesministeriet utan vid tillfälliga sällskapliga sammanträffanden med österrikiska regeringsledamöter eller under intima middagar på den sovjetryska ambassaden, vartill högre funktionärer i ministeriet inbjudits.

Vid den middag, som den sovjetryske ambassadören den 16 innevarande månad anordnade för generalsekreterare Fuchs, upptog han frågan om efterforskning och hemsändande av i Sovjetunionen försvunna österrikiska medborgare.

I detta sammanhang vill jag till en början erinra om att vid den österrikiska regeringsdelegationens besök i Moskva förliden sommar en överenskommelse träffades, innebärande att även förutvarande österrikiska undersåtar, som erhållit sovjet-

Wien 21.1.59 49/1

ryskt medborgarskap, samt dessas familjemedlemmar, skulle, därest de så önskade, kunna inlägga ansökningar om utrese-tillstånd, vilka framställningar av de sovjetryska myndigheterna skulle välvilligt prövas och handläggas i positiv anda. Detsamma skulle givetvis gälla för inom Sovjetunionen bosatta österrikiska medborgare, försåvitt uppgifter kunde anskaffas för möjliggörandet av deras uppspårande.

I anledning härav har genom den österrikiska ambassaden i Moskva successivt listor över sammanlagt 156 personer överlämnats till den sovjetryska regeringen. Såvitt bekant, har emellertid hittills endast en österrikare, vid namn Weiss, återvänt till sitt land.

Vid den i det föregående omnämnda samvaron med generalsekreteraren Fuchs upptog den sovjetryske ambassadören jämväl frågan om den i Moskva träffade överenskommelsen om uppspårandet och återsändandet av försvunna nuvarande eller förutvarande österrikiska undersåtar och beklagade sig därvid livligt över att den österrikiska pressen - bl.a. "Arbeiter-Zeitung" - tagit Weiss' återkomst till förevändning för fientliga och missledande angrepp mot Sovjetunionen. Detta land kunde ingalunda, fortsatte hr Lapin, ställa sig likgiltigt till dylika angrepp, vilka, om de fortsatte, skulle kunna försvåra hemförskaifningen av andra österrikare. I samband härmed överlämnade den sovjetryske ambassadören en uppteckning i frågan, som jag härjämte bifogar för det intresse densamma kan erbjuda. . /1

Hr Lapin överlämnade vidare till generalsekreteraren en tysk översättning av en note, som den 13 innevarande januari tillställts den österrikiska ambassaden i Moskva, men vid den tidpunkt, då sammankomsten ägde rum, ännu icke anlänt till Wien. I denna, som likaledes härjämte i avskrift närslutes, framhålles bl.a. att av de 156 personer, som upptagits i de av vederbörande österrikiska myndigheter upprättade listorna, redovisning från sovjetrysk sida hittills lämnats för sammanlagt 151 enligt uppgift försvunna österrikiska medborgare. Av dessa skulle, enligt vad från sovjetrysk sida göres gällande, mer än hälften eller närmare bestämt 88 personer överhuvudtaget aldrig ha befunnit sig i Sovjetunionen. Dessutom skulle de österrikiska listorna ha innehållit namn på . /2

Wien 21.1.59 49/2

ett stort antal personer, som försvunnit under kriget. Efter forskning av österrikiska medborgare tillhörande sistnämnda kategori ansåg sig den sovjetryska regeringen icke kunna tillråda, då åtgärder i sådant syfte hos de anhöriga kunde framkalla den illusoriska och vilseledande uppfattningen, att deras försvunna släktingar kvarhållits i Sovjetunionen. Det vore nämligen bekant, tillfogas i noten, att alla österrikiska medborgare redan sedan lång tid tillbaka repatrierats.

Vad beträffar utresetillstånd för sovjetryska medborgare av österrikiskt ursprung, voro för närvarande tio fall under omprövning, vartill kommo tvenne statslösa personer, som önskade återvända till Österrike. Vederbörande sovjetryska myndigheter skulle handlägga ifrågavarande ärenden med välvilja och i full överensstämmelse med sovjetrisk medborgarrättslagstiftning samt under hänsynstagande till de överenskommelser, som träffats mellan de båda länderna i detta spörsmål.

På grund av de liknande svenska fall, som föreligga, har jag ansett det vara av ett väst intresse att lämna en utförlig redogörelse för den inställning, som den sovjetryska regeringen nu senast intagit till frågan om efterforskning och hemsändande av försvunna österrikare.

Sven Allard

Avskrift.

Die sowjetischen Organe, entsprechend der während der Moskauer Verhandlungen erzielten Vereinbarung, kommen den Wünschen der österreichischen Seite entgegen und ergreifen Massnahmen, um einzelne Österreicher auszusuchen und ihre Rückkehr in die Heimat zu ermöglichen. Jedoch kann man nicht als normal die Tatsache bezeichnen, wenn diese wohlwollenden Bemühungen der sowjetischen Seite sowie auch die Rückkehr einzelner Österreicher nach Österreich von einigen österreichischen Presseorganen als ein Vorwand zur feindlichen Propaganda gegen die Sowjetunion ausgenutzt werden.

So, zum Beispiel, veröffentlichten einige Wiener Zeitungen ("Arbeiter Zeitung", "Die Presse" u.a.) Ende November im Laufe von einigen Tagen Mitteilungen über die Rückkehr aus der UdSSR des Österreicher Weiss, die verleumderische Behauptungen gegenüber der Sowjetunion enthielten.

Indem sie das Bundeskanzleramt, Auswärtige Angelegenheiten, auf ähnliche Tatsachen aufmerksam macht, bringt die Botschaft die Hoffnung zum Ausdruck, dass die Rückkehr einzelner Österreicher aus der Sowjetunion in Zukunft von der Presse zwecks der verleumderischen Propaganda gegen die Sowjetunion nicht mehr ausgenutzt wird.

Avskrift.

"Das Ministerium für Auswärtige Angelegenheiten der UdSSR bezeugt der Botschaft Österreichs seine Hochachtung und hat die Ehre, unter Hinweis auf die Note der Botschaft unter Nr 2081/58 vom 28. Juli 1958 in der Beilage ergänzend Mitteilung über die Ergebnisse der Ueberprüfung hinsichtlich 31 Personen aus den gesamten Namenslisten jener Personen zu geben, für deren Schicksal sich die Botschaft interessiert hat. Früher hat das Ministerium für Auswärtige Angelegenheiten der UdSSR in seinen Noten vom 24. Oktober und 19. November 1958 der Botschaft über 120 Personen Mitteilung gemacht. Damit wurde der Botschaft über 151 von den 156 in den Listen aufgezählten Personen Mitteilung gemacht. Ueber die restlichen 5 Personen wird die Botschaft zusätzlich informiert werden.

Beachtenswert ist die Tatsache, dass mehr als die Hälfte der Personen, über die sich die Botschaft erkundigt hat (88 von 156), sich überhaupt nicht auf dem Territorium der Sowjetunion befunden hat. Ausserdem enthalten die von der Botschaft übermittelten Listen die Namen von Personen, die während des Krieges vermisst wurden. Anfragen bezüglich der Suche nach Personen dieser Kategorie auf dem Territorium der UdSSR können bei den Angehörigen der während des Krieges Vermissten oder Gefallenen die Illusion erwecken, dass ihre Verwandten in der Sowjetunion zurückgehalten würden, während bekannt ist, dass alle österreichischen Staatsbürger schon seit langem aus der UdSSR repatriert worden sind.

Was die Ausreise einiger sowjetischer Staatsbürger österreichischer Abstammung betrifft, geht es derzeit um die Ausreise von 10 sowjetischen Staatsbürgern und zwei Staatenlosen nach Österreich. Die zuständigen sowjetischen Organe behandeln diese Bitten wohlwollend in Uebereinstimmung mit der sowjetischen Gesetzgebung über die Staatsbürgerschaft und unter Berücksichtigung der Vereinbarungen der beiden Seiten in dieser Frage."

Strängt förtroligt.

W-aktionen
Ott (utdr.)

P.M.

Enligt egen önskan besökte mig idag överdirektören von Dardel och advokaten Gösta Nisser.

Jag sade, att man inom utrikesdepartementet efter åtskilligt funderande kommit till den uppfattningen, att man borde göra en förfrågan i Moskva rörande Raoul Wallenberg. Materialet vore visserligen sprött och även en aldrig så försiktigt formulerad démarche kunde leda till konsekvenser, som ingalunda skulle gagna saken, men en begäran om kontroll av de erhållna utsagorna rörande Vladimir syntes dock befogad. Denna begäran finge dock formuleras med stor omsorg och borde ges karaktären av en teknisk förfrågan. Utan att överlämna utkastet till noten refererade jag innehållet av densamma, varefter följde en diskussion. Herr Nisser förklarade, att man i princip vore ense om vår uppläggning. Jag framhöll, att det på nuvarande stadium torde vara riktigast att icke närmare redovisa de olika vittnesutsagorna. Om man från sovjetisk sida skulle begära preciserade uppgifter om vårt material, vore detta ett intressant indicium. Herrar von Dardel och Nisser instämde häri. I ett avseende framförde de en avvikande uppfattning beträffande innehållet i noten. Enligt deras mening borde man icke begränsa sig till uppgifterna om Wallenberg i Vladimir, utan förfrågan borde erhålla en mer allmän formulering. Det borde framhållas, att av utsagornas innehåll framginge, att "Wallenberg efter år 1947 vistats i fångenskap i Sovjetunionen" samt att man från svensk sida hemställde om undersökning beträffande Wallenbergs vistelse i fängelser

747

utanför Moskva-området, bl.a. eller i första hand i fängelset i Vladimir.

Jag svarade, att jag härutinnan icke vore av samma mening. Som skäl anförde jag dels att vi f.n. icke förfogade över några utsagor om Wallenberg i annat fängelse än det i Vladimir, dels att vi vid en allmänt formulerad förfrågan riskerade att få ett generellt negativt besked, dels att en sådan förfrågan lätt kunde skapa intrycket av att vi ville göra politik av saken.

Herr von Dardel påpekade, att det dock fanns vissa spår på Wallenberg i andra fängelser än i Vladimir. Så hade exempelvis familjen uppgift från en viss herr Ott, vilken haft upplysningar att lämna om Wallenberg i ett fängelse i trakten av Omsk 1948/49. (Ott är väl känd för departementet.)

Jag vidhöll min tidigare uppfattning, men lovade att till Excellensen framföra familjens synpunkter.

Herr von Dardel framförde även en begäran, att i den svenska démarchennärmare data om Raoul Wallenberg måtte intagas.

Slutligen frågade herr von Dardel, om jag ansåg det lämpligt, att fru von Dardel tillställde herr Chrustjov en skrivelse i saken. Jag förklarade, att jag icke kunde ge något råd härvidlag. Enligt min personliga uppfattning vore detta kanske knappast lämpligt, men jag ville som sagt icke råda.

Stockholm den 29 januari 1959.

(Sverker Åström)

KUNGL.
SVENSKA BESKICKNINGEN

Bruggers vittnesmål om
Wallenberg.

Bern den 27 januari 1959.

R 18

1 bil.

(o. Bruggers
guc. dott.)

Brugger

40

Inn. 30.1		59
P	2	Eu I

Broder,

finf.
Återkommande till fallet Brugger - senast mitt
handbrev den 29 december 1958 - ber jag få meddela, att
Brugger nu övergått till att uppbygga den schweiziska all-
mänheten med föredrag om sina upplevelser i Sovjetunionen
(en tidningsannons närslutes i urklipp). Häromdagen upp-
trädde han i Bürgerhaus' fullsatta stora sal, där c:a 400
Bernborgare, bänkade kring bord med ölstänkor och vinbutel-
jer, med spant intresse åhörde hans föredrag. I huvudsak
följde det redogörelsen i Berner Tagblatt; några gånger
tappade han emellertid tråden och förirrade sig i mera
pittoreska detaljer om sina erfarenheter.

Mera i förbigående skildrade han, på samma sätt
som i Berner Tagblatt, sina knackningar med den fånge, som
enligt Brugger uppgav sig vara Wallenberg. Uppdraget att
informera svensk beskickning eller svenskt konsulat härom
hade Brugger senare glömt bort; "det var ju så många fång-
ar, som hade bett mig att framföra hälsningar".

Med vänlig hälsning

Din tjänare

Gunnar Gerrig

/Gunnar Gerrig/

Förste sekreteraren L o r e n t z o n,
Utrikesdepartementet.

30/1 ✓
Tokio den 24 januari 1959
H P 39

viss personutredning.

H/2 H/2r Ciefond Strängt förtroligt

Schm. horenbom m/ltb/H/2

H/2 Broder,

Ja
Jag beklagar det långa dröjsmålet med upplysningar om vad som kunnat göras åt den utredning som begärts med Ditt handbrev den 17 september 1958. Följande har hänt:

Omedelbart efter min återkomst hit tog jag kontakt med den person, som jag omnämnde för Dig vid vårt samtal i departementet. Han förklarade sig som jag trodde både villig och mycket intresserad att hjälpa till vid utredningen. Han förklarade också, att han genom kanaler som stod till hans disposition hade möjlighet att direkt leda och övervaka arbetet. Det överenskomms även, att han underhand skulle orientera utrikesministeriet, där saken även omnämnts av min chef.

Vid ett par tillfällen har han vid sammanträffanden nämnt att utredningen visat sig vara tidsödande, att vissa kontakter dock färdigundersökts, men att inget positivt framkommit. Vid förnyad kontakt i dag har han bekräftat att arbetet alltjämt fortsätter. Man hade kontaktat de personer, som det med ledning av de svenska uppgifterna varit möjligt identifiera och som man kunnat lokalisera. Dessa kontakter hade emellertid icke kunnat lämna några positiva upplysningar. Min sagesman påpekade att de tillfrågade visserligen varit villiga att samarbeta men att efter så lång tid deras minnesbilder varit obestämnda. Härutöver hade han med ledning av japanska register sökt kontakt med personer som antagits möjligen kunde ha upplysningar av intresse för oss. Även dessa kontakter hade emellertid hittills endast givit negativt resultat. Man väntade emellertid ännu på svar från tre personer, som tillskrivits varför utredningen ännu icke slutredovisats till oss. Så snart även dessa besked ingått skulle man återkomma. Skulle även des-

Sekreteraren Lorentzon
Utrikesdepartementet

4

sa vara negativa, förefölle det vederbörande samolikt, att man icke kunde komma längre i Japan.

Jag är ledsen att nödgas komma med ett negativt resultat. Tydligt är emellertid att japanerna verkligen försökt vara oss till hjälp.

Jag bör kanske tillägga, att den fråga, som ställts har varit om några upplysningar kunde lämnas om någon svensk medfånge. I vissa fall har tydligen även visats ett fotografi, klippt ur Vecko-Journalen, vilket min kontaktmans hustru ställt till förfogande. Skulle Du önska att några andra frågor utredas, eventuellt i syfte att söka vinna bekräftelse på av andra vittnen uppgivna omständigheter, som icke direkt beröra de japanska vittnenas kontakter med svenskar, får jag be Dig precisera vilka frågor vi skola söka få svar på. Uppenbarligen är det emellertid svårare att få de japanska myndigheternas medverkan ju längre ut i periferin utredningen rör sig - och våra möjligheter att själva utfråga japaner lär vara relativt begränsade.

Ännu en gång! Även till V.S.

Är tillgänglig

C-G. Crafoord
C-G. Crafoord

38/1

Överlämnas från Överstyrelsen för

SVENSKA RÖDA KORSET

Int. ord.

*Detta ex. skickat int. för att utvärderas.
De renskrivet ex. bil. hbt. Årström/Strömman
7.3.1959*

DEUTSCHES

ROTES KREUZ

SUCHDIENST HAMBURG

Nachforschungsstelle in der (MISST)

Nachforschungsstelle in der (MISST)

Nachforschungsstelle in der (MISST)

Nachforschungsstelle in der (MISST)

Nachforschungsstelle in der (MISST)

Deutsches Rote Kreuz

Hamburg, Hafenstraße 6 a e r

Telefon 10000

Wallenberg / Schweden

Nachforschungen nach dem in Ungarn verschollenen schwedischen Diplomaten Raoul Wallenberg, geb. 4.2.1912 in Stockholm.

Mein Schreiben an Sie vom 22.10.52 ist Ihnen bekannt.

Ich danke Sie.

Ich habe Sie sehr interessiert. Heute ist ein wichtiger Tag für die Nachforschungsstelle in dieser Angelegenheit. Die Nachforschungen umfassen, die wir seit 1952 angestellt haben, um das Schicksal des Verschollenen zu erfahren.

Im April 1952 begannen wir, Heimkehrern zu schreiben, die sich in den Jahren 1949 und 1950 in den Gefängnissen Lefortowski und Wladimir in Moskau aufgehalten haben, um auf diese Weise Einzelheiten über das Schicksal des aus Ungarn verschleppten Raoul Wallenberg zu erfahren. Die dabei gewonnenen Anhaltspunkte deuten darauf hin, dass der Gesuchte, der 1944 Leiter der schwedischen Botschaft in Budapest war, im Juli 1945 von der Sowjetunion in die Sowjetunion gebracht wurde. Das letzte Verbleib von Heimkehrern in Gefängnis Lefortowski im Jahre 1949, gesehen, angeblich, dass er in Moskau, in der Nähe des Kreml, verbleibe. Nach weiteren Nachforschungen ist festgestellt, dass Wallenberg in der Zeit von 1945 bis 1949 in Moskau verbleiben habe. Dieser Sachverhalt ist in der

sowjetischen Regierung entgegen, der Gesuchte sei am 17.7.47 in Moskau, Lubjanka-Gefängnis, verstorben. Der Heimkehrer Albrecht Schwieder, wohnhaft in Frankfurt/Main, Neuenhainerstraße 24, sagt u.a. folgendes aus:

"Auf Ihre Anfrage teile ich Ihnen mit, daß ich den Oben-
genannten nicht mit Bestimmtheit kenne. Ich glaube, ihn
in der Butyrka gesehen zu haben"

Herr Karl Krämer, wohnhaft im Gemeindehaus in Affolterbach, hatte berichtet: "Das Bild des Vermissten ist mir aus der Zeit des Frühjahres 1949 aus dem Gefängnis Butyrka bekannt. Wir waren zu Dritt mit russischen Zivilisten in einer Zelle zusammen".

Gerade dieser Aussage des Heimkehrers Krämer ist dann Herr Rudolph Philipp, Stockholm-O, Grevturegatan 8 B, nachgegangen, wobei sich dann ein Widerspruch zwischen der ersten Aussage des Heimkehrers und den Ausführungen ergab, die er Herrn Philipp gegenüber gemacht hatte. Nach einer erneuten Rücksprache mit dem Heimkehrer in Gegenwart des Kreisinspektors Müller vom Landratsamt des hessischen Kreises Bergstraße konnte dann ermittelt werden, daß der Heimkehrer die Lichtbilder des Raoul Wallenberg einwandfrei erkannte. Er machte in diesem Gespräch folgende Ausführungen:

Er sei - wie alle anderen Gefangenen - in einem Transportwagen ohne Fenster mit je einem GPU-Mann zur Seite in die Gefängnisse transportiert worden. Er hätte nur das Aufschließen des Tores gehört und sei dann direkt vom Gefängnishof aus von GPU-Männern in eine Zelle im obersten Stockwerk geführt worden. Diese Zelle, in welcher er als Zellengenossen den Deutschen Kurt Ziegler und Wallenberg hatte, lag im 4. Stockwerk. Wenn es noch einen höheren Stock gegeben haben sollte, so sei es dieser gewesen. Die Zelle hätte sich auf der Rückseite des Gefängnisses befunden. Sie hatte große, nichtvergitterte Fenster mit Ausblick auf einen freien, grasbewachsenen Platz, auf dem sich rechterhand ein Gleisanschluß befand. Auf diesem Platz hätten Soldaten exerziert. Bei Verhören sei er durch einen langen unterirdischen Gang geführt worden.

Auf die an den Heimkehrer gerichtete Frage, wieso er gewußt habe, daß er sich im Gefängnis Lubjanka befinde, antwortete er: "Wir sind ja in einer breiten Straße hergefahren". Er könne sich daran erinnern, daß das Gefängnis daran lag. Mithäftlinge hätten ihm Verden gesagt, daß sie im Lubjanka-Gefängnis wären.

Außerdem berichtete Krämer, daß Raoul Wallenberg dreimal einen Hungerstreik von je 15 Tagen durchgeführt habe. Nach den zwei ersten Hungerstreiks sei er dann zwangsweise ernährt worden.

Wir sind z.Zt. bemüht, Heimkehrer ausfindig zu machen, die u.U. mit den Personen identisch sind, die der Heimkehrer Krämer als damalige Mitgefangene aufgegeben hat, um auf diese Weise die Angaben des Krämer bestätigt zu erhalten, der in seinen Darlegungen sich teilweise widerspricht. Dieser Widerspruch wird wahrscheinlich auf die lange Zeit zurückzuführen sein, die zwischen den Ereignissen der damaligen Zeit und der jetzigen Befragung liegt. Der schwedischen Regierung haben wir zuletzt am 13. Nov. 1958 eine ganze Reihe von Heimkehrern aufgegeben, die sich im Zeitraum von 1947 - 1948 im Gefängnis Wladimir befanden. Wir selber gehen jeder Spur, die sich abzeichnet, nach, um das Schicksal des Vermissten aufzuhehlen.

Wir werden Sie in Zukunft laufend über jedes neue Ereignis in diesem Nachforschungsfall unterrichten. Im Verlaufe der Jahre haben wir in einem verhältnismäßig starken Umfang sowohl mit der schwedischen Regierung als auch mit Herrn Rudolph Philipp zu tun gehabt, halten es aber für besser, wenn wir in Zukunft diese Nachforschungsangelegenheit ausschließlich mit Ihnen behandeln. Wir bitten Sie, uns auch von Ihrer Seite aus über das in Kenntnis zu setzen, was die schwedische Regierung bzw. sonstige Personen über Herrn Raoul Wallenberg ermittelt haben, damit man gegebenenfalls diese Aussagen bei der nachfolgenden Arbeit mit verwenden kann. - Nach den Ausführungen des Herrn Rudolph Philipp soll ein neuer Zeuge, und zwar der Schweizer Emil Brugger, der vor kurzem aus der UdSSR heimgekehrt ist, angegeben haben, er sei mit dem schwedischen Legationssekretär Raoul Wallenberg im August 1954 im Wladimir-Gefängnis zusammen gewesen. Er soll hierüber der schwedischen Regierung berichtet haben.

Sollten Sie an weiteren Einzelheiten unserer Nachforschungsbe-mühungen interessiert sein, so sehen wir Ihren diesbezüglichen Fragen entgegen.

Mit vorzüglicher Hochachtung
Ihr sehr ergebener

(Dr. B. Nether)

Koncept.

ÅSTRÖM/avs

5 ek av utskottet; 1 till svenska utskottet

30/1-59

Bilfrage
lundby
Rötn
Lundby
Lundby

I sin note till sovjetregeringen den 19 februari 1957 förbehöll sig svenska regeringen att till sovjetregeringens förfogande ställa det ytterligare material rörande legationssekreteraren Raoul Wallenberg, som av regeringen bedömdes vara av betydelse för fortsatta undersökningar i Sovjetunionen.

De svenska myndigheterna har fortsatt att noggrant pröva alla spår i Wallenberg-affären. Därvid har till deras kännedom kommit utsagor av från sovjetisk fångenskap återvända personer av innebörd, att Wallenberg efter år 1947 överförts till fängelset i Vladimir. En redogörelse för några av dessa utsagor, vilka alla ^{en}verifierats ^{med} vid direkt kontakt mellan vederbörande och representanter för svenska myndigheter, lämnas i bifogade uppteckning.

Svenska regeringen får anhålla, att sovjetregeringen företar en skyndsamt undersökning av dessa uppgifter i syfte att fastställa, om Wallenberg vistats i Vladimir-fängelset.

1. En från Sovjetunionen hemvänd f.d. fånge har uppgivit, att han i februari 1955 i Vladimir-fängelsets sjukhusavdelning (Corpus II) under ett knappt dygn delat cell med Wallenberg. Uppgiftslämnaren hade tydligen av misstag införts i denna cell. Wallenberg hade för uppgiftslämnaren uppgivit, att han vore svensk, att han hållits fängslad sedan 1945, att han tidigare vistats i ett Moskva-fängelse samt att han därefter under en längre tid varit isolerad.

2. En från Sovjetunionen hemvänd f.d. fånge har uppgivit, att han under vistelse i sjukhusavdelningen (Corpus II) i Vladimir-fängelset vid månadsskiftet juli/aug. 1954 varit i knackningsförbindelse med en svensk. Denne hade - sedan han förfrågat sig om uppgiftslämnarens nationalitet - genom knackningar meddelat, att hans namn var Wall^{en}berg, att han varit sekreterare vid svenska beskickningen i Budapest samt att han vistades i ensamcell.

Vad denne uppgiftslämnare - vilken relativt nyligen återvänt från sovjetisk fångenskap - uppgivit om sin knackningsförbindelse med Wallenberg, var långt före hans återkomst b känt för svenska myndigheter genom utsagor från andra återvända f.d.fångar.

3. Två från Sovjetunionen återvända f.d. fångar har uppgivit, att en och samma medfånge i Vladimir-fängelsets Corpus III vid olika tillfällen för var och en av ovannämnda två fångar förklarat sig under sjukhusvistelse i Corpus II ha erfarit, att Wallenberg under en längre tid varit isolerad i denna del av fängelset.

Uppgiftslämnarens medfånge, vilken av andra f.d. fångar enhälligt betecknats som en ytterst tillförlitlig person, har genom omständigheterna icke kunnat höras. *de*

sv. myndigheterna.

*5 i live
huvudsak*

I sin note till sovjetregeringen den 19 februari 1957 förbehöll sig svenska regeringen att till sovjetregeringens förfogande ställa det ytterligare material rörande legationssekreteraren Raoul Wallenberg, som av regeringen bedömes vara av betydelse för fortsatta undersökningar i Sovjetunionen.

Den svenska regeringen har, sedan den mottog sovjetregeringens memorandum den 6 februari 1957, noggrant prövat alla spår i Wallenberg-ärendet. Därvid har bland annat kommit till dess kännedom utsagor av från Sovjetunionen återvända personer av innebörd, att Wallenberg överförts från Moskva till Vladimir. En person uppger sålunda, att han i februari 1955 i Vladimirlängelset (corpus II) under ett knappt dygn delat cell med svensken Wallenberg, ^{uppgivit, att han} vilken/tidigare befunnit sig i fängelse i Moskva och därefter under en längre tid vistats i isoleringscell. En annan person uppger, att han vid månadsskiftet juli/augusti 1954 i Vladimir-fängelset (corpus II) haft knackningsförbindelse med en svensk vid namn Wallberg, vilken

förklarat sig ha varit sekreterare vid svenska beskickningen i Budapest. Två personer uppger att en och samme medfånge i Vladimir-fängelset (corpus III) vid olika tillfällen för var och en av dem förklarat sig under vistelse i corpus II i ifrågavarande fängelse ha erfarit, att Wallenberg under en längre tid varit isolerad i denna del av fängelset.

Med anledning av dessa uppgifter, som lämnats av fyra av varandra oberoende personer, anhåller svenska regeringen att sovjetregeringen företar en förnyad skyndsam undersökning för att fastställa Wallenbergs öde.

*Utkast
1957*

Sovjetregeringen har i sitt memorandum av den 6 februari 1957 framfört, att vederbörande sovjetiska myndigheter vid sina efterforskningar efter legationssekreteraren Raoul Wallenberg vidtagit en prövning sida för sida av arkivdokument från alla biträdesavdelningar i vissa fängelser. I sin svarsnote den 19 februari 1957 förbehöll sig svenska regeringen att till sovjetregeringens förfogande ställa de ytterligare upplysningar rörande Raoul Wallenberg, som bedömes vara av betydelse för fortsatt undersökning i Sovjetunionen.

Redan vid tidpunkten för statsminister Erlanders besök i Moskva vid månadsskiftet mars/april 1956 förfogade svenska regeringen över vissa indicier som tydde på att Wallenberg överförts från Moskva till fängelset i Vladimir. Dessa indicier hade dock vid denna tidpunkt icke den beviskraft, som då motiverade en åberopning. Sedermera har det emellertid kommit till den svenska regeringens kännedom ytterligare uppgifter, vilka styrker det här ovan relaterade förhållandet. Sålunda har fyra av varandra helt oberoende personer, vilka återvänt från fångenskap i Sovjetunionen, lämnat upplysningar om att Wallenberg överförts till fängelset i Vladimir och där under flera år efter 1947 befunnit sig i sjuk- och isoleringsavdelningen i det s.k. corpus II.

Med anledning av vad som här ovan framförts hemställer den svenska regeringen, att Sovjetunionens regering

företar en förnyad skyndsam undersökning för att fast-

ställa Wallenbergs öde och delger svenska regeringen

resultatet av dessa undersökningar.

Chiffer-
Telegram

STOCKHOLM				30.1.59		19	
N:o 18		✓ CHIFFER		BIL.			
INK. D. N:o							
AVD. P		GR.		2		MAL. Eu ¹	

sjöborgsutredningen

(rec. gm information)
Rec. vidit
Katrine.

(Pol)

20v

Svensk
Moskva

Jo
Lyf

Primo Ni bör överlämna note till MID av följande lydelse:

"I sin note till sovjetregeringen den 19 februari 1957 förbehöll sig svenska regeringen att till sovjetregeringens förfogande ställa det ytterligare material rörande legationssekreteraren Raoul Wallenberg, född den 4 augusti 1912, som av regeringen bedömdes vara av betydelse för fortsatta undersökningar i Sovjetunionen.

De svenska myndigheterna har fortsatt att noggrant pröva alla spår, som har avseende på Wallenbergs vistelse i Sovjetunionen. Därvid har till deras kännedom kommit ett flertal utsagor av från sovjetisk fångenskap återvända personer av innebörd, att Wallenberg efter år 1947 överförts till fängelset i Vladimir och där vistats i sjuk- och isoleringsavdelningen (Corpus II). Dessa av varandra oberoende utsagor har alla erhållits vid direkt kontakt mellan vederbörande och representanter för svenska myndigheter.

Svenska regeringen får anhänga, att sovjetregeringen företar en skyndsam undersökning i syfte att fastställa, om Wallenberg vistats i Vladimir-fängelset."

Secundo För information. Som framgår av texten har vi ställt frågan mycket konkret. Vi har därmed bl.a. syftat till att om möjligt undvika intrycket att man från svensk sida vill göra politik av saken. Läget är i stället att vi inför vissa utsagor som alla pekar åt Vladimir inte

exp. 30.1. kl. 18.35 chiffr. T. S. N. D

anser oss kunna underlåta att av ryssarna begära en kontroll av
dessa *utseg*.

Cabinet

Chippa

Unhwa

Primo Un'han

Amelano note All M/D

a faldande lygelse:

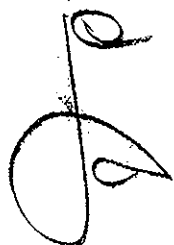
Secundo ~~For~~ Fr infame-

lin. Sin framgå av texten har vi

~~stet~~ stet frigan
 nyzekit konkiat. Vi har
~~dand bl. a. tändt~~
~~dämed bl. a. nylat~~
~~dämed~~ Sympat. Du är om
~~in stogs~~ möjligen
 möjligt avdika intyget in i en fi.
~~fr. sv. tids~~
 sv. tids in i gata galikh/ av sakar.
~~fr. sv. tids~~ stället, in i
 stället in i
 in i in i

- ? - it
 son illi gaban ~~ant~~
 Vladimir inke ~~st~~
 avse st. in. ~~st~~
 in. ~~st~~ in. ~~st~~
 nyzekit begåne in kinku
 av dera ~~st~~

Utkast.

I sin note till sovjetregeringen den 19 februari 1957 förbehöll sig svenska regeringen att till sovjetregeringens förfogande ställa det ytterligare material rörande legationssekreteraren Raoul Wallenberg, född den 4 augusti 1912, som av regeringen bedömdes vara av betydelse för fortsatta undersökningar i Sovjetunionen.

De svenska myndigheterna har fortsatt att noggrant pröva alla spår, som har avseende på Wallenbergs vistelse i Sovjetunionen. Därvid har till deras kännedom kommit ett flertal utsagor av från sovjetisk fångenskap återvända personer av innebörd, att Wallenberg efter år 1947 överförts till fängelset i Vladimir och där vistats i sjuk- och isoleringsavdelningen (Corpus II). Dessa av varande oberoende utsagor har alla erhållits vid direkt kontakt mellan vederbörande och representanter för svenska myndigheter.

Svenska regeringen får anhänga, att sovjetregeringen företar en skyndsam undersökning i syfte att fastställa, om Wallenberg vistats i ~~sjuk- och isolerings-~~

~~avdelningen~~ i Vladimir-fängelset.

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

ex. 2 till - (20)

» 3 » - dubbel

» 4 » - dubbel

CHIFFERTELEGRAM

Från Moskva

Avsant den 2/2 1959 kl. 13.15

Inkom den 2/2 1959 kl. 13.00

Utskrivet i 4 ex. Detta är originalet.

Dnr 38: B		29
Avd.	Gr.	Mål.
P	2	En I

Brådskande. Edert chiffer 18.

Primo. Söker lämna noten tisdag helst till Zacharov om jag då åter på benen.

Secundo. Ehuru noten under alla förhållanden - särskilt innevarande ögonblick då sovjetiska vederbörande med skärpt uppmärksamhet följa utvecklingen Sverige Finland hos oss närmast på grund av atomvapendebatten - här torde uppfattas politiskt förfaller mig risken dess sakliga innehåll mer eller mindre helt undanskymmes kunna ytterligare reduceras om vi i analogi med vad skedde statsministerbesöket och givetvis endast om så möjligt lämna pm med referat i noten återopade uttalanden. Dylikt dokumentariskt pm som ju i princip förutskickats i vår nu citerade note år 1957 skulle väl i förekommande fall kunna utformas så att eventuell skillnad i bevisvärde mellan av oss nu respektive tidigare lämnade uppgifter markerades jämför vårt memorandum 1954. En muntlig förklaring om att vi med hänsyn våra förbindelser ej tills vidare akta offentliggöra noten skulle nog verka i samma riktning. Tacksam snarast besked.

Sohlman

Coll.: {

Chiffer-Telegram

ang ~~RM~~ Sjöborgs-
utredningen.

STOCKHOLM 2 februari 1959

N:o 20. ✓ chiffer BIL

INK. D. N:o

AVD. P GR. 2 MAL. I
Eu

Fredrik för Sec.

(Pol)

20

Svensk

Moskva

7 feb. - svar. vikt / Hch

2

Edert 29. Frågeställningen secundo har under förberedelserna noggrant övervägts. Utrikesministern föredrar att icke ändra den till Eder telegraferade texten. Självfallet kan Ni muntligt tillägga att vi inte avser publicera.

Cabinet

Sec. 2/2 kl. 18.00 V.

Leifland

X vil g' jare arding.

Attu kan ut fo' ee

h'

CHIFFERTELEGRAM

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

ex. 2 till - 20

» 3 » - dubl.

» 4 » - dubl.

Från Moskva

Avsant den 2 / 2 19 59 kl. 1755

Inkom den 2 / 2 19 59 kl. 1855

Utskrivet i 4 ex. Detta är originalet.

Dnr 38: B		31
Avd.	Gr.	Mål.
P	2	En ^I

20 v

(Pol)

31.

För Åström. Vårt chiffer 29 secundo.

Av erfarenhet vet jag att mindre svårt tala med
Chrustjov om man kan åberopa konkreta fakta- i förevarande
fall vissa uttalanden- som redan meddelats sovjetiska veder-
börande Även om vi nu ej avse upptaga saken på dylikt plan
kan man aldrig veta om han icke vid samtal med mig berör
vår note. Dessutom väl icke uteslutet vi själva senare kunna
finna anledning på nytt driva ärendet på högsta nivå.

Sohlman.

Coll.: 5

Åström / avs

Sjöräddningsskötningen

W-aktionen ✓

H-skl.

STOCKHOLM 7 februari 1959

Strängt förtroligt.

1 bil.
BIL.

INK. D. N:o

AVD. p

GR. 2

MAL. 2
an 1

Herr Advokat,

I anslutning till samtal häromdagen ber jag få meddela, att ambassadören Sohlman numera instruerats att till det sovjetiska utrikesministeriet avlämna en note av den lydelse, som framgår av närslutna text.

Utrikesministern är angelägen, att framställningen icke kommer till offentligheten.

(Sverker Åström)

Advokaten G. Nisser,
S t o c k h o l m .

Dep. 4/2-59 m. l. 5
rek. avs

Avskrift av note överlämnad till
sovjetiska utrikesministeriet
den 9.2.1959.

I sin note till sovjetregeringen den 19 februari 1957 förbehöll sig svenska regeringen att till sovjetregeringens förfogande ställa det ytterligare material rörande legationssekreteraren Raoul Wallenberg, född den 4 augusti 1912, som av regeringen bedömdes vara av betydelse för fortsatta undersökningar i Sovjetunionen.

De svenska myndigheterna har fortsatt att noggrant pröva alla spår, som har avseende på Wallenbergs vistelse i Sovjetunionen. Därvid har till deras kännedom kommit ett flertal utsagor av från sovjetisk fångenskap återvända personer av innebörd, att Wallenberg efter år 1947 överförts till fängelset i Vladimir och där vistats i sjuk- och isoleringsavdelningen (Corpus II). Dessa av varandra oberoende utsagor har alla erhållits vid direkt kontakt mellan vederbörande och representanter för svenska myndigheter.

Svenska regeringen får an hålla, att sovjetregeringen företar en skyndsam undersökning i syfte att fastställa, om Wallenberg vistats i Vladimir-fängelset.

Avskrift av originalt brev
av v. Dardel's v. A. Lundberg maj 1959

Avskrift av avskrift.

Bern, den 4. Februar 1959

7/2-59

Emil B r u g g e r
Burgerspital
Bern (Schweiz)

AII/FI/RK - Di/Lo-

Rekommandiert

Frau Maj von Dardel
D j u r s h o l m 1
Auravägen 25

Sehr geehrte Frau von Dardel,

Entschuldigen Sie, dass ich Ihnen erst heute antworte auf das Schreiben vom 10. Januar 1959, das mir Fürsprecher Rudolf Philipp, Grevtureg. 8B, Stockholm, in Ihrem Auftrag geschrieben hat. Meine ärztliche Behandlung und die Beanspruchung von verschiedenster Seite haben mich so sehr in Anspruch genommen, dass ich Ihnen nicht sofort antworten konnte.

Vorerst wiederhole ich, dass ich natürlich gerne bereit bin, alles zu tun, um R. Wallenberg, der sich möglicherweise noch immer in der Sowjetunion befindet, zu retten.

Ich beziehe mich auf das oben erwähnte Schreiben von Fürsprecher R. Philipp und den Brief von Guy von Dardel, Troinex/Genève, v. 29.1.59. Ich will nicht wiederholen, was ich im Brief v. 7.1.59 bereits ausführlich dargelegt habe. Ich will folgende Feststellungen und Präzisierungen anbringen:

Beim zweiten Gespräch, das ich in Bern im Bundeshaus in Anwesenheit eines Inspektors der schweizerischen Bundespolizei mit den beiden Vertretern des schwedischen Aussenministeriums hatte, habe ich nie und nimmer etwas von meinen Aussagen, die im Berner Tagblatt publiziert worden sind, annulliert oder zurückgezogen. Meine Ausführungen im BERNER TAGBLATT über den Fall R. Wallenberg entsprechen der vollen Wahrheit und davon nehme ich auch heute keineswegs etwas zurück.

Es ist also ganz und gar falsch, wenn Hr Guy von Dardel in seinem Brief v. 29.1.59 behauptet oder vom Schwedischen Aussenministerium wissen will, ich habe eine Angabe im Artikel vom 22. November 1958 im BERNER TAGBLATT zurückgenommen. Diese Angabe betrifft die Tatsache, dass ich von R. Wallenberg den Auftrag erhielt, mich mit den schwedischen Behörden in Verbindung zu setzen, wenn ich frei werde. Ich persönlich habe natürlich Wallenberg nie persönlich gekannt, hatte aber mit ihm Morseverbindungen durch die Zellenwand anfangs August 1954 im zweiten Block in Wladimir (Spital- und Isolierungszellen), was ich hiermit ausdrücklich bestätige.

Den beiden Vertretern des schwed. Aussenministeriums habe ich beim zweiten Gespräch in Bern erklärt, dass der Fall Wallenberg auch aufge-
rollt werden muss, selbst wenn Wallenberg seither gestorben sein sollte.

Ein weiterer Punkt muss ebenfalls klargestellt werden. Es sei wiederholt: ich habe nie einen Mitgefangenen namens Tomsen alias Grosheim gekannt oder mit ihm irgendeine Beziehung gehabt.

Ich möchte Ihnen noch den Hinweis geben, für den Fall, dass R. Wallenberg noch am Leben ist. In der Sowjetunion werden diejenigen politischen Gefangenen, die man auf immer insgeheim in die Versenkung bringen will, in das Gefängnis von Tabulsk (Ural) befördert.

Mit diesen Angaben hoffe ich, Ihnen wunschgemäss dienen zu können. Es

ist ebenfalls mein sehnlichster Wunsch, dass dem Fall Wallenberg doch noch ein Erfolg beschieden sein wird.
In diesem Sinne begrüsse ich Sie, sehr geehrte Frau von Dardel, mit vorzüglicher Hochachtung

gezeichnet Emil Brugger m.p.

Kopie geht zur Kenntnisnahme an
Herrn Guy von Dardel, Chemin Lullin,
Troinex/Genève

BEGLAUBIGUNG

Die Unterzeichneten bestätigen hiemit, dass Hr. Emil Brugger den vorstehenden Brief in allen Teilen als wahrheitsgetreu bestätigt und unterzeichnet hat.

Bern, den 4. Februar 1959

gezeichnet Robadey B.m.p.
Redaktor Bernard Robadey,
Haslerstr. 4, BERN

Auderset m.p.
Redaktor B.-R. Auderset
Hodlerstr. 16, BERN

Wortgetreu abgeschrieben am 6.1.1959, Stockholm 0

/u/Rudolph Philipp

STOCKHOLM		19
Stockholm den 7 februari 1959.		
N:o	BIL.	
Strängt förtroligt.		
INK. D. N:o		
AVD. <i>p</i>	GR. <i>2</i>	MAL. <i>Ø I</i>

Broder,

Härmed ber jag få tacka för Ditt utförliga brev av den 24 januari med en redogörelse för beskickningens och de japanska myndigheternas arbete för att efterforska och höra japanska medborgare, som vistats i sovjetisk fångenskap. Vi uppskattar mycket det intresse och den välvilja som de japanska instanserna visat i denna angelägenhet.

Med hänvisning till sista stycket i Ditt brev skulle jag vilja fråga Dig om Du tror att efterforskningarna möjligen icke skulle kunna underlättas om man ställde den konkreta frågan till de japanska myndigheterna, om de förfogar över något register över de japanska medborgare, som vistats just i Vladimir - det fängelse dit vårt intresse på senare tid alldeles särskilt koncentrerats - under åren efter 1948. Det skulle jämväl vara av intresse att få erfara om de japanska myndigheterna förfogar över några uppgifter om Vladimir-fängelsets beläggning m.m. under de allra senaste åren. (När lämnade exempelvis de sista japanska fångarna Vladimir? Vet man vart utländska politiska fångar, som tidigare hållits inspärrade i Vladimir, förts sedan fängelset synbarligen börjat användas enbart för sovjetiska fångar?)

Det är, såsom Du förstår, av yttersta vikt att de japanska myndigheterna vid behandlingen av detta ärende

Förste Ambassadsekreteraren Crafoord,
T o k i o .

Dep. 14/2-59
aw

4

iakttar största möjliga diskretion så att inga obehöriga personer erhåller kännedom om inriktningen i detta efterforsknings-
ärende.

(Leif Leifland)

CHIFFERTELEGRAM

KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

Från Moskva

ex. 2 till *polsh. (20)*
» 3 » *Leifland (en st.)*
» 4 » — *(dult.)*

Avsant den 9/2 1959 kl. 18.36

Inkom den 9/2 1959 kl. 18.55

Utskrivet i 4 ex. Detta är originalet.

Dnr 38: B		35
Avd.	Gr.	Mål.
P	2	En ^I

10/2. Informant solv. Lönberg / J. H.

35.

20v

J. H. Överlämnat noten Edert chiffer 18 till vice utrikes-
ministern Zacharov 9 februari. Denne sade sig komma vidare-
befordra noten till Zorin som nu övertagit skandinaviska
ärendena. Zacharov tillade först att såvitt han erinrade
sig slutgiltigt svar redan lämnats sovjetisk sida i ärendet
men sade sig sedan när jag beredde mig svara ej överhuvud-
taget vilja göra något uttalande eftersom han ej längre zu-
ständig. Under sådana förhållanden begränsade jag mig till
att säga att jag stode till Zorins disposition om han önskade
tala med mig. För dagen hade jag emellertid intet att till-
foga utöver noten.

Sohlman

Coll.: *[Signature]*

P 2 Qu^E
Stockholm den 11 februari 1959.
1 bil.

Baron Jan de Geer,
Svenska Röda Korset,
S t o c k h o l m .

./.
Åberopande telefonsamtal häromdagen ber jag närslu-
tet få översända en promemoria med anteckning om den av
Tyska Röda Korset uppgjorda förteckningen över "vermutlich
schwedische Staatsangehörige" i Sovjetunionen.

(Leif Leifland)

Cf

P.M.

med anteckningar i anslutning till den av Tyska Röda Korset uppgjorda förteckningen över "vermutlich schwedische Staatsangehörige" i Sovjetunionen.

Helt klara fall är Henning Frost, Felix Italiener, Arthur Tamvelius och Viktor Tent:

Frost återkom under år 1958 till Sverige.

Italiener har aldrig varit svensk medborgare. Han utvisades i maj 1949. Innehar numera västtyskt pass och vistades i varje fall på sensommaren 1958 i Västtyskland.

Tamvelius vistas i Sverige sedan oktober 1956.

Tent kom till Sverige såsom flykting från Estland år 1944. Lämnade Sverige år 1950. Tent har aldrig varit svensk medborgare. Hans fader, kassör Boris Tent, är sedan 1952 svensk medborgare och bosatt i Lysekil.

Namnen Sawa Guren, Lanis Koschkulis, Egdir Grettir Odinson och Heldur Urbalu återfinns icke på departementets dossierer. Intet av dem är ju svenskt; det andra och möjligen även det fjärde kan vara baltiska, under det att det tredje synes vara isländskt.

Arnold Jan Lagus torde avse antingen Arnold Friedrich Lagus eller Alexander Lagus. Båda har släktingar i Sverige (den förre tre syskon, den senare en son), men ingendera är svensk medborgare.

Om Erik Alvi Anderson (Arvid, Karl, Alvin, Arvig Anderson; baron von Anderson) föreligger en rad vittnesmål. I flera av dessa uttrycks en förmodan att A. utgivit sig för svensk i hopp om att på detta sätt bli lättare frigiven. Det har icke varit möjligt att fastställa, huruvida, A. är eller varit svensk medborgare; övervägande skäl talar dock emot ett sådant antagande.

Stockholm den 11 februari 1959.

original - HP 54
P 2 En 1
Stockholm den 19 mars 1958

Stk. de Ger
11.2.59

Int.

Sekreterare Sven Fredrik Hedén
Kungl. Utrikesdepartementet

STOCKHOLM 16

Bäste Bröder!

/ För Din kännedom närsluter jag fotokopia av skrivelse från Tyska röda korset jämte till skrivelsen fogad namnförteckning. Jag vill meddela Dig, att vi avlämnat ett interimssvar till Tyska röda korset, i vilket vi framhållit att tre av namnen är oss bekanta, nämligen Stallner (skall vara Italiener) André Felix, Tamvelliuss Arthur och Tent Viktor.

Italiener var ju, som Du vet, icke svensk medborgare. Han utvisades från Sverige och blev tagen av ryssarna i Berlin. Hans mor och bror är bosatta i Sverige och torde vara svenska medborgare.

Tamvelliuss fall är utagerat, då vederbörande återkommit till Sverige och förenats med sin familj.

B. tr. Viktor Tent lämnade denne frivilligt landet och sin familj i Lysekil och återvände till Sovjetunionen. Såvitt oss är bekant, var han icke svensk medborgare. Vid förfrågan hos Sovjets röda korset på faderns begäran, har man svarat oss genom att meddela vederbörandes adress, vilken redan var känd för föräldrarna.

Då jag i sinom tid gärna vill lämna Tyska röda korset uppgifter om de övriga i listan förekommande namnen, skulle jag vara synnerligen tacksam, om Du vid tillfälle ville låta mig veta, om dessa namn är kända för Kungl. Utrikesdepartementet.

Med de bästa hälsningar

JdG/BWd

Jan de Geer

HP 39 J

DEUTSCHES ROTES KREUZ

SUCHDIENST MÜNCHEN

ABTEILUNG
DOKUMENTATIONSZENTRALE FÜR KRIEGSGEFANGENE

DRK-SUCHDIENST MÜNCHEN 12, INFANTERIESTRASSE 7a

Svenska Röda Korset
Artillerigatan 6

Stoekholm 14
Schweden

MÜNCHEN 13. 7. März 1953

Infanteriestrasse 7a

Postfach: München 63928

Telefon: 089/2077

Postfach-Konto: München 63928

Bayer. Vereinsbank

München Nr. 200 100

Zugigeld: Nordbad

Bayer. Hypoth.- u. Wechselbank

München Nr. 200 570

Unser Zeichen: III/Sche./Li
(Bitte im Antwortschreiben angeben)
o.R.

Betreff: Namensliste vermutlich schwedischer
Gefangener in der Sowjetunion

Der Suchdienst des Deutschen Roten Kreuzes erlaubt sich, eine Liste über Personen vermutlich schwedischer Nationalität zu übermitteln, die sich im Laufe der Jahre 1950-1956 in verschiedenen Gefangenenlagern der UdSSR befunden haben sollen.

Die Namen sind hier durch entlassene deutsche Gefangene bekannt geworden. Es ist daher anzunehmen, dass die Schreibweise teilweise unrichtig ist, oder die Namen verstümmelt wurden.

Der Suchdienst des Deutschen Roten Kreuzes bittet um Überprüfung dieser Namensliste und wäre dankbar, wenn sich das Schwedische Rote Kreuz für die Klärung der Schicksale dieser Personen einsetzen wollte.

Sollte die dortige Dienststelle zu den Personalien der aufgeführten Gefangenen Ergänzungen geben können, wäre es möglich, die hier vorliegenden Unterlagen zu vervollständigen.

Mit vorzüglicher Hochachtung!

Anlage:

1 Namensliste

(Schebek)

Stv. Abteilungsleiter.

Namensliste

vermutlich schwedischer Staatsangehöriger in der Sowjetunion

Name und sonstige Angaben zur Person des Gefangenen :	Letzter bekannter Aufenthalt in der UdSSR :
Anderson Erik Alvi Geburtsdatum unbekannt Offizier Heimatschrift : Stockholm	1951 : Lubljanka bei Moskau
Frost Henning geb. ca. 1915 Heimatschrift : Lätt	November 1949 : Kotlas Postfachnummer 7307
Guren Sasa	letzte eigene Meldung : 5.6.1954 Asbest Postfachnummer 5110/26
Koschkulis Lanis	1954 : Iajschet Postfachnummer 5110/37
Lagus Arnold Jan geb. 26.4.1903	letzte eigene Meldung : 9.3.1956 Petma Postfachnummer 5110/33
O'dinsson Egdur Grettir geb. 7.5.1910 Untersturmführer Heimatschrift : Kalmar	letzte eigene Meldung : Januar 1956 Reschjoty Postfachnummer 5110/56
Staliner-Andree Felix geb. ca. 1919	Oktober 1955 : Ssuhobesrodnoje Postfachnummer 5110/55
Tasvelius Arthur geb. ca. 1912 Architekt Ehefrau: Ty Tasvelius Stockholm, Observatorienstr. 10	September 1956 : frei angesiedelt in Kalinin / UdSSR Ravenstraße 9-3
Tent Viktor geb. 19.11.1927 Vater : Boris Tent Lysenkil, Villa Solbaken	Januar 1955 : Korkuta Postfachnummer 5110/36
Urbalu Helder geb. 16.10.1924 Mutter: Ida Urbalu, Markham 525 St. Toronto Ont./Canada	August 1955 : Inta-Abas Postfachnummer 5110/31

KUNGL. SVENSKA
GENERALKONSULATET

17/2-59.
Berlin den 13 februari 1959.

R 18

Wulfs bok om Wallenberg

Strängt förtroligt.

hbr. Petri-Leifland 22.1.59

W. Leifland (utbr.)

Broder,

9
S. 566
O P
I anslutning till ovancerade handbrev får jag meddela, att Wulf, som igår på min hemställan infann sig på generalkonsulatet, vägrat att avslöja vem den "Berliner Spätheimkehrer" är, som åsyftas i hans bok. Wulfs sagesman, herr X., hade nämligen avgivit sin utsaga under sanningsförsäkran "eidestattliche Erklärung" i närvaro av en notarie, och Wulf hade likaledes inför ifrågavarande notarie fått avge en försäkran om att han ej utan tillåtelse av sagesmannen skulle avslöja dennes identitet. Herr X. hade enligt Wulf motiverat sin hemställan om sekretess med att han varit "förföljd" sedan han återkommit till Berlin från Rysslandsvistelsen, och upprepade gånger utsatts för överfall på gatorna. Jag bad Wulf åter ta kontakt med herr X. och försöka utverka att Wulf måtte för en medlem av generalkonsulatet få avslöja sagesmannens identitet. Wulf lovade göra detta, höra av sig inom fjorton dagar och jämväl kontakta en annan person, som han just träffat och som sagt sig ha sett Wallenberg 1951, i samma ärende. Wulf har enligt egen utsago själv gått

Sekreteraren Leifland,
Utrikesdepartementet.

igenom det tyska Auschwitz-koncentrationslägrets fasor och sade, att han gärna skulle försöka medarbeta i den av mig med honom upptagna angelägenheten.

Wulf, som a prima vista gjort ett tillförlitligt intryck, vore jämväl beredd att lämna ut namnen på de "Spätheimkehrer" i Förbundsrepubliken, som i boken säges ha träffat Wallenberg 1951, men endast för det fall dessa personer samtyckte härtill. S. 567

Wulf nämnde slutligen, att Philipp besökt såväl hans förläggare i Berlin som vederbörande "Bundesstelle", vilket publicerat hans bok i "Das Parlament", och hos bägge krävt att samtliga exemplar av hans arbete om Wallenberg skulle brännas, under motiveringen att endast Philipp ägde att med ensamrätt skriva om Wallenberg. Philipp hade enligt Wulf jämväl lyckats hindra en svensk förläggare att publicera Wulfs arbete i svensk översättning. Mot denna bakgrund synes mig den av Dig omnämnda, av Philipp gjorda kritiken av översättningen till tyska av vissa avsnitt av Wallenbergdokumentationen i Wulfs bok erhålla en viss förklaring.

Jag återkommer senare i ärendet.

P.S. Jag utgår givetvis
spett för den behöriga minna
uppgifterna med all den diskretion
de kräva.
R.

Med härliga hälsningar
Din Fästman
Ragnar Petri
(Ragnar Petri)

20 ✓
KUNGL. UTRIKES
DEPARTEMENTET

ex. 2 till

» 3 »

» 4 »

Lorentzen ✓

Polch P ✓

✓

CHIFFERTELEGRAM

Från Moskva

Avsänt den 6 / 3 19 59 kl. 2034

Inkom den 6 / 3 19 59 kl. 2040

Utskrivet i 4 ex. Detta är originalet.

Dnr 38: B		55
Avd. P	Gr. 1	Mål. 25 I

(Pol)

55.

Vårt chiffer 35.

Rodionov idag till mig överlämnat svarsnote Wallenberg
vari bland annat förklaras "undersökningen som företagits
i enlighet med svenska regeringens önskan icke bringat i
dagen nyåttuppgifter i denna fråga och har visat att de i
ambassadens note omnämnda informationer om W:s vistelse
Vladimir icke ha bekräftats" fullständig text kurirsändes
lördag. Jag förbehöll mig återkomma efter instruktion.

Sohlman

Coll.: 5

sjöbergsutredningen

STOCKHOLM		19
Stockholm den 7 mars 1959.		
Strängt förtroligt. 2 bil.		BIL.
INK. D. N:o		
AVD. P	GR. 2	MÅL. Eu ¹

PK
Bröder,

./1

I anslutning till våra samtal i Stockholm ber jag närslutet få översända avskrift av skrivelsen från Suchdienst/Hamburg till Svenska Röda Korset. Jag vore tacksam, om Du ville kontakta Dr. Wagner i Suchdienst och säga honom, att Svenska Röda Korset tillställt oss skrivelsen och att vi, liksom även Röda Korset, finner det naturligast, att man på tysk sida tillställer oss allt nytt material i framtiden - detta med tanke på att det är departementet, som på svensk sida står för efterforskningsarbetet i denna angelägenhet. I den mån de uppgifter, vi kan komma att erhålla, även kan intressera Röda Korset, skall vi givetvis vidarebefordra dem dit. Det är angeläget, att Du i samband härmed understryker vikten av att vi tillställs allt material, och att ej eventuella andra intresserade får del av utsagor, som icke samtidigt tillställles oss.

I samband härmed bör Du understryka, att vi givetvis icke vill uttrycka några synpunkter på i vilken utsträckning de tyska myndigheterna delger även exempelvis familjen material. Intet hinder möter, att Du i detta sammanhang, om Du så anser lämpligt, bekräftar, att samarbetet mellan departementet och familjen försvärats av att familjen såsom förtroendeman anlitat en man med Philipps temperament - att Suchdienst redan haft vissa erfarenheter av Philipp, synes ju framgå av näst sista stycket på

Minister T. G ö r a n s s o n ,
Bonn.

CF

sid. 3 i skrivelsen till Svenska Röda Korset. Givetvis får dock Wagner icke bibringas den uppfattningen, att vi på något som helst sätt skulle vilja försvåra familjens egna efterforskningar; vårt enda önskemål är att så snabbt som möjligt, lämpligen via beskickningen eller i förekommande fall genom R-Gespräche med vederbörande i departementet, bli delgivna allt nytillkommande material.

Beträffande nu aktuella, konkreta frågor (varvid vi tänker både på dem, som aktualiserats av skrivelsen från Suchdienst/Hamburg, och på dem, som nedtecknats av Arne Lundberg i närslutna prememoria) bör Du fråga Wagner, huruvida icke arkivmaterial i Hamburg är den lämpligaste källan att ösa ur och huruvida hinder möter, att en tjänsteman från oss besöker Hamburg och, eventuellt i samarbete med Nether, forskar i detta arkivmaterial.

2/2

(Sverker Åström)

Avskrift.

DEUTSCHES ROTES KREUZ

SUCHDIENST HAMBURG

Hamburg-Osdorf, den 20.1.59

A II/F 1 - Mi/Ps.

An das

Schwedische Rote Kreuz

z.Hd. Herrn Baron de Geer

Artillerigatan 6

Stockholm / Schweden

Betr.: Nachforschungen nach dem in Ungarn verschollenen schwedischen Diplomaten Raoul Wallenberg, geb. 4.8.12 in Stockholm.

Bezug: Unser Schreiben an Sie vom 20.10.56 - D - Oh/He.

Sehr geehrter Baron,

Herr Dr. Wagner hat uns beauftragt, Ihnen einen genauen Bericht über den gesamten Nachforschungsgang in dieser Angelegenheit zu geben, der alle Bemühungen umfasst, die wir seit 1952 angestellt haben, Näheres über das Schicksal des Verschollenen zu erfahren.

Im April 1952 begannen wir, Heimkehrern zu schreiben, die sich in den Jahren 1949 und 1950 in den Gefängnissen Lefertowskaja und Butyrka in Moskau aufgehalten haben, um auf diese Weise Einzelheiten über das Schicksal des aus Ungarn verschleppten Raoul Wallenberg zu erfahren. Die dabei gewonnenen Anhaltspunkte brachten insgesamt das Ergebnis, dass der Gesuchte, der 1944 Leiter der Abteilung C bei der Schwedischen Botschaft in Budapest war, am 17.1.1945 von MWD abgeholt und in die Sowjetunion verbracht wurde. Zum letzten Male wurde der Gesuchte von Heimkehrern im Gefängnis Lefertowskaja in Moskau, und zwar im Jahre 1949, gesehen. Angeblich ist er dann im April 1950 in das Gefängnis Butyrka überführt worden. Mit Sicherheit konnte nicht erklärt werden, ob Raoul Wallenberg der Gruppe, die damals diesen Weg antrat, angehörte. Nach verschiedenen Heimkehreraussagen hat diese Überführung stattgefunden. Andere Aussagen sagen wieder, dass sich Wallenberg in der Zeit von 1948-1953 im Gefängnis Wladimir aufgehalten habe. Diesen Nachrichten steht die Behauptung der

d

sowjetischen Regierung entgegen, der Gesuchte sei am 17.7.47 in Moskau, Lubjanka-Gefängnis, verstorben. Der Heimkehrer Albrecht Schwieder, wohnhaft in Frankfurt/Main, Neuenhainerstrasse 24, sagt u.a. folgendes aus:

"Auf Ihre Anfrage teile ich Ihnen mit, dass ich den Oben-
genannten nicht mit Bestimmtheit kenne. Ich glaube, ihn
in der Butyrka gesehen zu haben...."

Herr Karl Krämer, wohnhaft im Gemeindehaus in Affolterbach, hatte berichtet: "Das Bild des Vermissten ist mir aus der Zeit des Frühjahres 1949 aus dem Gefängnis Butyrka bekannt. Wir waren zu Dritt mit russischen Zivilisten in einer Zelle zusammen".

Gerade dieser Aussage des Heimkehrers Krämer ist dann Herr Rudolph Philipp, Stockholm-O, Grevturegatan 8 B, nachgegangen, wobei sich dann ein Widerspruch zwischen der ersten Aussage des Heimkehrers und den Ausführungen ergab, die er Herrn Philipp gegenüber gemacht hatte. Nach einer erneuten Rücksprache mit dem Heimkehrer in Gegenwart des Kreisinspektors Müller vom Landratsamt des hessischen Kreises Bergstrasse konnte dann ermittelt werden, dass der Heimkehrer die Lichtbilder des Raoul Wallenberg einwandfrei erkannte. Er machte in diesem Gespräch folgende Ausführungen:

Er sei - wie alle anderen Gefangenen - in einem Transportwagen ohne Fenster mit je einem GPU-Mann zur Seite in die Gefängnisse transportiert worden. Er hätte nur das Aufschliessen des Tores gehört und sei dann direkt vom Gefängnischef aus von GPU-Männern in eine Zelle im obersten Stockwerk geführt worden. Diese Zelle, in welcher er als Zellengenossen den Deutschen Kurt Ziegler und Wallenberg hatte, lag im 4. Stockwerk. Wenn es noch einen höheren Stock gegeben haben sollte, so sei es dieser gewesen. Die Zelle hätte sich auf der Rückseite des Gefängnisses befunden. Sie hatte grosse, nichtvergitterte Fenster mit Ausblick auf einen freien, grasbewachsenen Platz, auf dem sich rechterhand ein Gleisanschluss befand. Auf diesem Platz hätten Soldaten exerziert. Bei Verhören sei er durch einen langen unterirdischen Gang geführt worden.

Handwritten note:
Herr Philipp hat
oben mit 17.7.47

Auf die an den Heimkehrer gerichtete Frage, wieso er gewusst habe, dass er sich im Gefängnis Lubjanka befinde, antwortete er: "Wir sind ja in einer breiten Strasse hergefahren". Er könne sich

Leifland/aus

STOCKHOLM		19
Stockholm den 7 mars 1959. N:o <u>Strängt förtroligt.</u> 1 bil. Bil.		
INK. D. N:o		
AVD. /	GR. 2	MAL. 2 Lw

Bröder,

./.

Såsom Du finner av i avskrift närslutna notis i Malmö-tidningen Kvällsposten den 3 dennes, skall ungerska radion i en sändning för ungrare i utlandet "för några dagar sedan" ha förklarat, att Wallenberg under slutstriderna i Budapest fallit i tyskarnas händer och avrättats.

Ehuru frågan icke har något direkt samband med våra efterforskningar efter Wallenberg, vore det givetvis av intresse att få Kvällspostens uppgifter kommenterade. Vi skulle vara tacksamma om Du på lämpligt sätt, exempelvis via Dina kontakter vid brittiska eller amerikanska ambassaden - man avlyssnar väl där, förmodar jag, de ungerska radioprogrammen - kunde få klarhet om vad som verkligen sagts i den åsyftade utsändningen. Det skulle även vara av intresse att erfara om den sovjetiska noten den 6 februari 1957 publicerats i ungersk press.

(Leif Leifland)

Chargé d'Affaires von Dardel,
B u d a p e s t.

Dep. 7/3-59

Ist es richtig, dass das Gefängnis Wladimir seit einiger Zeit nur für die Verwahrung russischer krimineller Gefangenen verwendet wird?

Wenn ist diese Veränderung in Wladimir eingetreten, und was ist von den Einzelheiten bekannt? Corpus III? Werkstatt? Veränderungen in Corpus II?

Ist es richtig, dass wichtige ausländische politische Gefangene fast ausschliesslich in Gefängnissen verwahrt werden, wo kriminelle Elemente nicht vorkommen?

Kann der Grund sein, dass politische Gefangene (russische und ausländische) der Geheimpolizei und deren Gefängnispersonal unterstellt sind, während Kriminalgefangene einer anderen Kategorie Polizei und einer anderen Administration unterstellt sind?

Es scheint eine Tendenz zu bestehen, dass eine gewisse Gruppe von Gefangenen, die einmal in einem Gefängnis eine Zeitlang verbrachten, auch später zusammengehalten wird, wenn diese Gefangene in ein anderes Gefängnis überführt werden. Ist es wahrscheinlich, dass die politischen Gefangenen, die in Wladimir waren, nachdem der Charakter dieses Gefängnisses verändert wurde, zu einem einzigen neuen Gefängnis geführt wurden?

Weiss man, wo jene Gefangene jetzt sitzen, die früher in Wladimir waren?

Sind Namen solcher Gefangenen verschiedener Nationalitäten bekannt?

Sind Gefangene heimgekehrt, die früher in Wladimir und später, nach der Umstellung in Wladimir, in anderen Gefängnissen oder Lagern waren? Ist es zu warten, dass solche Gefangene freigelassen werden?

Was ist bekannt von den anderen Gefängnissen, die in Frage kommen - z.B. Charakter des Gefängnisses, Nationalität der Gefangenen, Existenz von "Isolatoren", Anzahl der Verwahrten?

Besteht ein Gefängnis für politische Gefangene in Tobolsk? Was weiss man von diesem Gefängnis?

Es ist bekannt, dass von Kleist sich einmal in Corpus II

(Krankenhaus) in Wladimir befand. Was weiss man von Zeit,
Zellennummer, Zellenkameraden, Zellennachbarn etc.etc.?

daran erinnern, dass das Gefängnis daran lag. Mithäftlinge hätten ihm ausserdem gesagt, dass sie im Lubjanka-Gefängnis wären. Ausserdem berichtete Krämer, dass Raoul Wallenberg dreimal einen Hungerstreik von je 15 Tagen durchgeführt habe. Nach den zwei ersten Hungerstreiks sei er dann zwangsweise ernährt worden.

Wir sind z.Zt. bemüht, Heimkehrer ausfindig zu machen, die u.U. mit den Personen identisch sind, die der Heimkehrer Krämer als damalige Mitgefangene aufgegeben hat, um auf diese Weise die Angaben des Krämer bestätigt zu erhalten, der in seinen Darlegungen sich teilweise widerspricht. Dieser Widerspruch wird wahrscheinlich auf die lange Zeit zurückzuführen sein, die zwischen den Ereignissen der damaligen Zeit und der jetzigen Befragung liegt. Der schwedischen Regierung haben wir zuletzt am 13. Nov. 1958 eine ganze Reihe von Heimkehrern aufgegeben, die sich im Zeitraum von 1947 - 1948 im Gefängnis Wladimir befanden. Wir selber gehen jeder Spur, die sich abzeichnet, nach, um das Schicksal des Vermissten aufzuhehlen.

Wir werden Sie in Zukunft laufend über jedes neue Ereignis in diesem Nachforschungsfall unterrichten. Im Verlaufe der Jahre haben wir in einem verhältnismässig starken Umfang sowohl mit der schwedischen Regierung als auch mit Herrn Rudolph Philipp zu tun gehabt, halten es aber für besser, wenn wir in Zukunft diese Nachforschungsangelegenheit ausschliesslich mit Ihnen behandeln. Wir bitten Sie, uns auch von Ihrer Seite aus über das in Kenntnis zu setzen, was die schwedische Regierung bzw. sonstige Personen über Herrn Raoul Wallenberg ermittelt haben, damit man gegebenenfalls diese Aussagen bei der nachfolgenden Arbeit mit verwenden kann. - Nach den Ausführungen des Herrn Rudolph Philipp soll ein neuer Zeuge, und zwar der Schweizer Emil Brugger, der vor kurzem aus der UdSSR heimgekehrt ist, angegeben haben, er sei mit dem schwedischen Legationssekretär Raoul Wallenberg im August 1954 im Wladimir-Gefängnis zusammen gewesen. Er soll hierüber der schwedischen Regierung berichtet haben.

Sollten Sie an weiteren Einzelheiten unserer Nachforschungsbemühungen interessiert sein, so sehen wir Ihren diesbezüglichen Fragen entgegen.

Mit vorzüglicher Hochachtung
Ihr sehr ergebener

(Dr. B. Nether)

AMBASSADE ROYALE DE SUÈDE

Moskva den 6 mars 1959.

ang. Raoul Wallenberg.

Nr. 187 2 bil.

Strängt förtroligt

HP 80

INK. UTRIKES. DEPT.		
D. No 37-187		
9 MRS. 1959		
AVD.	GR.	MÅL.
P	2	Eu I

9/3 Nimer
10/3 St-Ehman sen.
Etc. sen.

20 ✓

Till Hans Excellens Herr Ministern för Utrikes Ärendena.

I anslutning till beskickningens meddelande i särskild ordning får jag härmed vördsamt inberätta, att ambassadören Rodionov idag till mig överlämnat här i översättning bifogade note utgörande svar på ambassadens framställning den 9 nästlidne februari angående Raoul Wallenberg.

Efter att ha rekapitulerat den svenska hemställan om att man på rysk sida måtte söka verifiera vissa informationer, enligt vilka Wallenberg efter år 1947 skulle ha befunnit sig i fängelse i Vladimir, framhålles i ministeriets svar, att ryska regeringen i sitt memorandum den 6 februari 1957 framlagt alla de informationer ifråga om Wallenberg, som erhållits som ett resultat av noggrann och allsidig kontroll och som lett till slutsatsen att Wallenberg avled i juli 1947. I anslutning härtill uttalas, att den förnyade undersökning, som nu företagits på svenska regeringens önskan, icke bringat i dagen nya uppgifter i frågan och "har visat att de i ambassadens note omnämnda informationerna om Wallenbergs vistelse

i fängelse i Vladimir icke ha bekräftats".

Efter att ha genomläst noten förklarade jag mig komma att omedelbart vidarebefordra dess innehåll till svenska regeringen och förbehöll mig samtidigt att på grundval av eventuella nya instruktioner återkomma till frågan.

Rolf Sohlman

Original bil. var till Åström!

Avskrift av note från sovjetiska
utrikesministeriet den 6 mars 1959.

Sovjetunionens utrikesministerium betygar svenska ambassaden sin aktning och har med anledning av ambassadens note den 9 februari d.å. äran meddela följande.

I ambassadens note meddelas, att, enligt informationer från personer, som utrest från Sovjetunionen, svenske medborgaren R. Wallenberg efter år 1947 skulle ha befunnit sig i fängelse i Vladimir, och framföres den svenska regeringens önskan, att en undersökning måtte företagas i syfte att verifiera dessa uppgifter.

I samband härmed har ministeriet äran meddela, att i dess memorandum den 6 februari 1957 alla de informationer ifråga om R. Wallenberg framlades, som erhöles som resultat av noggrann och allsidig kontroll och som ledde till slutsatsen, att R. Wallenberg avled i juli år 1947. En förnyad undersökning, som företagits i enlighet med den svenska regeringens önskan, har icke bringat i dagen några nya uppgifter i denna fråga och har visat, att de i ambassadens note omnämnda informationerna om R. Wallenbergs vistelse i fängelse i Vladimir icke ha bekräftats.

Р. 187 / 000-52

Министерство иностранных дел СССР свидетельствует свое уважение Посольству Швеции и в связи с нотой Посольства от 9 февраля с.г. имеет честь сообщить следующее.

В ноте Посольства сообщается, что, по сведениям лиц, выехавших из СССР, шведский гражданин Р.Валленберг якобы находился после 1947 г. в тюрьме во Владимире, и излагается просьба Правительства Швеции произвести расследование с целью проверки этих данных.

В связи с этим Министерство имеет честь сообщить, что в его памятной записке от 6 февраля 1957 г. были изложены все сведения по вопросу о Р.Валленберге, полученные в результате тщательной, всесторонней проверки и приведшие к заключению о том, что Р.Валленберг умер в июле 1947 г. Повторное расследование, проведенное согласно просьбе Шведского Правительства, не выявило каких-либо новых данных по этому вопросу и показало, что упомянутые в ноте Посольства сведения о пребывании Р.Валленберга в тюрьме во Владимире не подтверждаются.

Москва, " " марта 1959 года.

В ПОСОЛЬСТВО ШВЕЦИИ,
Москва

Leifland/BN.

ang. Raoul Wallenberg.

W-aktören

Herr Advokat,

I anslutning till min skrivelse den 4 februari
ber jag få meddela, att sovjetiska utrikesministeriet
den 6 mars till svenska beskickningen i Moskva över-
lämnat här i avskrift närslutna svar på beskickningens
framställning angående Raoul Wallenberg.

(Sverker Åström)

Advokaten G. Nisser,
Stockholm.

(Hamng. 1 A.)

EXP. 9/39. H.

STOCKHOLM		19
Stockholm den 9 mars 1959.		
Stränst. förtroligt. 1 bil.		BIL.
P 2.		
INK. D. N:o Moskva 187		
AVD. P	GR. 2	MAL. Eu

ROYAL SWEDISH EMBASSY
WASHINGTON 8, D. C.

10/3
Washington den 5 mars 1959.

P 2.

ang. Raoul Wallenberg

Broder,

Handwritten: c, AL, 2 kya
Härom kvällen träffade jag en amerikansk kongressman vid namn Alvin Bentley, som förut varit i amerikansk diplomatitjänst och bl.a. tjänstgjorde i Budapest ett par år efter kriget. Han förde Raoul Wallenberg på tal och nämnde att han träffat ett betydande antal människor som träffat denne under hans arbete i Budapest. Ett par av dem, vilka enligt Bentley torde ha känt Wallenberg särskilt väl, hade för Bentley uppgivit att underordnade ryska officerare gripit Wallenberg inte av politiska eller liknande skäl utan helt enkelt för att komma över pengar och dyrbarheter som judar deponerat hos honom. Dessa depositioner skulle ha kommit till enskilda ryssars kännedom och föranlett dem att lägga beslag på Wallenberg för att på så sätt komma över värdeföremålen och kontanterna. I den för ryssarna besvärande situation som därefter uppstått, skulle dessa ha tillgripit påståenden om illegal verksamhet från Wallenbergs sida. Därigenom hade de kunnat skydda sig vis-à-vis sina egna överordnade.

Jag har ingen kännedom om huruvida denna version framförts tidigare och inte heller i vad mån den kan bidra till att kasta mera ljus över tragedien. På Jarrings inrådan har jag emellertid velat bringa den till Din kännedom.

Handwritten:
Hjärtliga hälsningar
Din tillgione
Kjell Öberg
(Kjell Öberg)

Herr Utrikesrådet S. Åström,
Stockholm.

16-3-59

Träskyrkansrådets
till förskola Astörm

på anmodan av fam. v. Dandel.

V. v. och Samt maktat prompt

hållbara. Med hälsning R. H. H.

Originalet återlämnat

RUDOLPH PHILIPP
FÖRFATTARE

Grevvaregatan 8 B
Stockholm Ö

Tel. 614224

Koncept.

WTKAST.

Leifland/BB

62/3

mg. 15/3

P.M.

Över samtal med överdirektör och fru von Dardel.

På överdirektör och fru von Dardels begäran mottogs de i dag av utrikesrådet Åström. I samtalet deltog även sekreterare Leifland.

Utrikesrådet Åström inledde med att förklara, att det sovjetiska svaret av den 6 mars på vår sista note icke var så avvisande, som man kanske måst frukta. Åström pekade på skillnaden i formuleringarna mellan å ena sidan detta ryska svar och å andra sidan det svar, som på sin tid mottogs med anledning av den svenska noten om den försvunna besättningen på den år 1952 över Össtersjön nedskjutna DC-3:an. I den sistnämnda noten hade ryssarna förklarat, att dessa flygare icke endast icke befunne sig i Norilsk utan överhuvudtaget aldrig befunnit sig i Sovjetunionen, under det att det sista ryska svaret i Wallenbergärendet meddelade, att en förnyad undersökning, som företagits i

enlighet med den svenska regeringens önskemål, icke bringat i dagen några nya uppgifter i denna fråga och visat, att de i den svenska noten omnämnda informationerna om Raoul Wallenbergs vistelse i Wladimir icke bekräftats. På Åströms fråga vad familjen i nuvarande läge önskade svarade fru von Dardel, att det enda vore att så snart som möjligt tillställa ryssarna en ny note, hållen i så starka ordalag som möjligt. Åström förklarade i anslutning härtill, att det ju vore tveksamt hur en sådan note skulle vara formulerad.

Det bevismaterial, som tidigare framlagts för ryssarna, hade varit så hållfast, att den svenska regeringen kunnat sätta sin auktoritet bakom påståendet, att Wallenberg bevisligen vistats i Ryssland. Det material, som pekade på att Wallenberg vistats i Wladimir, kunde däremot ^{icke} sägas ha denna hållfasthet. Man finge komma ihåg, att ingen av vittnena någonsin personligen träffat Wallenberg; ett vittne - Brugger - har uppgivit, att han varit i knackningsförbindelse med Wallenberg, och ett annat vittne - Mulle - bygger sin utsago på uppgifter, som han mottagit från en tredje person. Åström betonade, att det givetvis vore svenska regeringens sak att ta ställning till om den vågade anse dessa upp-

gifter som så fullvärdiga, att den ville framlägga dem för ryssarna såsom icke blott en indikation på att Wallenberg vistats i Wladimir utan såsom fullt bevis därpå. Åström sade sig för sin del tolka stämningen inom regeringen så, att man där icke vore beredd att anse Wladimir-vittnesmålen såsom fullt bevis.

Överdirektör och fru von Dardel hyste på denna punkt en annan uppfattning och åberopade som stöd härför bl.a. att Middelman i tyska flyktingministeriet för herr Lagergren uppgivit, att han för sin del ansåg Mulles vittnesmål vara tillräcklig grund för en förnyad démarche. Överhuvudtaget hade överdirektör och fru von Dardel tyckt sig förmärka en tendens hos utrikesdepartementet att söka jäva de vittnesmål, som kommit till dess kännedom. Man hade exempelvis av Brugger i februari månad mottagit ett brev, i vilket denne förklarade sig icke ta tillbaka någonting av vad han skrivit i Berner Tageblatt om sin kontakt med Raoul Wallenberg. Brugger hade samtidigt meddelat, att vid det förhör, som hållits med utrikesdepartementets representant, icke något förhørsprotokoll undertecknats. (Vid överdirektör von Dardels och advokat Nissers besök hos

Åström i december månad nämnde Åström, att Brugger vid Lorentzons och Leiflands samtal med honom icke längre var så säker på att han, såsom han skrivit i sin artikel i Berner Tageblatt, erhållit i uppdrag vid knackningsförbindelserna att underrätta en svensk myndighet om sin kontakt med Wallenberg. Härefter har familjen tydligen tillskrivit Brugger för att förhöra sig på denna punkt. Till Brugger förmån talade ju också att han, redan innan han lämnade Sovjetunionen, sagt till Goizé, att han varit i knackningsförbindelse med Wladimir. Familjen hade tillskrivit Goizé och överdirektör von Dardel uppläste ett avsnitt ur det svar han fått från denne.

Fru von Dardel meddelade i detta sammanhang, att den tjänsteman som förhört Krämer till denne ställt följande fråga: "Vet Ni om Wallenberg led av någon last? Vet Ni inte, att han var kedjerökare?" Fru von Dardel fann det anmärkningsvärt, att en representant för utrikesdepartementet hade kunnat ställa en fråga av denna karaktär.

Överdirektör och fru von Dardel ville vidare som exempel på utrikesdepartementets påstådda tendens att söka

jäva de inkommande vittnesmålen nämna, att det enligt
deras förmenande vore fullkomligt meningslöst och orimligt att
- såsom man visste hade skett i ett flertal fall - ned-
värdera vittnesmål från sådana personer, som kunde antas
ha hört talas om Wallenberg före fångenskapen. När Brugger
gjorde gällande, att han haft knackningsförbindelse med
Wallenberg och detta hans påstående stöddes av att han
informerat Goizé härom redan före sin frigivning och när
dessutom Mulles vittnesmål förelåg, fanns det enligt fa-
miljens åsikt ingen som helst tvekan om att Wallenberg
vistats i Wladimir. Vad skulle fångarna i Wladimir haft
för anledning att tala om Wallenberg? (Fru von Dardel: "Om
jag sitter och pratar med någon, inte talar jag väl då om
någon människa i Serbien.")

På familjens fråga vilka efterforskningar utrikes-
departementet för närvarande bedrev svarade Åström, att
man noggrant prövade varje spår; det vore naturligt att man
därvid på senare tid särskilt inriktat sig på Wladimir.
Sammanlagt hade ett femtiotal personer som vistats i Wla-
dimir hörts. Då familjen frågade vad utrikesdepartementet
skulle göra, om inga nya språk framkomme - antalet fångar

som återkommer från Sovjetunionen blir ju naturligt nog allt färre och färre -, svarade Åström, att detta vore ett sprösmål, som mycket hade diskuterats inom utrikesdepartementet men beträffande vilket man icke kommit till något slutgiltigt svar. Han vore för sin del icke beredd att för dagen söka formulera svar på frågan.

Samtalet kom vidare in på frågan om de uppgifter, som Wulff lämnat i sin bok om Raoul Wallenberg. Åström lämnade en redogörelse för ansträngningarna att söka komma i kontakt med Wulffs källa, varvid läget för dagen vore att Wulff lovat att ta kontakt med sin uppgiftslämnare för att förmå denne att ställa sig till de svenska myndigheternas disposition. Det framgick av samtalet att familjen vore mycket kritiskt inställd till Wulff och att Filip sökt förhindra publiceringen av Wulffs bok. Då familjen erbjöd sig att ställa korrespondensen mellan Filip och Wulff till departementets disposition såsom lån, svarad Åström, att det givetvis vore av värde för bedömingen av vittnesmålen i detta sammanhang, om man finge studera denna brevväxling. Mot samtalets slut diskuterades ånyo vilka åtgärder, som nu borde vidtagas. Familjen underströk upp-

repade gånger med skärpa, att det nödvändigt - så snart
som möjligt - helst före ambassadör Sohlmans avresa till
Moskva den 16 dennes - formuekra en ny note till ryssarna.

Sohlman

I denna note kunde man exempelvis anknyta till det svenska
svaret av den 19 februari 1957, i vilket det hetet, att
svenska regeringen förväntar att, om ytterligare material
frankommer i Sovjetunionen, som kan klarlägga vad som hänt
Wallenberg, detta ställes till det svenska utrikesdeparte-
mentes förfogande. Man kunde alltså fråga ryssarna, om så-
dant material framkommit och därefter understryka, att den
belastning för de svensk-sovjetiska förbindelserna, som
Wallenbergaffären utgjorde, kunde bringas att upphöra blott
om Wallenbergfrågan löstes (fru von Dardel: "Den svenska reg-
ringen och utrikesrådet vet ju att Wallenberg finns i Ryss-
land." Åström: "Det är vår arbetshypotes att han gör det.")
Det vore felaktigt att vänta med att ta upp frågan till dess
Chrustjov kommer till Sverige; han skulle då blott säga att
han skulle undersöka frågan, när han komme hem till Moskva
och det hela skulle rinna ut i sanden. Det vore ansvarslöst
att nu släppa frågan. Åström svarade, att eftersom det mate-
rial, som pekade på Wladimir, vore så sprött, finge en sådan

förfrågan en annan karaktär än de hittillsvarande noterna. I stället för att som hittills ta upp frågan med ryssarna, då man hade bevismaterial som pekade i en viss riktning, skulle man nu ta upp frågan på politisk basis. Fru von Dardel framhöll, att det vore orimligt att, som man hittills gjort, göra en framställning blott i de fall, då man hade konkret bevismaterial som pekade i en viss riktning. "Det är orimligt att begära att man skall komma till fångvaktaren och tala om var en viss fånge finns".

Åström lovade att framföra för utrikesministern de synpunkter, som överdirektöre och fru von Dardel framlagt för honom.

Koncept.

Leifland/KJ

12/3-57

Strängt förtroligt.

P.M.

Över samtal med överdirektör och fru von Dardel.

Sedan överdirektör och fru von Dardel begärt att få träffa utrikesrådet Åström, mottogs de i dag på eftermiddagen ~~in~~ departementet. Vid samtalet närvar även sekreterare Leifland.

Herr Åström förklarade inledningsvis, att det sovjetiska svaret av den 6 mars icke var helt avvisande. Herr Åström pekade på skillnaden i formuleringarna mellan å ena sidan detta ryska svar och å andra sidan det svar, som på sin tid mottogs med anledning av den svenska noten om den försvunna besättningen på den år 1952 över Östersjön nedskjutna DC-3:an. I den sistnämnda noten hade ryssarna kategoriskt förklarat, att dessa flygare icke endast icke befunne sig i Norilsk utan överhuvudtaget aldrig befunnit sig i Sovjetunionen; det sista ryska svaret i Wallenbergärendet innehöll blott att en förnyad undersökning, som företagits i enlighet med den svenska regeringens önskemål, icke

bringat i dagen några nya uppgifter i denna fråga och visat, att de i den svenska noten omnämnda informationerna om Raoul Wallenbergs vistelse i Wladimir icke bekräftats. På herr Åströms fråga, vad familjen för sin del i nuvarande läge önskade, att departementet skulle företaga, svarade fru von Dardel, att hon ansåge det självklart, att man så snart som möjligt tillställde ryssarna en ny note, hållen i så starka ordalag som möjligt. Herr Åström förklarade i anslutning härtill, att det syntes tveksamt hur en sådan förnyad framställning skulle formuleras. Det bevismaterial, som tidigare framlagts för ryssarna, hade varit så hållfast, att den svenska regeringen ansett sig kunna sätta sin auktoritet bakom en förklaring, att Wallenberg bevisligen vistats i Ryssland. Det material, som pekade på att Wallenberg vistats i Wladimir, kunde däremot icke sägas ha denna hållfasthet. Man finge komma ihåg, att intet av vittnena någonsin personligen träffat Wallenberg. Ett vittne - Brugger - hade uppgivit, att han varit i knackningsförbindelse med Wallenberg; ett annat vittne - Mulle - bygga de sin utsaga på uppgifter, som han mottagit från en tredje person. Herr Åström betonade, att det givetvis

vore svenska regeringens sak att ta ställning till om den kunde anse dessa uppgifter så fullvärdiga, att den ville framlägga dem för ryssarna såsom icke blott en indikation på att Wallenberg vistats i Wladimir utan såsom fullt bevis därpå. Herr Åström sade sig för sin del ha tolkat stämningen inom regeringen så, att man där icke vore beredd att anse Wladimir-vittnesmålen såsom fullt bevis.

Överdirektör och fru von Dardel hyste ~~på denna punkt~~ en annan uppfattning och åberopade som stöd härför bland annat, att herr Middelmann i tyska flyktingsministeriet för herr Lagergren uppgivit, att han för sin del ansåge enbart Mulles vittnesmål vara tillräcklig grund för en förnyad démarche. Om en fackman som Middelmann ansåg existensen av ett vittnesmål tillräcklig grundval för en förnyad démarche, hur kunde då utrikesdepartementet avvisa tanken på en ny framställning, när man ~~de~~ förfogade över ytterligare bevismaterial, som pekade i samma riktning? Överhuvudtaget hade herr och fru von Dardel tyckt sig förmärka en tendens hos utrikesdepartementets tjänstemän att söka jäva de positiva vittnesmål, som kommit till dess kännedom. Man hade exempelvis av Brugger i februari månad mottagit ett brev, i vilket denne förklarade sig icke vilja ta tillbaka något som helst av sina

behörande Wladi-
mir - vittnesmålen
väre

uppgifter i Berner Tageblatt om sin ^{knackningsförbindelse} ~~kontakt~~ med Raoul Wallenberg. Brugger hade samtidigt meddelat, att han icke undertecknat något förhörsprotokoll avseende det samtal, som han haft med representanter för utrikesdepartementet. (Vid herr von Dardels och advokat Nissers besök hos herr Åström i december 1958 nämnde herr Åström, att Brugger vid Lorentzons och Leiflands samtal med honom icke längre var så säker på att han, såsom han uppgivit i Berner Tageblatt, erhållit i uppdrag vid knackningsförbindelserna att underrätta svensk myndighet om sin kontakt med Wallenberg. Härefter har familjen tydligen tillskrivit Brugger för att förhöra sig på denna punkt.) Till Bruggers förmån talade ju också, hävdade herr von Dardel vidare, att han, redan innan han lämnade Sovjetunionen, meddelat Goizé, att han varit i knackningsförbindelse med Wallenberg. Familjen hade tillskrivit Goizé, och herr von Dardel uppläste ett avsnitt ur det svar han fått från denne.

Fru von Dardel meddelade i detta sammanhang, att den tjänsteman, som förhört Krämer, till denne ställt följande fråga: "Vet Ni om Wallenberg led av någon last? Vet Ni inte, att han var kedjerökare?" Fru von Dardel fann det anmärkningsvärt, att en representant för utrikesdepartementet hade kunnat ställa en fråga av denna karaktär.

Herr och fru von Dardel ville vidare som exempel på utrikesdepartementets påstådda tendens att söka jäva de inkommande vittnesmålen nämna, att det enligt deras förmenande vore fullkomligt meningslöst och orimligt att - såsom man visste hade skett i ett flertal fall - nedvärdera vittnesmål från sådana personer, som kunde antas ha hört talas om Wallenberg före fångenskapen. När Brugger gjorde gällande, att han haft knackningsförbindelse med Wallenberg, och detta hans påstående stöddes av att han informerat Goizé härom redan före sin frigivning och när dessutom Mulles vittnesmål förelåg, fanns det enligt familjens åsikt ingen som helst tvekan om att det förelåg absolut bindande bevisning att Wallenberg vistats i Wladimir. Vad skulle fångarna i Wladimir haft för anledning att tala om Wallenberg därest det inte vore så, att Wallenberg verkligen vistats i detta fängelse? (Fru von Dardel: "Om jag sitter och pratar med någon, inte talar jag väl då om någon människa i Serbien.") Familjen hade diskuterat bevismaterialet med framstående jurister, och även dessa hade funnit det existerande materialet vara av den karaktär, att det kunde anses bevisa, att Wallenberg vistats i Wladimir.

På en fråga, vilka efterforskningar utrikesdepartementet för närvarande bedreve, svarade herr Åström, att man självklart med yttersta noggrannhet prövade alla spår; det vore naturligt, att man därvid på senare tid särskilt inriktat sig på Wladimir. Sammanlagt hade ett femtiotal personer, som vistats i Wladimir, hörts. Som svar på en fråga, vad utrikesdepartementet skulle göra, om inga nya spår framkomme - antalet fånga som återkommer från Sovjetunionen, blir ju naturligt nog allt mindre och mindre - , yttrade herr Åström, att detta vore ett spörsmål, som mycket diskuterats inom utrikesdepartementet men beträffande vilket man icke kommit till något slutgiltigt svar. Herr Åström vore för sin del icke beredd att för dagen söka formulera svar på frågan.

Samtalet kom vidare in på frågan om de uppgifter, som Wulf lämnat i sin bok om Raoul Wallenberg. Herr Åström lämnade en redogörelse för försöken att komma i kontakt med Wulfs källa, varvid läget för dagen vore att Wulf, som under edlig förpliktelse förbundit sig att icke yppa sin sagesmans identitet, lovat generalkonsulatet i Berlin att ta kontakt med sin uppgiftslämnare för att söka förmå denne att ställa sig till de svenska myndigheternas disposition för ett samtal.

Det framgick av samtalet, att familjen vore mycket kritiskt inställd till Wulf och att Philipp sökt förhindra publiceringen av Wulfs bok. Då familjen erbjöd sig att ställa korrespondensen mellan Philipp och Wulf till departementets disposition såsom lån, svarade herr Åström, att det givetvis vore av värde för bedömningen av vittnesmålen i detta sammanhang, om man finge studera denna brevväxling.

Mot samtalets slut diskuterades ånyo vilka åtgärder, som nu borde vidtagas. Herr och fru von Dardel underströk upprepade gånger med skärpa, att det vore nödvändigt att så snart som möjligt - helst före ambassadör Sohlmans avresa till Moskva den 16 dennes - formulera en ny note till ryssarna. Enligt fru von Dardel hade ambassadör Sohlman vid ett samtal några dagar tidigare meddelat familjen, att även han ansåg en förnyad démarche motiverad.

Det vore annars
bättre att ha tagit
frågan.

En sådan ny framställning
I ~~denna~~ note kunde man exempelvis anknyta till det svenska svaret av den 19 februari 1957, i vilket det heter, att svenska regeringen förväntar att, om ytterligare material^Iframkommer i Sovjetunionen, som kan klarlägga vad som hänt Wallenberg, detta ställes till det svenska utrikesdepartementets förfogande. Man kunde alltså fråga ryssarna, om sådant material framkommit, och därefter understryka, att den belastning för de svensk-sovjetiska förbindelserna, som Wallenberg-affären utgjorde, icke kunde bringas ur världen förrän Wallenberg åter-sändes. Det vore felaktigt att ta upp frågan först när Chrustjov kommer till Sverige; han skulle då blott säga, att han skulle undersöka frågan, när han komme hem till Moskva, och det hela skulle rinna ut i sanden. ~~Det vore ansvarslöst att nu släppa frågan.~~ En förnyad note finge dessutom inte vara så uddlöst formulerad som den senaste svenska: om man, ^osåsom vore fallet med denna, blott hemställde, att sovjetregeringen skulle undersöka huruvida Wallenberg funnes i Sovjet, visade man, att man själv icke vore övertygad härom. Och det vore väl ändock så, att svenska regeringen och utrikesdepar-

tementet för sin del vore fullkomligt övertygade om att Wallenberg fortfarande vistas i Sovjet? I stället för en nedtonad framställning av denna karaktär vore det nödvändigt att med skärpa och fasthet kräva Wallenbergs utlämnande, exempelvis i den form, som ovan skisserats. Man måste med ryssarna tala ett språk, som de förstår. Schweizarna hade fått tillbaka två i Sovjet kvarhållna diplomater genom att vägra utresevisum för en rysk handelsdelegation. Sverige hade haft ett utmärkt tillfälle när det för några år sedan uppdagade att en sovjetisk tjänsteman i Stockholm utan diplomatisk immunitet gjort sig skyldig till spioneri. Varför hade man i detta fall icke kvarhållit vederbörande och begärt Wallenbergs utlämnande för hans frigivande? ~~Man hade i stället utvisat honom ur Sverige.~~

! Den art, som familjen följde,

Herr Åström genmälde, att en framställning av ~~denna art~~ vore av en helt annan karaktär än de hittill varande noterna. I stället för att som hittills ta upp frågan med ryssarna, då man hade bevismaterial, som pekade i en viss riktning, skulle man nu ta upp frågan på politisk basis. Fru von Dardel framhöll, att det (oavsett alltså, att familjen vore övertygad om att Wladimir-bevismaterialet vore hundra procentigt bindande) vore orimligt och faktiskt felaktigt att, som

man hittills gjort, göra en framställning blott i de fall, då man hade konkret bevismaterial, som pekade i en viss riktning. "Det är orimligt att begära, att man skall komma till fångvaktaren och tala om, var en viss finge finns". Familjen hade, redan då den senaste svenska noten formulerades, framhållit, att den för sin del hade föredragit, att förfrågan givits en allmänare karaktär och icke koncentrerades till Wladimir. Vid flera tillfällen/^{under samtalets gång/}riktade herr och fru von Dardel kritik mot handläggningen av Wallenberg-ärendet i utrikesdepartementet under tidigare år.

Herr Åström lovade avslutningsvis att till utrikesministern framföra de synpunkter, som överdirektör och fru von Dardel framlagt för honom.

Stockholm den 12 mars 1959.

En del av brevväxling rörande Wulfs publikation i tidningen
"Parlament"

Str. Wulfs förfälsknings av UD's "vitbok" :
sbs. Richters protokoll.

-4-

R.Ph.

BEWEISMATERIAL als ANTIKOMMUNISTISCHE FÄLSCHUNG" zu diskreditieren!

Obsvkl. ich (siehe beiliegenden Briefwechsel mit Wulf) ihm strenge
/11/ untersagte, mich in seinem geplanten Buch (vom Plan mit Parlament
schrieb er mir nichts) mich zu zitieren, verschweigt er zwar die von
ihm benutzten Dutzende ^{weiser} Publikationen, schreibt aber an zahlreichen
Stellen "wie Philipp erzählt" - Bodenlose Gemeinheit.

Er nennt mich (Seite 563, Sp. 1. letzter Absatz) "R.Ph., DER AUS UNGARN
STAMMT".

Er ist ein schamloser Fälscher.

Auch die Dokumente des UD-Weissbuches verfälscht Wulf.

Und er erfindet solche GREUELMÄRCHEN, die nur auf Order angeschafft
werden. Er lässt RW nach WOREUTA als Sklavenarbeiter kommen - obwohl
UD u. ich auf Grund aller glaubhaften Zeugen immer erklärten: RW werde
nicht gepeinigt. - Wulf lässt UNBEKANNTE ZEUGEN von Tortur an RW be-
richten.

Siehe Seite 564, 1. Spalte, 2. Absatz:

"Einer der Heimkehreraussagen zufolge wurde RW noch 1952 in Russland
gesehen. Deshalb liess Schweden am 11. Februar 1952 der Sowjetunion eine
neue Note überreichen...."

Solches Agentengeschwätz: Jeder Kenner weiss, dass es Monate, oft ein Jahr
dauert, bis ein Gefangener vom Gefängnis oder Arbeitslager VIA SPEZIELLE
SAMMELLAGER FÜR HEIMKEHRER langsam nach Deutschland kommt.

WULFS ZEUGE kam (per Flug?) so rasch heim, dass das Ausseamt schon am
11. Februar 1952 Beweismaterial für RW's Gefangenschaft 1952 bekam!
Jeder Abschnitt enthält lügenhafte Übertreibungen, getarnt als Verherr-
lichung RW's, und Diskriminierungen echter Dokumente durch Neglassungen
oder Zufügungen. -

Siehe u. a. S. 567, Sp. 1, 3. Absatz:

"Andere deutsche Heimkehrer wussten zu berichten, dass sie noch im Jahre
1951 mit R.W. in WOREUTA zusammengetroffen waren."

Diese Zeilen allein demaskieren Wulf als AGENT PROVOCATEUR.

Frau

Maj von Darnell

Pjursholm 47, Schweden

Auravagen 25

Sehr verehrte gnädige Frau!

Zunächst möchte ich Sie um Verzeihung bitten, dass ich mich so einfach an Sie wende und Ihnen sagen, wer ich bin. Mit Léon Poliakov gemeinsam gab ich 1955 "Das Dritte Reich und die Juden", 1956 "Das Dritte Reich und seine Diener" heraus und Ende des Js. erscheint "Das Dritte Reich und seine Denker". Ferner erschien von mir im April in der wissenschaftlichen Beilage des "Parlament" die Studie "Von Zamenhof und Ted in Ghetto Warschau", die demnächst aus als Buch erscheinen wird.

Im Kriege war ich zwei Jahre Häftling des Konzentrationslagers Auschwitz.

Augenblicklich bereite ich eine Monographie über Raoul Wallenberg vor, die im Herbst im Berliner Colloquium-Verlag in der Serie "Köpfe des 20. Jahrhunderts" erscheinen wird, in der bisher Persönlichkeiten wie Heisenberg, David Ben Gurion, Le Corbusier und Hemingway erschienen sind.

Ich erlaube mir nun, sehr verehrte gnädige Frau, die Bitte auszusprechen, ob Sie mir vielleicht einige biographische Einzelheiten, Werdegang, Studium und etwa besondere Charakteristika mitteilen wollten, unter Umständen auch ein oder einige gute Fotos. Es wäre ja auch möglich, dass es persönliche Notizen Raoul Wallenbergs in Ihrem Besitz gibt, die seine ganze Persönlichkeit noch besser beleuchten würden.

Das schwedische Buch über den Notenaustausch zwischen Schweden und der Sowjetunion habe ich bereits, aber es ist mir nicht gelungen, die beiden Werke von Lars G. Berg und Rudolf Philip zu beschaffen, da diese vollkommen ausverkauft sind. Vielleicht könnten Sie mir dazu verhelfen, denn unabhängig von allen wissenschaftlichen Gesichtspunkten möchte ich meine Arbeit doch schon aus Pietät und vor allem Hochachtung vor der Persönlichkeit Raoul Wallenbergs so wahrheitsgetreu wie nur irgend möglich gestalten.

Ich hoffe, sehr verehrte gnädige Frau, Ihnen nicht zu viel Mühe zu bereiten und Ihr Verständnis zu finden. Jedenfalls wäre ich Ihnen ausserordentlich dankbar, wenn Sie die grosse Liebenswürdigkeit haben möchten, mir evtl. mit den oben erwähnten Angaben zu helfen oder mir Hinweise zu geben, die Ihnen erwähnenswert erscheinen.

Indem ich nochmals für die Belästigung um Entschuldigung bitte und Ihnen, gnädige Frau, im voraus verbindlichst danke, zeichne ich mit dem Ausdruck der

vorzüglichen Hochachtung

als Ihr sehr ergebener

5. Juli 1958

Herrn Joseph Wulf
Giesebrechtstr. 12 / IV
Berlin - Charlottenburg

Sehr geehrter Herr Wulf,

als Repräsentant des königl. schwed. Legationssekretärs Raoul Wallenberg für die Zeit seiner Abwesenheit erhielt ich Ihren g. Brief v. 25. Juni zur Erledigung. Vor e. l. Zeit hatte mich World Jewish Congress in dieser Sache angerufen u. mich vom Inhalt Ihres Schreibens an diese Institution in Kenntnis gesetzt. So erhielten Sie wahrscheinlich Namen u. Adresse von Raouls Mutter. -

Ich leite seit 13 Jahren die Nachforschung nach R.W., seit 1951 in Zusammenarbeit mit unserem Ausseeramt. Die wichtigsten Augenzeugen fand u. verhörte ich selbst. Was bezüglich R.W.'s Schicksal nach Januar 1945 publiziert wurde - mit Ausnahme des im Auftrag des ungarisch-kommunistischen Propagandaministeriums redigierten Buches von Jenő Lévai u. Phantasieprodukten verschiedener Zeitungen - sind mehr oder weniger treue Bearbeitungen meines Quellenmaterials.

Vor kurzer Zeit nahm der schwed. Reichstag eine Novelle zum Erbgesetz an - populär "Lex Wallenberg" - mit der ausdrücklichen Motivierung, dass diese Gesetzesänderung zu Gunsten R.W.'s von unserer Regierung eingebracht wurde. - Das ist signifikativ dafür, dass sowohl wir als auch unsere Regierung die sowjetische Note vom Februar 1957 nicht als Erledigung unseres Kampfes für R.W.'s Befreiung ansehen. -

Das Quellenmaterial, ohne dessen Kenntnis eine wahrhafte Darstellung des Schicksals dieses Mannes nicht geschaffen werden kann, befindet sich im Besitz des Ausseeramtes resp. in meinem Archiv.

Rücksicht auf den Erfolg unseres Kampfes bestimmt Zeitpunkt und Form jeder Publizierung unseres Materials.

Ein Ausseerseite kann nicht beurteilen, was und in welcher Form

geschrieben werden muss, soll eine Publikation der Befreiung R.W.'s dienen.

Betreffend Ihr Ersuchen, Ihnen mein Buch zu senden: Sie meinen wohl "R.W. - Kämpfer, Diplomat, Samarit", erschienen 1946.- In allem, was R.W.'s Schicksal nach dem 13.1.1945 betrifft, ist dieses Buch UNARTUELL. Meine Feldarbeit damals und jenseits des Eisernen Vorhanges in den Jahren nachher hat Vieles, was 1946 noch Wahrscheinlichkeitswert hatte, als Irrtum erwiesen, als Phantasieprodukt von ungarisch-jüdischen Mitarbeitern R.W.'s, in einigen Fällen als direkt von kommunistischer Seite initiierte Irreführung.- Inzwischen publizierte ich ja successive solches Material, das von mindest zwei voneinander unabhängigen Primärzeugen an Eidesstatt erhärtet wurde.-

Deshalb wäre es zweckwidrig, Ihnen ein Archivexemplar zu senden, zumal ich auf Grund von Erfahrungen annehmen darf, dass Sie der schwed. Sprache nicht mächtig sind u. dass Sie kaum das Buch von einem qualifizierten Übersetzer übersetzen lassen würden, was ja mehr kosten würde als man in Westdeutschland für eine Monographie als Fantieme erhält.-

Ich bitte Sie also, zur Kenntnis zu nehmen, dass R.W.'s Familie nicht wünscht, dass derzeit in deutscher Sprache in Colloquium-Verlag eine Monographie über Raoul Wallenberg publiziert wird.

Raoul Wallenbergs Angehörige danken Ihnen für den bewiesenen ^{sehr} guten Willen und für Ihr Interesse an Raouls Schicksal.

Wir sind überzeugt, dass Sie unsere Anstrengungen, Raoul zu befreien, nicht durch irgendwelche Publikationen stören wollen und dass Sie einsehen, dass es Sache von Raouls Nächsten ist, zu bestimmen, ob und wann und was in Sache Raoul Wallenbergs veröffentlicht werden soll.

Bei meiner nächsten Reise nach Berlin - wohin ich öfter komme - werde ich Sie telefonisch kontaktieren.

Mit besten Grüßen in eigenem Namen und
dem von Raouls Mutter

5. Juli 1958

Herrn

Rudolf Philipp

Stockholm 6

Grevturgatan 8 B

Sehr geehrter Herr Philipp!

Vielen Dank für Ihr Schreiben vom 3. ds.
Mte. und möchte dazu folgendes bemerken:

1)
Ich weiss nicht, ob Sie die Bücher, die ich gemeinsam mit Léon Poliakov bisher veröffentlichte, kennen. Ich mache nie sensationelle Sachen, sondern reine Dokumentarwerke. Vielleicht schauen Sie sich darauf hin einmal das "Dritte Reich und die Juden" und "Das Dritte Reich und seine Diener" an. Mit gleicher Post schicke ich Ihnen auch meine Arbeit "Von Leben, Kampf und Tod im Ghetto Warschau", damit Sie sich ein noch besseres Bild machen können.

2)
Jede sogenannte "Dokumentation", die aus einem totalitären Staate, darunter verstehe ich auch die Volksdemokratien, stammt, ist für mich niemals glaubwürdig.

3)
Wenn es um das Schicksal Raoul Wallenbergs nach 1945 geht, halte ich mich strikt an die vom Schwedischen Aussenamt herausgegebene Veröffentlichung des Notenaustausches. Ich habe es durch die hiesige schwedische Vertretung erhalten und liess es übersetzen. Selbstverständlich ist für mich die letzte Note von Gromyko aus dem Jahr 1957 kein Beweis, was mit Raoul Wallenberg geschehen ist, da ich noch nie einer Note oder Erklärung der sowjetischen Regierung Glauben geschenkt habe.

4)
In Jacques Sabilles Buch, das 1957 in Frankreich erschien, befindet sich ein ganzes Kapitel, das dem Schicksal Wallenbergs gewidmet ist. Sabelle zitiert sehr oft Ihre Angaben und Ihre persönlichen Äusserungen. Deshalb verstehe ich nicht recht, weshalb Sabelle eine Arbeit über Wallenberg veröffentlichen durfte, ich hingegen nicht.

5)
Ich will im übrigen keine Feststellungen über das Schicksal Wallenbergs in der Sowjetunion treffen, sondern mich interessiert vielmehr lediglich, eine Charakteristik seiner Persönlichkeit, Werdegang, Leben usw. zu geben. Sie haben mich da also völlig missverstanden.

6)
Ich bin lediglich an seinem Leben, seiner Persönlichkeit an sich, seiner Kindheit, seinen hobbies bis zum Kriegsausbruch resp. bis 1944 interessiert, nicht an den Ereignissen hinterher.

Nochmals möchte ich betonen, ich will eine klare Darstellung der Persönlichkeit Raoul Wallenbergs veröffentlichen, eben in der Reihe "Köpfe unseres Jahrhunderts", die der Colloquium-Verlag herausgibt, an nichts anderem. Und da können Sie und die Familien mir doch nur helfen, zu dem kann doch so etwas niemals irgendwelche, wie auch immer geartete Verhandlungen, Hoffnungen etc. stören. Das werde Sie mir zugeben müssen, sehr geehrter Herr Philipp.

Ich hoffe, dass wir uns jetzt besser verstehen und Sie dennoch bereit sind, mir bei meiner Arbeit zu helfen.

Ich verreise heute für etwa 2 Wochen und bitte Sie, mir freund-
licherweise nach Sanatorium Bühlerhöhe bei Baden-Baden/Schwarzwald
zu antworten.

Verstehen Sie bitte, dass ich ja keinen Schritt zu tun beabsich-
tige, der irgendwelchen Verhandlungen in den Rücken fällt oder der
Sache Raoul Wallenbergs schaden könnte.

Je mehr Material Sie mir zugänglich machen über Wallenbergs Kind-
heit, Neigungen etc. desto eindrucksvoller kann die Charakterstudie
werden. Wie gesagt, an den Ereignissen bin ich nicht interessiert,
nur an seiner Persönlichkeit und als Erscheinung im 20. Jahrhundert.

Ich hoffe, dass Sie meine Bitte nach Rücksprache mit der Familie
nun doch erfüllen und verbleibe mit dem Ausdruck der

vorzüglichen Hochachtung

Ihr

14. August 1958

Herrn Joseph Wulf
Giesebrechtstr. 12 / IV
Berlin - Charlottenburg

Sehr geehrter Herr Wulf,

erst heute hatte ich Gelegenheit, Ihren Brief vom 5. Juli mit Rasai Wal-
lenbergs Nachsten zu diskutieren.

Familie und Anwalt sind nach wie vor der Überzeugung, dass die von Ihnen geplante Publikation RW's Befreiung nur schaden kann.

Die derzeitige politische Situation kann als für eine solche Publikation nur als höchst ungeeignet erachtet werden.

Nota bene wäre eine Publikation im Sinne des Punktes 5 Ihres Briefes auch zu jedem anderen Zeitpunkt völlig meinungslos. Eine biographische Reportage ohne "Feststellungen über das Schicksal Wallenbergs in der Sowjetunion" könnte weder dem Colloquium-Verlag noch dem Zeitungsrecensenten noch dem Leserpublikum genügen; eine solche Publikation wäre eine völlig unnütze Sache.

Sie schreiben, "dass Sie ja keinen Schritt zu tun beabsichtigen, der irgendwelchen Verhandlungen in den Rücken fällt oder der Sache Raoul Wallenbergs schaden könnte". - Diese Ihre Absicht schätzen wir, aber wir bezweifeln, dass Sie als Aussenseiter beurteilen können, welche Formalisierungen und welche Veröffentlichung von Fakten den Verhandlungen in den Rücken fallen oder der Sache R.W/s schaden könnte". Dies können nur jene beurteilen, denen alle Akten in dieser Sache bekannt sind: unser Anwesen und ich als Repräsentant Raouls und Leiter der Nachforschungen seit mehr als zwölf Jahren.

Ich und Raouls Familie erwarten, dass Sie sich loyal gegenüber Raouls Sache und damit auch uns als seinen Sachwaltern verhalten werden, indem Sie unsere bessere Einsicht respektieren.

Für Übersendung Ihrer Publikation in "Das Parlament" vom 16. April 1958 danke ich. Diese Ihre Arbeit kann kaum als Vergleichsobjekt betr. eine Publikation betr. R.W. dienen. Sie handelt von unrettbar Toten und einem vernichteten Terrorregime. Sie konnte also niemandem schaden. War aber über R.W. berichten will, schreibt ZEITGESCHICHTE; er greift in das Geschehen ein, nicht in die Verantwortung für das Schicksal R.W.'s auf sich.

Hier eine Zeile aus dem Buchenmaterial und gegen den Willen der nicht.

Republik

JOSEPH WULF

SEPA N. D. M. A. N. T. E. N. B. U. R. G. 0. 0. 1
G. I. E. S. E. R. E. C. H. T. E. 1. 2. 1. 1.
T. E. L. E. F. O. N. 8. 4. 4. 2. 1. 7.

16.8.1938

Herrn
Rudolph Philipp
Stockholm 6
Grevturegatan 3 B

Sehr geehrter Herr Philipp,

da Herr Wulf vor seiner Abreise nach Westdeutschland auf ein Schreiben von Ihnen wartete, bevollmächtigte er sich, es zu öffnen und Ihnen mitzuteilen, dass er Mitte oder Ende September wahrscheinlich in Stockholm eintreffen wird, und hofft, Sie dann persönlich sprechen zu können. Er wird sich erlauben, Ihnen vorher zu schreiben, sobald der Zeitpunkt seiner Ankunft feststeht.

Mit vorzüglicher Hochachtung

I. A.

von Hylke

KUNGL.
SVENSKA AMBASSADEN
R. Wallenberg.

19/3
Bonn den 17 mars 1959.
Strängt förtroligt.

la aa/for
M
Broder,

Åberopande Ditt handbrev till Göransson den 7 dennes ber jag få meddela, att Dr. Wagner i Suchdienst är bortrest men väntas åter till Bonn den 20 dennes. Vi skola då söka kontakt med honom i de i Ditt handbrev berörda frågorna.

Om Wagner inte har någon invändning mot att en svensk tjänsteman forskar i Suchdienst's arkivmaterial i Hamburg skulle jag vilja föreslå, att Leifland får resa ned. Dels är han ju vida bättre insatt i ärendet än någon på beskickningen, dels är personalläget här på grund av sjukdom, semestrar m.m. mycket ansträngt under den närmaste framtiden.

Sin hängsle
Ole Edlund

Herr Utrikesrådet S. Å s t r ö m,
Stockholm.

et

18/3
Wien den 17 mars 1959.

R 18. 2 bil. (2 ex. vardera)
Strängt förtroligt.

1.4.59
a + b f.k. till
Thulin (H-stpl)
/u/Åström

S. Högl

2
Högl
Broder,

Pammers efterträdare som chef för säkerhetspolisens byrå i inrikesministeriet, förutvarande polischefen i Linz, Hofrat Rupertsberger, har till mig överlämnat en promemoria med vissa kompletterande upplysningar om Otto Schöggls straffregister, vilken jag under återopande av Ditt handbrev den 10 december ber att få insända. Uppteckningen innehåller framförallt upplysningar om den österrikiska och schweiziska polisens kontakter i ärendet Schögl. Det framgår även, att Schögl varit efterlyst av myndigheterna i Innsbruck samt vid ett tidigare tillfälle suttit arresterad i Leoben för "Gefährdung der körperlichen Sicherheit".

I detta sammanhang ber jag få meddela, att Schögl en av de sista dagarna i januari ånyo tog kontakt med mig. Han syntes blott vara pratsjuk och hade intet egentligt ärende, förutom att han tiggde mat och kläder åt sin hustru. Jag lät honom vänligt men bestämt förstå, att jag icke var det ringaste intresserad av hans svammel om allsköns agentverksamhet i Österrike och annorstädes, som han nu - liksom tidigare - uppgav sig känna till. Sedan dess har han icke längre låtit sig avhöra. Dr Rupertsberger berättade emellertid, att han nu börjat besvara ett flertal andra utländska beskickningar i Wien med erbjudanden om sina tjänster eller med uppiktade historier i tydligt utpressningssyfte. Vid dessa tillfällen

Herr Förste. Sekreteraren G. Lorentzon,
Utrikesdepartementet.

748

C'

hade han lämnat vitt skilda meddelanden om sina antecedentia. Inrikesministeriet vore i färd med att utarbeta en uppteckning härom, som vi i sinom tid skola få del av.

✓ Schögl har hänvisat till att en person vid namn Gustav Täuber skulle kunna intyga vilken förträfflig människa Schögl själv vore. Jag närsluter en uppteckning, som jag nu erhållit, . /2 om Täuber, varav framgår, att denne av sina medfångar i Sovjetunionen betraktades som kriminell.

Jag vill vidare tillfoga, att jag frågat vår amerikanske kontaktman om han från Frankfurt ännu erhållit några utförligare upplysningar om Brugger. Vederbörande svarade, att han icke erhållit något som helst besked, men lovade påminna i saken.

Erik Braunerhielm
Erik Braunerhielm
Erik Braunerhielm

Im Nachhange zur hiesigen Information vom 18.11.1958 wird auf Grund des Ersuchens vom 12.12.1958 mitgeteilt:

Die Person des Otto S c h ö g g l (21.2.1917 geb., österr. Stbg., verh.) hat auch die österr. Landesstelle der IKK (INTERPOL) befasst. Die Direktion der Polizei des Kantons Zürich (Fremdenpolizei) ersuchte nämlich am 19.12.1956 um Auskunft über Vorstrafen des Otto S c h ö g g l, der sich um Aufenthaltsbewilligung im Kanton Zürich bewarb.

Das schweizerische Zentralbüro in Bern ersuchte am 22.12.1956 um die gleiche Auskunft, da sich S c h ö g g l zu dieser Zeit in Basel (Schweiz) in Strafuntersuchung wegen Betruges und Zechprellerei befand.

Vom Landesgericht Innsbruck war Otto S c h ö g g l wegen Betrugereien, Diebstählen und Veruntreuungen zur Fahndung ausgeschrieben worden. Als sein Aufenthalt in der Schweiz bekannt wurde, stellte das österreichische Bundesministerium für Justiz einen Auslieferungsantrag, dem das Eidgenössische Justiz- und Polizeidepartement in Bern am 27.12.1957 mit der Massgabe stattgab, dass die Auslieferung erst vollzogen werden könne, wenn Otto S c h ö g g l der schweizerischen Gerichtsbarkeit Genüge geleistet haben werde.

Am 16.10.1957 wurde Otto S c h ö g g l aus der Schweiz als Auslieferungshäftling nach Österreich überstellt.

Otto S c h ö g g l ist im Strafregisteramt wie folgt vorgemerkt:

- 1) BG.St.Gallen I.Abt. (Schweiz) 14.5.1957, Art.148/1 u.2 STGB.- i.V. mit Art. 63, 64, 65. 68/1, 69, 55 STGB. (gewerbs.Betrug, einf.Betrug) 10 Mo.Gef. u. 10 Jahre L.Verw.
- 2) BG.Leoben, 23.4.1958 wg.Gef.d.körperl.Sicherheit (§ 431 StG.) zu 24 Stunden Arrest verurteilt.
- 3) KG.Leoben, 19.6.1958 (wg. Verbrechens des Betruges u. der Veruntreuung) (§§ 197, 200, 201 d, 183 StG.) zu 10 Monaten schwerem Kerker verurteilt.

19.1.1959.

749

Zur seinerzeitigen Anfrage:

Gustav Täuber (Invalidenrentner, 18.8.1897 Jagielnica geb., österr. StA., mos., verh., in Wien 12., Hohenbergstrasse 7/2/1/4 wh.) wurde im Jahre 1938 aus rassischen Gründen interniert und befand sich im Juli 1944 in einem Lager in Lemberg/Polen. Dort kam er während der Kriegshandlungen zwischen deutschen und sowjetischen Truppen in russische Gefangenschaft und wurde von den Sowjets wegen angeblicher Spionage zu Gunsten Deutschlands zu 10 Jahren Arbeits- und Besserungslager verurteilt. In der Folge wurde er in den Lagern Poltevna, Zentral Dolnika, Sbaask und zuletzt im Lager Karaganda festgehalten. Im letztgenannten Lager wurde er durch einen Unfall arbeitsunfähig und bekam von den sowjetrussischen Behörden eine Rente zugesprochen. Am 9.7.1955 wurde er schliesslich nach Österreich entlassen.

Von Mitgefangenen wird Täuber als kriminelles Subjekt bezeichnet und ausserdem beschuldigt, mit Aufträgen des sowjet. Nachrichtendienstes nach Österreich gesandt worden zu sein. In dieser Richtung ist er aber bisher nicht in Erscheinung getreten.

7.1.1959.

750

Chiffer- Telegram

Åström/AA.

Sjöborgsutredningen.

Uthelt. Let

(Pol)

20

Besk. Moskva.

Från Belfrage. Jag har nämnt för
Excellensen om vårt samtal i W-frågan.
Han tyckte nog att Du inte borde be-
röra saken.

Cabinet

STOCKHOLM 19 mars 19 59.

N:o 33 ✓ Chiffer. BIL

INK. D. N:o

AVD. P GR. 2 MÅL^I_{Eu}

Exp. den 19.3.59 kl 17.50 PM.

KUNGL. SVENSKA
GENERALKONSULATET

Wulfs bok om Wallenberg

hbr Petri-Leifland 13.2.59.

23/3
Berlin den 19 mars 1959.

R 18

Strängt förtroligt.

Broder,

Hes I anslutning till ovanciterade handbrev får jag nämna, att Wulf numera meddelat mig, att han kontaktat de bägge berlinare, som avses i handbrevet. Dessa hade enligt Wulf fortfarande ej velat gå med på att deras identitet avslöjades. Båda hade dock förklarat, att de redan blivit förhörda av svenska vederbörande - den ene i Stockholm och den andre i Berlin. Några ytterligare detaljer i saken kunde Wulf ej meddela.

*Med vänlig hälsning
Din Fiksjöne
Ragnar Petri*
(Ragnar Petri)

Sekreteraren Leifland,
Utrikesdepartementet.

KUNGL.
SVENSKA AMBASSADEN

Wien den 23 mars 1959.

R 18. 1 bil.

Strängt förtroligt.

Broder,

Ett säkert och slutgiltigt värtecken utgör numera
på denna beskickning vännen Hellmans påskkort. Jag bifogar
årets glada budskap.
./.

Din tillgivne
Erik Braunerhielm
Erik Braunerhielm

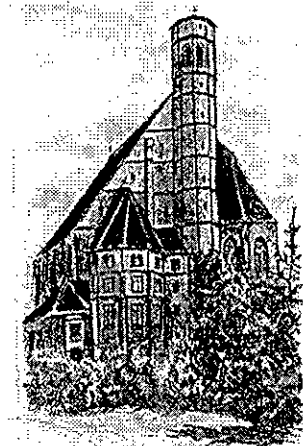
Förste Sekreteraren Gunnar Lorentzon,
Utrikesdepartementet.

MOLLEZOM
TINIM
KANTO. H 7

AN
DIE

GESANDTSCHAFT
SCHWEDEN
WIEN IX
NICTENSTEIN STR
51

1 APRIL
EASTER
1969

36/3

KUNGL.

SVENSKA AMBASSADEN

R. Wallenberg

Bonn den 24 mars 1959.

Strängt förtroligt.

Polchef

W. Ahlman

Yped

Ad

Broder,

Åberopande Ditt handbrev till mig den 7 innevarande mars
Ävensom Jödehls handbrev till Dig den 17 dennes ber jag få
meddela, att jag i dag fick tillfälle till ett samtal med dr
Wagner i Tyska Röda Korsets Suchdienst-Leitstelle i Bonn. Det
framgick därvid, att bakgrunden till dr Wethers skrivelse
den 20 januari 1959 till baron De Geer i Svenska Röda Korset
var ett par besök, som Rudolph Philipp i mitten av november
1958 avlagt hos Wagner. Philipp, som kommit oanmäld och före-
tett en rekommendationsskrivelse av typen "to whom it may
concern" från Henrik Beer, hade bl.a. uttalat sin förvåning
över att vissa uppgifter, som begärts genom Ministerial-
dirigent Middelman i flyktingministeriet, ännu ej erhållits
samt hemställt, att i fortsättningen Suchdienst skulle ställa
material till Philipps förfogande. Wagner hade intagit en
reserverad hållning mot Philipp och vägrat att avge något
löfte om att förse honom med material. Han hade vidare klar-
gjort, att Tyska Röda Korset vore en helt oberoende insti-
tution, som inte stode i något lydnaidsförhållande till
flyktingministeriet.

Det var tydligt, att samtalen med Philipp och vissa
uppgifter, som kommit honom tillhanda om utfrågningar av
Heimkehrer genom familjens försorg gjort Wagner betänksam och

Herr Utrikesrådet S. Å s t r ö m,
Stockholm.

cf

gett honom ett intryck av någon förvirring i det från svensk sida bedrivna efterforskningsarbetet. Därav, hans önskan att hålla sig till en enda svensk instans, varvid det givetvis låg nära till hands för honom att tänka på Svenska Röda Korset som motpart, vilket ju också kom till uttryck i Nethers ovannämnda brev till De Geer.

Jag framhöll nu å min sida synpunkterna i Ditt handbrev den 7 dennes, och Wagner förklarade efter att ha lyssnat till desamma att han icke hade någon erinran mot att för framtiden i första hand hålla kontakt med utrikesdepartementet via beskickningen i Bonn och tillställa oss allt nytt material. Jag påpekade, att våra önskemål framfördes i samförstånd med Svenska Röda Korset, och berörde även förhållandet till familjen i enlighet med riktlinjerna i Ditt handbrev, därvid också i korthet omnämmande Philipps roll.

Det framgick, att Wagner helst skulle se att i den mån utfrågningar av Heimkehrer från svensk sida i fortsättningen bleve aktuella dessa skedde efter närmare samråd och kontakt med Suchdienst. Han ifrågasatte t.o.m. ett direkt samarbete med Suchdiensts experter på området. Det verkade som om Wagner fått informationer om att i vissa fall svenska utfrågningar skett på ett mindre lämpligt sätt, vilket framkallat en viss undran och oro bland Heimkehrer och vilket, antydde Wagner, rent av kunde ofördelaktigt inverka på Tyska Röda Korsets egna kontakter med dessa kretsar. Så vitt jag förstod, syftade Wagner på utfrågningar genom familjens försorg.

Ett mer detaljbetonat spørsmål, som Wagner kom in på, var huruvida R.W., rörande vilken hittills endast efterforskningar enligt speciella direktiv gjorts, skulle göras till föremål för rutinförfrågningar genom att införas i Suchdiensts väldiga förteckningar över saknade personer - hittills 60 à 70 band utgivna - vilka distribueras till

lokala Röda Kors-organ och på basis av vilka ständiga kollationeringar och utfrågningar äga rum. Jag föreslog, att Leifland närmare skulle få sätta sig in i detta system vid sitt besök i Hamburg - se nedan.

Vad beträffar de i slutet av Ditt handbrev nämnda aktuella frågorna fick jag bekräftat, att Suchdiensts arkiv i Hamburg är den absolut viktigaste källan till upplysningar. Wagner förklarade sig genast beredd att låta Leifland besöka arkivet i veckan efter påsk och ta del av dess material på de punkter som intressera oss. Jag har i dag på e.m. telefonledes underrättat Leifland därom och även antydningvis nämnt för honom det i föregående stycke berörda spørsmålet.

Wagner, som intog en mycket välvillig och förståelsefull hållning, sade till sist att han personligen tyvärr måst komma till den konklusionen, att R.W. ej längre vore i livet. Han menade, att denne eljest skulle utgöra praktiskt taget det enda exemplet på en prominent civilfånge, kring vilken sekretessen icke kunnat genombrytas. Enligt Wagner hade ryssarna 1954 företagit en generalinventering av läger och fängelser etc. och efter denna hade upplysningar framkommit rörande så gott som alla saknade fångar av motsvarande kategorier. Avsaknaden av uppgifter om R.W. i detta sammanhang vore ett dåligt tecken.

Din tillgivne
Tord Lönnroos

1. Papper anslag

2. Gp art. 14 utv.

3. Ek kund, a. Galtvårdsligt
b. processförfarande (Danilsson)

4. Undin-Grev.

När Kunn?

Nellan

Bord.